

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The version of the following full text has not yet been defined or was untraceable and may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/107457>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

Dr. E. J. B. SCHONCK
1745 – 1821

J. A. KOLKHUIS TANKE

Dr. E. J. B. SCHONCK

1745 — 1821

PROMOTOR:

Prof. Dr. W. J. M. A. ASSELBERGS

Dr. E. J. B. SCHONCK

1745 — 1821

EEN BIJDRAGE TOT DE STUDIE VAN HET LITERAIRE
LEVEN IN NEDERLAND OP HET EINDE VAN DE
ACHTTTIENDE EEUW.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN, OP GEZAG VAN
DE RECTOR MAGNIFICUS T. A. BIRRELL, HOOGLERAAR IN DE FACUL-
TEIT DER LETTEREN, VOLGENS HET BESLUIT VAN DE SENAAT IN
HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP 27 SEPTEMBER 1963
DES NAMIDDAGS TE TWEE UUR

DOOR

JOHANNES ANTONIUS KOLKHUIS TANKE
GEBOREN TE HENGELÓ (O)

DRUKKERIJ GEHR. JANSSEN N V. NIJMEGEN 1963

Aan U „die kommend sterven moest, en Vader waart”
(Karel van de Woestijne)

INHOUD

Een woord vooraf	1
Leven en werken van Dr. E. J. B. Schonck	3
<p>Jeugd en Studietijd (3), Praeceptor te Breda (4), Rector te Gorinchem (4), De Vermakelijke Slaa-tuintjes (6), C. F. Gellerts Toneel-Poëzy (7), Medelid van Kunst wordt door Arbeid Verkregen (9), Neerlands Welvaart Her- steld (12), Fabels en Vertelsels (18), Rector te Nijmegen (46), Salomon Gessner's „Der Tod Abels" (47), Schets van Nederlands Rampen (51), Fabelen en Mengel-Poëzie (54), Het Oorlogszwaard uit de Schede (60), God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland (65), De Strijd der Reu- zen (70), Twee Lierzangen op de Oranjes (81), Bruiloftsdicht (82), Het Nut der Werkzaamheid (82), De Bonheur uit de Mode (84), Dichtlauren voor Neêrlandsch Helden (92), Aan mijn Landgenooten (97), Dichterlijk Tafereel van de Tegenwoordige Watersnood (98), Eeuwzang; Cantate op de Vrede (99), De Lof des Vredes (100), Treurzang op het overlijden van Willem Philip Schonck (101), De Kleine Dichterlijke Handschriften (101), Kunst door Vriendschap Volmaakter (101), Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt, gezegd het Valkhof (103), Het Masker der Waereld (113), Proeve van Zangstukken (119), Treurzang op het Ramspoedig Lot der Stad Leijden (121), St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd (123), Dankoffer aan den God van Nederland (132), Ontslag als Rector der Latijnse School te Nijmegen (134), Nijmeegs Alzigt op den Hofberg" (135), Laatste levensjaren (137).</p>	
Een nabeschouwing	138
Aantekeningen	145
Lot-Gevalen van Nijmeegens Burgt .	155
Enige biografische gegevens	195
Werken van E. J. B. Schonck .	196
Geraadpleegde literatuur .	198
Personenregister	206

Ik geloof dat voor iemand die de stroomingen en
gevoelswendingen van litteraire perioden wil nagaan,
de kleine dichters belangrijker zijn dan de groote,
die door hun te-veel een tijdperk doen overschatten
of onrechtvaardig in de schaduw stellen.

M. Nijhoff

EEN WOORD VOORAF

In de literaire geschiedschrijving is tot op heden maar weinig aandacht besteed aan dichters en prozaïsten die niet tot het eerste of het tweede plan behoren. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet. Tot dusver ging men er immers vanuit dat auteurs die in de meer uitvoerige handboeken slechts terloops worden vermeld, weinig interessants te bieden hebben.

Nu zijn literaire figuren die nog steeds enige bekendheid genieten, inderdaad een dankbaarder object voor wetenschappelijk onderzoek dan auteurs die hun tijd niet hebben overleefd. Maar, en dit is een niet te veronachtzamen vraag, doet men aan de cultuurhistorische, en in het bijzonder aan de cultuursociologische structuur van een literaire periode wel voldoende recht als men het grote aantal poetæ minores zonder meer verwaarloost? Deze minder belangrijke auteurs waren er immers ook. Ze werden óók gelezen en hebben hun tijdgenoten mede-beïnvloed. En zijn ze als middenklasse niet vaak betere seismografen van hun tijd geweest dan de grote dichters die een vernieuwing inleidden?

Deze studie wil het daarom wagen van het gangbare wetenschappelijk onderzoek af te wijken door een literair tijdperk te benaderen vanuit de gedachtenwereld van een in zijn tijd niet geheel onbelangrijk, maar na zijn dood toch spoedig vergeten auteur: Dr. E. J. B. Schonck, van 1769—1780 rector aan de Latijnse Scholen te Gorinchem, en van 1780—1816 rector aan de Latijnse Scholen te Nijmegen. Deze Dr. Schonck is lid geweest van het bekende taal- en dichtkundig genootschap „Kunst wordt door Arbeid Verkreegen” en van „Kunst door Vriendschap Volmaakter”, heeft een niet gering aantal dichtwerken op zijn naam staan, en zag zijn verzen, vooral te Nijmegen, zeer gewaardeerd.

Het is niet mijn bedoeling in deze studie voor een rehabilitatie van Dr. E. J. B. Schonck te pleiten. Wel hoop ik met de resultaten van dit onderzoek iets bijgedragen te hebben tot een intensievere bestudering van het literaire leven in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Over het persoonlijk leven van Dr. E. J. B. Schonck bestaan — zoals bij een minder belangrijk auteur van twee eeuwen geleden te verwachten is — maar weinig gegevens. Er is geen biografie over hem, en ook van zijn correspondentie is, op twee brieven na,¹ niets overgebleven. Zelfs het portret dat de Haagse schilder La Croix eens van hem vervaardigde,² is verloren gegaan. Vandaar dat deze studie over Schonck zich alleen kon baseren op zijn werken, enkele artikelen en een paar archiefstukken. Vooral het ontbreken van correspondentie bracht al te vaak met zich mee dat men de persoonlijke achtergronden miste die aanleiding zijn geweest tot het schrijven van verschillende dichtstukken.

Jeugd en Studententijd.

Het gebrek aan materiaal deed zich al heel duidelijk gevoelen bij het zoeken naar gegevens over Schonck's jongere jaren. Wel was te achterhalen dat hij, als zoon van een dominee, de 23e januari 1745 te Hedel geboren werd,³ en dat hij reeds vroeg zijn vader verloor.⁴ Maar welke schoolopleiding hij heeft genoten, en waar, is niet bekend. We weten alleen dat hij in Franeker rechten en letteren studeerde, en dit omdat hij er als student meedeed aan het schrijven van gelegenhedsverzen en er in 1768 promoveerde tot doctor in de rechten.

Wat zijn vrienden aan deze kleine Friese hogeschool⁵ betreft: een ervan is in ieder geval Everwinus Wassenbergh geweest, die in 1768 een leerstoel aan het Atheneum te Deventer kreeg en in 1771 hoogleraar in het Grieks te Franeker werd. Schonck schreef een huwelijkszang toen Wassenbergh zich in oktober 1772 met Maria Ratelband in de echt verbond, en het Fries Genootschap bezit nog twee persoonlijke brieven van Schonck aan Wassenbergh: een van 11 juli 1793 en een van 9 november 1802. Uit deze brieven blijkt dat Schonck in geregeld contact met Wassenbergh is gebleven. Andere vrienden van hem waren, zoals men mag aannemen, Petrus Dreux, aan wie Schonck later in het derde deel van zijn Fabelen een Geboortezang opdroeg, de griffierszoon J. Ruardi, die in 1771 Wassenberg in Deventer opvolgde en in 1776 hoogleraar te Groningen werd, A. J. Conradi, Van Camphuizen,⁶ die rector te Breda en daarna te Schiedam werd, en Joan van Nuys. Deze laatste promoveerde de 14e maart 1767 te

Franeker, en Schonck, Wassenbergh, Ruardi, Conradi en Van Camphuizen schreven toen een zevental studentikoze verzen als begeleiding bij zijn dissertatie. Dit zevental gedichten,⁷ waarvan de auteurs zich verscholen achter de pseudoniemen Philo-Catsius, Dathenophilus, Philoxenus, Br. Cornelis en Jonkhart,⁸ viel kennelijk zo in de smaak, dat er zelfs een derde druk van verscheen. Of Th. van Kooten, die in 1787 wegens patriottische gezindheid als hoogleraar te Franeker werd afgezet, in 1798 „agent van opvoeding” werd en over wie W. G. C. Byvanck zijn boek „Dorus Droefheid” schreef, ook tot de vriendenkring van Schonck heeft behoord, valt niet te zeggen. Wel komen én Van Kooten's én Schonck's naam voor in de bundel gedichten die verscheen toen de 6e januari 1767 Johannes Ratelband zijn ambt van hoogleraar in de theologie te Franeker aanvaardde.⁹ Onder de namen van de jeugdige dichters welke bij die gelegenheid hun welkomstbijdragen leverden, treffen we ook een zekere Toussaint Woordhouder aan, van wie naderhand gedichten in P. J. Uylensbroek's „Kleine Dichterlijke Handschriften” opgenomen zijn.

Behalve in de bundel gelegenheidsgedichten voor J. Ratelband komt Schonck's naam nog voor in de bundels verzen, te Franeker uitgegeven toen in juni 1766 prof. Cannegieter rector magnificus werd, toen Gijsb. Koen in maart 1767 zijn inaugurale rede hield, en toen deze laatste in april 1767 overleed.¹⁰ Literaire waarde hebben deze poëtische bijdragen van Schonck echter nauwelijks. Het zijn achttiende-eeuwse pastorale-stukjes, waarin het herdersriet, zoals Schonck zelf schrijft, „zonder zwier of kunst” werd gehanteerd, en waarin metrum en rijm duidelijk voelbaar zijn.

Praeceptor te Breda.

Toen Schonck bij de dood van Gijsb. Koen zijn Herders-zang veraardigde, deelde hij in de beginregels van zijn gedicht mee, dat dit vers het laatste werd dat hij in Franeker zou schrijven. In maart 1767 was namelijk aan de Latijnse School te Breda¹¹ de functie van praecceptor vrijgekomen, en de rector van de school, A. C. Schonck,¹² had aan de prins van Oranje zijn broer als candidaat voor deze functie voorgesteld.¹³ De 18e maart antwoordde de prins dat hij met dit voorstel akkoord ging,¹⁴ en de 26e maart, acht dagen na de dood van Gijsb. Koen, ontving E. J. B. Schonck officieel zijn benoeming.¹⁵ Een jaar later, de 20e juni 1768, promoveerde hij, op gezag van de rector-magnificus J. Schrader, tot doctor in beider recht op een enkele bladzijden tellende „Dissertatio juridica inauguralis de Privilegiis Militum”.¹⁶ Hij was toen 23 jaar oud.

Rector te Gorinchem.

Lang is Schonck niet aan de school van zijn broer gebleven.¹⁷ De 6e november werd hij benoemd tot rector aan de Latijnse School te Gorinchem;¹⁸ een zeer kleine school, want de *Nomina Discipulorum* ab anno 1764¹⁹ vermelden voor 1769 maar twee leerlingen; en tot 1780 — het jaar dat Schonck vertrok — was het hoogste aantal per jaar zes. Toch had deze school een conrector.²⁰

Van de Latijnse School uit die dagen moet men zich geen al te grootse voorstelling maken.²¹ Eigenlijk leerde men er alleen Latijn; en de kennis van deze taal was veelal niet van dien aard dat iemand daarmee het onderwijs aan een universiteit — dat in het Latijn gegeven werd — zonder moeite kon volgen.²² En het onderricht in de tweede taal, het Grieks, beperkte zich over het algemeen tot het fragmentarisch vertalen van het Nieuwe Testament. Min of meer als officiële richtsnoer gold nog steeds de „School-ordre, ghemaect ende gearresteerd bij de Heeren Staten van Holland ende West-Vrieslandt”, een verordening die reeds van 1625 dateerde.

Het hoofddaccent bij het onderwijs viel op de Latijnse poëzie: men moest Latijns proza in versvorm overbrengen, of versregels waarvan woorden waren weggelaten, in de oorspronkelijke vorm herstellen. Veelvuldig werden ook vrije oefeningen in de poëzie gegeven.

Overigens moet men van de poëziemanipulaties op de Latijnse scholen geen overdreven verwachtingen koesteren. De poëzie werd vooral gebruikt om grammatische analyse te beoefenen. Daarbij: al kregen de jongelui, die meestal in de leeftijd van 10 tot 15 jaar waren, de opdracht een eindeloze hoeveelheid versregels van buiten te leren, begrijpen deden ze deze lang niet altijd. Maar dit werd niet als een bezwaar gevoeld. Men was tevreden, als het geheugen goed gevormd bleek. Het bevorderen van het zelfstandig denken achtte men minder belangrijk. In een rapport dat in 1809 door Van Swinden, Valckenaer, Bennet en Van Beeck Calkoen werd uitgebracht, leest men dan ook als klacht over de Latijnse scholen: „Niets, dat strekke tot ontwikkeling van het vermogen, om juist te redeneren, om zich een gelukkige gewoonte eigen te maken, om ongevoelig de eene waarheid met de andere, de gevolgen met de grondbeginselen te verbinden, niets dat den geest oefene in eenig beredeneerd onderzoek: de verstandelijke vermogens blijven al te lang werkeloos”.²³

En wil men zich een indruk vormen van de examens: „De burgemeester van Gemert”, zo schrijft De Lepper over de Latijnse scholen

in Noord-Brabant, „was niet de enige in Nederland, die bij het school-examen zijn Griekse tekst ondersteboven hield”.²⁴

De Vermakelijke Slaa-tuintjes.

Voorzover kon worden nagegaan, heeft Schonck in de eerste jaren van zijn rectoraat te Gorinchem niets gepubliceerd. Toen hij in 1775 iets publiceerde, was dit geen dichtwerk, maar een parodie op de toenmalige tekstuilgaven, de beruchte editiones cum notis variis lectionibus.²⁵ Deze parodie verscheen onder de titel „De Vermakelyke Slaa-tuintjes. Ad fidem veterum membranarum sedulo castigati curis Eibesii” bij J. C. ten Bosch te Utrecht.²⁶ Schonck heeft in dit boekje een negental straatliedjes bedolven onder quasi-wetenschappelijk commentaar; en hij liet aan de tekst een Vita Auctoris voorafgaan die eveneens op quasi-wetenschappelijke basis was gesteld. Helemaal origineel kan men deze parodie niet noemen: er bestond reeds een werkje in deze geest, „Le Chef d’Oeuvre d’un Inconu, poëme, heureusement découvert et mis au jour avec des Remarques savantes et recherchées. Par M. le Docteur Chrisostome Matanasius”,²⁷ verschenen in 1714 te Den Haag. Maar navolging gold in de achttiende eeuw niet als een te laken activiteit.

Volgens de Geldersche Volksalmanak van 1851 zijn deze Vermakelyke Slaa-tuintjes (de titel doet denken aan een 17e-eeuws liedboek „Het Vermaackelyke Vrouwentuyntje”) ²⁸ „een geestige satire”, „wel waardig aan de vergetelheid te worden ontrukkt”. ²⁹ In 1874 schrijft A. J. van der Aa dat er „geest en vernuft niet aan te ontzeggen zijn”;³⁰ en in 1893 noemt J. W. Staats Evers het nog „eene doorlopende, geestige satire”.³¹ Voor een hedendaagse lezer valt er echter niet veel meer aan te genieten. De humor is te nadrukkelijk om werkelijk genoeg te geven. Wel is het boekje voor de kennis van Schonck interessant, in zoverre het iets laat doorschemeren van Schonck’s belezenheid. Men treft namelijk in de voetnoten, die in het Latijn geschreven zijn, niet alleen citaten aan uit klassieke auteurs als Virgilius, Ovidius, Catullus, Phedrus, Horatius, Cicero, Terentius, Lucretius, Tacitus, Lucianus, Theocritus en Homerus, maar ook uit vele Nederlandse auteurs als Van Maerlant, Melis Stoke, Houwaert, Heinsius, Spieghel, Focquenbroch, Vondel, Cats, Hooft, Huygens, Poot, Van Hoogstraten, D. Smits, Hoogvliet, S. van Winter, Jonktys, Kath. de Wit en Le Francq van Berkhey.

Dat de dertigjarige Gorkumse rector, die als student eens een stukje over vloeken had geschreven,³² niet alleen voor literaire, maar ook

voor taalkundige geschriften belangstelling had, bewijzen o.a. citaten uit Kiliaen's Etymologicum, A. Moonen's Nederduitsche Spraakkunst, Ten Kate's Proef van geregelde afleiding, Huydecoper's Proeve van Taal- en Dichtkunde en B. de Bosch' Tael- en Dichtkundige Aenmerkingen.

Bovendien tonen de aantekeningen dat spellingverschijnselen en dialectische eigenaardigheden Schonck's opmerkzaamheid niet ontgingen.

C. F. Gellerts Tooneel-Poëzy.

Het boekje dat Dr. E. J. B. Schonck een tweetal jaren na „De Vermakelyke Slaa-tuintjes” het licht deed zien, was wederom geen zelfstandig dichtwerk, al lag het dan deze keer wel op het literaire vlak. In de vertaling van Gellert's Lustspiele die in 1768 uitgekomen was, had Schonck twee blijspelen gemist: „Das Orakel” en „Sylvia”. Vandaar dat hij bij Teunis Horneer te Gorinchem een vertaling van deze twee stukjes liet verschijnen, onder de titel „C. F. Gellerts Tooneel-Poëzy”.

Dat Schonck ook deze twee pastorale stukjes het publiek niet wilde onthouden, is niet zo vreemd. Gellert was een van de lievelingsschrijvers in de tweede helft van de achttiende eeuw. Over Gellert spraken men niet zonder zijn naam van het adjectief „grote” te voorzien. Zijn werken werden onsterfelijk geacht. Zelfs Frederik II van Pruisen, die met minachting op de Duitse literatuur neerzag, had waardering voor het werk van Gellert.³³

Gellerts roem begon al toen hij in 1742 meewerkte aan de „Belustigungen des Verstandes und Witzes”. In 1741 was deze zoon van een vrij onbemiddelde predikant, na een gedwongen onderbreking van zijn theologische studie, als begeleider van zijn neef, in Leipzig teruggekeerd, waar hij zich tot medewerking aan de Belustigungen liet overhalen, onbewust van het succes dat hem vrijwel onmiddellijk wachtte. Dit succes was niet gering: In iedere nieuwe aflevering van het blad, schrijft zijn vriend J. A. Cramer, „sah man zuerst nach, ob eine Fabel oder Erzählung von Gellerten darinne wären. Ueberall las man diese, las sie wieder, und wuszte sie auswendig”.³⁴

In 1746, een jaar nadat Gellert in Leipzig benoemd was tot docent in de welsprekendheid, verscheen het eerste deel van zijn „Fabeln und Erzählungen” in boekvorm. En deze fabels maakten hem tot een van de geliefdste schrijvers van zijn tijd, niet alleen in Duitsland, maar in de gehele wereld.

Vanwaar, zo kan men zich afvragen, deze internationale belangstelling voor dergelijke fabels? Fabels waren immers als literaire vormgeving niet onbekend.³⁵ Men bezat o.a. de fabels van Aesopus, Phaedrus, en vooral van Avianus, die eertijds als oefenstof in kloosterscholen gebruikt werden. De fabels van Phaedrus waren zelfs in Gellerts tijd nog een internationaal geschenk bij prijsuitreikingen. Gellerts fabels boden dus als dichtsoort niets nieuws. Het enthousiasme waarmee ze ontvangen werden, moet men dan ook veel eer zoeken in de geesteshouding welke uit die fabels sprak. Bestemd als ze waren voor de middenklasse, ademen ze een geest van tolerantie en menselijkheid, en vooral van bescheidenheid en tevredenheid, die beantwoordde aan het praktisch-moralistisch christendom dat de gemiddelde burger toen voorstond. Gellert voldeed aan de behoefte aan een niet-dogmatisch christendom, aan een drang bij de gewone mensen om een compromis tussen orthodoxie, rationalisme, pietisme en sentimentalisme te vinden. Zijn geschriften appeleerden niet zozeer aan het intellect als wel aan het gevoel. Hij wilde het gevoel beroeren, om de mensen daardoor tot goed handelen te brengen. Hij wilde een wereld veranderen, niet door het maatschappelijk bestel, maar door het dagelijks handelen te wijzigen. Zo werd hij de lieveling van de burgerij. Als een zachtgeaarde pedagoog behandelde hij zijn lezers, en vooral zijn lezeressen; en dat niet zonder een zekere zelfgenoegzaamheid. In wezen was hij niet een litterator, maar een moralist.

Unzer-Mauvillon schrijft in 1774 in zijn „Briefe über den Wert einiger deutscher Dichter”: „Gellert war ein seichter Schriftsteller; als solcher gefiel er den seichten Köpfen, und, da diese immer die Mehrheit des lesenden Publikums bilden, so ist es kein Wunder, wenn Gellert der Mann des Tages wurde. Er war der Liebling aller Landpredigter und Landpredigter-löchter”.³⁶

En Goethe, zijn oudleerling, verklaarde in 1772: „An Gellert, an die Tugend und an die Religion glauben, ist bei unserem Publikum beinahe Eines”.³⁷ „Er (Gellert) war nicht mehr als ein bel esprit, ein brauchbarer Kopf; allein musz man ihm daraus ein Verbrechen machen und sich wundern, wenn die gemeine Haufen nur Augen und Ohren für dergleichen Art von Schriftstellern hat? Nicht allein bei uns, sondern in allen Ländern wird die Anzahl der denkenden Menschen, der wahren Gläubigen immer eine unsichtbare Kirche bleiben”.³⁸

Ook in Nederland is Gellert, tot in het begin van de negentiende eeuw toe, zeer veel gelezen. Bijna alles wat hij schreef, werd ver-

taald.³⁹ Voor verschillenden was hij de tweede Cats. Men beschouwde hem hier, volgens J. Grabner,⁴⁰ bijna als een nationaal dichter. Noordhoek noemt in zijn dissertatie „Gellert und Holland” alleen al van zijn fabels elf verschillende uitgaven.

Nog in 1817 vertelt de Dordtse predikant Ewaldus Kist dat het lezen van Gellerts werken tot „het aangenaamste tijdverdrijf der jeugd” behoorde. Hij deelt mee dat talrijke moeders in Nederland hun dochters Gellerts fabels voorlazen, en dat Gellerts geschriften „de troost van den bevenden ouderdom” waren.⁴¹

Bij zulk een belangstelling voor het werk van Gellert ligt het dus voor de hand dat Schonck het publiek een vertaling van „Das Orakel” en „Sylvia” niet wilde onthouden. Immers, lang niet iedereen kon Duits lezen. De kennis van het Duits hier moest zelfs vrij gering genoemd worden.⁴² De enige vreemde taal die men op een school kon leren was — naast het Latijn en het Grieks — het Frans. Voor de andere talen bleef men aangewezen op particuliere lessen.

Weliswaar had Schonck's broer, de inmiddels overleden A. C. Schonck, een vertaling van de Sylvia in alexandrijnen vervaardigd,⁴³ maar Dr. E. J. B. Schonck had van deze vertaling geen gebruik gemaakt. Hij had die zelfs niet in handen gehad.

In zijn voorwoord beloofde Schonck dat hij spoedig een bundel eigen fabels, geschreven in de stijl van Gellert, zou uitgeven, wanneer mocht blijken dat er voldoende belangstelling voor deze vertaalde toneelpoëzie zou zijn.

Is die belangstelling voor deze twee blijspelen, welke meer bestemd waren om gelezen dan om gespeeld te worden, er nu ook geweest? Betje Wolff schrijft in de voorrede van het vijfde deel van Willem Leevend dat men Gellerts blijspelen niet dan geeuwend uitleest. En ze heeft, zeker van ons standpunt uit gezien, geen ongelijk. Zowel de Godspraak als Sylvia zijn langdradige genrestukjes, waarin door middel van aforistische dialogen tussen herder (=minnaar) en herderin (=geliefde) weinig diepzinnige levenswijsheden worden verkondigd. Maar andere tijdgenoten dan Betje Wolff, de „gewone lezers”, hebben er misschien wel behagen in geschept. In ieder geval verschenen, twee jaar nadien, Schonck's eerste en tweede bundel Fabels en Vertellingen.

Medelid van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen.

In hetzelfde jaar dat Schonck de uitgave van zijn „C. F. Gellerts

Tooneel-Poëzy" zag verschijnen, ontving hij, met Hiëronymus van Alphen en Pieter Leonard van den Kastele, de uitnodiging lid⁴⁴ te worden van het Leidse taal- en dichtgenootschap „Kunst wordt door Arbeid Verkreegen". Van Alphen en Van den Kastele sloegen de uitnodiging af, maar Dr. Schonck aanvaardde haar.

Op welke gronden men destijds Schonck dit medelidmaatschap aanbood, is helaas niet te achterhalen: in de archiefstukken van het genootschap ontbreken de gegevens over de jaren 1777 tot 1780. Maar de uitverkiezing wijst er in ieder geval op dat men bij Schonck literair talent aanwezig achtte.

Schonck heeft de uitnodiging als een grote eer beschouwd. Jarenlang bleef hij dit lidmaatschap op de titelpagina's van zijn werken vermelden. Dat hij het een eer vond deel uit te maken van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen, is trouwens niet vreemd. Dit dichtgenootschap heeft namelijk talrijke in die dagen beroemde literatoren aan zich weten te verbinden. Ziet men de ledenlijsten in, dan treft men er niet alleen de namen aan van D. J. van Lennep, Gerrit Paape, Th. van Kooten, Wybo Fijnje, Jkvr. J. C. de Lannoy en A. C. W. Staring, maar ook die van Rhynvis Feith en Bilderdijk. De dichtgenootschappen telden dus, zoals blijkt, beslist niet alleen derderangsdichters onder hun leden. Toch behoort het nog steeds tot een zgn. goede gewoonte zich over de dichtgenootschappen zeer ongunstig uit te laten. Reeds de zinspreuken waarmee sommige zich betitelden als: Kunstliefde spaart geen vlijt, Oefening beschaaft de Kunst, Fabricando Fabri sumus, Industria et Labore, en zeker de naam Kunst wordt door Arbeid Verkreegen, roepen bij menigeen afweerreacties op.

Geschiedt deze haast vanzelfsprekende depreciatie echter wel zo terecht? Het is ontegenzeggelijk waar dat de dichtgenootschappen een schoolmeesterachtige trek vertoonden. Hun voornaamste bezigheid bestond uit vijlen en bijwerken, vaak op het vitterige af. Voor ons gevoel verloren de dichtgenootschappers zich in onbelangrijke detailkwesties. Maar, en dat mag men toch niet vergeten, ze konden zich verantwoorden met een beroep op in die dagen belangrijke theoretici.

Men moet echter van de arbeid der dichtgenootschappers niet alleen de negatieve zijde bekijken. Het hanteren van de aan klassieke auteurs en Franse leermeesters ontleende voorschriften had ook positieve waarde. Het bevorderde de aandacht voor een beter taalgebruik, en stimuleerde zodoende de bestudering van de moedertaal,⁴⁵ in een tijd toen de universiteiten nog geen leerstoelen in het Nederlands kenden. Zo verscheen vanuit Kunst wordt door Arbeid Verkreegen in 1770 een niet-voltooid „Nederduitsche Spraakkunst". En in dit genootschap

heeft men zelfs plannen gekoesterd om een volledig woordenboek van de Nederlandse taal samen te stellen.

Nu kan men zonder veel moeite aantonen dat de dichtgenootschappen in hun lofprijzingen en medaille-uitreikingen op literair gebied talrijke vergissingen hebben gemaakt. Er werden destijds dichters uit eigen kring tot de sterren verheven, die achteraf van elk „dichtgenie” verstoken bleken te zijn. Maar, zo moet men zich afvragen: is er ooit een tijd geweest dat critici zich nimmer vergisten? En welke literaire periode heeft niet aan inteeltwaardering geleden? Vergeten we daarbij niet: uiteindelijk bekroonde men ook auteurs met gouden en zilveren penningen die achteraf wel van betekenis bleken. Bij Kunst wordt door Arbeid Verkreegen denkt men dan aan de bekroningen van Feith⁴⁶ en Bilderdijk.⁴⁷ En nu mag jaren daarna Bilderdijk zich weinig gunstig over de dichtgenootschappen uitgelaten hebben, toen hij zijn prijzen ontving, was hij er zonder meer mee ingenomen.⁴⁸ Overigens, er zijn in die dagen maar weinig vooraanstaande auteurs geweest, zoals Betje Wolff, die geen deel hebben uitgemaakt van een dichtgenootschap. Dat sommigen zich achteraf van de dichtgenootschappen distancieerden, omdat ze zich daar te beknelde gevoelden, is echter nog geen reden om deze genootschappen geheel te diskwalificeren.

Wil men ze rechtvaardig beoordelen, dan moet men ze zien in het literaire klimaat van die tijd. En in dit literaire klimaat waaide nog voor minstens driekwart van het jaar de wind uit de Frans-classicistische richting, de richting die het „polissez et repolissez” verkondigde.⁴⁹

Of Dr. E. J. B. Schonck erg actief is geweest in „Kunst wordt door Arbeid Verkreegen”, is niet bekend.⁵⁰ Als hij geregeld de vergaderingen heeft bezocht, zou het interessant geweest zijn te weten, met wie hij het meest omging. Wie behoorden er tot zijn literaire vrienden? Met wie correspondeerde hij, in deze tijd toen literatoren elkaar geregeld schreven en elkaar hun werk toezonden? Hoe stond men in Kunst wordt door Arbeid Verkreegen tegenover Schonck's dichtelijke bijdragen? Allemaal vragen die open blijven. Wel mag men vermoeden dat Schonck niet tot de onbelangrijkste medeleden gerekend werd.⁵¹ Enkele malen verschenen er gedichten van hem in de Tael- en Dichtlievende Oefeningen van het Genootschap, en door de Bijzondere Vergadering werd hij twee keer uitverkozen om mee te dingen naar een „aenschildering” in het Pan Poetica Batavorum,⁵² een verzameling van enige honderden portretten van Nederlandse

dichters en dichtersessen, die oorspronkelijk het bezit waren van de Amsterdamse schilder Arnoud van Halen. Beide malen, in 1792 en 1793, viel het lot echter op iemand anders.

Bij gebrek aan archiefstukken weten we ook niet hoe lang hij lid is gebleven. In ieder geval was hij dat nog in 1793. Toen zond hij namelijk volgens de gedrukte verhandelingen van de jaarvergaderingen een gedicht „Aan Bloemlief” in.

Neerlands Welvaart Hersteld.

Schonck had in zijn „C. F. Gellerts Toneel-Poëzy” aangekondigd dat hij, bij voldoende belangstelling voor deze twee dichtstukjes, een verzameling fabels en vertellingen in de geest van Gellert zou uitgeven. Maar voordat deze publicatie verscheen, kwam er nog eerst een ander werkje van hem uit: „Neerlands Welvaart Hersteld, door den Oeconomischen Tak van de Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen te Haarlem”.⁵³ Een lang gelegenheidsgedicht, dat hij had voorgedragen in de tweede vergadering van de Classis Gorinchem van de Oeconomische Tak, en dat daar erg in de smaak was gevallen.

De Oeconomische Tak, die Schonck in dit uitvoerig dichtstuk om haar initiatief roemt, was een jaar tevoren, in 1777, opgericht bij het vijfentwintigjarig bestaan van de Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen, en had tot doel de volkswelvaart te bevorderen.

Wie enigszins kennisgenomen heeft van de inhoud van de spectatoriale geschriften uit die dagen, weet dat er in de tweede helft van de achttiende eeuw onophoudelijk werd geklaagd over het economisch verval in de Republiek. En niet zonder reden. De werkgelegenheid nam zienderogen af, waardoor brede lagen van de bevolking bittere armoede leden. Des te schrijnender was deze armoede, omdat de kapitaalbezitters grote weelde demonstreerden. Voor de tijdgenoot lag de oorzaak van de economische crisis voornamelijk in het prijsgeven van de eigen handel, het zich beperken tot de commissiehandel, en het geldschieten aan buitenlanders. Het tekort aan werkgelegenheid in de textielindustrie schreef men toe aan de weeldezucht, die de rijken ertoe verleidee geen Nederlandse stoffen te dragen.⁵⁴ De werkelijke oorzaak van het economisch verval lag echter niet zozeer in de „ont-aarding” van de deftige kooplui, die van goederenhandel op geldhandel of commissiehandel waren overgegaan, als wel in de veranderde concurrentiepositie waarin de Republiek was geraakt.⁵⁵ Stond de Republiek in de zeventiende eeuw voor een uitzonderlijke economische passiviteit in de overige landen van Europa, in de acht-

tiende eeuw werd ze met de concurrentie van Engeland, Frankrijk, Denemarken en Zweden geconfronteerd. En naast deze niet geringe concurrentie ondervond ze de hinder van allerlei protectionistische maatregelen die het buitenland had ingevoerd. Door deze economische evolutie veranderde de functie van de Nederlanse koopman. Hij bleef handelen, maar de goederen waarin hij handelde, voeren veelal aan de Republiek voorbij. Ze gingen regelrecht van land van herkomst naar land van bestemming. De koopman werd er niet armer door; wel de arbeider, die zich van zijn werkgelegenheid beroofd zag. Deze verschuiving van stapelhandel naar commissiehandel, en de onmogelijkheid bij de industrie om in het buitenland tegen concurrerende prijzen een afzetmarkt te vinden, maakte dat er een ernstige verpaupering ontstond. Hieraan wilde de Oeconomische Tak ⁵⁶ iets doen. Ze schreef prijsvragen uit over niet-theoretische onderwerpen, en gaf beloningen voor uitvindingen, voor het toepassen van nieuwe procédés, voor het nemen van proeven enz. Aldus hoopte ze van „ontaarde burgers” weer „waare patriotten” te maken.

De oprichting van dit genootschap vond veel bijval. Een jaar na de stichting waren er reeds 3056 leden, verdeeld over 55 departementen. Maar de pogingen van de Oeconomische Tak om het land terug te brengen in „zijn vroegere welstand” bleken meer lofwaardig dan reëel. Gebrek aan economisch inzicht leidde ertoe dat haar activiteit weinig resultaten opleverde en dat haar bloei slechts van korte duur was.

Dat Dr. Schonck zijn dichttalent in dienst stelde van een zodanig genootschap, is minder eigenaardig dan het lijkt. In de tweede helft van de achttiende eeuw was het vrij normaal dat dichters hun lier bespeelden voor aangelegenheden van algemeen economisch belang. De artistieke waarde van dit soort gelegenheidsgedichten kwam echter zelden uit boven die van de berijmde redevoering. De dichters werden meestal aangezocht een dichtstuk voor een bepaalde gelegenheid te vervaardigen en „op te zingen”. Ook Schonck droeg dit „Neerlands Welvaart Hersteld” op verzoek voor. Het succes was zo groot, dat deze rede spoedig bij de Gorkumse boekhandelaar F. van der Pyl in druk verscheen.

Van der Pyl voorzag haar tevens van een hooggestemde lofzang aan „den braven Schonck”. Daarin wordt — en hier treft men de kenmerkende overdrijving van die dagen aan — van een nationale bijval voor dit „Neerlands Welvaart Hersteld” uitgegaan, zoals te lezen valt in de regels:

*Gelyk een schoone Dageraad,
 Met een toelagchend bly gelaat,
 Doet, na een donkren nacht, het al in blydschap springen;
 Zoo zal gewis ons Nederland,
 Vaak roemen in zijn voor'gen stand,
 Wanneer ik slechts uw Dicht, ten spoor van elk, hoor zingen.*

Schonck zelf was echter van deze nationale bijval minder verzekerd. „Ik bezit”, zo schrijft hij in het „Voorbericht aan alle Vaderlands Gezinde Leden”, „geene verwaandheid genoeg, om te verwachten, dat dit Dichtstukje, zoo eenparig, aan alle myne Landsgenooten zal voldoen; als het zelve aan alle die leden uit den Oeconomischen Tak binnen Gorinchem, welke my het zelve hebben hooren opleezen, volgens hunne eigen betuiging, voldaan heeft”. De reden daarvoor ziet hij niet alleen in het feit dat niet iedereen evenzeer met deze Oeconomische Tak is ingenomen, maar vooral in de omstandigheid dat een gedrukt dichtwerk meer de kans geeft „alles wel te overweegen, en tegen de juiste dicht- en taal regelen naukeurig te toetzen” dan een gesproken gedicht. Maar als verschoning voor zijn vele feilen kan hij, zo schrijft hij, aanvoeren het gebrek aan tijd. Uit tijdnood was hij er niet toe gekomen zich aan Horatius' les te storen: „Saepe stylum vertas, iterumque quae digna legi sunt, scripturus”. Een op het eerste gezicht redelijke verontschuldiging. Maar als men in de Fabelen en Mengelpoëzie, die Schonck acht jaren later uitgaf, dit „Neerlands Welvaart Hersteld” opnieuw aantreft, en dan constateert dat de wijzigingen in deze verbeterde versie maar summier zijn, krijgt men de indruk dat het toch niet zozeer het tijdgebrek als wel de mogelijk critische blikken van zijn medeleden van „Kunst wordt door Arbeid Verkreegen” zullen zijn geweest die Schonck deze verontschuldigende woorden deden schrijven.

„Neerlands Welvaart Hersteld” — opgebouwd als een rede — begint met een uitvoerige aanspraak: eerst tot de bestuurders der maatschappij, en vervolgens tot de overige aanwezigen, die de spreker deze keer niet, als bij schoolpromoties, in het „weidsch Latijn”, maar in het Nederlands zullen horen spreken. Want, zo zegt Schonck:

*„Hoe! . . zouden we in 't uytheemsch ons kleeden,
 Terwijl wij zingen van den Lof
 Van Neerlands eigen handelstof
 En al wat vreemd is, dient bestreeden.*

Dan volgt het eigenlijke betoog, waarin langs de lijn der historie de opkomst en het verval van de handel en industrie in de Nederlan-

den beschreven wordt. Schonck begint bij de Batavier,⁵⁷ die zich gelukkig voelde in de eenvoud van zijn bestaan, die verwijfdheid uit zijn lage stulp verbande, die door trouw, deugdzzaamheid en noest beleid de hoogachting van ieder ander volk verwierf, en die van zijn eigen jacht, veeteelt, landbouw en visserij leefde. Deze edele Batavier wist door zijn vindingrijkheid netten te vlechten en van schapenwol stoffen te vervaardigen. Hij stookte uit granen voedzaam bier, uit zee-nat haalde hij sneeuw wit zout, en uit mout wist hij wijn te maken. Door zijn overvloed werd hij koopman. Zijn vernuft deed hem schepen bouwen. En aldus bereikte hij welvaart. Men proeft de Nederlandse variatie op Rousseau's edele wilde en Defoe's Robinson Crusoe.

Langzaam maar zeker komt Schonck dan terecht bij de door hem en zijn tijdgenoten zo zeer bewonderde zeventiende eeuw; de eeuw van voortvarendheid, waarin een arme visserswijk, Amsterdam, een wereldstad werd,

*Een zamelplaats van alles, wat
Het Aardrijk in zijn Schoot bevat,
De markt van 't Morgenland en 't Westen.*

Met Amsterdam geraakten Rotterdam en de Zeeuwse steden tot bloei. Ze genoten mee van „'t welig koopgewin”, van de handel die „op het Strand, in Dorp en Stad, op 't Veld en Land, In 't Pinkje, en Kog en Smak”, kortom in heel de Republiek welvaart bracht.

Maar dan komt de verandering. Neerlands rijkdom wekt nijd bij vreemden. De Gal en het woelziek Albion kunnen Leeuwendaals welvaartzon niet langer zien schijnen. Ook de Deen wordt wakker: hij besluit „door 't grove volk van zijn gewest” met eigen schepen, tot schade van Neerlands Gemenebest, de goederen naar zijn schuur en markt te slepen. De Gal bedenkt een list: hij trekt de Batavier van diens eenvoudige leefwijze af, en wekt in hem zucht naar vreemde pracht, naar Franse tooisels. Dit wordt, aldus Schonck, de oorzaak van het snelle verval. Om hem in zijn eigen, onzuivere beeldspraak te citeren:

*Dit was die vuile waterbron
Die Neerlands heldre welvaart-zon,
Met haar verderf'lyk vocht dorst dooven.
Geen Belg, die met een druppel nat
Van deeze pestbron wierd bespal,
Dien zy zyn Deugd niet wist te ontrooven.*

*Dit monster stuite 't oud beleid
En kweekte in ons losbandigheid,*

*Met snood bederf der zuivre zeden,
De vadzigheid en hovaardy
Deén Neerlands braave Burgery,
Van 't spoor der deugdzaame Oud'ren treden.*

Dit afschuwelijk monster baarde hier ijdele verkwisting en min-
achting voor het vaderland, „waardoor Fabryk en Handel kwynen”.
Door dit monster roestten de wielen en spoelen in de lakenstad Leiden
en raakte te Delft de aardewerkindustrie in verval.

Maar, roept Schonck uit, mag de Belg, door „Neerlands God” uit
het Spaans geweld bevrijd, zo het gebouw van zijn staat tot puin laten
worden? Dat men dit niet kon dulden, spreekt voor zich. Daarom
roept hij de nakomelingen van de vroegere Batavieren toe:

*Toon eens by tyds, dat nog het beeld
Der Vad'ren in uw harten speelt,
En laten weer deeze oude trekken,
Van waare deugd en liefden gloed,
Voor 't Vaderland, in uw gemoed,
Met vollen luister, zyn te ontdekken?*

*Verban, Verban, ó Batavier!
De Mode, een roofziek Monsterdier,
't Welk met zyn staart u zoekt te streelen,
En ondertussen heimlyk loert,
Daar 't, door zyn lokaas u vervoert,
Hoe 't u uw welvaard zal ontheeven.*

*Dan zal weer 't lieflyk Gewest,
Van dit Bataafsch Gemeenebest,
Gelyk voorheen, door welvaard, bloejen;
De heilfontein zal met haar nat,
En heide, en duin, en dorp, en stad,
En woud, en veld weer mild besproejen.*

*'k Zie dan, by Vaderlands onthaal,
Geen Franschen tooi, noch Britschen praal,
Maar de oude trouw en rondheid achten;
Men zal by nyver koopbeleid,
Naar Vaderlandsche nedrigheid,
Bataafschen moed en vroomheid trachten.*

*De Godsdienst van gewetens-dwang,
En 's Priesters schandlyk zelfs-belang,
Als goud gezuiverd en ontheeven,*

*Zal in een hagelblank gewaad,
Door onzen vryen Burgerstaat,
Weer nieuwen glans en luister geeven.*

En — hier ziet men de onderwijsman die een afkeer heeft van de snobistische gewoonte het onderwijs aan vreemdelingen toe te vertrouwen —

*'k Zie dan de Nederlandsche Jeugd,
Weer in Bataafsche trouw en deugd,
Door Nederlanders onderweezen; 58
Geen Fransche weelde en dartelheid,
Die thans haar trotsche magt verspreidt,
Wordt haar als voeg'lyk aangepreezen.*

Het stuk vervolgt:

*'k Zie dan aan Neerlandsch taal misschien,
Ook weer eenpaarig hulde bien.
Ik zie dan weer Geleerde Mannen,
In 't Eeramp hunner Vadren treen,
En 's Lands bedieningen bekleen;
'k Zie vreemde Avanturiers verbannen.*

*ó Batavieren! staat my toe,
Dat ik u deeze smeekbee doe?
Verlaat een drift, die u tot heden,
Bezielt heeft? toont, dat ge als de Brit,
Ook zucht voor 't Vaderland bezit
Door u met eigen Stof te kleeden?*

*Dan loopt niet meer de schraale nood,
Van huis tot huis om voedend brood,
't Geen 's werkmans hand nu schaars mag winnen,
De luiaart zelf, die 't werken haat,
En liever bedelt langs de straat,
Wordt dan genoopt om wol te spinnen.*

*'k Hoor dan den nyv'ren werkman weer,
Op zyn getouw, gelyk weleer,
Den lof van Nassau's Helden galinen,
En zingen Neerlands wonderlot,
Of de eer en roem van Sions God
In nieuw- en net berymde Psalmen. 59*

Plotseling bemerkt Schonck echter dat het herstel reeds begonnen is; en wel vanuit Haarlem, waar De Hollandsche Maatschappij der

Weetenschappen eerlaurieren uitlooft om de sluimerende Batavier weer „tot eigen nut en heil te noopen”. In het slotstuk spoort hij dan ook ieder aan dit initiatief van de Oeconomische Tak te ondersteunen.

Zelf droeg Schonck, als literator, dichtende het zijne ertoe bij om de welvaart te doen herleven. Hij was overigens niet de enige die de Oeconomische Tak met zijn dichtader van dienst wilde zijn. Ook A. Loosjes steunde het genootschap met zijn „Oorsprong van een patriotische zaamspraak over den Oeconomischen Tak”. En Rhynvis Feith met zijn „Aan mijn Vader-Land bij gelegenheid der oprigting van den huishoudelijken tak der Haarlemsche Maatschappij der Wetenschappen”. Evenzo handelden de dames Betje Wolff en Aagje Deken in hun „Nederlands verpligting tot het handhaaven der Nuttige Maatschappijen en Genootschappen in ons Vaderland”, een lijvig dichtwerk dat zich tot „de Dames Donatrices” van de Oeconomische Tak richtte.

Fabelen en Vertelsels.

Na dit „Neerlands Welvaart Hersteld” kwam in 1779 de reeds lang aangekondigde bundel fabels en vertelsels, geschreven in de stijl van Gellert.

Voordat we op deze bundel ingaan, eerst echter een korte beschouwing over de levenssfeer in die dagen, omdat deze fabels zonder een zekere kennis van bepaalde leefwijzen uit die tijd niet steeds op de juiste manier geïnterpreteerd kunnen worden.

In de ogen van velen is de achttiende eeuw een tijdperk van burgerlijke decadentie geweest. Het is de periode uit onze geschiedenis, en uit onze literatuur, waaraan men graag snel voorbijgaat.

In de zeventiende eeuw, zo wordt gezegd, kenden de Nederlanden een actieve bevolking, die een staat opbouwde welke in de wereld van die tijd meetelde; de eeuw daarna werd er op de lauweren gerust. Men vegeteerde op vergane glorie in buitens aan de Vecht en verlustigde zich in het lezen en schrijven van pastorales. In hoeverre deze voorstelling opgaat voor de eerste helft van deze eeuw, wil ik buiten beschouwing laten; maar van de tweede helft te beweren dat ze indolent was en leeg, is zeker niet juist. Integendeel, het broeide toen van nieuwe denkbeelden. Weliswaar kwamen deze voornamelijk uit Engeland, Frankrijk en Duitsland, maar dat is van minder belang: men was in de achttiende eeuw nog vrij cosmopolitisch. Met name de Verlichting en het rationalisme⁶⁰ werkten hier door, zij het op een bodem van orthodox protestantisme. En daar de Verlichting ook in-

vloed had op niet al te briljante geesten, zag men, vooral in de hogere standen, een ontwrichting van het normenbesef, die „de bon ton” werd en bij velen ergernis wekte.

De tweede helft van de achttiende eeuw kan men een tijd van nationale klacht noemen. Niet alleen vandaag de dag wordt deze periode als een vervalperiode gezien, ook deze tijd zelf zag zich in staat van ontbinding verkeren. Onafgebroken werd er geklaagd over wantoestanden. Over de desastreuze weeldezucht, over de corruptie van de regentenoligarchie, over de verslaafdheid aan buitenlandse modes en buitenlandse leefgewoontes, over het schenden van de huwelijkstrouw, over het beschamende onderwijspeil, over het conservatisme van bepaalde standen, en wat dies meer zij. Het behoorde zelfs tot het gangbare taalgebruik zijn tijdgenoten met „bastaards” aan te duiden. Vooral over de weelde en de mode raakte men niet uitgeschreven. En ook de immorele leefwijze van de betergesitueerden was een geliefd object voor ethische beschouwingen.

Zo beweerde in die dagen een anonymus die zich als Een Cosmopoliet aandient: „Ons character is verbasterd, onze zeden zijn bedorven, wij zijn diep vervallen, en gaan met verhaaste schreden naar het bederf”.⁶¹

Is dit morele verval nu werkelijk zo ernstig geweest?

Men moet natuurlijk, als men over dit verval leest, er zich voor hoeden de voorstellingen die de spectatoriale schrijvers⁶² geven, te serieus te nemen. Iedere moralist overdrijft. Daarbij: tijdgenoten zijn in aanklachten meestal niet de betrouwbaarste registrators. Dat er ernstig laakbare situaties waren, is, gezien de enorme hoeveelheid artikelen over zedelijke wantoestanden, wel aan te nemen. Maar bij nadere beschouwing blijken deze wantoestanden voornamelijk in de hogere kringen aangetroffen te worden. En dat men daar soms de morele maatstaven liet voor wat ze waren, wie zal dat betwijfelen? Waar een huwelijk veelal niet gebaseerd was op wederzijdse liefde, maar waar bij een huwelijksvereenkomst maatschappelijke, en vooral finantiële factoren een belangrijke rol speelden,⁶³ is schending van de huwelijkstrouw niet geheel onverklaarbaar. Ernstiger wordt de situatie natuurlijk, wanneer het zich niet houden aan morele normen het karakter van een modeverschijnsel gaat aannemen. En dit moet nogal eens het geval zijn geweest. Prof. Ysbrand van Hamelsveld schrijft althans in zijn lijvig boekwerk „De Zedelyke Toestand der Nederlandsche Natie, op het einde der Agttiende Eeuw”: „onder de veele grooten en aanzienlijken, waaronder men ook voorname kooplieden mag reke-

nen, die naar de „ton” leeven, heeft eene leevenswijze tusschen beide Echtgenooten plaats, welke naar alles, behalven naar een huwelijk of echtverbintenis, gelijk; onder den naam van volkomen vrijheid, leeft mijn Heer en Mevrouw genoegzaam volmaakt op zich zelven; hebbende elk hunnen bijzondere partijen en gezelschappen; en naar welgevallen ook vrije verkeerling houdende met onderscheiden vrienden van beiderlei kunne... De Welleevendheid doet hun zelfs elkan- der doorgaands niet anders dan Mijnheer en Mevrouw noemen”.⁶⁴ En welke waarde sommigen aan de huwelijksluiting hechtten, kan men bij Le Francq van Berkhey lezen. Deze schrijft in 1772: „Men gaat zonder van iemand verzeld te zijn, ja zelfs Bruid en Bruidegom wel afzonderlijk, in eene dagelijksche kleeding, om in stilte te trouwen”.⁶⁵ Volgens Betje Wolff schaamden vele hooggeplaatste heren zich in het openbaar met hun vrouw gezien te worden, want dat was in hun ogen „al te burgerlijk en een slegt bewijs van welleevendheid”. „Die Heeren”, zo zegt ze daarbij, „zullen zich niet schamen met hun Maitresse gezien te worden”.⁶⁶ En in een boekje „De Weelde in Nederland”, uitgekomen in 1784 te Dordrecht, las ik:

*Iedere Dame naar de mode
heeft haar boudoir séparé
daar mijn heer nooit in durft treden,
wel l'ami favoriser”.⁶⁷*

en

*Deugd is ieder hart ontvlooden
zedeloosheid heerscht 'er in;
't eertijds heilig huwlijks leeven
ruilt men nu voor hoerenmin”.⁶⁸*

Overigens, niet alleen de hogere standen gingen zich aan sexuele vrijmoedigheden te buiten. Ook bij de lagere volksklassen schijnt men zich weinig aan de christelijke normen gehouden te hebben. „Het gemeen in Nederland”, zo zegt Van Hamelsveld, „heeft zeldzame zeden, wat het aangaan van huwelijken betreft; hier heerschen doorgaands enkel de zinlijke lusten; in een herberg, bij gelegenheid van een kermis of andere vrolijkheid, krijgen zij nadere kennis, de driften ontsteken, worden ingewilligd, het meisje bevindt zich vervolgens zwanger, en nu wordt een huwelijk aangegaan, indien er nog bezeffen van eer en deugd in het hart van den jongeling overig zijn. — Zeer zelden gebeurt het toch, dat de huwelijken onder de lagere klassen, geene huwelijken zijn van noodzaaklijkheid”.⁶⁹

Bij de hogere standen schijnt men, wanneer een meisje door het minnespel zwanger werd, minder tot een huwelijk besloten te hebben.

Allereerst trachtte men zwangerschap zoveel mogelijk te voorkomen: men pleegde in die kringen veelvuldig coïtus interruptus, volgens Van Hamelsveld;⁷⁰ maar mocht er uit minnehandelingen met maitresses een kind geboren worden, dan belandde dit meestal „in den eene of anderen afgelegen hoek bij geringe boeren-lieden, verloochend door de genen, die hun het leeven gegeven hebben, en veroordeeld tot een armelijk, en dikwijls jammerzalig leeven”.⁷¹

Dat men ook over het gedrag van de jongeren niet steeds gunstige verhalen hoort, ligt bijna voor de hand.⁷² Men kan haast niet verwachten dat de jeugd zich een strengere code aanmat dan de ouderen. „Wanneer ik de jeugd van Nederland aandachtig gadesla”, schrijft Van Hamelsveld, „ontmoet ik voorëerst ongelukkigen, bijzonder onder de tedere kunne, die door blecke aangezigten, flauwe en nedergeslagen oogen, droefgeestige houding, zwakke stem, beevende gang, en trilling in alle leden, de lafheid der opvoeding verraden”. „Het verderfelijk kwaad der zelfbevlekking”, aldus deze hooggeleerde moralist, „waart in 't duister om, en verteert de kracht der eerste jeugd... In Nederland neemt dit verderf der geslachten meer en meer de overhand”.⁷³ Men krijgt de indruk dat Van Hamelsveld niet overdrijft. Het is namelijk opvallend hoe er, vooral in de laatste tien jaren van deze eeuw, verscheidene boekjes tegen de onanie verschijnen. Om er enkele te noemen: „Zamenspraak met een zijner leerlingen over de zelfbevlekking” van Tissot (1794), J. F. Oest: „Allernoodzaaklijkste waarschuwing voor jongelingen en jonge dochters” (1798), G. S. Vogel: „Onderwijs voor Ouders en Opvoeders en Opzieners van Kinderen” (1790) en „Korte Geschiedenis van een Onanist” (1794) van een anonymus. Al deze werkjes zijn uitermate langdradig. Dat ze verschenen, en zelfs met vermelding van onderwerp, lijkt me wel tekenend voor deze tijd.

Wanneer men zo leest wat verschillende auteurs over het sexuele leven in de tweede helft van de achttiende eeuw meedelen, dan ontkomt men niet aan de indruk dat velen het op het gebied van de sexualiteit inderdaad niet altijd even nauw namen. Nu is het natuurlijk moeilijk na te gaan of de voorschriften op het gebied van de sexuele moraal in die tijd aanmerkelijk minder werden nageleefd dan in andere tijden. Men kan hooguit zeggen dat het zich niet houden aan sexuele codes in die periode misschien openlijker geschiedde. Talrijken, vooral in de burgerklasse, ergerden zich aan de verworping; maar daar bleef het bij. Alleen waar van abnormaal sexueel gedrag

sprake was, van homosexualiteit — die de auteur van *De Weelde* in Nederland een „sterk gekankerdt kwaad” noemt⁷⁴ — trad men, met name in het begin van de eeuw, streng, om niet te zeggen onbarmhartig streng op. De normale straf was toen de doodstraf, ook voor niet-volwassenen. Hevig zijn de homoseksuelen vervolgd tussen 1730 en 1734. In die jaren verschenen er zelfs zeventien geschriften tegen homosexualiteit, geschriften waarin de homoseksuelen verantwoordelijk werden gesteld voor het economisch verval van de eens zo welvarende Republiek. De lijken van ter dood gebrachte homoseksuelen werden zelfs niet begraven, maar verbrand of in het water gegooid. Ook in de jaren 1764—1765, toen het stadhuis en de Nieuwe Kerk te Amsterdam bekende samenkomstplaatsen van homoseksuelen waren, kwamen er hevige vervolgingen voor. Het grootst was het aantal vervolgingen tussen de jaren 1790 en 1810. Maar toen was de gebruikelijke straf niet meer de doodstraf, doch opsluiting in een secrete plaats in het rasphuis of verbanning.⁷⁵

Niet alleen de sexuele misdragingen hadden de critiserende aandacht van de zedemeesters uit die tijd. Er was nog een andere kwaal die men, bijna met wellust, gispte: de weelde- en modezucht.

Volgens „*De Denker*” klom de weeldezucht zo hoog, dat de vrouw van menig rijk koopman zich niet meer op haar gemak voelde, voor ze minstens zes meiden, twee koetsiers, drie lijfknechten en een kok in dienst had.⁷⁶ Vaak kreeg ieder kind een eigen knecht. Er was bijna geen dame die het zonder een kamenier kon stellen.⁷⁷ Zelfs in de burgerklasse hield men er, volgens Van Hamelsveld,⁷⁸ minstens twee dienstmeiden, plus een naaister en een stijfster op na. Men stelde zijn levenseisen alsmaar hoger. En om de stijgende kosten te dekken haakte men naar officiën, bedieningen en ambten. Zo behoorde het in de hogere kringen tot de „bon ton” dat iedere dag de huisarts langs kwam, want — aldus de nogmaals geciteerde prof. Van Hamelsveld, die beweert dat hij echt niet overdrijft — „het geeft een zo aanzienlijk air, wanneer mevrouw op haare partij des avonds kan verhaalen, wat haar doctor heden van de heerschende ziekten in de stad gezegd heeft, wanneer ze van haaren doctor spreken kan”.⁷⁹

Mag men „*De Vaderlander*” geloven — en waarom niet? — dan werden er in 1777 alleen al te Amsterdam 45000 paarden louter uit weelde gehouden.⁸⁰ Men dreef elkaar op tot steeds hogere uitgaven. En is het, gezien deze pronkzucht, onbegrijpelijk, dat Meinhard Tydeman, toen hij zijn rectoraat neerlegde, een rede hield die getiteld was: „*Oratio de Luxu, civibus et civitati noxio*”?

Niet alleen in het aantal paarden, het aantal koetsen, dienstboden en knechten wilde men elkaar overtreffen, maar ook — en hier komen we terecht bij de mode — in de kleding.⁸¹ In de modewereld was, tot ergernis der vaderlandsgezinden, Frankrijk toonaangevend. Men droeg het liefst kleren die uit Parijs kwamen, of liet zijn kleding van Franse stoffen maken,⁸² tot schade van de eigen textielindustrie.⁸³

In het begin van de achttiende eeuw werd er iedere maand een levensgrote pop, de Pandorra, van Parijs naar Nederland gezonden. Naderhand, tussen 1770 en 1780, verschenen hier de eerste modetijdschriften: „Le Cabinet des Modes ou les Modes Nouvelles”, de „Courrier de la Mode” en de „Gallerie des Modes et Costumes francais”, zodat men vlugger van de pompeuze Franse kledingmode op de hoogte was.

De mode betrof echter niet alleen de kleding. Ze betrof ook het kapsel. Omstreeks 1778 bereikt dit, door opvulling met gaas en versiering met pluimen, bloemen en strikken, zelfs een hoogte van 60 centimeter.

(Later, in de tachtiger jaren, kwam op deze pompeusheid een reactie. Toen werd, met de Engelse filosofie, de Engelse tuinen en de Engelse literatuur, ook de Engelse mode hier populair, de mode die een illusie van classicisme gaf. Schonck's „De Bonheur uit de Mode” (1772) heeft o.a. betrekking op deze wijziging.)

Wil men enigszins een visie op een bepaalde periode hebben, dan kan men eigenlijk niet voorbijgaan aan de opvoedingsgewoonten. Zeker mag men de opvoeding niet buiten beschouwing laten in een schets over het leven in de tweede helft van de achttiende eeuw. Dit is immers de tijd geweest waarin Betje Wolff haar „Proeve over de Opvoeding” schreef, en waarin Van Alphen, als eerste hier te lande, kindergedichten uitgaf. (En dan laten we de vele buitenlandse geschriften over opvoeding nog buiten beschouwing). Dat in die dagen de opvoeding een onderwerp van zorg werd, is niet zo onbegrijpelijk. Immers de omstandigheden waaronder de kinderen moesten opgroeien, kon zeker niet ideaal genoemd worden. Enige gegevens ter illustratie. In de betere kringen was het niet „de bon ton” dat moeders hun kindertjes zelf voedden. Daarom vertrouwde men dit zogen toe aan minnen, „doorgaands”, zo wordt beweerd, „een zeker soort van vrouwspersonen, welke zich, door de belofte van haare vrijers hebben laten bedriegen, en die door schandelijke ontucht moeders zijn geworden”.⁸⁴ Ook in de burgerklassen raakte dit laten zogen hoe langer hoe meer in zwang. De kinderen werden sterk gebakerd, gekoesterd voor hete vuurmanden, en opgesloten in kamers waar zo

goed als geen frisse lucht binnenkwam. Allemaal om te verhinderen dat ze kou leden. Waren ze baby af, dan werden ze toevertrouwd aan bediendes. Waren ze een paar jaar oud, dan kregen ze een gouverneur of goevernante toegewezen.⁸⁵ „Een Duitsche Gouverneur, een Zwitsersche goevernante”, smaalt de Arke Noach's, „ziedaar het rustpunt eener fatsoenlijke opvoeding: vreemde taal, vreemde tooi, vreemde manieren”.⁸⁶ De kinderen uit de hogere stand ontvingen vrijwel uitsluitend particulier onderricht, wat hun veelal tot eigenwijze peuters maakte.⁸⁷ Bij de kinderen uit de burgerij lag de situatie iets beter. Die kregen hun onderricht meestal in schoolverband; maar de toestand op de scholen was ook verre van bevredigend. Eerst kwamen de kinderen op de kleine kinderschool⁸⁸ terecht, waar een bejaarde matres hun wat bidden leerde, vraagjes leerde beantwoorden uit het boekje van Borstius en het alfabet bijbracht; vervolgens bezochten ze de lees- en schrijfschool, en daarna gingen ze naar de Franse school. Van de opvoedkundige kwaliteiten van de schoolmeesters in die dagen moet men zich niet veel voorstellen. Wanneer iemand de lettertekens met veel krullen wist te versieren, voldeed hij vaak al aan de eisen die men aan een schoolmeester stelde.⁸⁹ Op het platteland was de schoolmeester bijna steeds tuinman, koster, en doodgraver tegelijk.⁹⁰ Ook over de leerkrachten aan de Franse school leest men niet veel goeds: „Veelen dezer fransche kostschoolhouders”, wordt beweerd, „zijn zelve lieden zonder zeden, kunde en bekwaamheid. Zij rigten instituten van opvoeding, en fransche scholen op, wanneer het hun, met andere kostwinningen, niet meer gelukken wil”.⁹¹ Relatief gezien was van de onderwijsinstellingen de Latijnse school toen nog de beste, al bleef ook deze critiek niet gespaard.⁹² En wat de universiteiten aangaat: voor geld en goede woorden, leest men, was het toen niet onmogelijk de titel Meester in de Rechten te verkrijgen.⁹³

Lieten opvoeding en onderwijs nogal te wensen over, ook de sociale toestanden in die tijd waren bepaald niet gunstig te noemen. De achttiende eeuw is een eeuw geweest van zeer grote rijkdom bij enkelen en bittere armoede bij de brede lagen van de bevolking.⁹⁴ Er heerste een enorm standsverschil,⁹⁵ dat als door God gewild gezien werd; en op grond hiervan leerde men de armen dat zij in hun nederige staat moesten berusten. Wel trokken de aanzienlijken zich van het lot dezer armen iets aan: ze zorgden voor weeshuizen, hofjes, deelden 's winters spijzen uit en gaven ruimschoots aalmoezen; maar geheel onbaatzuchtig was deze mildheid nu weer niet.⁹⁶ Schrijvend

over de fabrikanten beweert „Een Cosmopoliet”: „Het wil weinig zeggen dat deze lieden veel goeds aan de armen doen, welke zij zelf arm gemaakt hebben; dat zij brood, aardappelen, vleesch, linnen en klederen, onder hun uitdeelen, van dien overvloed, welke zij, door derzelver zweel en arbeid, verkreegen hebben, om zig, daar door, het aanzien van medelijdende, van Christelijke menschen, te verwerven”. „Betaalt”, zo zegt hij, „hen liever hun werk, gelijk regt en billijk is, dan hebben zij uwe vernederende, en hoogmoedige, aalmoesen niet noodig, en zij zullen ook zich kunnen waardig als menschen, en Burgers, leeren voelen”.⁹⁷ De armoede was helaas niet alleen een gevolg van het betalen van veel te lage lonen. Ze werd eveneens veroorzaakt door de onvermijdelijke werkloosheid, ontstaan doordat de Republiek geen behoorlijke afzetmarkt in het buitenland meer kon vinden.

De tweede helft van de achttiende eeuw is dus een periode van veel klachten geweest. Klachten over zedeloosheid, over weelde en modezucht, over slecht onderwijs, over te weke opvoeding, enz. Bijna de meeste van deze klachten betreffen de hogere standen, waartoe vooral de rijke kooplieden gerekend moeten worden. Ze betreffen maar zelden de min of meer gezeten burgerij.⁹⁸ Deze leidde nog over het algemeen een deugdzaam leven. Weliswaar bleef men ook hier niet onkundig van nieuwe, verlichte theorieën, maar men bracht die zoveel mogelijk in overeenstemming met de christelijke opvattingen. Deze middenklasse las veel. Voor deze klasse schreven de meeste auteurs dan ook; ze vonden er een dankbare klankbodem voor hun moralisaties. Voor deze klasse schreef ook Dr. E. J. B. Schonck, en wel met name zijn „Fabels en Vertelsels” en zijn „Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels”,⁹⁹ die in 1779 bij A. van Goor¹⁰⁰ verschenen en in hetzelfde jaar reeds een tweede druk beleefden.

Wil men enig begrip kunnen opbrengen voor de bijval die Schonck's fabels ondervonden hebben, dan is het een vereiste dat men ze niet benadert met de tegenwoordige stijlopvattingen, maar zich verplaatst in de stijlopvattingen van die dagen. Het eerste dat men zal moeten leren aanvaarden is de omslachtigheid, die de poëzie toen kenmerkte. Het tweede dat men zal moeten kunnen accepteren is, dat de psychologische uitbeelding zich toen niet verder uitstreckte dan tot het geven van algemene types. Immers, waar de classicisten, tot wie ook Schonck ten dele gerekend moet worden, belang in stelden, was „l'homme en général, en ce qu'il a de commun dans tous les temps

et dans tous les pays", zoals Paul van Tieghem het formuleert.¹⁰¹ Bovendien moet men ervan doordrongen zijn dat het de opzet van de dichters uit die tijd was: „prodesse et delectare”, nuttig en aangenaam te wezen. Ook het dichterschap is een metabeltisch verschijnsel; elke tijd kent zijn eigen vorm van dichterschap. Leest men bij J. Maquet in zijn „Verhandeling over de Voortreffelijkheid der Oude en Heden-daegsche Poëten” de eisen waaraan een goed dichter moet voldoen, dan vindt men daar, geheel overeenkomstig de ideeën van de Dichtgenootschappers, als voorwaarden gesteld: „eene natuerlijke, geestige, ryke Dichtader”, „eene schone, vloeiende, ryke, verheven Tael”, „kennis in de fraeie wetenschappen, Historien en vooral in de Natuurkunde”; en daarbij de raad voor de dichter: „zyne Verzen lang te beschaven, kundige vrienden te laten zien en niet te veel en niet te schielyk uit te geven”.¹⁰²

Wat prevaleert in deze literatuur is het onpersoonlijke, het rationalistisch morele en het op een vaak overdoorzichtige wijze appeleren aan het geweten van de lezer. „L'écrivain”, aldus Van Tieghem over de schrijver van toen „se propose d'éclairer et de guider les âmes, de nourrir les esprits, de toucher les cœurs, de plaire par le vérité de ses peintures morales, non d'amuser les yeux ni de surprendre l'imagination”.¹⁰³ Vooral de fabel was een geschikt middel voor deze oogmerken: ze verenigde het nuttige met het aangename, ze was instructief en wilde tevens het hart raken. Haar opzet was, gelijk Gellert het eens in „Die Biene und die Henne” heeft uitgedrukt:

*„Dem, der nicht viel Verstand besitzt,
Die Wahrheit durch ein Bild zu sagen .*

Zoals voor de meesten van zijn tijdgenoten was ook voor Schonck het schrijven van poëzie een bezigheid om zijn vrije uren te vullen. Dichten beschouwde men in de achttiende eeuw zelden als een hoogst serieuze zaak. Voor de meeste poëten was het een verheven vorm van vrijetijdsbesteding. Wel behoorde het tot de goede gewoonte dat men zich verontschuldigde voor deze arbeid wanneer men tot publicatie overging. Ook bij Schonck komt deze bescheidenheidspoze herhaaldelijk voor. Zo in het Voorbericht van zijn „Fabelen en Vertelsels”. Daar schrijft hij — in antwoord op de vraag hoe hij zich „midden in de lastige bezigheden, welke het onderwijs der Latijnsche School-Jeugd dagelijks verschaft, met de dichtkunde, en vooral met het schrijven van geringe Fabelen en beuzelachtige vertelsels, (heeft) kunnen ophouden” — dat het hem gaat als de geboeide slaaf die hout raspt, of als de schipper, die zijn trage schuit tegen de stroom optrekt:

een liedje maakt het werk minder zwaar. Na minder aangename onderwijsarbeid was het dichten, „deze betoverende liefhebbertij” voor hem een verkwikking.

„En”, zo vervolgt hij, „waarom toch zou ik den tijd van uitspanning, dien anderen aan een cerlijk ombertje besteedden, niet met de Dichtoeffening mogen slijten? te meer, daar dezelve haaren Minnaaren teffens zachtjens tot een naukeuriger onderzoek en kennis der Nederduitsche taal opleidt en aanspoort, welke, mijns bedunkens, door iemand, die de Nederlandsche Jeugd in de Latijnsche of eenige andere taal moet onderwijzen, zoo weinig kan gemist worden, als de grondige kennis der Latijnsche of andere talen zelve”. Een motivering die hem aanleiding geeft in het voorbijgaan vluchtig op te merken: „Waarom ik zulke Leerlingen beklaag, die aan het onderwijs van Vreemdelingen, in onze taal geheel onkundig, zijn toevertrouwd”.

Dit verkwikkingsidee wordt nog eens herhaald in het eerste gedicht van deze bundel: „Aan myn Boek”, waarin Schonck schrijft:

*„Gelijk een Bouman, die door 't ploegen van het veld,
Des avonds afgemat, al zijn vernoegen stelt,
Om 's nachts, op 't harde bed, zijn braave Vrouw te streelen,
En dus met moede leen zijn' Kinders pleegt te teelen;
Wier onvernunftigheid genoeg aan ons ontdekt,
Uit welk een geestloos Zaad, die Telgen zijn verwekt.
Zoo nam uw Vader ook, om nu en dan zijn zinnen,
Door 't onderwijs der Jeugd verdoofd, weerom te winnen,
En lucht te geeven, vaak het speelluig van den wand,
En zong zoms Gellert na, schoon op veel laager tranf”.*

Fabels waren in die tijd over het algemeen bestemd voor een groot publiek, misschien zelfs wel met name voor een nog vrij jong publiek. De wijsheid die erin vervat lag, oversteeg dan ook zelden het bevattingsvermogen van de gemiddelde burger. Ze waren daarbij vaak tijdgebonden poëzie: sommige hadden betrekking op maatschappelijke omstandigheden die nu tot het verleden behoren, of in die tijd van aanmerkelijk meer belang waren dan nu. Een zekere kennis van de leefwijze en de politiek-sociale omstandigheden van de achttiende eeuw is derhalve voor een juiste interpretatie meermalen onmisbaar.

Plaatst men Schonck's fabels tegen de achtergrond van zijn tijd, tracht men ze te bekijken met de ogen van de tijdgenoot, dan kan niet ontkend worden dat ze onderhoudend moeten zijn geweest.

Schonck's grote voorbeeld was Gellert, de voor hem „onvergelijkelijk schoone Gellert”. Zelf schrijft hij dat hij „ver beneden dien grooten

Man, welke de eenvoudige natuur zoo wel te baat had, in vlugt, gebleven" is. En hierin heeft hij zeker geen ongelijk gehad. Al weerhield zijn tekortschieten hem er niet van op succes te rekenen.

Schonk's fabels, die niet allemaal eigen vinding zijn, moet men voornamelijk zien als moralisaties van een door de Verlichting beïnvloede, christelijke intellectueel, die er niet zozeer op uit was rechtstreeks de wereld te verbeteren, als wel zijn tijdgenoten wilde wijzen op gebreken die hij overal waarnam. Zijn fabels zijn derhalve minder uitingen van verontwaardiging dan laconieke reacties op wat hij zag. Voor een groot deel bestaan ze uit mild spottende opmerkingen. Vaker dan eens proeft men in de moraal de rector van de Latijnse school, die vanuit zijn meerdere positie met een glimlach en enige zelfingenomenheid onvolkomenheden opmerkt.

Zo behandelt Schonck, die zelf niet gehuwd was, met een zeker genoegen de teleurstelling die een pasgetrouwde jongeman ondervindt — een overigens zeer onorigineel thema. Zo schrijft hij over het eigen lof uitbazuinen, over de gierigheid — vooral die van de boeren —, over het gebrek aan politiek inzicht bij het Oranjeminnend gemeen, over het lasteren en kwaadspreken, het schuiven van eigen schuld op anderen, over de dwaasheid die de verliefde kenmerkt, over het uit eigenbaat vleien van gezaghebbers, over de behoefte van oudere vrouwen om toch mooi te willen lijken, over de moeite om van elkaar te houden als men elkaar iedere dag ziet, over de overdreven lust om aan ieders smaak te voldoen, over de luiheid die menigeen verhindert tot prestaties te komen, over het succes hebben van snoevers, kortom over een groot aantal menselijke tekortkomingen die van alle tijden zijn. Wat ze echter onderscheidt van de boetepreek, is het superioriteitsgevoel van waaruit deze gebreken opgemerkt worden, én de humor die er doorheen speelt.

Dit soort algemene onderwerpen vult het grootste gedeelte van de eerste bundel. Andere, meer tijdgebonden fabels en vertellingen, gaan over de hinderlijke gewoonte van de bewoners in de Lage Landen om buitenlanders uit te lachen en te bespotten, over het vergeven van ambten aan onkundige personen, over onoirbare praktijken van advocaten, over het uit het oogpunt van voordeel wisselen van geloofsovertuiging, over de betweterigheid van jonge academici, over het gebruik van het Nederlands en over de politiek en de dichtkunst van toen.

Op het gebied van de dichtkunst is het vooral het oneerlijke lofdicht en het overdrijven van de eigenschappen van de held of geliefde, dat hij hekelt; een kennelijke reactie op de betaalde dichtkunst in het

begin van de achttiende eeuw. Een andere kritiek de literatuur betreffende, is gericht tot de lezers. Dezen verwijt Schonck dat ze alles waarden wat van een schrijver die veel lezers heeft behaagd, in het licht wordt gegeven (een kwaal die echter niet alleen in de achttiende eeuw voorkwam). In de fabel hierover verhaalt Schonck van een dichter — het geval moet historisch geweest zijn —, die zijn welverdiende roem niet kon verkrijgen, en daarom het dichtwerk van een ander dat hij in handen kreeg, onder eigen naam liet verschijnen, terwijl hij de naam van deze gevierde dichter plaatste onder het lofvers dat hij zelf vervaardigd had. Het gevolg was: het lofdicht werd geprezen en het dichtstuk zelf kreeg nauwelijks aandacht.

Hoezeer Schonck voor de literatuur het criterium van „het aangenaam zijn” belangrijk achtte, kan men opmaken uit de fabel „De Gans en de Zwaan”, die luidt:

*De Gans vroeg laatst de Zwaan; waarom zij niet meer zong,
Noch zich, in maat-geluid, liet hooren,
Daar oudtijds haare stem de zangerige kooren,
Ja zelfs Pans fluit te boven gong?*

*„Of 't waarheid zij, 't geen gij vertelt,
„Hier van zijn (sprak de Zwaan) geen wezenlijke blijken,
„Dan in duist're taal, der grieksche Rijm-kronijken,
„Die vaak meer leugen, dan zuivre waarheid meldt.*

*„Maar, waarom ik nu niet meer zing,
„ó! dit behoeft gij niet te vraagen.
„'t Is wijl mijn stem, 'k weet niet, door wat verandering,
„Geen Mensch, noch Dier meer kan behaagen.*

*Doet ook zoo, Dichters, als gij ziet,
Dat niemand luistert naar uw' zangen,
En ieder straks het oor laat hangen,
Zoo dra gij maar slechts tast naar 't zevenmondig riet”.*

Dezelfde idee vindt men terug in „De Twee Kramers”, waarin wordt gezegd:

*„Een drooge Schrijver, schoon voorzien van goede zaaken,
Zal ook den grootsten hoop van Lezers niet vermaaken,
Want wetenschappen zijn, voor menig Midas oor,
Als bittere Apothekers pillen,
Zij gleien mak'lijk, zoo ze in goud gerold zijn, door,
En zonder dit, zou nauw' een mensch die neemen willen”.*

Ook in „De Sultan” vindt men het pleidooi voor versiering en verhulling. Daar leest men:

*„Schoon waarheid liever Moedernaakt
Verschijnt, en alle tooisels wraakt;
Kan ze echter somtijds meer behaagen,
Door eenig kleet, al waar' het slechts van gaas, te draagen”.*

Het tweede deel van dit werk — dat in 1786 driedelig zou worden — verscheen kort na de publikatie van deel I en droeg tot titel „Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels”.

In dit deel is het aantal fabels, zoals reeds uit de titel kan worden opgemaakt, geringer dan in het eerste deel. Daarbij treedt hier het sarcastisch element meer op de voorgrond.

In de zeer uitvoerige inleiding die Schonck aan deze verzameling liet voorafgaan — een inleiding die o.a. een enkele bladzijden tellende taalkundige beschouwing over vogelgeluiden bevat — schrijft hij, dat hij erg ingenomen is met „het buitengemeen vertier” waarmee zijn eerste bundel begunstigd is geweest. En dat nog wel, zo zegt hij, in een tijd „dat ons Vaderland met Poëtische werken als overlaaden wordt”. Hij weet zijn lezers zelfs mee te delen dat er spoedig een herdruk van het eerste deel verwacht mag worden.

De bundel opent met een vertaling van een Latijnse rede, die Schonck te Gorkum gehouden had ter gelegenheid van een school-promotie. Deze oratie, getiteld: „Goede Raad aan de Nederlandsche Jeugd” bedoelde adviezen te geven, tegengesteld aan die welke in feite verstrekt werden. Er komen allerlei aspecten van het leven van de jongeling uit de hogere stand aan de orde — aspecten die men destijds ook in andere geschriften herhaaldelijk gelaakt vindt — als: gebrek aan belangstelling voor het onderwijs, snobistische verering van alles wat Frans is, de behoefte om door verwijfde kleding op te vallen, enz.

Het stuk begint, zoals niet verwonderlijk is, met enkele adviezen op studiegebied. Nadat Schonck eerst de raad heeft gegeven niet eindeloos te wroeten in de geschriften der oude Romeinen, omdat men toch pas na zijn dood daarmee eer behaalt, houdt hij de jongelingen „met fraai gekruld, gepoederd hair” voor:

*„Zoo gij voor boeken koost het edel dobbelspel,
Gij deedt voorzeker eens zoo wel.
Zoo gij, in plaats van u, met oud geschrift, te plaagen
U oeffende in den dans, of 't mennen van een paard,*

*Of in de gladde kaart,
Of zoms met brakken gingt uit jaagen,
Geloofst mij vrij, gij zoudt de Juffers meer behaagen.
Bezocht gij 't Assemblé, ó onbezonnen Jeugd!
Dat kon u aangenaamheid geeven;
Of strekt het u tot weinig vreugd,
Bij 't lieflijk Maagdendom, zoo weits getooid te leeven?*

En, zo vraagt hij, „waarom gaat ge niet ten Schouwburg”,¹⁰⁴

*daar een Held,
Die straks een kruijer was, zijn moed en dapp're krachten
Doet hooren, of door bittre klagten,
Aan 't volk zijn minnarij of ongeluk vertelt.*

„Veracht”, zo gaat het advies verder, „alle oeffening, die u het brein kan plaagen”. En: Laat u de Ouderen niet tot leiddraad wezen.

*„Weg dan met Grieks, weg met Latijn,
Het zou voor u een' schande zijn,
Deez' taalen, naar den eisch, te spreken,
Dat's voor Pedanten goed, die eindloos wijsheid preeken.
Aan weelig Fransch dient al uwe oeffening besteed;
Dewijl hij van geen waereld weet,
Die deze taal niet kent; die moet ge u eigen maaken.
Hier voor het Nederduitsch verzaaken,
Want niet de Juffers slechts en Heeren, in den Haag,
Maar zelfs 't Gemeen, hoe laag,
Spreekt heden fransch, of laat het aan zijn kinders leeren:
In deze taal is 't, dat zij zweeren.
In deze taal is 't, dat Men zich ten trouw verbindt,
Dat men bemind wordt, en bemint,
Wie zou dan 't weelig fransch voor 't Neerduitsch niet begeeren?”*

Waarom, zo vervolgt Schonck, zich bezig te houden met de geschiedenis van de Grieken en Romeinen? Wie gelooft nog in de daden van Achilles, Ajax en Ulysses? Dat zijn maar verzinsels. Zelfs de verhalen die waar zijn, wat raken ons die?

*„Schuw' gij historien; behalve die alleen,
Waar mee ge uw Minnares, schoon harder dan een steen,
En dover dan een rots, als lenig wasch kunt kneeden”.*

Besteedt ook geen aandacht aan rekenkunde en wiskunde, noch aan de natuurkunde.

*„Laat zich een Musschenbroek,
Bij vlijtig onderzoek*

*Met lucht-pomp, microscoop, met kijkers, prisma's, boogen,
Verwondren over 't schoon,
Dat ons Natuurkunst spreidt ten toon,
Verwonder gij veel eer u over Phillis oogen".*

En wat de godsdienst aangaat: gebruik alleen de bijbeltaal spot-
tenderwijs om Licoris te behagen.

Ook, zo gaat Schonck verder, dienen rechts- en geneeskunde geen
aandacht te hebben. Het wetboek van Justinianus, meer dan driemaal
vijfentwintig delen, is veel te dik om bestudeerd te worden. En wie wil
nog arts zijn, als hij denkt aan het gekerm der zieken?

*„Dus hoeft u Leijden met haare aangename grachten,
Noch de oude Mijterstad niet, in haar school te wachten".*

Immers de ware kunde en de nutte wetenschappen leert men niet
daar, maar in Parijs, „Parijs leidt u tot roem, langs makkelijker
trappen". Blijf daarom drie à vier jaar in die stad.

*„Verleer daar 't Nederduitsch, die boerse en lompe taal,
En leer daar, Comme il faut, met fransche Dames spreken".*

Trouwens, gingen ook de Romeinse jongelingen niet eertijds naar
den vreemde, naar Athene, om daar Grieks te leren,

*„En met de Juffers van die stad,
Daar toen Wellevendheid op haare zetel zat,
Gelijk 't betaamde, te verkeerem"?*

Hoe nuttig is dit verblijf in Parijs. Daar kan men zien hoe men
moet lopen, hoe men rotting, hoed, degen en snuifdoos moet hanteren,
en hoe men zich 't bevalligst kleedt.

*„'t Toilet der Dames zij uw school: verzuim gij niet,
Dit met meer ijver te bezoeken,
Dan criticus zijn oude boeken:
Dit is het reukaltaar van Venus rijksgebied.
Daar leert gij allerhande naamen
Van Kapzels, die men hier niet kent,
Daar wordt u schielijk ingeprent,
Hoe stijf het zij, op 't zien eens boezems, zich te schaamen.
Daar leert gij vleitaal, naar de kunst,
En duizend minnewoorden spreken;
Daar leert gij, naar den smaak, de gunst
In 't hart van uw Maitres, door aardigheden, kweeken.*

Daar leert gij wel bedacht,
 Verachten, 't geen Julie veracht,
 En prijzen, 't geen zij prijst met hoofdsche minnestreken.
 Zoo ze a la turque zich, dien dag, wil kleeden, gij
 Verhef en prijs ook die kledij.
 Maar kan een Sak haar meer behaagen,
 Zeg gij, dat ze anders nooit moet draagen,
 Wijl die haar schilderachtig staat.
 Neemt ze een Dormeuse voor een puist of vrat te baat,
 Verhef dat Kapzel tot de starren,
 Zeg dat zelfs, in haar Voile een jong Marquis zou warren.
 Zoo ze en Bergere of en Sultane zoms zich kleedt,
 Zeg dat ge, in gansch Parijs, geene eene Dame weet,
 Die beter smaak heeft om haar hoofd en hals en leden,
 Te kappen, toojen en te kleeden.
 In 't end', win dus het hart van elke jonge Maagd,
 Beweeg haar om u te beminnen,
 Maar wees gij ligter zelfs van zinnen,
 Dan bladren, die de wind nu gints dan herwaards jaagt.
 Op dat het aantal van Maitresses meer en meer
 Vergroot werde, en u in den tijd van tien paar dagen,
 Voor 't minst zes Venussen behaagen;
 Dit strekt een' Jong'ling thans tot onvergangaare eer.
 Belooft intusschen elk van haar een eeu'ge liefde;
 Zeg: dat geen and're Maagd ooit dus uw boezem griesde,
 En noem haar, voor het minst, van Helena's geslacht,
 Al is zij lelijker van tronie, dan de nacht.

En keer, als ge genoeg de „bon ton” en de mode kent, naar „'t boersche land van uw geboorte” terug. Breng dan uw stadgenoten, door uw voorbeeld, de Franse smaak bij, opdat men tegen u opziet.

„Veracht dan, waar gij komt, met veel bevalligheden,
 De stijve Nederlandsche Zeden.
 Vervloek, vaak, met een franschen zwier,
 Den al te boerschen Batavier,
 Zijn stijve houding, taal, zijn kleding, en bedrijven,
 En hen, die eindeloos bij 't ouderwetsche blijven.
 Verhef de Franschen, op een onbeschaamde wijs,
 Zeg veel: „Zoo leeft men te Parijs”.

En als anderen, uit „nijv're winzucht”, reeds voor dag en dauw zich aan het werk begeven, draai u dan nog eens in uw donzen bed om en

„Verlaat het ledikant niet eer.
 Voor dat uw kapper wit bepoederd, en vol smeer,

*U, voor de derde maal, om op te staan komt plaagen.
En 't tijd wordt te gaan zien, hoe zich, van top tot teen,
De schoone Dorimeen,
Dien dag, zal kleeden, om haar' Minnaars te behaagen".*

Immers, zo doet gij niet onder voor de oude Batavier en de edele Germaan. Die lagen, voorzover de oudheid waarheid spreekt, ook de halve dag op bed. En: „Zoo leeft gij niet alleen, maar slaapt zelfs op zijn fransch”.

Vergeet niet, bij het opstaan, zorgvuldig na te gaan hoe ge u zult kleden, opdat „het dom gemeen” — dat verwonderd gapend voor u uit de weg gaat — gestadig over u spreekt en, u nawijzend, zegt

*„... wie heeft van zijn' dagen
Zulk een fraajen rok zien draagen?
Die Jonker kwam gewis eerst gist'ren hier te land!"*

Verander in de loop van de dag geregeld van kleding, zoals ook de dames doen. „Verandering immers is de wellust van ons leven”.

En wilt ge roem verwerven, verzamel u dan tevens een kast met boeken, meest romans.

*„En allen, (doch waar toe u dit gezegd!) in 't fransch.
Wie toch zou duitsche boeken dulden?
Laat die net binden en vergulden;
Dit geeft een sieraad, op uw kamer, wonder schoon”.*

Maar, dat spreekt vanzelf,

*„Gij moet er nooit, of schaars in leezen;
't Zou voor uw brein nadeelig weezen,
Een wel gebonden boek lijdt ook, door 't leezen, veel”.*

Daarom:

*„Kiez gij Mercures, Journalisten;
In die geleerde blaén krijgt elk Auteur zijn deel,
Daar leert gij meer, dan ooit de beste Schrijvers wisten:
De kern en 't pit van 't geen een dik Quartijn bevat,
Staan daar voor u ten toon, slechts op een enkeld blad.”*

En hebt ge last van zwaarmoedigheid, neem dan een blijspel van Molière. Lees soms ook een regel of tien van een treurspel, en leer die, als dat enigszins gaat, van buiten. Dan kunt ge die te pas en te onpas citeren.

*„Meng hier, uit de Opera, verscheiden airtjes door.
Die u Lucile of Leonoor*

*Zelf, op den Schouburg, leerden zingen;
Zoo zult gij ieder, om naar u te luistren dwingen.
En menig een zal zich verwondren, over 't schoon
Van uwe stem, en maat, en toon".*

En dan nog iets: ga nooit ter kerke, tenzij om er Julie, Dorimeen of Cloë te ontmoeten. Immers, onder iedere zerk liggen lijken, die een vuile stank verspreiden. Trouwens, wie kan bij de doden leven? En wie kan twee uur naar het getemer van een predikant luisteren?

Zo, aldus Schonck in zijn ironische promotierede, moet ge uw jeugd slijten. En raakt deze ten einde, „bepaal u dan, om 't een of ander Ampt te koopen".

„Die toch staan hier en daar, voor gouden schijven, open". En kies u vervolgens een vrouw

*„...wier deftig huw'lijksgoed,
Meer dan haar schoonte of deugd uw ras verlieven doet.
Haar kamenier, of meiden zullen
Haar plaats ligt in uw hart, en ook in 't bed vervullen'.*

Schonck besluit zijn „Goede Raad aan de Nederlandsche Jeugd" met het advies vooral niet te zuinig om te gaan met het geërfd vermogen der voorvaderen. Door immers het schimmelig geld aan allerhande nieuwigheden te verkwisten, raakt het weer in ieders hand,

*„En uw Nakoom'ling, door een' zelfde drift, gedreeven,
Leer, van der vrekken blinkend Goud,
Aan hem op vaste hoop van dubb'le winst vertrouwd,
In 't loflijk voetspoor van zijn rijke Vad'ren leven".*

Waarom Schonck tijdens een schoolpromotie aan de Latijnse school te Gorinchem juist de toen moderne jeugd ridiculiseerde, laat zich gemakkelijk verklaren, als men er zich rekenschap van geeft dat in de tweede helft van de achttiende eeuw de belangstelling voor het onderwijs op de Latijnse school sterk terugliep.¹⁰⁵

Voor vele ouders was de Latijnse school dermate „onnuttig" dat men zijn kinderen nog alleen naar de Franse school stuurde. Daarna liet men ze enige tijd naar Parijs gaan, waar ze de Franse taal konden leren en met de Franse leefgewoonten in aanraking kwamen. Voor de handel had immers de kennis van het Latijn en het Grieks weinig zin. Zoals ook een universitaire opleiding voor een aanstaande koopman weinig nut had. De universiteiten kenden toen nog geen economische faculteiten. Het is dan ook niet vreemd dat de bekende achttiende-eeuwse pamflettist Pieter van Woensel in zijn „Vertoog over de opvoeding van een Nederlandsch Regent" (1781) een pleidooi hield

voor een hogere koopmansopleiding die aan dit tekort tegemoet zou komen.

Het teruglopen van het leerlingenaantal op de Latijnse scholen (en ook de aanmerkelijk geringere interesse voor universitaire studies) behoeft dus niet uitsluitend als een gevolg van laksheid bij de jonge generatie gezien te worden. Al heeft een zekere laksheid waarschijnlijk wel meegesproken. Maar misschien legden bij Dr. Schonck toen hij zijn oratie hield, ook wel andere dan alleen morele factoren gewicht in de schaal. Uiteindelijk was zijn salaris niet van dien aard, dat hij zich gefortuneerd kon noemen.

Evenaſ de eerste bundel bevatte ook de tweede niet alleen werk van eigen vinding. Dat wil geenszins zeggen dat de niet-oorspronkelijke stukken vertalingen waren. Beter kunnen ze bewerkingen genoemd worden. Soms zelfs uiterst vrije bewerkingen, zoals het tweede en het derde stuk uit deze bundel: „De Redenlooze Mensch” en „Aan Aristus”, die Schonck schreef onder het lezen van Boileau en een zekere Sr. D. om te zien wat hijzelf op het gebied van hekeldichten vermocht. Beide stukken zijn gericht aan Aristus, waarin men geen pseudoniem voor een bestaande vriend behoeft te vermoeden, maar die men, vanuit de destijds gangbare typenpsychologie, beter als „Dé deugdzame” kan beschouwen.

In „De Redenlooze Mensch” wordt het gebruik van de rede door de mens betwijfeld. God gaf de mens een ziel, rationalistisch omschreven als „een wezen, 't welk door denken, door oordeel, en verstand, en wil alleen bestaat”. Maar, zo vraagt Schonck zich af, wie laat zich nog door die rede leiden? Reeds bij het kind winnen tol, bal en knikkers het van de boeken, en geen meester kan het redden zonder onophoudelijk waarschuwen en het hanteren van de plak.

Wie gebruikt zijn verstand als hij verliefd is?

En hoevelen laten zich op latere leeftijd niet door geldzucht, liet-hebberijen, pronkzucht en drank tot onredelijk handelen brengen? In feite, zo luidt de conclusie van dit gedicht, blijft er van het gebruik van de rede maar weinig over.

„Aan Aristus” hekelt, in de vorm van een berijmde brief, de leugen en het alom tierende bedrog. De leugens en het bedrog bij de priesters, die zelf niet overeenkomstig hun deugdzaamheidsprincipes leven, die zelfs het grauw in plaats van het te bedwingen tot oproer brengen. Vervolgens de leugen en het bedrog bij de advocaten die met woord-handigheid de rechter verblinden; bij de artsen die „door 't water van de zieken naukeurig te bezien of door zijn zweet te rieken” de mensen

wijsmaken dat ze weten wat een patiënt mankeert en nutteloze pillen geven aan mensen die reeds bijna dood zijn; en bij de kooplieden, die tegenover schuldeisers spreken over grote winsten die ze gaan maken, terwijl ze het rijtuig voor Vianen reeds klaar hebben staan. Bovendien hekelt Schonck het bedrog van de prozaïsten, die slechts omwille van het gewin schrijven terwijl ze zich om de waarheid van hun verhaal weinig bekommeren; en van de dichters „die hun' naam, zelfs van verdichten draagen”. Welke lofdichter kan het immers zonder de leugen stellen? Want

*Hoe zal hij 't schikken, als hij Rijkaarts deugd vermeldt?
Zoo hij van Rijkaart niets dan waarheid ons vertelt.
Hoe zal hij 't echtverbond van Corbulus ons maalen?
Zoo hij geen leugens in zijn dichtstuk mag verhaalen,
En zeggen, dat nooit Paar met reiner liefde-vlam,
Of meerder schoonte, of deugd voor Hijmens Outer kwam?*

Trouwens, zo vraagt Schonck zich verder af, is het ook geen leugentaal als studenten die op de hoge school naar kennis zouden moeten dingen, zich overgeven aan baldadigheid en ernstige ontucht, schuld op schuld maken en „eindelijk voor klein geld den naam van Meester” kopen? ¹⁰⁶

Dat Schonck bij dit alles nog de mode, de vrouwelijke opschik, het huwelijksbedrog en de oncerlijkheid ten opzichte van een stervende vermeldt, zal geen verwondering wekken. Zelfs bij de adel constateert hij wangedrag, al geeft hij toe dat verscheidene edellieden, „uit beter bloed geteeld”, wel deugdzaam leven. Schonck raadt Aristus dan ook aan voor een nieuwe volksplanting niet mensen uit deze streken te zoeken, indien men een volk wil opbouwen dat zich aan waarheid hecht.

Het vierde stuk uit deze bundel: „De Verscheiden Leeftijden van den Mensch” is wederom geen oorspronkelijk werk, evenmin als het zesde stuk: „De Gouden Eeuw”. „De Verscheiden Leeftijden van den Mensch” bestaat uit een berijmde vertaling van een vertoog uit de Bagatellen van Justus van Effen, en „De Gouden Eeuw” is „eene stiptere overzetting van het Saeculum Aureum des Heeren B. Huydekoper, geplaatst achter 's Mans vertaalde Hekeldichten en Brieven van Horatius in Prosa”.

Ten dele oorspronkelijk daarentegen is het vijfde stuk: „Tegen het Begraaven der Lijken in de Kerken”, een zestien bladzijden tellend gedicht, opgedragen aan zijn in 1775 overleden broer A. C. Schonck,

die op eigen verzoek niet in de kerk te Breda, maar op het kerkhof te Teteringen (een dorpje even buiten Breda) begraven werd.

Bij het opstellen van dit dichtstuk heeft Dr. Schonck ijverig gebruik gemaakt van een redevoering door Prof. A. Kluit over hetzelfde onderwerp gehouden.¹⁰⁷

Het betoog begint met de voor ons gevoel wel wat onsmakelijke inzet:

*„Graf mijns Broeders! 'k durf u groeten,
Voor geen vuilen stank beducht,
Daar ik u, in de open lucht
Onbelemmerd mag ontmoeten.*

*Daar gij, in uw wederkeeren,
Tot het stof, naar 's Makers woord,
Niemand door verrotting, stoort,
En uw stank geen mensch kan deeren.*

*Laagt ge, in Bredaas tempelkoor,
Meê Gods oordeel af te wachten,
Dan hielpt ge ook uw' Naasten slachten,
Menschen liefde kwam dit voor.*

Na deze aanspraak gaat het gedicht over in een pleidooi voor een meer hygiënische vorm van begraven; het begraven op kerkhoven. Dr. E. J. B. Schonck maakte namelijk vooral bezwaar tegen het begraven in kerken, omdat dit de volksgezondheid schaadde.¹⁰⁸ De stank van de verrottende lijken in de kerken en de ziekten welke door deze vorm van begraven ontstonden, wekten zijn ergernis. De stank leidde de aandacht van de eredienst af en maakte het bezoeken van godsdienstoefeningen levensgevaarlijk. Vanwaar toch, zo schrijft hij, het bijgeloof, dat het gebeente van de heiligen anderen rust verleent en spoken afweert? Dat men op voorspraak van een martelaar verzoening Gods krijgt als men dicht bij zijn beenderen ligt? Heeft God in de Bijbel de Joden niet verboden de lijken binnen de stad te begraven? Moet uit de tempel niet al het onreine geweerd worden? Is niet het begraven van doden binnen de kerk in strijd met het woord Gods?

*Wie moet niet uw handel wraaken?
Daar ge zoo uitzinnig zijt;
Dat gij 't Huis aan God gewijdt,
Tot een krengen bak durft maaken!*

Nu „de taaie band van het bijgeloof” door de Hervorming in het

„gezegend Nederland” is verbroken, kan er maar één advies zijn:
„Elders heen (—) met uw lijken”.

Vanwaar trouwens weerzin tegen het begraven in het open veld, zo-
zeer aangeraden door wijze mannen en door godsgezanten?

Volgens Schonck is er geen andere oorzaak dan de hoogmoed.

*Hoogmoed deed zoo blind u dwaalen,
Hoogmoed zeide u, dat uw naam
Wordt vereeuwigd van de Faam,
Door, op schild bij schild, te praalen.*

*Hoogmoed deed u, in Gods kerk,
(’k Durf haar vrij daar meê belichten)
Zoo veel kostb’re graven stichten,
En schreef titels op uw’ zerk.*

Kan men niet, om een held te eren, een marmarstenen graftombe
buiten de tempel oprichten, zoals Romeinen en Grieken dat hebben
gedaan? Niet dat vorsten geen graf in een kerk gegund is. Maar laat
men deze eer beperken tot mensen die, wanneer ook, bloed, hart en
hand voor het dierbaar vaderland ter beschikking hebben gesteld.
Dezen is dat gegund.

*„Maar niet hun, wier doen alleen
Deeze Lofspraak heeft verworven:
B... is in dat jaar gestorven,
H... rust onder dezen steen”.*

De opwerping: In de kerk staat men niet bloot aan grafschennis,
is volgens Schonck volledig ongemotiveerd. Men moet wel blind zijn
als men gelooft dat in een familiegraf nog alle voorouders rusten.
Ware dit zo, dan zou er absoluut geen plaats meer zijn in deze graven.

*„Vraag eens, wat toch de oorzaak zij,
Waarom niet, tot aan de daken,
Kerk aan kerk vol lijken raaken,
In de stad, aan ’t scheeprijk Y?”*

De oorzaak zal dan niet lang verhuld blijven. ’s Nachts brengt men
heimelijk kisten en lijken naar elders over. Wil men dus rust ge-
nieten, dan is de enige keuze een graf in het open veld. Deed iedereen
deze keus, dan zouden zij die in de kerk hun hart van smetten wilden
bevrijden, ook hun lichaam onbesmet naar huis kunnen dragen.

Schonck’s betoog vertoont, zoals blijkt, duidelijk een „verlicht” ka-

rakter. Het is zelfs als een semi-„in memoriam” voor ons wel wat al te verlicht. Maar het heeft Schonck kennelijk niet gestoord het graf van zijn broer als aanleiding te gebruiken om een bepaald vooroordeel te laken.

Hoezeer vooroordelen hem dwars zaten, toont ook het gedicht dat getiteld is „Het Vooroordeel”. Het is opgedragen aan Probus, bij wie men ditmaal niet, zoals bij de „Aristus”, aan een fictieve persoon hoeft te denken, omdat het tweede couplet van dit vers duidelijk maakt dat Schonck zijn hekeldicht in de kamer van Probus schreef, en Probus in dit vers duidelijk als dichter voorkomt. Vermoedelijk is hij een van Schonck’s medeleden van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen geweest, want Schonck prijst hem om de toepassing van de spreuk waarmee dit dichtgenootschap zich aandiende.

De bedoeling van Schonck is: aan te tonen dat het vooroordeel, „die Vijandin van onderzoek en kunstenmin”, zich in alle geledingen van de maatschappij heeft weten in te dringen. Door het vooroordeel, zo schrijft hij, komt het dat de theoloog de geschriften van de wijsgeer verdoemt, dat men het blijde als zondig veroordeelt, dat Arist op grond van Lavater’s ¹⁰⁹ leer over fysionomie van veinzerij beticht wordt, en dat de welsprekende pleiter in een valse zaak gelijk krijgt. Aan het vooroordeel is het te wijten dat nog niet iedereen tegen pokken is ingeënt, dat de geschiedkundige niet steeds onpartijdig blijft, en dat de wijsbegeerte in haar ontwikkeling wordt gehinderd.

En wat de dichtkunst aangaat:

*Waarom treckt in der Dichtren koor
Elk de Oudheid, als veel schooner, voor?
't Vooroordeel heeft de schuld, mijn' Vrinden!
Wij hoorden vaak, in school, het schoon
Der Ouden roemen, door dien toon
Der strenge Meestertaal liet Elk zijn' zinnen blinden.*

Het vooroordeel ook is er de oorzaak van dat nog menig dorpeling niet de nieuwe psalmberijming ¹¹⁰ gebruikt, maar de voorkeur geeft aan de kreupele vertaling van Dathenus. En hoeveel minnaars van de schilderkunst laten zich niet door de naam van de schilder leiden bij hun prijzend oordeel?

*„'t Vooroordeel doet, schoon 't anders schijn',
Ons blinder, dan de Mollen zijn”.*

Ook bij het waarderen van literaire werken. De geschriften van een gunsteling, al zijn die niet goed, komen er altijd genadig af.

*„Had dit geen plaats, hoe menig Dicht
Zag, door den Druk, dan nimmer 't Licht,
Waar meé nu 't Land wordt overlaaden.*

En Schonck merkt hierbij laconiek op:

*Ja, deze Bundel had misschien,
Ook 't helder daglicht nooit gezien:
Zoo gunstig Oordeel mij daar toe niet had geraaden”.*

Het vooroordeel verhindert een snellere ontwikkeling van kunsten en wetenschappen, doet de boer volgens verouderde landbouwmethoden werken, stapelt lijken op in de kerken en doet ons onze geboortegrond overmatig prijzen. Ook de politieke sympathieën ontstaan vaak uit vooroordeel. Immers,

*Heeft Elk, die den Amerikaan,¹¹¹
Of 't Britsche Rijk is toegedaan,
Vooraf nauwkeurig overwogen,
Voor wien de zuivre Billijkheid,
't Onkreukbaar Recht, en de Onschuld pleit?
Neen, 't grootst getal heeft aan Vooroordeels borst
gezoogen.¹¹²*

Maar er is één bescherming tegen het vooroordeel: „de Helm der Rede”. Door de Rede kan de wereld tot een geluksoord worden.

Als laatachttiende-eeuwse verlichtingsauteur leefde Schonck behalve in de wereld der realiteit vaak ook in de wereld van de — wel steeds rationalistisch geconstrueerde — droom. De classicistische droom van het Saeculum Aureum, De Gouden Eeuw, „de gulden dagenraad der kindsheid van den tijd”, de pastorale droom van vrije akkers, dartel vee en fluitende herders die onder het lommer van een boom aan hun gelukservaring uiting gaven, van de idyllische wereld die vooral door Gessner opnieuw de aandacht kreeg. Als verheerlijker van deze pastorale droom — de werkelijkheid van het leven op het land in de achttiende eeuw was heel anders — ontmoeten we Schonck in zijn stuk „Het Vergenoegen”, waarin hij het leven van de boer en de herder hemelhoog verheft,¹¹³ het 't enig gelukgevend noemt, ontheven als het volgens hem is van zorgen en verdriet. In zulke gedichten bespeurt men een lichte crisis van het rationalistisch denkend intellect, dat niet in staat is het gemoed van de vooruitgangsideeën te overtuigen.

Niet alleen brieven op rijm, fabels en berijmde betogen komen in

deze bundel voor, maar ook een twintigtal korte gedichten, punt-dichten; of „naïve stukjes”, zoals dit soort gedichten in „De Geest der Nederlandsche Dichters” (1788) wordt genoemd. Niet alle zijn even spits. Gemakkelijk gevonden is bijvoorbeeld de woordspeling in:

Trijn en Geurt

*'k Verlaat me alleen op U, zegt Trijn,
En ik wou liefst van U, zegt Geurt, verlaten zijn.*

Sommige zijn nogal overladen, zoals

Grafschrift

*Hier ligt hij, die bij 't Licht zich dronken heeft gedronken:
Veelligt bij ligte Neel, in die Verlichte Kroeg.
Hij was voor 't Ys niet ligt genoeg,
Wijl 't hem niet ligten wou, is hij er door gezonken.*

Maar er zijn toch ook wel enige aardige bij. Zo het — weliswaar met bekend thema —

Op Jasper Den Dichter

*Men klaagt van moeilijkheid, in 't maaken van een dicht,
(Zegt Jasper) maar 'k betuig, het rijmen valt mij ligt;
Ja 'k zweer, het kost mij niets. 't Kan weezen, zegt Frontijn,
Uw versen kosten U dan, 't geen zij waardig zijn.*

Of het tweetal: „Mopsus Vraag naar Rechten beantwoord” en „Mopsus Vraag Natuurkundig beantwoord”, waarvan het eerste luidt:

*„Toen 't Vroedwif 't jonge kind,
Door Mopsus Vrouw gebaard, hem over wilde geeven,
Vroeg hij: is dat dan 't mijn? Maar Mopsus zijt gij blind,
In Rechten, zeide Geurt, wel staat er niet geschreeven,
In 't heilig Wetboek, die gewisse en vaste baak?
Al wat ik door het mijn verkrijg, is mijne zaak”.*

Het tweede — van inhoud evenmin „keurig” en van woordgebruik nog minder netjes dan het eerste — geeft het „natuurkundig” antwoord bij een onverwachte geboorte:

*Na dat de drooge Mops twee maanden was getrouwd,
Wierd hem, door schoone Nise, een jonge Zoon gebooren;
Maar wijl de drooge Bloed dit voor iets wonders houdt,
Wil hij, uit buurman Geurt, hier van de reeden hooren.
Deze antwoordt hem, na dat hij de oorzaak had gevraagd:
„Weet gij niet, dat een' Teef maar negen weeken draagt?”*

Dat invloed van Huygens aan deze puntgedichten niet vreemd geweest is, behoeft nauwelijks vermelding.

Het meest interessante stuk uit deze Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels" is de berijmde brief „Aan Lucius", omdat men hier te doen heeft met een van de weinige stukken waarin Dr. Schonck over zichzelf schrijft; al blijft dit stukje autobiografie zich wel beperken tot zijn bezigheden als rector aan de Latijnse School te Gorinchem. Het vrij lange gedicht is een antwoord op de (fictieve?) vraag van Lucius, een mededichter, hoe hij, Schonck, zijn dag doorbrengt.

Gelijk de meeste rectoren van Latijnse Scholen had ook Schonck kostscholieren in huis — „Jongelingen van edele afkomst". Zoals uit de brief blijkt, was Schonck's eerste zorg 's morgens deze jongens te wekken. Dit wekken geschiedde al voor dag en dauw. Om zes uur stond Schonck op, „met half verstoorde zinnen", en riep ieder uit zijn bed. Dan werd het zijn taak erop toe te zien dat allen „hun aanzicht, mond en handen zuiver wassen" en zich keurig kleeadden. Daarna volgde het ontbijt, voorafgegaan door een gebed en besloten met het voorlezen van een fragment uit de bijbel. Dit alles, aldus Schonck, is lichte arbeid. Het zwaarste komt nog. Immers, nauwelijks heeft de klok negen geslagen, of het wordt tijd „om naar het somber school te gaan",

*„Daar Timidus mij reeds al bevend zit te wachten,
En Rufus dartelt, in de plaats van pligt betrachten,
Daar Loosaart reeds bedrog, en fijne leugens smeedt,
Wat hij zal zeggen, als hij zijne les niet weet;
Terwijl een Vierde reeds mij opwacht om te klaagen,
Dat hem Tarquijn, of schoon onschuldig, heeft geslagen".*

In de school gekomen, doet Schonck onderzoek naar deze klacht en gebruikt eerst de stok, vervolgens pas het boek. Dan beginnen de lessen, die met allesbehalve veel aandacht gevolgd worden.

*„..... Deez' zoekt zijn' Medgezellen,
Al fluisterende iets nieuws, of leugens te vertellen,
Die tekent mannetjes, terwijl ik aan een' Aér
De les, die beiden ook kon nuttig zijn, verklaar.
Daar zit een Demokriet, die met all' de gebreken
Van zijne Makkers zoekt, uit spot, den gek te steeken.
Naast dezès zijde zit een Kruidje roer mij niet,
Naast hem een Huilbalg, en een tweede Herakliet,
Daar zit een Pronkertje zich zelven te bekijken,
En pocht, dat elk in praal voor hem de vlag moet strijken.*

*Daar weer een Ander, naast den korzelen Tarquijn,
 Die zich in 't vuil vermaakt, gelijk een morsig Zwijn.
 Naast dezen Porcius, wordt Ons een domme Jongen,
 Een vadzige Ezel, door zijne Ouders opgedrongen,
 Die tot den stoel door hen, wierd in de wieg gelegd,
 Schoon Pallas eeuwig hem haar' bijstand heeft ontzegd.
 Van welken de Ouders zich iets Groots, iets Goeds belooven,
 Schoon hij zijn Vader zelfs in stompheid ging te boven;
 En in het leeren van 't A, Be, tot spijt en leed
 Van zijne School-matres, vier jaaren heeft besteed.
 't Geen, door den Vader zelfs wel eens wordt aangeloogen,
 Als een onlochenbaar bewijs van 's knaaps vermogen."*

Natuurlijk volgen achteraf de klachten wanneer men als rector dit kind eens wat hard onder handen heeft genomen. Alsof de vader zijn tuinman er geen verwijt van zou maken als deze eens een waterloot in een boom liet zitten. Doch zolang ouders in hun kinderen geen fouten kunnen zien, zal er in een dergelijke toestand wel geen verandering komen. Men zou er het onderwijs om verlaten, zegt Schonck. Maar: er zijn nog Attikus die dag en nacht studeert en Probus, die dit leed doen vergeten. Om dezen en

*Om U, ó Ouders! die verstandig en getroost
 Ons ruimschoots Meesters maakt, en Voogden van uw kroost,
 En Ons verlof geeft, jong het reisje te bedwingen,
 Om uw belang, ó lieve, en ted're Jongelingen!
 't Geen me, als mijn eigen, na aan 't zorglijk harte ligt,
 Vergeet ik al die moeite, en oeffen mijnen pligt.*

En was het niet de erkenning die men toch van velen krijgt,

*Gewis, mijn Lucius! men zag, met gansche hoopen,
 De Meesters raadeloos naar 't dol- en werkhuis loopen.
 Of zoo hier in misschien te groote schande stak,
 Hen, in het Veld, den ploeg verkiezen, voor de plak.*

Het onderwijs is echter niet het enige dat Schonck kwelt. Er is nog een andere plaag, ook Lucius niet onbekend: dat zijn de Muzen, die hem, Schonck, eigenlijk maar weinig liefde schenken. Alleen Thalia is soms met hem begaan en geeft hem een lonkje. Maar grotendeels uit medelijden. Deed ze dat maar niet. Want dat lonkje wekt iedere keer een nieuwe lust tot dichten, „Gelijk de drank, bij hem, die zoo straks heeft gedronken, Een onverzaad'bren lust om weer te drinken wekt”.

Immers, nauwelijks leest Schonck iets dat voor zijn beroep nuttig kon zijn, of hij voelt de drang tot verzen schrijven in zich opkomen.

Dan sluit hij zijn boek en moet beginnen. En de Muze is niet tevreden tot hij een fabel klaar heeft. Ofschoon, zo zegt hij,

*ik om het rijm mij somtijds erger plaag,
Dan Schrokhart dagelijks om 't vullen van zijn maag.
Dat rijm! dat helsche rijm! daar zoo veel Puikpoëeten,
Hunn' nagelen, van spijt, om hebben stomp gebeeten.
Dat rijm! om 't welk Boileau zoo dood verleegeen stond,
Toen hij Moliere vroeg, waar die toch 't rijmwoord vond".*

Trouwens, zo vraagt Schonck zich af, waarom laat Thalia hem geen rust; zelfs 's nachts niet „als nog de starren helder schijnen, En zich de maan doet zien door (z)ijne bedgordijnen". De onsterfelijkheid die Thalia hem belooft, bereikt hij immers toch niet.

*„Kan ik door mijn geschrijf, ooit zulk' een' roem verwerven?
Dat bij mijn dood, mijn naam niet meê met mij zou sterven,
Daar nauw' een Vondel, nauw' een Hoogvliet, nauw' een Poot,
Door 't onnavolgbaar dicht de onsterf'lijkheid genoot
Ja Gellerts naam moog' vrij met hem onsterflijk leeven;
Nooit wordt mij dit genot, 'k voel dit te wel, gegeven".*

Zelfs in de achting van zijn tijdgenoten, waarop Thalia dan wijst, heeft Schonck niet veel vertrouwen. Men verkrijgt geen aanzien door hekeldichten te vervaardigen.

*Ik moest geen Fabels dan verkiezen tot mijn dicht,
Waar door soms 't masker van de waereld wordt geligt.
Wie kan een' Leeraar in deeze averrechtsche dagen,
Die T... zijn' dronkenschap verwijten durft verdraagen?
En die aan Lelius, welke al zijn goed verkwest,
Durft zeggen, dat hij 't doel van wel te leeven mist.
Wie zal een' Dichter in deez' wondre waereld achten?
Die lessen geeven wil, in 't deugd, en pligt betrachten.*

— — — — —
*Neen, Waarheid baarde reeds voor lang al kwaade Vrinden.
En zulk een Dichter wierd alreê voorlang gewraakt,
Die versen op 't gedrag der zotte waereld maakt.*

Begin dan, adviseert Thalia hem, lofdichten te schrijven. Maar daar voelt Schonck niets voor. „Een heimelijke kracht houdt mij geduurig tegen". En zo gaat de strijd met de Muze voort.

*Maar 't is vergeefs, zij gunt mij rust bij nacht, noch dag;
Ja doet me, als deze zucht op nieuw mij heeft bevangen,
Wanneer ik wandel, als een Gek, naar huis verlangen.*

Met deze brief aan Lucius eindigt dan het tweede deel van Schonck's fabelen.

Bij het publiek viel het destijds zozeer in de smaak, dat in 1779 ook van deze bundel spoedig een herdruk verscheen.

Rector te Nijmegen.

In januari 1780 werd Isaac Boekelman,¹¹⁴ rector van de Latijnse School te Breda, benoemd tot rector aan de Latijnse School te Nijmegen.¹¹⁵ In april trok hij met 30 kostleerlingen naar de Waalstad; maar zijn rectoraat was slechts van korte duur. Enige maanden later overleed hij. De curatoren zochten toen een opvolger. In oktober stelden ze aan de raad als kandidaat voor Dr. E. J. B. Schonck. De eerste november verklaarde die zich met het voorstel akkoord,¹¹⁶ Schonck aanvaardde de benoeming. Allereerst waarschijnlijk omdat hij nu een hoger tractement zou ontvangen,¹¹⁷ maar misschien ook omdat Nijmegen de geboortestad van zijn vader was en hij daar nog veel familieleden had.

Bij de benoeming werd bepaald dat Schonck een vrije woning zou krijgen aan de Stads Doodendaal, vrijgesteld werd van het betalen van accijnzen en verplicht zou zijn kostscholieren te houden.

De Nijmeegse Latijnse School (certijds ook wel de Apostolische School genoemd vanwege de apostelen die voor 1578 het gebouw sierden) was oorspronkelijk de woning van de plebaan van de kapittelkerk, maar werd al sedert 1544 gebruikt voor het onderwijs. Ze lag naast de St.-Stevenskerk en was een stedelijke instelling. Het bestuur berustte bij vijf scholarchen of curatoren, leden van de magistraat. Het onderwijs werd gegeven door de rector, een conrector en twee praeceptoren. Bovendien waren er aan de school een schrijfmeester en een zangmeester verbonden voor de laagste klassen.¹¹⁸

In Schonck's dagen bedroeg het aantal leerlingen gemiddeld veertig, zodat er van een vrij grote school gesproken kon worden.

Dr. E. J. B. Schonck aanvaardde zijn ambt de derde november 1780. Echter niet, zoals zijn voorganger, met de titel professor. De twintigste februari 1781 hield hij zijn openbare intrede: „De Studio Litterarum Optimo Reipublicae Fulcro”, een oratie waarin hij betoogde dat het ook voor magistraten zeer nuttig zou zijn de geschriften der filosofen te lezen, teneinde daardoor gelukkiger te worden en meer geneigd te zijn het heil van de staat te bevorderen. Wanneer, aldus Schonck, de literatuur verdwijnt, geraakt de wereld in verworping:

deugd moet wijken voor ondeugd, kracht voor geweld, in plaats van voorzichtigheid komt overmoedigheid, eenvoud maakt plaats voor weelde en ontucht, terwijl oneerlijkheid en corruptie de rechtvaardigheid verdringen. Wanneer de staat niet meer de studie der letteren bevordert, gaan er tyrannen heersen in plaats van vorsten; tyrannen die met wapengeweld optreden en naar eigen lusten handelen; tyrannen die alleen nog uiterlijk mens zijn. De wereld zal dan in een morele woestenij veranderen, waarin men geen eerbied voor wetten meer zal kennen, waarin niets meer heilig is en niets meer onschendbaar. Aldus de kern van het betoog.

Dit nogal overspannen pleidooi voor de studie der letteren werd, zoals te verwachten, besloten met een lofrede op Nijmegen: de stad waar eens Schulting, Noodt, Smetius en Vonck¹¹⁹ woonden, „literarum Fauvores, non tantum, sed et Cultores et Instauratores”, de stad met een prachtige ligging en een gezonde lucht, de stad bovendien waar Schonck's vader geboren was en waar nog het merendeel van zijn familie woonde, de stad die op een belangrijke geschiedenis kon bogen. Aan het slot van zijn rede sprak Schonck de hoop uit dat de Nijmeegse Latijnse School onder zijn leiding weer in de oude glorie mocht hersteld worden en dat de leerlingen hun tijd nuttig zouden besteden aan de studie der klassieke letteren, zonder dewelke geen staat behouden kan blijven.

Het vermoeden is niet ongewettigd, dat deze rede op de toehoorders indruk heeft gemaakt, want de dag daarna besloot de magistraat „op rapport en propositie van den Curatooren” haar op stadskosten in druk te laten verschijnen.¹²⁰

Salomon Gessner's „Der Tod Abels”.

Of de grotere school waarover Schonck nu de leiding had gekregen, aanvankelijk veel van zijn tijd in beslag genomen heeft, is niet bekend. Wel is het een feit dat pas in het derde jaar van zijn Nijmeegse rectoraat een nieuwe publikatie van hem uitkwam. Ditmaal geen eigen werk, maar een vertaling, waarmee hij reeds in zijn Gorkumse tijd een begin had gemaakt: de vertaling van „Der Tod Abels”, „het weergaloos Dichtstuk” van „den Zwitserschen Theocritus”, Salomon Gessner. Deze Nederlandse berijming¹²¹ verscheen bij de Nijmeegse uitgever A. van Goor. Een tweede druk — qua tekst en typografie geheel identiek met de eerste — kwam omstreeks 1790 uit, bij Francois Bohn te Haarlem.

Dat Dr. Schonck ingenomen was met het werk van Gessner, is niet

bevreemdend. Immers, misschien meer nog dan Gellert was het Gessner, die de lezers uit de tweede helft van de achttiende eeuw in verrukking bracht. Zelfs auteurs als Rousseau en Diderot getuigden openlijk van hun bewondering voor Gessner's oeuvre. Gessner was de idool van al degenen die in hun gemoed geraakt wensten te worden. Zijn poëtisch proza voorzag in de behoefte aan sentimentaliteit, die deze periode evenzeer kenmerkt als de behoefte aan rationalistisch geloof in de vervolmaakbaarheid van de wereld.

Deze, tot in de negentiende eeuw beroemd gebleven, Salomon Gessner, zoon van een Zürichse boekhandelaar, werd de eerste april 1730 geboren. Hij genoot een vrij zorgeloze jeugd en moet als scholier meer lui dan onbegaafd zijn geweest. Omdat hij zijn gedachten moeilijk bij de leerstof kon houden, werd hij een tijdlang toevertrouwd aan een zekere ds. Vögeli in Berg am Irchel, die hem zo ver wist te krijgen, dat hij het Frans redelijk beheerste en, zij het met moeite, Latijn en Italiaans kon lezen. Tijdens deze tweejarige leertijd kwam Gessner — door de zoon van Vögeli, die zijn vader in de zielzorg assisteerde — in aanraking met literatuur die hem sterk aantrok, het werk van Gleim en Hagedorn en het omvangrijke „Irdisches Vergnügen in Gott” van Brockes.

In 1748 keerde hij naar Zürich terug en kreeg een taak in de boekhandel van zijn ouders. Het jaar daarop, in 1749, werd hij door zijn vader naar een boekhandel in Berlijn gestuurd, aangezien hij zich bij zijn vrienden kennelijk beter thuisvoelde dan in de winkel. Hij moest nu onder strengere leiding het vak leren. Maar die strengere leiding beviel hem geenszins, en nadat er onophoudelijk klachten over hem waren binnengekomen, onthield zijn vader hem het ondersteuningsgeld. Gessner probeerde toen met tekenen en schilderen aan de kost te komen. Zodra zijn vader vernam dat Salomon van plan was naar Nederland te trekken, gaf hij hem opnieuw geld, nu om hem in staat te stellen enige tijd gewoon in Berlijn door te brengen. Die tijd besteedde Gessner aan schilderen en dichten. Hij werd opgenomen in de „Montagsklub” van prof. Sulzer, kreeg van K. W. Ramler onderricht in de kunstwetten, en leerde door deze tevens het werk van de voor hem zo belangrijke Theocritus kennen. In 1750 keerde hij naar Zürich terug, na onderweg eerst nog een bezoek te hebben gebracht aan Hagedorn in Hamburg en Gleim in Halberstadt.

In Zürich, destijds een middeleeuws aandoend stadje met ongeveer tienduizend inwoners, heerste toen een uitgebreide letterkundige acti-

viteit. Het aanvankelijk kleinsteedse geestesleven onderging in literair opzicht een sterke verandering door anti-Gottschedianen¹²² als J. J. Bodmer en Breitinger.¹²³ Deze verandering vorderde zo, dat Zürich in korte tijd een belangrijk letterkundig centrum werd, dat vele voor-
aanstaande dichters als Klopstock, Ewald von Kleist en Chr. M. Wieland te gast kreeg. Ook Salomon Gessner behoorde tot de vriendenkring van Bodmer, al werd hij door deze niet geheel serieus genomen.

Drie jaar na zijn terugkeer, in 1753, liet Gessner, op aandringen van Ewald von Kleist, anoniem zijn eerste publikatie, „Die Nacht”, verschijnen. In 1754 werd dit verhaal gevolgd door „Daphnis”. En in 1756 kwamen de „Idyllen” uit. Om Bodmer, die zich met patriarchalen bezighield, te behagen schreef Gessner daarna een bijbels werk: „Der Tod Abels” (1758), dat de sleutel is geworden tot zijn erkenning in het buitenland.¹²⁴ Na *Der Tod Abels* verschenen nog „Die Erste Schiffer” (1762), het poëtisch verhaal dat Gessner zelf zijn beste stuk vond, en een tweeëntwintigtal kleinere idyllen, die in 1772 uitkwamen.

Evenals Gellert heeft ook Gessner zijn wereldroem niet te danken gehad aan het voortbrengen van een onbekend letterkundig genre, maar aan het hernieuwen van een reeds uit de Oudheid daterende literatuurvorm. Gaf Gellert nieuw leven aan de fabel, Gessner — die Theocritus had gelezen en Longus’ „Daphnis en Cloë” (in de vertaling van Amyot) — hernieuwde de idylle. Zijn in ritmisch, poëtisch proza vertelde lieflijkheden verplaatsten de lezers in een wereld, waar werk met vreugde werd verricht, waar deugdzaamheid zonder moeite bereikt werd, waar liefde uit tederheid bestond, en waar onophoudelijk werd geweend, niet alleen van verdriet, maar ook — en vooral — van blijdschap.

Met name de morele waarde van dit werk werd hoog aangeslagen. Zo schreef in 1788 Florian, dat hij, als hij dorpspastoor was, op de preekstoel Gessner zou voorlezen, aangezien hij er verzekerd van was dat daardoor al zijn boeren en boerinnen eerzaam en kuis zouden leven.¹²⁵

Gessner bezorgde zijn tijdgenoten een ideaal van geluk dat uit rust en tederheid bestond. Zijn idyllen lieten de mensen dromen van een betere wereld, de gouden tijden van de onschuld. Zij verbeeldden een eenvoud en harmonie, die ook aan Gessners eigen leven niet vreemd waren. Hoe gelukkig Gessners huwelijk geweest is, blijkt uit wat Mme de Genlis schreef, die in 1775 het gezin Gessner bezocht: „— la bon-

hommie de l'acueil du mari et de la femme, leur union parfaite, leur tendresse pour leurs enfants, leur simplicité retracent les mœurs et les vertus que Gessner a chantées; c'est toujours une idylle, et l'âge d'or, non en brillante poésie, mais en langue vulgaire, et sans parure".¹²⁶

Gessners idyllische geschriften begonnen al in de zestiger jaren tot de Europese literatuur te behoren. Toen verscheen in de vertaling van de Beier Huber, die te Parijs Duitse lessen gaf, en van de Züricher Henri Meister, Turgot, Diderot, e.a. Gessners oeuvre in het Frans. Binnen korte tijd bevonden de Idylles zich te Parijs in ieders hand en vormden het middelpunt van het gesprek. Ook Huber's vertaling van Der Tod Abels was binnen enkele dagen uitverkocht. Door deze vertaling kwam het zelfs, dat er te Parijs een manie ontstond om Duits te leren. Want velen wilden dit bijbels stuk in de oorspronkelijke taal lezen.¹²⁷

Rousseau schreef aan Huber, toen die hem de vertaling van de idyllen had toegezonden: „J'ouvris machinalement le livre, comptant le refermer aussitôt; mais je ne le refermai qu' après avoir tout lu, et je le mis à coté de moi pour le relire encore. Voilà l'exacte vérité. Je sens que votre ami Gessner est un homme selon mon coeur".¹²⁸

En iemand als Diderot voelde zich hoogst geveleid toen in 1772 werk van hem samen met dat van Gessner in één band verscheen, onder de titel: „Moralische Erzählungen von Diderot und S. Gessner", een jaar later uitgegeven in het Frans onder de titel: „Contes moraux et nouvelles idylles".

Vanuit Frankrijk veroverde Gessner heel Europa: Italië, waar de pastorale al lang geen onbekende was, Spanje, Portugal, Engeland, Nederland, Zweden, enz. „Le succès des Idylles", aldus Paul van Tieghem, „a été un des plus immédiats, un des plus complets et un des plus universels qu' offre l'histoire littéraire de l'Europe".¹²⁹

In Engeland was „Der Tod Abels" zelfs een tijdlang niet minder populair dan The Pilgrims Progress en Robinson Crusoe.¹³⁰

Gessner raakte in Nederland bekend sedert 1777. Toen werden hier zijn „Daphnis", „Die Nacht" en „Evander und Erast" vertaald en verscheen daarbij een treurspelbewerking van Der Tod Abels in druk. Een complete vertaling van Gessners werk kwam eerst uit in 1786.

De belangstelling voor Gessner is in Nederland vooral ontstaan door Rijklof Michael van Goens, die persoonlijk met Gessner correspondeerde en prospectussen van diens idyllen rondstuurde. Tot de bewonderaars hier kan men verder rekenen Feith, E. M. Post — die in 1809

nog eens een volledige vertaling van Gessners werken uitgaf —, Le Francq van Berkhey,¹³¹ Heemskerk, Gerrit Paape en Bellamy.¹³²

Waarschijnlijk onder de invloed van de Parijse teutomanie, leerden ook hier verscheidenen in allerijl Duits. En mede door Gessner is het gekomen dat men eveneens belangstelling ging tonen voor de overige Duitse literatuur van die dagen.

De waardering voor het werk van Gessner heeft in Nederland tot in de negentiende eeuw voortgeduurd. Nog in het begin van die eeuw verklaarde Mr. R. Carp in het Genootschap Concordia et Libertate over De Dood van Abel, dat dit was een „uitmuntend dichtstuk, Ul. M. H., wel te bekend dan dat ik thans in 't breede van deszelfs verdiensten zou gewagen". Hij beweerde zelfs: „Men leest zijne (Gessners) Schriften nog heden ten dage met hetzelfde genoegen, als voor vijftig jaren, toen dezelve voor het eerst in 't licht kwamen".

Dat Dr. Schonck zich reeds in (of voor) 1779 aan een vertaling van Der Tod Abels waagde, een vertaling die pas in 1783 in druk zou verschijnen,¹³³ is dus niet verwonderlijk. Echter, terwijl Gessner zijn epos in ritmisch proza had geschreven, vertaalde Schonck het in alexandrijnen, omdat hij, Feitama en Feith¹³⁴ volgend, van oordeel was dat een heldendicht de versvorm vereiste. De prozastijl te hanteren voor een epos ging in tegen de heersende literatuuropvattingen. Om zijn ingrijpende wijziging te verdedigen haalde Schonck bovendien Abbé Fraguler aan, die in het achtste deel van zijn „Memoires de la litterature de l'Académie Royale" betoogde: „Il ne peut y avoir de poèmes en prose".¹³⁵ Overigens, Gessner — maar dat zal Schonck niet bekend zijn geweest — had zijn Idyllen aanvankelijk ook zelf in dichtvorm geschreven.¹³⁶

P. G. Witsen Geysbeek noemt Schonck's vertaling erg slecht.¹³⁷ Volgens hem heeft Schonck met deze bewerking volkomen het tegendeel van Gessners opzet bereikt: prozaïsche poëzie in plaats van poëtisch proza.

Maar aangezien er in 1790 een herdruk van deze vertaling verscheen, mag men aannemen dat het stuk voldaan heeft aan Schonck's wens: dat het „aan veelen, die door het leezen der menigvuldige schriften over de tegenwoordige tijdsomstandigheden en publieke zaaken vermoeid zijn, tot eene aangename verkwikking" zou strekken.

Schets van Nederlands Rampen.

Kan men van Dr. Schonck moeilijk beweren dat hij gedurende zijn Gorkumse tijd zo gehecht was aan Gorkum, dat men zijn naam met

die stad verbinden kan, in de veertig jaren dat hij in Nijmegen woonde (van 1780 tot zijn dood, in 1821) toonde hij zich meermalen aan de oude hoofdstad der Bataven¹³⁸ wel verknocht. Zo herhaaldelijk zou hij naar aanleiding van gebeurtenissen waarbij Nijmegen betrokken was, als Nijmegenaar het dichterlijk woord voeren, dat men hem een Nijmeegs dichter mag noemen.

Schonck's eerste stuk dat op de Waalstad betrekking had, was zijn: „Schets van Nederlands Rampen door de overstroming der dijken veroorzaakt in Lente-maand dezes jaars MDCCLXXXIV”,¹³⁹ een zestien bladzijden lang pamfletgedicht, dat waarschijnlijk óf uitgegeven is ten bate van de slachtoffers van de watersnood óf bestemd is geweest om tot hulpverlening aan te sporen.

In de geschiedenis van Nijmegen zijn hevige overstromingen geen onbekenden. Ook de waterramp die Nijmegen in 1784 trof was zeer ernstig¹⁴⁰. Hoewel het ijs van de rivier aanvankelijk kalm wegstroomde, zodat niemand enig gevaar vermoedde, werd de rust plotseling verstoord, doordat er in zeer snelle vaart ijs — met dood vee, huisraad en stukken woningen— stroomopwaarts kwam aanvlieden, terwijl de rivier stroomafwaarts nog niet open was. Dit ijs stapelde zich bij Nijmegen op, rukte de beide sluizen bij de Ooy omver en deed de oude Lappentoren met donderend geweld in de Waal storten. Er ontstond een overstroming, die de boeren dwong op de daken van hun boerderijen te vluchten. Vanuit Nijmegen deed men pogingen met schuiten de rampzaligen uit hun lot te bevrijden of van voedsel te voorzien. De leiding van deze hulpverlening berustte bij Baron van Nyvenheim, gesubstitueerd Amptman van Overbetuwe. Samen met Mr. J. F. van Omphal, advocaat-fiscaal van Overbetuwe, en zes anderen moest deze, onder de ogen van talloze toeschouwers, bij de reddingspoging het leven laten. Tot ontsteltenis van geheel Nijmegen.

„Schrik en ontroering”, aldus de „Naauwkeurige Beschrijvinge”, „bevongs elks ziel en zachte traanen van tedre menschen liefde bedauwden de wegen”. Door de nieuwspapieren wist weldra het gehele land van de noodlottige hulpverlening. En ook Schonck vermeldde de trieste gebeurtenis in „Schets van Nederlands Rampen”.

Niet alleen in de ogen van Schonck, maar ook in die van zijn tijdgenoten was de overstromingsramp een straf Gods. God maakte, door zijn „wijs en magtig alvermogen, het stroomnat harder dan den steen”, zodat geen sterveling de wateren, die Zijn legermachten waren,

tot stilstand kon brengen. „Des wijsten Sterv'lings brein is buiten rede en raad”, leest men. Maar, evenals voor de auteur van de Naauwkeurige Beschrijvinge, was ook voor Schonck God behalve de strenge de goede Vader:

*„Hij is het, die wel slaat, maar duizend midd'len weet
Om weér die wonden te verzachten”.*

Daarom dat in het slot van het pamfletgedicht de lezers de aansporing krijgen:

*„Ai wilt op Hem dan dankend wachten?
Looft zijn' weldadigheid, in 't midden van uw leel”.*

De auteur van de Naauwkeurige Beschrijvinge citeerde bij zijn beschouwing het boek Job: „Gelukkig is de mensch die God tuchtigt! Want Hij verwond en verbind; Hij slaat en zijn handen heelen”.

De resultaten, aldus deze chroniqueur, waren niet achterwege gebleven: „Het vooroordeel, de onverdraagzaamheid, en onbarmhartigheid, hadden in verscheide Steden, die God tuchtigde, geheerscht, — maar op de verschijning van Gods Alvermogen, keerde elk tot zig zelve weder”.

Het zou misplaatst zijn de „Schets van Nederlands Rampen” een belangrijk gedicht te noemen. Wel is het in zoverre van betekenis, dat het na „Neerlands Welvaart Hersteld” de reeks gelegenheidsgedichten voortzet, waarvan Schonck er nog vele zou vervaardigen. En ook verdient het enige aandacht, omdat het een nieuwe stijl van Schonck vertegenwoordigt: de pathetisch-retorische tafereelschilderingstijl, een stijl die de tijdgenoot, verzot op klankvolheid, zeker aangesproken heeft. Men mag aannemen dat de gaarne in tranen zwelgende lezers hevig ontroerd zijn geraakt bij coupletten als:

*„Hier poogt een Grijsaart om een zwakken wilgenboom
Zijn' stramme en stijfgewerkte ving'ren,
Tot redding in den nood, te sling'ren . . .
Dan ach! zijn' kracht bezwijkt, en hij stort in den stroom.*

*Ginds heeft een' Moeder, door de bange vrees bencepen.
Ontbloot van toeverlaat en troost,
Haar lagchend Wicht, haar teder kroost,
Uit zijne teenen wieg in haaren arm gegrepen.*

*En drijft dus met den vloed, die als een' woeste zee
Al brullend aanstuift door de dijken,*

*Die barsten, zinken, en bezwijken,
Op eene harde schors, in 't drabbig water meé."*

Schrikbeelden die resulteren in machteloze exclamaties als:

*ó Akelig gezicht! mijn' vingeren verstijven! —
Mijn hart krimpt weg van al het leed!
Wie kan den luiden jammerkreet,
Wie all' de rampen die het oog beschouwt, omschrijven?*

Het is verleidelijk om bij het lezen van zulke pathetische ontboezeningen, aanduidingen als „holle retoriek” te gebruiken. Toch moet men voor zulke kwalificaties oppassen. Iedere tijd geeft op zijn eigen wijze uiting aan gevoelsbelevingen. Zeker heeft, wat ons thans hol aandoet, op de lezers van die dagen een andere indruk gemaakt. Deze taferelschilderingstijl is overigens niet iets typerends voor Schonck. Men treft ze bijv. ook aan bij Feith in zijn Oden en Gedichten. Vreemd is het wel, dat Schonck enige keren temidden van de vreselijkste taferelbeschrijvingen onder aan een bladzijde heel nuchter filologisch commentaar geeft. Zo vermeldt hij op pagina 8, bij het woord „terp”: „Zie over dit woord 1ste deel der Nieuwe Bijdragen bl. 139”, en citeert dan wat deze Nieuwe Bijdragen over „terpen of torpen” meedeelden.

Fabelen en Mengel-Poëzy.

Hoewel Schonck in het tweede deel van zijn Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels er niet over gerept had, dat dit werk nog een derde deel zou krijgen, heeft hij het niet bij twee bundels gelaten. Het derde, en ook als laatste aangekondigde deel verscheen echter pas zeven jaren na de eerste twee delen, in 1786.

Ook voor Schonck was de tijd, verstreken tussen het tweede en het derde deel, langer dan hij zich had voorgesteld. Maar de oorzaak daarvan vermeldt hij niet, hoewel hij gewoonlijk niet karig is met mededelingen.

Dit derde stuk noemde Schonck: „Fabelen en Mengel-Poëzy”,¹⁴¹ en wel „om dat het, behalven eenen bundel Fabelen en Vertelsels, ook eenige stukjes van verscheiden onderwerp bevat”. Tot die stukjes behoorden o.a. „Neêrlands Welvaart Hersteld”, dat hij hier, enigszins verbeterd en nu met bronverwijzing, opnieuw publiceerde; en een herderspel „De Tooverkracht der Liefde”, dat hij, zoals in het Voorbericht staat, reeds in 1776 uit een Frans boek: „Le Nouveau Recueil des meilleures pieces du theatre françois et italien” vertaald had, toen met het voornemen het te bundelen bij Silvia en de Godspraak van Gellert.

Uit dit Voorbericht vernemen we tevens dat Schonck's vertaling van Der Tod Abels van Gessner een zeer gunstig onthaal heeft gehad; zo gunstig, dat dit hem tot het plan bracht nu van Theocritus' herderszangen een vertaling uit te geven. Schonck zag hier echter van af, toen hij vernam dat ook Bilderdijk zich met zulk een vertaling bezig-hield. De liefde voor de Griekse dichter deed hem toen de voorkeur geven aan de vertaling van Bilderdijk, die — meende hij — ongetwijfeld beter zou zijn.¹⁴²

Als men bedenkt dat Dr. Schonck de Hollandse Gellert werd genoemd en dat hij het niet verheelde dat hij Gellert navolgde, kijkt men wel even op, als men in de fabel die het derde deel opent, „De Spreeuw en de Kwartel”, leest dat veel dichters onjuist handelen met vreemde dichters na te zingen in plaats van hun eigen natuur te volgen.

Immers, men kan Schonck moeilijk van invloeden en navolging vrijpleiten. Zelfs deze Fabelen en Mengelpoëzy bestaan voor een deel uit, zij het vrije, vertalingen van Franse auteurs. Hoe moet men dan de moraal van deze fabel verklaren? Er zelfspot in te zien, lijkt me niet voor de hand te liggen. Heeft de kritiek misschien betrekking op het imiteren van contemporaine Engelse dichters? De opmerking blijft in ieder geval vreemd.

Ook deze derde bundel is grotendeels geschreven met de verlichtingstendens de maatschappij te verbeteren door de menselijke tekortkomingen te benaderen via de rede. Ze vertoont weer het populair docerende karakter, tracht nuttig te zijn, en geeft ook deze keer weer meer levenshouding dan levensbeschouwing. De moraal blijft „natuurlijk”, beroept zich zo goed als nimmer op de openbaring of op leerstellingen, en aldus werd de bundel geschikt voor alle gezindten. Ook de stijl is weer even omslachtig, even praatzuchtig als die in de voorafgegangene bundels. Om een voorbeeld te geven:

*„Gansch troosteloos op zek'ren dag,
Dewijl mijn oog geen stof voor eene Fabel zag,
Liep ik, door Haag en Woud en Linden,
Om daar, zoo 't mogelijk was, een onderwerp te vinden.
(Zoo zeer kwelt zich een Dichter vaak,
ó Lezeren! om U te stichten, met vermaak.)
Dan, al vergeefs; 't was of mijne oogen
Betoverd waaren, door een heimelijk vermogen.
Niets, dat mij voorkwam, stond mij aan.*

*Noch boom, noch dier wou naar genoeg,
Voor mij, zich tot een' stof voor Eene Fabel voegen".
etc.*

Ook is de moraal vaak niet zeer vernuftig. Meestentijds blijft ze op het algemene vlak, met thema's als: het is soms moeilijk een juiste beslissing te nemen, iedereen probeert zijn fouten goed te praten, met een grote mond bereikt men soms veel, enz.

Dat wil overigens niet zeggen dat het derde deel geen aardige stukjes bevat. Zo treft men er fabels in aan vol „spectatoriale”, meest mild-ironische tijdschreef die in ieder geval cultuurhistorisch interessant zijn. Fabels betreffende studenten die op de hogeschool niets uitvoeren en toch te zijner tijd hoge ambten gaan bekleden, fabels op het eindeloze disputeren waarmee academici zich onledig houden,

*(Dispuuten! ja die zijn van 't alleruiterst nut.
Hoe zou een' valsche leer toch anders staande blijven,
Indien men niet geleerd mogt kijken,
Wat zou men in een boek van honderd vellen schrijven! ...
Zoo 't disputeren, door de wetten wierd geschut?).*

fabels op de kerkhervormingen, op de privé-opvoeding door onbekwame buitenlandse onderwijzers en leraren, etc.

Herhaalde malen vindt men in deze bundel ook gedichten die niet de vorm van een fabel hebben, zoals de geenszins ongeslaagde:

Afscheids Rede van den Koekoek bij zijn vertrek
*De wraak op ondank is een kostelijk gewin;
Doch 'k heb mij thans genoeg gewrooken,
En van mij zelf mij zat gesproken.
'k Ruim mijn beroep aan U, ó Pochers! vrolijk in.*

*Ik heb mijne eiers zacht bij anderen gelegd,
En hun mijn' Jongen op doen kweken.
'k Begeef mij nu naar vreemde streken,
En laat U, Snoepers! 't nest. Vaart wel
Ik heb gezegd.*

Een vers dat men moeilijk „moreel” kan noemen.

Naast eigentijdse en algemene kritiek vindt men in deze bundel, als een min of meer romantische vlucht, de lof op het eenvoudige leven, het leven op het land, ver van de roemzucht; het „Beatus ille,

qui procul negotiis" van Horatius, zonder twijfel bij Schonck nog meer geïdealiseerd door de idyllen van Gessner. Dit „Beatus ille" klinkt heel sterk door in „De Gelukkige", een vers dat luidt:

*„Hij is ver boven 't lot van honderd duizend menschen,
Die in een' vrije lucht, een' vrije adem haalt,
En zijne zorgen met zijn' schatten, goed en wenschen
Tot weinig bund'ren lands, zijn's vaders erf bepaalt.*

*De melk van eigen vee mag hem ten zuivel strekken,
Zijn eigen akker schaft hem daag'lijks voedzaam brood.
Hij mag zich met de wol van zijne lamm'ren dekken.
Hij rust op eigen dons, in Ledaas zwaanen-schoot.*

*Zijn boomgaart geeft hem koelte, in warme zomer-dagen.
En als het koud is vuur, aan zijnen ruimen haart.
In een gezond gestel, een ligchaam vrij van plaagen,
Woont zijne kalme ziel genoeg'lijk en bedaard.*

*Dus slijt hij ongemerkt, zijne uren, maanden, jaaren,
Daar de overdenking met een' zachte rust gemengd,
En matige arbeid zich met zijnen onschuld paaren;
Welk viertal 's nachts den slaap op zijne leden brengt.*

*ó Dat mij wierd vergund dus onbekend te leven! ...
ó Mogt ik onbeweend dus daalen in het graf! ...
En dat niet, na mijn' dood, wierd op een zerk geschreeven:
„Hier is zijn' rustplaats, die hem 't leven nimmer gaf".¹⁴³*

Het is niet uitgesloten dat dit vers werd geschreven na een mislukte dag lesgeven. Men vervaardigt zulk een gedicht niet als men zich prettig voelt. Aannemelijker lijkt het me echter in dit gedicht een zekere poze te zien. Trouwens het was in die dagen een modeverschijnsel de landelijke rust te prijzen. Men aanschouwde het landleven gaarne, zij het met literaire ogen, tijdens wandelingen op zomerse dagen of gedurende een luchtig toeven op zijn buitenverblijf. Alleen het idyllische wilde men zien, niet de werkelijkheid.

Ook een gedicht als „De Zwakheid der Rede", waarin Schonck de schaapjes gelukkig prijst, omdat ze niet door eierzucht worden aangetaast, maar heerlijk in zachte onwetendheid leven, is niet van een zekere poze vrij te pleiten. Al blijft het, zoals gezegd, waar dat men een zodanig vers niet schrijft zonder er enigszins achter te staan. Mag men er misschien uit concluderen dat ook Schonck minder in de verlichtingsidealen is gaan geloven? Dat ook hij even de twijfel aan de rede beleefde?

De twijfel zal dan in ieder geval meer aan een tijdelijke teleurstelling dan aan een wezenlijke ontgoocheling in de rede ontsproten zijn. Immers, als Schonck schrijft:

*...die trotsche rede, daar men
Zoo veel van gewaagen hoort,
Wordt zelfs door een kind bedroogen,
Door een weinig wijns gestoord.
't Hart te wonden, 't hart te scheuren,
Dat haar om heur bijstand bidt,
Daar, daar hebt gij 't gansch vermogen,
Dat die valsche loots bezit.
Eind'loos wreed en onmédogend,
Druischt zij tegen alles aan;
Doch, door krachteloosheid kan ze
Niets verwinnen, niets weerstaan.*

kan men moeilijk spreken van een diepgaande kritiek op het vermogen van de rede. Ook een uitlating als:

*In deez' wijde wereld is 'er
Niets, waar op men veilig bouwt,
Niets, dat vrij van vlottend drijven,
Zijne vaste standplaats houdt.
De ijdele Fortuin doet uitspraak
Van al 't ondermaansche goed,
Naar haare eigen zinnigheden,
Naar het denkbeeld, dat zij voedt.*

lijkt anti-rationalistischer dan ze is. Gezien het latere werk van Schonck, kan men deze idee niet anders dan als een tijdelijke zienswijze beschouwen.

In de tweede helft van de achttiende eeuw, toen men zich veel, zij het meestal op populaire wijze, met filosofische vraagstukken bezighield, was een van de onderwerpen waarop men zich graag bezon, het geluk, „het ware genoeg”. Men meende dat het geluk op de eerste plaats bestond in tevreden zijn met zijn maatschappelijke staat, in het niet hoger zoeken dan waartoe men door zijn geboorte bestemd was. Vele auteurs hebben gepoogd hun lezers, die voornamelijk tot de burgerklasse behoorden, duidelijk te maken dat een niet te weelderig leven het meest wenselijk was.

Voor al Betje Wolff en Aagje Deken deden dit in hun geenszins on aardige „Economische Liedjes”, (die weinig met economie te maken

hebben,¹⁴⁴ veeleer aansluiten bij Van Alphen's „Kleine Gedigten voor Kinderen”) en ook Schonck hield dergelijke pleidooien, zoals in het gedicht „De Vergenoegde”, waarin we de opvatting geschuldigd zien:

*Te vreden zijn met zijnen staat,
Is mijne spreuk; want eer
En geld verstrekt tot weinig baat:
Die wijs is, wenscht niet meer.*

Het gelukkig zijn bereikte men echter niet alleen door tevredenheid. Er was, ook bij Schonck, een tweede voorwaarde: deugdzaam te leven. Er is geen eeuw geweest, waarin men zo vaak vreugd op deugd heeft laten rijmen.

Dat de moralist Schonck tevens relativerend kon schrijven, dat hij soms niet aarzelde ook zijn eigen ideeën te bagatelliseren, daarvan getuigen een drietal „economische” verzen, die ettelijke bladzijden aan de heruitgave van „Neerlands Welvaart Hersteld door den Oeconomischen Tak” voorafgaan. Ze zijn, lijkt me, tekenend voor Schonck. Bovendien zijn ze als tijdshumor beslist niet ongeslaagd. De tekst luidt:

Oeconomisch Leven

*Een Bedelaar, die armoë leed,
Wierd van een' Rijkaart eens een kleed,
Uit mededogenheid gegeven;
Doch, eer hij 't aannam, vroeg hij, of
't Wel was gemaakt uit inlands stof?
Dat heet eerst oeconomisch leeven!*

Oeconomisch Drinken

*Een Dronkaart, die men al den dag
In bierkroeg, kit en herberg zag,
Daar hij zijn goed hielp naar de vinken;
Vroeg aan de Waard, bij ieder glas,
Of 't vocht wel inlands brouwsel was?
Heet dat niet Oeconomisch drinken?*

Oeconomisch Sterven

*Een Dief, eer dat hij hangen zou,
Keek zeer oplettend naar het touw.
Dat hem het leven zou doen derven;
En vroeg, of 't wel van inlands vlas,
In 't Vaderland gesponnen was?
Dat heet eerst oeconomisch sterven!*

De drie bundels fabels zijn voor de tijdgenoot Schonck's belangrijkste werk geweest. Toen Schonck zijn derde bundel uitgaf, schreef hij dat hij niet nog een verzameling fabels zou laten verschijnen. Voelde hij zich — hij was onderhand 41 jaar — voor dit soort poëzie te oud? Had men misschien minder belangstelling voor fabels gekregen? Of waren in zijn ogen de tijdsomstandigheden er niet meer naar om zijn medemensen in mild-ironische stijl te gispren? Helaas ontbreekt de correspondentie die op deze vragen een antwoord zou kunnen geven.

Het Oorlogszwaard uit de Schede.

Tot en met het verschijnen van het derde deel van zijn Fabels valt er bij Schonck weinig te bespeuren van een wezenlijke belangstelling voor de politiek. Niet dat hem het heil van het vaderland niet ter harte ging. Maar zijn interesse in 's lands toestand betrof meer de economische dan de politieke situatie. Alleen in deel I van zijn Fabels, in „De Kwaade Voorspelling”, vindt men iets: een lichtelijk spottende twijfel aan de weerbaarheid van ons volk, aan het nog aanwezig zijn van „de oude moed der dappere Bataafsche Helden”. En men treft enige malen kritiek aan op de ambtenvergeving.

Was Schonck lange tijd niet geïnteresseerd in het politieke leven? Of achtte hij tot dan toe de politiek geen onderwerp voor poëzie? Terwijl talrijke dichters druk aan het werk togen om na de slag bij de Doggersbank Zoutman te verheerlijken als een tweede Tromp en een tweede De Ruyter, is er geen bewijs dat ook Schonck aan dit poëtisch huldebetoon deelnam.¹⁴⁵

Zijn dichterlijk vuur werd echter wel, en zelfs vrij hevig ontstoken, toen Keizer Jozef II zich in 1784, nadat hij een jaar tevoren een drietal posten bij Sluis had laten bezetten, met een beroep op een verdrag van 1673, in het bezit van Maastricht en het Overmase gesteld wilde zien. Daarbij eiste hij de slechting van de Scheldeforten en een schadevergoeding, omdat het in 1731 toegezegde handelsverdrag nog steeds niet tot stand gekomen was. Dit alles, terwijl de Republiek, mede door de Vierde Engelse Oorlog, militair zeer zwak stond. De situatie zag er uiterst precair uit. De Staten poogden tevergeefs steun bij Frankrijk te vinden. Jozef II, zich sterk voelend, verklaarde de 23e augustus 1784 de vaart op de Schelde vrij en zei dat hij elke poging om deze vaart te beletten als een vijandelijke daad zou beschouwen. De achtste oktober 1784 voer een koopvaarder onder de keizerlijke vlag de Schelde af, en toen ontstond er een incident: een Nederlands fregat opende bij Saaltingen het vuur. Vanaf dat ogenblik wachtte de Republiek in

vrees af, of de keizer inderdaad een leger zou sturen om zijn woorden kracht bij te zetten. De Staten van Holland gelastten het landvolk zich te wapenen.

In die situatie verscheen bij de Amsterdamse boekverkoper Laurens van Hulst, anoniem, een tweecëntwintig bladzijden tellend pamflet-gedicht „Het Oorlogszwaard uit de Schede”, een dichtstuk waarvan we weten dat het van Dr. Schonck is, omdat hij het in 1786, met het derde deel van zijn Fabelen, aan „Kunst wordt door Arbeid Ver-keegen” toestuurde als zijn bijdrage voor dat jaar.

Onder een motto, ontleend aan Cicero: „De summa salute vestrâ, Populique, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focus, de fanis ac templis, de tectis ac redibus, de imperio, De LIBERTATE, de salute PATRIAE, de universa REPUBLICA decernite diligenter, ut institutis, ac fortiter”, keert Schonck zich verontwaardigd tegen Jozef II en spoort aan tot onmiddellijke teweerstelling.

Na zich eerst afgevraagd te hebben of het niet genoeg is geweest „dat korts geleden”, in de strijd tegen de Britten, „’s Lands waterhel-den moedig streeden, Op ’t roodgeverwde Pekel-veld”, begint hij zijn tirade tegen Jozef II. In Schonck’s ogen is het „de vrekke hebzucht”, die de onbetrouwbare zuiderbuur ertoe verleidde de Republiek een oorlog aan te doen.

*Zy, die de heiligste verbonden
Zoo vaak myneedig heeft geschonden,
Eischt nu, ten spot van wet en recht,
Den sluitboom van de Zeeuwsche baaren,
Die onzen handel moet bewaaren,
Aan Neerlands grendlen vast gelegd.
Zy scheurt het vreeverdrag aan stukken,
En zoekt, door toomeloos geweld
Om onze koopvaardij te drukken,
Die ys’ren sloten los te rukken.
Waar by voor lang ’s Lands Leeuw tot wachter is gesteld.*

Maar de zonen van Bato, schrijft Schonck, zullen zich de verbreking van het verdrag niet laten welgevalen. Ze zullen heldenbloed en dierbaar leven gewillig beschikbaar stellen „voor ’t onwaardeerbaar heil van ’t zuchtend Vaderland”. Immers,

*Geen Belg wil langer zorgloos slaapen,
Neen, yder burger trekt te wapen,
’t Is lang genoeg bespot, veracht.
’t Is lang genoeg dien hoon geleden;*

*'Er dient voor 't Vaderland gestreeden,
Den roem hersteld van 't oud geslacht.
't Is lang genoeg een blind vertrouwen
Op onze goede zaak gesteld
Geen traanen beek der zwakke vrouwen,
Geen schreiend kroost kan hun weerhouwen,
Wanneer het Vaderland en dierb're Vrijheid geldt''.*

Niet dat er aan 's krijgsman's ogen geen enkele afscheidstraan mag ontvallen, — „Natuur is zelfs by tygers teêr” —, doch men zal aan het trommelbevel moeten gehoorzamen, ten strijde moeten trekken om zich telg en ega waardig te tonen.

Schonck ziet de taferelen die zich zullen afspelen reeds voor ogen. Hij ziet al de vrouw die dapper haar echtgenoot laat gaan, en verscheurd wordt van pijn, telkens als ze een kanonschot hoort. Ze weet echter: als hij niet terugkeert, heeft ze de troost dat ieder zijn naam met lof zal noemen. Schonck laat haar fier verklaren:

*Dit weet ik, daar zyn yver blaakte,
Dat hy noch eed, noch pligt verzaakte.
En vuur, noch glimmend staal ontzag.
Dat zyn' geduchte leeuwen blikken
Zelfs ook den vyand deeden schrikken.
By zynen laatsten sabelslag.
Schoon dan die Held my wierd onttoogen,
Schoon hy verslaagen ligge in 't stof.
Ik zal met môe gekreeten oogen,
Steeds op myn Eelhart kunnen boogen.
Myn troost zal zyn — dat elk zal melden van zyn' lof.*

Overigens blijkt die troost voor haar nog geen reden te zijn om niet heftig tegen Jozef II te fulmineren. Bezwerend roept ze de Oostenrijkske keizer toe:

*... schoon Gy hem mogt overwinnen,
Josefus! breng u nooit te binnen,
Dat hier uw roem door stygen zal.
Neen; van bloeddorstig menschen slachten
Is niets, dan schande en smaad te wachten.
ó Trotsaart! dit is uw geval.
De wees en weduw, vriend en maagen,
Den grysaart gansch ontbloot van troost.
Zult Ge, achter uwen zegen-wagen
U hooren vloeken, schamper vraagen,
„Waar is myn vader, man, myn vriend, myn dierbaar kroost?"*

*Hoe wil u staag voor de oogen zweeven,
Wanneer de weeuw haar treurig leven
Verkwynen zal, op 't eenzaam bed.
Het teder wicht bykans bezweeken
De handen naar U uit zal steeken,
Of Ge ook zyn vader hebt gered?
In plaats van blyde zegezangen,
Zult Gy het akelig geklag
Van duizenden in de ooren vangen,
Die kermend naar den dood verlangen,
Gewond, verminkt, geknot, in dien gehaaten slag.*

*Dat heldenmerg zal dus by 't sneuv'len
Dier dapp'ren, ook des land-mans heuv'len
Bemesten, en hun reut'lend bloed
Het schraal en dorstig zand beverven;
Terwyl ze als Batavieren sterven,
En 't bloed nog rookt van yvergloed.
O hoe zal, na verloop van jaaren,
De maaijer, als zyn' kooren-zicht,
By 't afslaan der gewoekerde airen,
Zal op die bekkeneelen schaaren,
Nog sidd'ren, als hy denkt, wat hier gesneuveld ligt!*

*De bindster zal by 't samen zoeken
Der halmen, nog Josephus vloeken:
Terwyl vast zilte traan by traan
Langs haar verzengde wangen vloeijen,
En 't vaderlyk gebeent' besproeijen:
„Zoo moet het eens dien Trotsaart gaan!
„Zoo moet hy eens van hoogmoed dronken,
„Verbreizeld liggen in het zand,
„Zoo moet zyn rif en dorre schonken,
„Nooit in den grafzuil neérgezonden,
„Van elk bezoedeld zyn met haat en spot en schand.*

Het ligt niet voor de hand dat Jozef II zich, mocht deze uit schrik-taferelen opgebouwde aanklacht hem onder ogen zijn gekomen, zou hebben laten weerhouden van zijn politieke plannen. Het zal ook niet Schonck's opzet zijn geweest een rationeel pleidooi te geven. Eerder zal het in zijn bedoeling hebben gelegen het hart van zijn landgenoten te raken. In zijn verbeelding gaat hij derhalve op dezelfde wijze verder en laat de materiële gevolgen van een eventuele oorlog zien: 's landmans rieten daken in brand gestoken, de akkers vertrap, de

korenschuren geplunderd, het vee gestolen, en de boer zelf door Kal-muk, Kroaten en Pandoeren verjaagd van zijn woonstede. Stadswallen worden neergehaald en de woeste troep barbaren zal zelfs de kerken niet ontzien:

*Daar korts nog reine Priesters stonden,
Om, uit Gods Euangelie-blaên,
Met welbespraakte en zuiv're monden,
Het eeuwig heil ons aan te konden,
Zal haast het oorlogstuig den tempel-vloer beslaan.*

Gelukkig, aldus Schonck, degenen die in deze kerken begraven liggen. Zij zullen van de rampen niets merken.

*Geluk, ja driewerf zaal'ge Belgen!
Die uwen allerwaardsten schat,
Uw' dierbaare Egaas, lieve telgen,
Niet voor uw oog zult zien verdelgen,
Uw huizen omgerukt, met brein en bloed bespat.*

Minder gelukkig echter de maagden. Want de gruwelijke oorlogsknechten zullen hun de blanke handen samen binden, hen verkrachten en moorddadig ombrengen. Maar niet alleen de maagden zullen worden vermoord. Ook de tedere wichten, die nog lachend de wreed-aards willen omhelzen en kussen, zullen, samen met hun moeders, het leven moeten laten.

Tot hier gekomen vraagt Schonck God dan, of Hij inderdaad de mens naar zijn beeld geschapen heeft om de trotse heerser van deze aarde tot spel en spot te strekken. Het wrede krijgsgeweld is immers in strijd met de menselijkheid. Prediken „zachte Godsdienst” en „zuiv're rede” niet beide rust en vrede?

Na dit intermezzo gaat Schonck door met het verbeelden van gruweltaferelen als: de vader die zijn zoon van zich afgetrokken ziet; de grijsaard die de hemel bidt uit dit leven genomen te worden, omdat hij niet kan leven in een onvrij land; de puinhopen die zullen ontstaan; de hongersnood die wacht; om zich vervolgens opnieuw tot God te richten, met de bede dat Hij deze tonelen afwendt en van Nederland weer de heilstaat maakt die het eertijds was; of, zo dit niet gaat, Bato's zonen de moed en de kracht te geven om de vijand te vernietigen.

Opvallend is het wel dat Bato's vechtende zonen voor Schonck zo goed als alleen de boeren zijn. Met name voor dezen is Schonck's oproep om heldendaden te verrichten bestemd geweest. Heel duidelijk wijst daarop het slot, waarin we lezen:

*Welaan dan, Landlien! dapp're knaapen,
Omgordt uw' lenden, trekt te wapen,
Tot wering van het snood geweld,
Begeeft u tot uw legervaanen,
En volgt het voorbeeld der Germanen
Zoo worde elk boer bij u een Held.*

Deze boeren laat Schonck uiteindelijk zingen:

*„Wy landliên, dappre Batavieren,
„Wy tarten, onder Gods banieren,
„Den wreeden Vyand, die ons plaagt.
„Wy wachten hem, als kloeke helden,
„Die onze vruchtb're kooren velden,
„En vee en rieten hut belaagt.
„Laat zy, die onzen ramp besteecken,
„Vry wroeten in hun ingewand:
„God zal zich hunne' ondaad wreeken,
„Hun zwarten snoer aan stukken breeken;
„Hy strydt nog voor de zaak van 't zuchtend Vaderland.*

De boeren hebben zich overigens van Schonck's oproep weinig aangetrokken. Al werd in de winter van 1784—'85 het landvolk door de Staten van Holland — spoedig gevolgd door die van de andere gewesten — bevolen zich te wapenen, dit bevel viel geenszins in goede aarde. Het leidde zelfs tot ernstige onlusten. De boeren tooiden zich met oranje, schimpten op de Staten en riepen, tot ergernis van de patriotten, om de Prins. Achteraf bekeken bleek de drukte om een eventuele oorlog wel wat voorbarig te zijn geweest. Jozef II zette zijn forse woorden geen kracht bij met militair geweld. De tiende november 1785 kwam het verdrag van Fontainebleau tot stand, waardoor het oorlogsgevaar geweken was.

God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland.

Had Schonck zich met „Het Oorlogs-zwaard uit de Schede” in het politieke geschrijf van die dagen begeven, hij zou zich op dit gevaarlijke terrein blijven bewegen, en wel als fervent Prinsgezinde. Waarom, vraagt men zich onwillekeurig af, nu juist als prinsgezinde? Immers, van Schonck verwacht men eigenlijk óf afzijdigheid óf gematigd patriottisme. In zijn voorgaand werk had hij er al terloops blijk van gegeven bepaald geen voorstander te zijn van de ambtenvergeving en de andere euvelen der regentenoligarchie. Bovendien maakte hij nergens de indruk streng calvinistisch te zijn. Hij stond zelfs een ruime verdraagzaamheid voor. Daarbij had hij zich nogal

eens schamper uitgelaten over de oranjegezindheid van het grauw. Zijn fabels doen in hem veeleer een man vermoeden aan wie elke partijhartstocht vreemd was. En toch, vooral sedert 1787, blijkt Dr. Schonck een bijna blind vereerder van Oranje te zijn. Kwam dit doordat Nijmegen een de Prins niet vijandige bovenlaag kende?¹⁴⁶ Of was hij werkelijk uit innerlijke overtuiging voor het behoud van het stadhoudelijk bewind? Hebben Willem V en prinses Wilhelmina inderdaad zo'n indruk op hem gemaakt als hij dat in gelegenheids-werk wil doen geloven?

Een en ander blijft enigszins onverklaarbaar. Wel mag men aannemen dat zijn omgeving zijn houding heeft medebeïnvloed.

De jaren die aan het jaar 1787, toen Schonck's volgende politiek gedicht verscheen, voorafgingen, kenmerkten zich bepaald niet door rust. De Republiek werd geteisterd door hevige tweedracht en ernstige onderlinge verdachtmakingen. Bladen als de Gazette de Leyden,¹⁴⁷ de Post van de Neder-Rhijn¹⁴⁸ en de Politieke Kruyer,¹⁴⁹ joegen op tot felle anti-oranjegezindheid, terwijl andere bladen als De Ouderwetsche Nederlandsche Patriot¹⁵⁰ Oranje door dik en dun verdedigden. Men schold elkaar uit op een toon die zeker niet beheerst genoemd kon worden. Reeds in 1781 was er anoniem een hevige aanval op Willem V ondernomen door J. D. van der Capellen tot den Poll. In een pamflet „Aan het volk van Nederland” had deze niet alleen nieuwe denkbeelden als volkssoevereiniteit verkondigd, maar daarbij de stadhouder uitgemaakt voor tiran en dwingeland. Van der Capellen's pamflet werd druk gelezen. Het viel vooral bij de democraten in de smaak, die een grotere zeggenschap van de middenklasse wensten.

Deze democraten kregen de steun van de toen anti-stadhoudelijke regenten, die uit handelsoogpunt anti-Engels waren en daarom een oriëntering op Frankrijk voorstonden. Er werden burgervrijcorpsen opgericht¹⁵¹ — vooral Utrecht speelde daarin een belangrijke rol —; en de achtste september 1785 nam men zelfs een klein incident tot aanleiding om de Prins te passeren in zijn functie van gezaghebber over het garnizoen in Den Haag, waardoor Willem V zich genoodzaakt voelde de residentiestad te verlaten.

Het prinselijk gezin vestigde zich toen te Nijmegen, waar men zich in bevriende kringen wist. Weldra leidden de partijhartstochten tot een latente burgeroorlog. Het dragen van oranje werd in Holland verboden,¹⁵² en in verschillende plaatsen „removeerde” men de regenten die niets van de nieuwe denkbeelden over medezeggenschap wilden weten. De Stadhouder bleef echter, ondanks deze situaties, onge-

voelig voor de patriottische verlangens. Hij liet het verbond met de oligarchische aristocraten niet varen, en keerde zich zonder meer tegen elke hervorming. De ondergang van de Republiek scheen nabij. Maar op het kritieke moment trad Prinses Wilhelmina op, die de verering van de actieve orangisten genoot. Zij besloot naar Den Haag te gaan, in naam om aan de Staten-Generaal bemiddelingsvoorstellen te doen, in werkelijkheid om haar aanhangers in beweging te brengen tegen het patriottenregiem. Ze kwam tot Goejanverwellesluis. Daar werd ze aangehouden door enige Goudse vrijcorpsisten en naar een boerderij overgebracht. De volgende dag bleek ze genoodzaakt naar Nijmegen terug te keren, omdat ze geen toestemming kreeg Holland binnen te gaan. Al ontving ze de weigering met kalmte, ze was er, naderhand, diep door gekwetst en eiste van de Staten van Holland „eene openbaare en genoegzame reparatie”.

Aan de Pruisische gezant verzocht ze energieke stappen te doen, en daarvan gaf ze een dag later kennis aan haar broer, Frederik Willem II van Pruisen. Ook Willem V riep de bescherming van zijn zwager in. De tiende juli vorderde de Pruisische gezant, uit naam van zijn koning, van de Staten van Holland genoegdoening voor de smaad Wilhelmina aangedaan, en eiste bestraffing van de schuldigen. De Staten antwoordden dat ze daar niet aan dachten, omdat de burgerautoriteiten bij Goejanverwellesluis en te Gouda zich niet onheus tegenover de prinses hadden gedragen. Dit antwoord trof Frederik Willem II in zijn familietrots. In een ultimatum van de negende september gaf hij de Staten vier dagen bedenktijd. De vrees van de prinses, dat de Staten van Holland haar satisfactie zouden inwilligen, bleek voorbarig. De dertiende september trokken de 20.000 man sterke Pruisische troepen, onder commando van Hertog Ferdinand van Brunswijk, neef van Willem V's ex-voogd, op tegen Holland. Deze buitenlandse interventie maakte een einde aan het patriottische bewind. De Pruisen ontmoetten weinig tegenstand van belang. Toen ze nog maar in Gorkum en Schoonhoven zaten, waren de Staten van Holland reeds om. Al wie zich als patriot nog strijd lustig genoeg voelde, of voor zichzelf gevaar dachtte, trok naar Amsterdam, het laatste democratische bolwerk. Maar ook Amsterdam hield geen stand tegen de Pruisische troepen. Er kwam, tot ontsteltenis der patriotten, geen hulp uit Frankrijk, omdat dit zelf in binnenlandse moeilijkheden verkeerde. Dus bleef er niets anders over dan zich volledig te onderwerpen. Duizenden namen de vlucht. Herstel en bevestiging van het oude werd nu het parool van de heersende partij, die daarbij niet

zachtzinnig te werk ging. Met name prinses Wilhelmina stond op een terdege doorgevoerd rechtsherstel.

Voor Dr. E. J. B. Schonck was de orangistische omwenteling aanleiding om een vreugdevol pamfletgedicht de Republiek in te zenden: „God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland, bij de heuchelijke omwenteling der zaken en de Gelukkige Herstelling van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prins van Oranje enz. enz. enz. in hoogst desselfs verheven Ampts-bedieningen enz.”. Dit pamflet was verkrijgbaar te Nijmegen (bij Van Goor), te Bommel, Breda, 's-Hertogenbosch, Delft, Dordt, Deventer, Amsterdam, Hoorn, 's-Gravenhage, Leiden, Goes, Leeuwarden, Middelburg, Vlissingen, Arnhem, Rotterdam, Tiel, Utrecht en Zutphen,

In dit stuk, dat — voorzichtigheidshalve? — anoniem werd uitgegeven — alleen ondertekend met de spreuk „Tandem bona causa triumphat” — gaf Schonck een felle tirade op de patriotten, die volgens hem volksverleiders waren, machtszoekers, die onder het mom van vrijheid het volk hadden willen tiranniseren. „Bewerkers des verderfs van dit Gemeenebest”, „Banden vlechters, die der Burg'ren keel benouden”, „tweedragt zaaijers, in den tuin van 't vrij geweest”, noemde hij hen. Deze tirannen hadden, aldus Schonck, echter op één ding niet gerekend: dat Gods geduld grenzen kent. Toen de toestand zeer ernstig dreigde te worden, zond God zijn reddende engel in de persoon van „de groote Frederik”, „die en kwam en zag en won”.

*De Hemel laat wel 't kwaad tot zek're hoogte stijgen,
Dan, zijn rechtvaardigheid duldt nooit haar zegenpraal,
Hij doet soms de onschuld lang voor snooden laster zwijgen,
Op dat haar in het eind te schooner glans bestraal!*

Wat Schonck de patriotten met hun snorkende taal vooral verweet was, dat ze zich hadden gekeerd tegen het wettig gezag en de vrijheid wilden aantasten; de vrijheid van de Batavier, door Oranje steeds beschermd. Doch nu, schrijft Schonck, is de verschrikking, God dank, voorbij.

*Nu kan weér ieder als te vooren adem haalen;
De Schutsheer van het Land is in zijn recht hersteld,
— — — — —
Oranje levee! ...galmt weér langs de vrije straaen.
— — — — —
Nu rijst weér 't zonne licht met zijne oranje straaen,
Het vrolijk pluimgediert zingt zoeter melodij,
't Is of de rund'ren zelf thans ruimer adem haalen,*

*En blijd'lijk roepen, „Danst, want Neêrland is weêr vrij.
 De herders knaap durft nu weêr op zijn rieten halmen,
 Het oude liedje van Wilhelmus voor het oor
 Van ieder, wie hij zij, welmeenend uit te galmen,
 En vreest niet als voorheen dat Dwinglandij het hoor'.
 Het schaars gebloemde prijkt nu trotser op hun' steelen,
 Vooral de gouds-bloem, wiens aanminnelijk gelaat
 Het oog des Haaters van den Schutsheer kon verveelen;
 Waar van zelfs 't draagen was verboden bij placaat.
 De vlaggen waaijen nu weer van de torentansen,
 Ter Eere van Oranje en 's Vorsten Gemalin.
 De vrije Burger vlecht Hun eere-boog en kransen,
 En danst 'er onder met zijn vrolijk huisgezin.*

Kortom, de idyllische toestanden zijn teruggekeerd. Daarom is er alle reden God te loven en Hem te vragen onder Oranje de welvaart opnieuw als een milde regen te laten neerstromen; of, indien die welvaart tot verbastering zou kunnen leiden, nooit meer welvaart te geven. „Schenk Hemel”, zo laat Schonck de „welgezinden” bidden:

*... ons die oude en overzaal'ge dagen,
 Dat elk weer vrij en blij zijn wettig erf bewoonn'.*

en — hier wijst Schonck duidelijk de wraakneming af —

*Wil zelf den Broeder haat uit aller harten vaagen,
 Dat ieder, naar uw wet zich graag vergeevend toon'.*

Immers, alleen

*Zoo zal weer de eendragt als in vroeger tijd herleeven,
 Toen elke stad, elk dorp één huisgezin geleek;
 Doed ons te zamen naar dien ouden heilstaat streeven,
 Zoo wordt weer Nederland Europaas schoonste streek.*

Schonck eindigt dit tien bladzijden tellend pamflet met de regels:

*Ach had ik nu de magt, uit 's Lands Geschiedenissen,
 Dat Schandblad van geweld, dat Neêrlands roem bevekt,
 Ja uit de harten zelf 't geheugen uit te wissen!
 Zoo bleef dit wanbedrijf den Nazaat nog bedekt.
 Dan, daar dit niet kan zijn, mogt hier ons nakroost leeren.
 Nooit onbedachtzaam in dit dwaalend spoor te gaan,
 Zijn wettige Overheid naar 's Makers richtsnoer te eeren,
 En nimmer weêr de hand aan 't hoog gezag te slaan.
 Zoo bleef de Godsdienst aan de waare Godheid heilig,
 Het Staats bestuur gevest, de Handel niet ontrust,
 De vrije Burger vrij, en zijne rechten heilig
 De Landman op zijn erf geen's ongevals bewust.*

De Strijd der Reuzen.

Het herstel van het gezag van Willem V was voor Schonck een ware opluchting. Hij liet het dan ook niet bij „God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland”, maar nam dit herstel tevens als onderwerp voor zijn „De Strijd der Reuzen of de Gestrafte Heerszucht”,¹⁵³ een dichtwerk in zeven zangen, dat in 1788 bij Van Goor uitkwam. Daarin keerde hij zich opnieuw tegen de heerszucht, vermomd onder de naam vrijheid. Ditmaal was zijn aanval echter niet rechtstreeks, maar geschiedde in de vorm van een allegorie.

Als klassicist trok hij de feitelijke gebeurtenissen op tot een algemeen thema: de strijd van de misplaatst ontevreden en tegen het wettig gezag. Voor dit thema gebruikte hij de strijd van Titea met haar zonen tegen Jupiter en de andere goden. De lezer gaf hij, aldus het voorwoord, de toestemming in Titea en haar zonen de patriotten te zien, en in Jupiter en de andere goden de Prins van Oranje met de zijnen, terwijl, zo schrijft hij, men bij Minerva aan Prinses Wilhelmina mag denken, bij Febus aan Frederik Willem van Pruisen, bij Memfis aan Nijmegen, etc. „Ik laat”, zo leest men, „den Allegoristen volkomen deze vrijheid; mits echter, dat zij éénen regel in het oog houden, die de kundige J. J. S. Scheller, in zijne aanl. tot eene taal en oordeelk. verkl. van de schriften der Ouden VI. afd. bl. 246. aan de hand geeft naamenlijk: „dat men niet elke kleine omstandigheid zoeken toe te passen, 't welke (zegt hij) van zelf spreekt, want in twee verschillende dingen, die men met elkander vergelijkt, kunnen onmogelijk alle omstandigheden over een komen, men moet (dus gaat hij voort) by elke Gelykenis op het hoofd-oogmerk des Schrijvers letten”. Dit verzoek ik dus ook, dat men, omtrent dit dichtstukje in het oog houde”. Immers, het was, aldus Schonck — en men hoeft hem in deze niet te geloven, al doen de Vad. Letteroefeningen dat wel — niet zijn wezenlijke opzet een allegorisch werkje te schrijven, „maar alleen in het algemeen, door dit zoo bekend voorbeeld in de Fabelgeschiedenis der Oudheid, te doen zien, hoe voor de zulken, die (en hier citeert hij Lucretia van Merken, Gelonide, eerste bedrijf, zevende toncel)

*de Wet der Goón verzaaken,
Het recht vertreên door snoó begerlijkheid,
Zich aan geweld en trotsheid schuldig maaken,
Des Hemels wraak gestrenge straf bereidt.*

Het verhaal van „De Strijd der Reuzen” verloopt als volgt.

Titea,¹⁵⁴ de moeder der Titanen, ziet met afgunst en weerzin dat de stede- en veldelingen Jupiter¹⁵⁵ en zijn godenkring eren, hun stie-

ren-, bokken- en rammenoffers brengen en hun lofzingen om de zegeningen en de welvaart die men dag aan dag van hen ontvangt.

Ze raakt verontwaardigd en verwijt de ondankbare stervelingen dat ze niet haar zijde kiezen. Ze roept derhalve de stervelingen toe de slaafse banden met Jupiter en de zijnen te verbreken om, onder haar leiding, weer vrij te worden. Over Jupiter merkt ze op:

*Wat trotsheid heeft Hem aangedreeven
Dat Hij aan U de wetten stelt?
Wie heeft Hem dat gezag gegeven?
Niets, dan een opgeraapt geweld.*

Had immers niet haar gemaal Celus volgens het recht koning moeten zijn? Wie dus vrij van werk en wetten wil leven, dient haar kant te kiezen, en niet de zijde van hem die zijn vader van de troon stiet, Celus verjoeg, Leda verkrachtte, in mensengedaante Alkmene ont eerde en in de gestalte van een stier Europa ten val bracht. Plechtig belooft ze de stervelingen, dat onder haar gezag de gulden dagen van aangename rust en lieflijk heilgenot zullen terugkeren. Haar woorden vinden bijval.

*'t Onkundig menschdom, op het hooren
Van deeze taal, die zoo wel luidt,
Leent meestal greetig hart en ooren,
En dooft der Goden outers uit.
Men meent, men zal die rijke vlieten,
Van melk en nectar weêr genieten,
Die vloeiden, in den gulden tijd.
Men roept: „Lang moet Titea leeven!
„Die ons deez' heilstaat weêr zal geeven,
En Zeus raakt al zijn' achting kwijt.*

Titea, „wonder wel te vrede. Dat, bij 't gemeen, wien schijn bekoort, Haare opgesmukte en valsche rede, Zoo greetiglijk was aangehoord”, beraamt nu plannen om de heerschappij te verwerven. Ze roept haar zonen, de Titanen, in haar ruime, duistere tempel bijeen, en stelt met hen een krijgsplan op. Ze adviseert hun eerst terwille van de onsterfelijkheid te trachten Hebe op hun hand te krijgen.

*Gij kunt haar door belofte paaijen
En in haar hart het nuttig zaad
Van wreevlen nijd, en afgunst zaaijen:
Zeg haar slechts, wie naar het schenkamp staat:
Dit is genoeg om nijd te wekken,
En haar op uwe zij te trekken,*

*Ter schenking van den ambrozijn,
Die U behoeden kan voor sneeven,
Laat Zij U ook den beker geeven,
Gevuld met zuivren Goden-wijn.*

Grijp daarna, zegt ze, de wapens om de tirannen te bestrijden, door wie ge ten val zijt gebracht. Want

*Gij hebt het recht aan uwe zijde,
Daar 't onrecht, trotsheid en geweld,
Met wellust, vadzigheid der leden,
En ijd'le pracht, en plegtigheden,
Aan hunne zijde zijn gesteld.*

Ze sterkt hun moed door crop te wijzen dat „het blind Gemeen” reeds op haar hand is, en ook veel priesters

*Die, met bespraakte leugen-monden,
En op een liefelijke toon,
De tweedragt verder zullen stookten,
En maaken, dat geen' offers rooken,
Die Zij den dwingeland Jupijn,
Of aan de verdre Hemelgrooten,
Schoon zij die, als een pligt genooten,
In geen en deele schuldig zijn.*

Middelertwyl houdt Jupiter, die de voorgenomen aanslag heeft vernomen een vergadering met de Raad der Goden. Hij stelt de zijnen voor met de Titanen tot een bemiddeling te komen alvorens geweld te gebruiken.

*Laat Ons hen voor deez' vierschaar daagen
En hun, aldus vervolgt Jupijn,
De reden van dien opstand vraagen,
Of waar in zij benadeeld zijn!
Misschien dat wij hen nederzetten,
En, met vertooning van de wetten,
Waar op ons erfrecht is gegrond,
De opgeruide woeste baaren
Aldus nog tijdig doen bedaaren.*

Mars is daar tegen, maar zijn woorden vinden geringe bijval. Mercurius, „meest afgericht in 't spreken”, wordt nu naar de Titanen gezonden om ze voor de Raad te dagen. De zonen van Titea komen inderdaad naar de Olympus, maar gereed om de strijd te beginnen. Als Jupiter hen aanspreekt met „verbasterde Aterlingen”, worden ze woest. Tison vliegt met zijn ijzeren speer Jupiter te lijf, Jupiter doet

Tison met een van zijn bliksemschichten terugdeinzen, en bijna had Bacchus Tison met zijn staf vermorzeld, als niet Enceladus hem met een knots een zodanige slag had gegeven, dat staf, wijngaardkrans en druiven door de raadzaal vlogen. Er ontstaat een verwoed gevecht. Alleen aan hun onsterfelijkheid hebben de goden het te danken, dat ze het er levend van afbrengen. In de hitte van de strijd neemt Jupiter de vlucht: „niet uit angstvalligheid”, maar „alleen uit vredes min”. Zoals Schonck het voorstelt (Jupiter = Willem V):

*Hij hoopte nog de ontstuime baaren
Dier holle zee te doen bedaaren,
Als eens die losgebarste Orkaan
Van dolle gramschap, door de beug'len,
De rede zich zou laten teug'len,
En stil weêr in haar' kerker gaan.*

De Goden, „in 't hart misschien op Hem verholgen”, zetten de strijd voort. Zeker zou Herkules, die zich met Kastor aan het hoofd van duizend mindere goden had gesteld, over de Titanen gezegevierd hebben, als dezen niet de steun hadden ondervonden van een aantal Vliednajaden, Woudgoden, Saters en Oraden, die misleid waren door lastertongen of door de leugentaal van vele priesters.

Na een zekere tijd acht Alcides het beter de strijd op te geven. Men lette op Schonck's argumentatie: „Hij 's wijs die voor de woede zwicht, En zich tot betren tijd wil spaaren”. Terwijl Juno Alcides en de zijnen met een wolk dekt, wordt het slagveld verlaten.

Kort daarop weet Titea echter de wolk naar het westerzwerk te blazen. Door het succes dat haar zonen behaald hebben, raakt ze overmoedig, en zegt tegen haar kinderen: ziet, geen goden zijn tegen ons bestand. Ze spoort hun aan de strijd voort te zetten. Ze zullen daarbij wel moeten oppassen voor een vredesverdrag dat Minerva,¹⁵⁶ „loos op vonden”, van zin is te sluiten.

Middelerwijl zijn de goden heimelijk naar de boorden van de Nijl gevloeden. Door de zorg van Mercurius vinden ze een schuilplaats in Memfis,¹⁵⁷ dat zeer blij is Jupiter en zijn gevolg tot verblijf te mogen strekken. Immers

*Geen Land had zich, van de oudste dagen,
Dus aan der Goden dienst gewend,
Geen was, door eerbied toe te draagen
Aan dier, en plant zelfs, zoo bekend.
De Goden wiessen daar in tuinen,*

*Onthielden zich in Nijl en duinen,
Voor Wie men tempels had gesticht,
Geen land had eer Titees altaaren,
En ouden eerdienst laten vaaren,
En Titans dwangjuk afgeligt.*

De intocht der goden geschiedt met veel luister. Driehonderd priesters en priesteressen, in het wit gekleed, komen Jupiter en de zijnen tegemoet, de straat vol bloemen strooiend, terwijl men met reukwerken lieflijke geuren verspreidt. Frisse maagden en jongelingen zingen liederen in Egyptische trant, en er wordt „allerheerlijkst konstmuzijk” gespeeld. Men slacht een honderdtal witte stieren en brengt deze de goden ten offer. De goden laten zich na dit onthaal niet onbetuigd. Ze overstelpen de stad met gunstbewijzen:

*Die naakt was, wierd door hun gekleed,
En binnen weinig dagen gong' er
In Memfis geen, die door den honger
Geplaagd wierd, of 'er armoé leed.*

Zienderogen stijgt de welvaart. In de zalige streken van Egypte vergeten de goden bijkans het doorstane leed. Ze genieten van de zoete rust.

Na enige tijd verneemt Titea echter waar de goden zich ophouden. Ze laat terstond een grote vloot bouwen om de strijd tegen Jupiter voort te zetten. De reuzenjachten varen van Thessalië uit naar Egypte, maar tijdens de reis ondervinden ze de hevigste weerstand van de Tritons. Zo goed als stukgeslagen landen ze op het strand van Lybië. Daar herstellen de zeelui zich weliswaar, doch ze zijn de streek zelf een ramp.

Intussen verneemt Mercurius van de landing der Titanen en brengt terstond tijding aan de goden. Ook „de blinde Faam, verzot op praaften”, zorgt ervoor dat men te Memfis op de hoogte wordt gesteld. Sommige inwoners zijn blij, sommige bedrukt.

*Want schoon de meeste der Memfiten
Der Goden waaren toegedaan;
Zoo vond men 'er ook Tisoniten,
En die zich met Titeé verstaan.¹⁵⁸*

Jupijn roept direct de Raad bijeen en vraagt om advies. Wat zal men doen: strijden of vluchten? De vlucht zou de goden de smaad van de stervelingen op de hals jagen. Dus strijden? Volgens Minerva had

Jupiter nooit de hemel moeten verlaten, maar Titea's kroost met zachte woorden moeten overreden. Ze is van mening, dat men alsnog met de Titanen behoort te gaan praten en moet proberen met hen tot een compromis te komen. Ze stelt voor:

*Laat ons, indien haar dit kan baaten,
Titeé den Aardbol over laten,
En kiezen wij het hemel hof.*

Immers,

*Die Ons goedwillig niet wil eeren,
Zal door den dwang nooit wederkeeren,
Tot steun van onzen ouden lof.*

Mars voelt echter meer voor de strijd, maar hij vindt onder de goden weinig aanhang. Het besluit van de meerderheid wordt dan: terug te keren naar het paleis, terwijl Minerva naar de Titanen zal gaan om te zien of er bemiddeling mogelijk is.

Ondertussen zijn de Titanen van hun scheepsramp hersteld en bereiden zich opnieuw voor op de strijd tegen de goden. De Farao zendt hun een bode tegemoet om hun te berichten dat een aanval op Memfis zinloos is, daar de goden reeds zijn vertrokken.

Tison, razend, besluit dan een strafexpeditie tegen Memfis te ondernemen. Het heeft immers hulp geboden aan de goden. Maar kort daarop ziet hij van deze expeditie af: hij wil eerst de goden zoeken. Memfis kan altijd nog gestraft worden. Voorlopig acht hij het voldoende Memfis' dijken te doorbreken teneinde deze stad met een overstroming te teisteren. Maar de doorbraak heeft weinig succes, want Kasopus laat het Nijlvocht naar de bronnen terugkeren.

Als de Titanen in Thessalië terug zijn, vindt de ontmoeting plaats tussen Minerva en Titea. Minerva wijst Titea op de goedheid van Jupiter, de levensbron voor de aarde, en vraagt haar om verzoeningspogingen. Tijdens dit gesprek stormt Tison binnen. Woedend laat hij Minerva gevangen nemen; tegen de zin van Titea, die dit in strijd vindt met het volkenrecht. De gevangenneming wekt wijd en zijd grote beroering. Onder andere bij de Atheners, die roepen:

*Is dit de godsdienst die wij preeken! . . .
Geen Woestenier, in wilde streken
Gaat dus met zijne Goón te werk!
Weg zedenkunde, wetten, reden,
Indien dit strafloos wordt geleeden,
Weg godsdienst, priesters, tempelkerk.*

Ook Memfis „stond geheel verslaagen, Op 't hooren dier ontmenschte daad”. „Althans bij alle welgezinden, En hun die de oude welvaart minden”.

Aan het hemelhof laat men alle hoop op vrede varen. Wel vraagt men zich af, wie deze wandaad zal wreken. Spoedig komt het antwoord, van Febus.¹⁵⁹ Deze zegt:

*'k Heb lang genoeg, met lijdende oogen,
't Geweld van deze ontziende Liën,
In weêrwil van mijn groot vermogen,
En macht, geduldig aangezien:
Ik dacht, zij zullen zich, als vrinden,
In 't eind met Ons nog laten vinden;
Maar nu ik hoor, dat ook Minerv',
Door Hun geslaagen is in boeijen,
Moet ik wel hunnen trots besnoeijen,
Op dat niet Elk zijn' vrijheid derv'.*

Met deze regels is Dr. Schonck dan aan zijn zevende zang, de slot-zang, gekomen. Hij durft deze echter niet te schrijven zonder eerst de krachtige hulp van zijn zangnimf ingeroepen te hebben:

*Zoo 'k immer, in den strijd der Goden,
Dien Heerzucht mij thans zingen doet,
Uw' bijstand, Zangnimf! had van noden;
't Is nu daar die ten einde spoedt.
Ai, laat mij thans die hulp niet faalen?
Daar ik nog zingend moet verhaalen,
Der Reuzen roekelooste daën,
En voor verdwaasde Stervelingen,
Tot eeuw'gen afschrik gaa bezingen,
Wat trotsheid al niet durft bestaan.*

Die hulp krijgt hij, want terstond daarop lezen we:

*'t Gaat wel, ik voel mij aangedreeven,
Om nog, in dezen laatsten zang,
Met nieuwen moed, en kracht, en leven,
Te schetsen Tisons ondergang;
En hoe Jupijn Hem, na lang woelen,
Zijn' godlijke almagt deed gevoelen,
Door Febus zonnen-gloed gesterkt.
Hun tot een voorbeeld, die naar magten,
Waar op geen recht hen bekomt, trachten,
En hoe het kwaad zijn val bewerkt.*

Geschraagd door zijn Muze vertelt Schonck dan hoe de Titanen ten val komen. Allereerst hoe Enceladus, Echion en duizenden anderen de Pelion op de berg Ossa rollen, en daar vervolgens nog enige bergen opstapelen, zodat ze bijna op gelijke hoogte met de hemel komen. Hoe de goden toen haast weer op de vlucht zouden zijn gegaan, ware het niet dat ze zich de wrange vruchten van hun eerste vlucht herinnerden. Hoe iedereen vol angst en beven geraakt. En dan het begin van het gevecht. De Titanen gooien duizenden keien, groot als bergen, naar de Olympus, onder triomfgeroep van „de blind verdwaasde Stervelingen”.

(Schonck's commentaar bij deze stervelingen:

*Zoo dom is het menschelijk geslacht.
Zij zagen zich alreé 't vermogen,
En magt der Hemelgoôn ontloogen,
Hun afgeschetst, als vals en wreed.)*

De juichstemming keert echter snel. Terwijl het namelijk lijkt dat Tison de hemel kan binnendringen, komt God Febus op zijn zonnewagen aangereden. Titea poogt nog haar zonen terug te roepen, maar tevergeefs: of de reuzen hadden geen gehoor meer vanwege het krijgslawaai, of ze bleven hopen op het voordeel dat ze zich voorgespiegeld hadden. In Febus' hete stralen vinden de Titanen hun ondergang. Brandend klotsen ze neer op het aardrijk. Titea valt in zwijm, na eerst nog haar zonen machteloos toegegalmd te hebben:

*... mijn waardste Telgen!
Wijt aan mijn' trotsheid uw verdelgen.
Ik wrocht uw' val, door wreevl'en nijd.
Mogt ik U, door het alvermogen
Van Febus, eeuwig mij ontloogen
Herroepen kunnen, in den tijd!*

Tison en zijn broer blijven, half geroosterd, doorvechten. Doch ook zij moeten uiteindelijk de strijd opgeven. Door het gat dat ze zelf in de hemel gemaakt hadden, worden ze „met eeuwig wroegen van 't geweten” naar beneden gesmeten; zo hard, „dat de Etna opsprong van den smak”.

Hiermee is de strijd ten einde. Jupiter heeft „met Febus sterken arm” de overwinning behaald. Deze daad wil hij dan ook vereeuwigen: hij schenkt aan Tison en zijn broer de onsterfelijkheid „om hen dus meer te slaan”. Daarbij spreekt hij de wens uit:

*Dat de Etna staåg, Hen, uit zijn' poelen,
Daar niets dan pik en zwavel brandt,
De felste pijnen doe gevoelen,
Tot in het binnenst ingewand.
Hun' straf zij, tot het eind der daagen,
Dien zwaaren berg op 't hart te draagen.
En dat de Moeder, eeuwen lang,
Der Reuzen aak'lig loejend zuchten,
Voor Trinakris zoo zeer te duchten,
Op 't eenzaam veld, in de ooren vang'.*

Wat de slachtoffers van Titea's machtslust, „de blind verdwaasde Stervelingen” aangaat, „die, van de milde hand der Goôn, Zoo veele weldaân steeds ontvingen”, dezen verwijst Jupiter

*tot den spot en hoon
Der zulken, die (zijn) brand-altaaren
En reine welten trouw bewaaren;
Tot dat Zij van hun dwaalend spoor,
Gewillig naar (hem) wederkeeren,
En bel'ren weg en reden leeren,
En (Hij) hunn' boete zie(t) en hoor(t).*

Inmiddels is Minerva, naast God Febus op de wagen gezeten, in de hemelhof teruggekeerd, en de goden danken Febus

*dat zijn' magt
Minervaas leed dus had doen enden,
De kans des oorlogs om doen wenden,
En hun gezag tot stand gebragt.*

En met die blijdschap om Minerva's terugkeer eindigt het verhaal. De moraal in deze prinsgezinde allegorie is dan:

*Zoo moest ten lesten de ondeugd lijden,
Zoo wierd voor moedwil raad geschaft.
Zoo worden, die de Goôn bestrijden,
Met onuitblusbaar vuur gestraft.
Zoo zegenpraalt de deugd in 't ende,
ó Dat de Sterveling dat kende!
En nooit zijn' wettige Overheên
Stout naar de kroon bestond te steeken,
De Godheid komt in 't eind zich wreken,
Op Hun, die wet en pligt vertreên.*

„De Strijd der Reuzen” is zonder twijfel door Schonck als een

ernstig stuk bedoeld geweest. Het doet daarom enigszins vreemd aan in het commentaar, „Eenige Geleerde Aanteekeningen”, als voetnoot bij dit „Geleerde” de relativierende opmerking te lezen: „Men verwondere zich niet, dat ik deze aantekeningen geleerd noem; daar de zelve bestaan uit Grieksche, Latijnsche, Fransche, Engelsche, Italiaansche en Nederduitsche bijdraagen, heb ik, dunkt me, het hoogste recht, om dezelve dien eernaam toe te kennen. Het waare mij geene kunst geweest, dezelve nog geleerder te maaken, door ze met Moesogothische, Angelzaxische, Yslandsche en Schotse ophelderingen te doormengen: en ik zou zulks zeker gedaan hebben, indien mijn Drukker van die letteren waare voorzien geweest, zelfs was mijn voornemen 'er Hebreuws in te brengen, waar toe het woord Astaroth uit den 4den zang, mij schoone aanleiding gaf, doch ik heb dit mede, om boven gemelde reden, achter wege moeten laten; lichtelijk had ik dan deeze aantekeningen wel hoog-geleerd genoemd. Men vraage nu niet, of ik alle deze taalen en taalverwanten verstaa, want dan vraag ik weder, of dit tot het maaken van aantekeningen nodig zij? die zulks in twijfel trekt, leeze Rabener, in zijne verhandeling over de voortreffelijkheid van het gelukwensching schrijven, en hij zal ras uit zijne twijfel zich gered zien; ook geloof ik niet, dat Eibesius alle die taalen verstond, die hij in zijne nooten op de vermaakelijke Slaatuintjes gebruikt heeft. Dit zij genoeg ter verdediging, van het epitheton Geleerd”.

Het ligt enigszins voor de hand dat Schonck — toen hij, terwille van degenen die niet zo goed thuis waren in de klassieke mythologie, zijn stuk van commentaar voorzag — moest denken aan zijn vroegere Vermaakelijke Slaatuintjes. Misschien heeft hij geprobeerd door deze zelfspot de kritiek vóór te zijn. Misschien ook wilde hij door deze relativering de ernst van dit stuk ontladen. Niet alleen voor anderen, maar ook voor zichzelf.

In deze Geleerde Aanteekeningen deelt Schonck, „schoon daar toe ongehouden en tegen de regel” tevens mee, dat hij bij het schrijven van de Strijd der Reuzen veel gebruik heeft gemaakt van een Frans dichtstuk: „Les Titans ou l'ambition punie”, dat in 1725 te Luik was verschenen.

Dat Dr. Schonck, toen hij dit heldendicht schreef, nog op de traditie der dichtgenootschappers stoelde, bewijst pag. 122, waar het gebruik van de vergelijking schorre kikkers voor de Titanen wordt verdedigd. Schonck verklaart daar: „Mogelijk zal men het ongerijmd vinden, dat ik hier de groove Reuzen bij eenden en kikkers vergelijk, als veel te

klein en gering voor zulke ontsachelijke lighaamen, dan, behalven dat ik bij geen wetgever een verbod vindt, dat men groote dingen bij kleine vergelijkte, zoo heb ik in dezen de beste en eerste Dichters tot voorgangers de groote L. Camoëns in zijne Lusiade 2de zang, vergelijkt de vluchtende en in zee springende Mooren insgelijks bij kikvorschen. Zie hier deszelfs woorden: „Gelijk de waterdieren, die oudtijds Lijcie bewoonden, vóór dat de wraek van Latona hen herschept had, wanneer zij bij geval, in den oogenblik als zij bij een moeras rusten een gerucht hooren, dat hen ontroert, van vrees al kwakkende, ginds en herwaards springen, zich in 't moeras onderdompelen; aldus vluchten de Mooren”. Waarin die Dichter den Italjaanschen Dante is nagevolgd, die in zijnen 9den zang aldus aanheft.

*Come le rane a la remica,
Biscia por l'acqua si deleguan' tutte,
Fin she a la terra ciascuna s'abizza.*

*Gelijk de vorschen als de slang verhit op buit,
Hen najaagt daer voor hun geen schuilplaats wordt gevonden,
Rasch duiken op den grond, om niet te zijn verslonden
L. Stoppendaal.*

Homerus in het 3de boek zijner Iliaden, vergelijkt de afgeleefde Helden bij uitgeteerde krekels. Virg. L. I. Aen. de Bouwers van Carthago bij arbeidzame bijën. Zie het 434ste vers en volgende:

Van 't ingezwolgen zout ontlasten. Virg. Aen. L. 5. vs. 182.

*Et salsas rident revomentem pectore fluctus.
----- en braeckte 't ingezopen
Zout water weder uit -----
Vondel.*

Dat hij als dichtgenootschapper zich niet alleen met de stilistische zijde van het taalgebruik bezighield, daarvan getuigt o.a. p. 128 in de Geleerde Aantekeningen. Hier merkt hij, bij het gebruik van het woord „Rimpelneuzen” op: „Dus heb ik gewaagd het ἐπιμόσσειν en μυκτηρίζειν der grieken uit te drukken, waar toe wij, mijnes weetens, geen goed woord bezitten; immers is het neuselen, mutire, mussitare (dat bij Kiliaan dien schat van oordeel en kunde, gelijk P. Vlaming hem noemt, gevonden wordt, en misschien het rechte woord zou zijn) in onbruik geraakt, en het uitjouwen is te algemeen in betekenis. de μυκτηρισμός geschiedt door greinzen, 't welk zonder optrekking en

dus rimpeling der neus niet wel te doen is, en schijnt ontleend van de aapen of liever van een zeker soort van yslandsche honden, aan welk het greinzen zeer eigen is. — Wij hebben meer diergelijke woorden, die van de deelen des lighaams zijn afgeleid, wier werking zij te kennen geven, b.v. meesmuilen, knerstanden, knipoogen, sipperlippen, schoorvoeten, reikhalzen, voor welke laatste de nieuwe Reformateurs onzer taal thans kwaalijk halsrekken willen gebezigd hebben, welke dwaling ik meen dat onlangs wederlegd is door den Hr. Brandis”.

Twee Lierzangen op de Oranjes.

Niet alleen in „God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland” en „De Strijd der Reuzen” heeft Schonck uiting gegeven aan zijn vreugde over het herstel van de Oranjes. Hij schreef daarna ook nog twee lierzangen, waarin hij dit herstel verheerlijkte: een bij de verjaardag van de Prins en een bij de verjaardag van de Prinses in 1788. Op deze twee verjaardagen hield „een aanzienlijk gezelschap waare Eendragt-Vrienden” te Nijmegen „op plechtige wijze” een feestdis ter ere van de „illustere Persoonen van het Doorl. Huis van Oranje”, en het lag min of meer voor de hand dat men bij deze maaltijden een dichtertelijke feestrede wenste. Op verzoek van de organisator der festiviteiten, de Ontvanger van de Grote Gelderse Tol Mr. W. Moorrees, vergastte Dr. Schonck het gezelschap bij het nagerecht op een lierzang, of, zoals hij het zelf formuleerde, op een „Versje, op deze gelegenheid toepasselijk”.

Deze twee berijmde tafelredes zijn doorgloeid van kritiekloze Oranjeliefde. Willem V is de „Voedsterling der Deugd”, Wilhelmina het „Pronkbeeld van Germanje”, het „Puikjuweel der Deugd”, en het Huis Oranje „der Belgen vrijheids onderpand”. In beide zangen wordt nog eens herinnerd aan de overvloedige tranen die vloeiden toen Wilhelmina gevangengenomen werd en toen ze terugkwam. Vooral haar terugkomst moet, zo mogen we uit de verzen opmaken, tot hevige ontroeringen hebben geleid. „Een Tijger, waar hij daar verscheenen, Had op dat tijdstip moeten weenen”, zegt Schonck.

Beide lierzangen ontvingen zoveel bijval, dat ze op algemeen verzoek in druk verschenen.

Minder enthousiast dan de Nijmeegse aanzienlijken was De Post van de Helicon.¹⁶⁰ Dit spottende periodiek schreef over de lierzang op de verjaardag van Prinses Wilhelmina, dat het „veel van een Bedpraatjen” had, en dat men er „die zachtgeaarte nedrigheid” in vond.

„die zelfs trotse lieden in hun ziekbed doen uitblinken”. Het brak, op zijn bekende badinerende wijze, de lierzang volkomen af.

Bruiloftsdicht.

Sedert Schonck een zekere roem als gelegenheidszanger genoot, moest hij vanzelfsprekend ook bij feestelijke gebeurtenissen in de familiekring zijn talenten tonen. Eén stukje van die aard verscheen in druk. Het is het uit 1789 daterend „Bruilofts-dicht voor den Heer Hendrik Johan Weeninck en myn Nicht Suzanne Schonck”.

Een fraai gedicht kan men het niet noemen. Het is echter karakteristiek, in zoverre het enkele regels bevat die aantonen dat men in die dagen — ook bij de gezeten burgerij — op het verlangen naar de huwelijksnacht vrijmoediger preludeerde dan men zou verwachten.

Het Nut der Werkzaamheid.

De literaire produktie van de laatste helft van de achttiende eeuw bestond, zoals reeds is opgemerkt, voor een niet onaanzienlijk deel uit gelegenheidsverzen. Bereidwillig bespeelden de dichters hun lier, zelfs bij minder schokkende gebeurtenissen.¹⁶¹ Zo hield Dr. Schonck de 23e augustus 1790 een feestrede in dichtmaat, toen in de Gasthuiskerk te Nijmegen de prijsuitdeling aan de kinderen van het Fabricqhuis plaatsvond.

Dit Fabricqhuis, in 1784 door het Genootschap ter bevordering van Handwerk en Fabryken te Nijmegen opgericht, was een instelling die tot doel had kinderen uit behoeftige gezinnen af te houden van straatslenterij en bedelen door hun onderricht in textielnijverheid te geven. Men onderwees de jongens in het katoen- en sajetspinnen en de meisjes in het kousen breien. Daarbij leerde men de kinderen bidden, lezen en schrijven.

Het bestuur berustte grotendeels bij de magistraat; de geldelijke middelen kwamen van contribuanten, „fatzoenlyke lieden” die f 6,— per jaar betaalden. Om de kinderen tot werklust te prikkelen werden er jaarlijks ereprijzen uitgereikt. Voor de jongens bestonden die uit jas, kamizool, broek en hoed, en voor de meisjes uit jak, schootkleed of rok. Een dergelijke prijs kon worden verkregen, niet alleen door degenen die goed werk hadden geleverd, maar ook door hen die goed schreven of zich goed hadden gedragen. Aan de prijsuitreikingen gingen toespraken vooraf. Tot 1790 waren deze beurtsgewijze gehouden door de Nijmeegse predikanten, maar in 1790 werd de toespraak verricht door de rector der Latijnse school, Dr. Schonck, die zich —

aldus de Algemene Konst- en Letterbode van vrijdag 8 oktober 1790 — van de taak „ten algemenen genoegen” kweet. De feestrede, „Het Nut der Werkzaamheid” verscheen derhalve zeer spoedig in druk, en was zelfs buiten Nijmegen verkrijgbaar.

Hoewel Schonck zich in de aanspraak ook tot de kinderen richt — „het schamel werkzaam kroost” —, mag men niet vermoeden dat de zestig jeugdige persoontjes van Schoncks’ woorden veel zullen hebben begrepen. Dat zal overigens niet als een bezwaar hebben gegolden, want de toespraak lijkt me voornamelijk bestemd te zijn geweest voor het bestuur — „onwrikbre Zuilen van den Staat, Nijmeegens troost en toeverlaat in bangen nood en tegenheden” — en de getrouwe burgers.

In zijn berijmd betoog ging Schonck ervan uit dat beweging en werking de wet zijn waaraan al het geschapene, op Gods bevel, onderhevig is.

Na aangeduid te hebben dat heelal, zee, lucht, vuur en zelfs het redeloos gedierte constant in beweging zijn, stelt Schonck de vraag of het de mens dan wel geoorloofd zou wezen z’n tijd in ledigheid te slijten. Is er niet het gebod Gods, dat de mens in het zweet zijns aanschijns zijn brood moet verdienen? De conclusie is dan ook: weg met het dromen over een Gouden Eeuw, toen men nietsdoend gelukkig was.

*Weg met de aloude fabeldroomen
Van God Saturnus gouden tijd
Daar, zonder ploegen, zweet en vlijt,
Al 't aardrijk alles voort deed koomen.*

*'t Zijn grollen, bij den donk'ren nacht
Door Droomgods invloed voortgebracht,
't Zijn zotte bakers mijmeringen
Waar uit die van Luilekkerland
In laater tijd zijn voortgeplant,
Om kinders mee in slaap te zingen.*

Terug derhalve naar een realiteit, waarin gezwogd wordt.

Dit klinkt, als men zich Schonck's vroegere waardering van de Gouden Eeuw herinnert, wel wat vreemd, Mag men misschien veronderstellen dat Schonck zijn idyllendromen vaarwel gezegd had? Het is niet verwonderlijk dat in deze tijd van politieke en economische crises de werkelijkheid meer dan de droom beslag op hem legde; dat zijn poëzie daardoor een sterke maatschappelijke betrokkenheid is gaan vertonen. Maar het is evengoed mogelijk deze afwijzing van de idyllische droomwereld te interpreteren vanuit de situatie

waarin Schonck sprak. Men kan nu eenmaal in aanwezigheid van fabriekskinderen het gehoor moeilijk een paradijs van rust voorspiegelen.

De Bonheur uit de Mode.

De achttiende eeuw is een eeuw van veel navolging geweest. Stijl en ideeën te hebben ontleend aan andere auteurs werd niemand kwalijk genomen: het behoorde zelfs tot de literaire zeden. Weliswaar werden bij voorkeur schrijvers uit de Oudheid nagevolgd, maar ook buitenlanders die men min of meer als tijdgenoten zag tot voorbeeld te nemen gold niet als teken van dichterlijk onvermogen. Men be-roemde zich zelfs vaak op de navolging.

In de zeventiger jaren had Schonck Gellert als een voor hem on-overtrefbaar leermeester gekozen; in 1792 nam hij de zeer gewaar-deerde Engelse klassicistische auteur Alexander Pope tot voorbeeld.

Pope (1688—1744) had in 1712 een burlesk dichtstuk gepubliceerd: „The Rape of the Lock”, en met dit werk een groot succes geoogst. De aanleiding tot het stuk was een ruzie tussen twee r.-k. fami-lies, de Peters en de Formers. De jonge Lord Peter had Arabella Former, bekend om haar schoonheid, van een haarlok beroofd. Een wederzijdse kennis, John Caryl, vroeg nu zijn vriend Pope over deze affaire een gedicht te schrijven. Het moest een gedicht zijn, dat door zijn humoristisch karakter de hereniging van de beide families zou bewerken. De jonge Alexander Pope schreef toen zijn *The Rape of the Lock*. Binnen veertien dagen was het werkje klaar en het bereikte, althans tijdelijk, zijn doel. In mei 1712 verscheen het anoniem in druk, met toestemming van Arabella Former. Een herziene, vermeerderde editie kwam uit in 1714. Door deze publikatie kwam aan de vrede tussen de twee families een einde.

Het succes dat *The Rape of the Lock* verwierf, was overweldigend. Van de uitgebreide editie werden in vier dagen niet minder dan 3.000 exemplaren verkocht. Men toonde zich enthousiast over de verstrengeling van heroïsche stijl en niet-heroïsch gegeven.

Toch was het procédé dat Pope toepaste, het spottenderwijs han-teren van de epische stijl, niet nieuw. Zoals ook Dr. Schonck in de inleiding tot zijn burlesk dichtwerkje meedeelde, bezaten reeds de Grieken hun „Strijd tussen de Kikvorsen en de Muizen” en hadden de Fransen al Boileau's „*Lutrin*”. „Mockery of the epic manner”, schrijft Geoffrey Tillotson, die onlangs Pope's werkje nog eens uitgaf, „is as old as the epic manner itself”. Wat Pope echter wilde, was deze oude vorm van parodie hoger opvoeren.

In Nederland bleef het verhaal over Belinda's haarlok niet lang onbekend. Het werd in proza vertaald door Betje Wolff. De aanleiding tot Schonck's burlesk „De Bonheur uit de Mode”¹⁶² was de vertaling van Mr. P. Boddaert, uitgekomen bij Loosjes in Haarlem,¹⁶³ de uitgever die in 1792 ook Schonck's „Heldendicht” uitgaf.

Met „De Bonheur uit de Mode” had Schonck de bedoeling een lacune in onze literatuur op te vullen. Hij wilde dat ook Nederland een burlesk heldendicht zou kennen. De aansporing er een te schrijven waren voor hem de „Letteroefeningen”, die in hun critiek op Boddaerts vertaling hadden opgemerkt dat deze contreien nog steeds van een boertig heldendicht verstoken waren gebleven.¹⁶⁴ Zeer (quasi-) bescheiden dient Schonck zijn resultaat aan als niet meer dan een poging. Een poging die andere dichters — „van meer kunde en geest” — zou moeten opwekken zijn voorbeeld te volgen.

Zijn onderwerp vond Schonck in de stad Nijmegen, waar hij had bespeurd dat het tot dan toe geliefde kapsel „Bonheur de la Vie” plaats had gemaakt voor „een meer bevallig hulzel, 't geen, zoo (hem) bericht (was), den naam van Pamela (voerde)”. Deze beide kapsels werden zijn helden.

Het verhaal loopt als volgt.

De dameshoedenzaak van mejuffrouw Latour gaat sedert drie, vier maanden snel achteruit, doordat veel vrouwen de Bonheur, „het flodderig mutsentuig”, „dat gazen geval met weidse kronkel”, zelf vervaardigen.

*„Geen jonge Juffer mel de naald zoo onbedreeven,
Of zij weet zelf het doek ligt dat fatsoen te geeven,
Dewijl die flodderkap verstooken van fatsoen
Noch evenredigheid, noch houding heeft van doen”.*

Daarom neemt Latour haar toevlucht tot Vertumna, de Godin van de mode, en vraagt deze de Bonheur, „die darm zonder vulzel”, tot een ouderwets kapsel te verklaren en de jeugdige Bonnet, de Pamela, te propageren, die reeds hier en daar in de mode komt.

Vertumna, „die korts in den joujou nog duidelijk had getoond, Hoe zij het harsenvat van groot en klein bewoont, Op wier bevel de vorst gelijk een kind loopt spelen”, verhoort Latours bede en roept in haar modeslot haar raadslieden bijeen: Behaagziek, Galante, Wispelturig, Mooigraag en Ongedurig. Volgens Behaagziek moet Vertumna snel ingrijpen, wil ze voorkomen dat haar hele gebied weldra een Friesland wordt, „op welker zinnen ton noch modes iets beklijven”. Galante beaamt dit. Ze voegt eraan toe dat de Bonheur altijd al zeer weinig

gezien is geweest bij vrijers. Reden waarom volgens haar dit kapsel onmiddellijk moet verdwijnen. Mooigraag is tegen de Bonheur, aangezien deze te veel de roze wangen en het haar bedekt, en Wispelturig en Ongedurig voelen alleen al vanwege hun lust tot veranderingen voor het verdwijnen van dit hoofddeksel.

Vertumna roept nu de droomgod Oneirus bij zich. Ze vraagt hem terstond naar Saartjes slaapvertrek te gaan.

*(.....gij zult haar zeker vinden
Op haare legerkoets; mijn klok heeft nog geen tien.)*

Hij moet haar in haar droom afschuw voor de Bonheur bijbrengen. Als loon voor zijn werk zal hij dan van Vertumna de schoonste van haar statiejuffers ontvangen. Oneirus vertrekt in allerijl. Hij vindt Saartje nog in diepe slaap gedompeld en tovert haar allerlei wangedochten voor ogen, die stuk voor stuk een Bonheur dragen. Als Saartje dan ook om elf uur haar bruine oogjes uitwrijft en de kamerjuffrouw haar vraagt welke muts ze bij haar weidse toilet wenst, de Bonheur of de Pamela, kiest ze zonder aarzelen de Pamela. Tot ergernis van de Bonheur, die met de Pamela op dezelfde rij bollen staat. Jaloers bepeinst de Bonheur:

*Ik, die nog gisteren de woonsteê was der lonken
Van Juffer Saartje, en meê haar vrijer, hielp ontvonken,
In a la mode min, zie nu misschien in 't kort,
Dat mijn geheele romp van een gereeten wordt.
En zoo dit niet gebeurt, word ik weldra vergeeten,
En in de plunderlaê, bij 't oude gaas gesmeeten,
Daar ik, van mol en worm verzeld, mijn ongeval
Aan oude kapers of calotjes klaagen zal.
Ligt maakt men, in den herfst, van ons geliefde huiven,
Ter wering van de vlieg, reeds zakken voor de druiven.*

Door die gedachte raakt ze geheel overstuur en roept de silfen toe haar vijandin met gom en zoete mondlijm te besmeuren en in de plooiën van Pamela een hele peperdoos vol witte suiker te strooien, opdat de vliegen haar zullen bevuilen. Het hulpgeroep is echter tevergeefs; immers

*.....wat vermogen smEEK-gebeden,
Wanneer Fortuin haar hoofd en gunstig' aanblik wendt.*

Pamela daarentegen blijft onder Bonheur's geraas haar kalm gemoed bewaren. Ze wijst Bonheur op de wisselvalligheid van de mode. Leeft, zegt ze, het jufferschap niet steeds van de verandering?

*Slaa Modes Jaarboek op, waar vindt ge thans dormeusen,
 Waar de a la Grecque muts, waar knorrige Boudeusen,
 Waar is de belle poule, en 't alliantie lint? ...
 Zie, of ge aan één toilet 'er staaltjes meer van vindt.
 Heeft niet het kapzel zelf gedoopnaamd naar Minerve,
 Met dat van Pompadour zijn wezen moeten derven?
 Hoe hoog Fontange ook rees, ver boven dijk en duin,
 Zij viel met anderen, in eens, van 's Juffers kruin.
 Laat af dan, bid ik U, op eeuwige eer te hoopen?
 Wat zou toch l'Olivier, wat zou la Tour verkoopen,
 Indien de mode van een muts, of kraag, of mouw,
 Tot die versleeten waar, bij meisjes duuren zou?
 Neen, ik zie zelf, alree karkassen samen vlechten
 Het doek is reeds op 't raam, dat ook mijn roem zal slechten.*

Maar de Bonheur wordt door deze woorden niet gekalmeerd. Integendeel. Driftig grijpt ze een scherpe schaar en knipt zichzelf tot stukken, terwijl ze, als een Dido, uitroept:

*'k Heb mij bemind gezien, ik ben ten troon gesteegeen,
 Van 't a la Mode rijk, driewerf gelukkig, ja,
 Meer dan gelukkig, zoo geen snoode Pamela
 Mijn Rijk genaderd waar. 'k Zal ongewrooken sneeven,
 Het lust mij echter, mijn verdriet niet te overleven.*

De tweede zang verplaatst ons naar het rijk der goden. Daar treffen we vrouw Juno aan, die mistroostig de zelfmoord van de Bonheur heeft aangezien. Immers, ook zelf draagt ze sedert Paris' oordeel dit hoofddekseel, dat „menig puist en roode vlek verbloemt”. Ze verzoekt Jupiter zich over de Bonheur te ontfermen. Deze belooft haar dat hij de „nacht-caproen” tot ster zal verheffen. Op zijn bevel spoeden zich zijn dienaars de stukken zorgvuldig bij elkaar te rapen en de snippers vaardig aaneen te naaien. De Bonheur krijgt een plaats naast Belinda's haar.

De eerste van de goden en godinnen die de nieuwe ster opmerkt, is Venus. Ze gaat naar Mars en vraagt hem wie dit nieuwe tintellicht geplaatst heeft. Mars kan haar geen verklaring geven. Nieuwsgierig blijft ze navraag doen. Tot Phoebus haar de nodige inlichtingen geeft. Maar deze weet haar niet te zeggen, waaróm de Bonheur tot ster is verheven. Als zelfs Mercurius haar geen uitkomst kan verstrekken, begeeft ze zich met Pallas en enige andere godinnen naar Juno. Deze ontvangt hen in de ruime hemelzaal en

*Nadat men van het weér en mode had gesproken,
 Brengt Venus het discours op schijnzelen en spookten,*

en vraagt of het werkelijk waar is dat Phoebus een muts bij de sterren heeft geplaatst. Want, zo zegt ze,

*Ik kan niet denken, dat ons opperhoofd Jupijn,
Die 's Hemels rijkstaf voert, zoo overdwaas zou zijn,
Van met het starrenheir aldus den draak te steeken.
Ik rust niet, voor die zaak mij nader is gebleeken.*

Van vrouw Juno verneemt ze, dat het inderdaad waar is wat ze heeft gehoord: de ster is de Bonheur, Juno's geliefd kapsel. Op haar wens heeft Jupiter deze aan de hemel geplaatst.

Wel, zegt Minerva, als dat zo gemakkelijk gaat, waarom is dan niet ook de slaapmuts a la Minerve „een hulzel aan de Seine en Rhijn en Theems geroemd”, die eer vergund? Door deze opmerking raakt Juno lichtelijk vertoornd. Zit zij niet op de zetel des rijks, en heeft zij Minerva rekenschap af te leggen?

Minerva krijgt bijstand van Diana. Waar moet het naar toe, als alles maar tot ster verheven wordt? „Wilt ge”, zo zegt Diana tegen Juno, „en engelsch bosch van onzen hemel maaken, Daar alles onder een geplant wordt groen en bont”?

Thans mengt Jupiter, die toevallig de woordentwist hoort, zich in het gesprek. „Met geveinsd vertrouwen”, zegt hij:

*Wat is er gaans Mevrouwen?
Wat drift bezielt U, om dus heftig door te slaan,
Wie heeft U in uwe eer of rang te kort gedaan?
Wie uwer durft aldus met ongewassen handen,
Mijn kroon en rijksgezag onbillijk aan te randen?
Ik wil, dat elk mijn magt en majesteit erken;
Weet gij niet dat ik 't hoofd van deze staaten ben?
Of zou het mij als vorst niet vrijstaan, op de beden
Van mijne gemalin en zuster kleinigheden,
Van zulken aart als deze, aan haar te schenken?*

Volgens Phoebus zijn het geenszins kleinigheden.

*Een zaak als deze moest voorzeker van te voeren
Ter tafel zijn gebragt, en gij hadt moeten hooren,
Wat of de Raad besloot, of kent gij dan de wet
Van Kronus niet, die U ten richtsnoer is gezet?
En wat uw magt betreft laat Dionijs U leeren
Hoe schielijk 's vorsten magt in onmagt kan verkeeren,
Wanneer men onbedacht haar paalen overschreedt.*

Phoebus' woorden vinden hevige bijval, met name bij de velen, „die

als Aristokraaten De koninglijke magt en invloed eeuwig haaten". Ook Mars trekt de partij van Venus en Apollo, om Cytherea het hof te maken. Hij zegt:

*Indien men in een zaak gekend moest zijn,
Het is gewis in die, van weggeschonken rechten,
Voor wier belang ik meê getrouw heb durven vechten,
Toen 't snood' Giganten-rol en wet en rechten schond,
En, op een snoode wijs, naar uwen Rijkstroon stond.*

„Bewijs mij”, repliceert terstond Jupiter

*dat ik iets te los heb weg geschonken
't Geen niet gehecht was aan mijne opperheerschappij?
Neen Mars het starrenrecht is iets dat altijd mij
Als een regaal behoorde, en nooit mij is ontnomen,
Laat mij Merkuur hier met de retroacta komen,
En opslaan, of 'er ooit vergad'ring is belegd,
Toen ik aan Jupiter een star heb toegezegd,
Toen Berenices hair dat voorrecht is gegeven,
Toen ik den hairlok van Belinde heb verheven,
Haar door een dart'len Lord zoo eereeloos ontroofd.
Ontsluit uwe oogen, leest, zoo gij mij niet gelooft.*

En dan volgt de onzindelijke wending, waarmee Jupiter iedereen van zijn gelijk overtuigt:

*Doch deed men beter dan hier glossen op te maaken,
Voor 's Konings rechten en ons waar belang te waaken.
Want zoo dit niet gebeurt, voorzie ik, dat in 't kort
Nog door den sterfling ons dit rijk ontnomen wordt.
Althans ik zie hen reeds, met opgevulde bollen,
Van taf aan een genaaid, door lucht en wolken hollen.¹⁶⁵
Ik ducht nog, of eens 't lot, dat alle Staaten keert,
Hen hoog verheffen zal, terwijl het ons verneêrt,
Ik zie hen reeds den dienst der goden gansch vergeeten.
De rechten van den mensch met ruime schepels meeten,
Den rangen gansch en gaêr te niet doen, en de baan
Naar 't opper-staatsbewind voor ieder open staan.
Wat zal 'er dan van 't rijk des hemels en onze orden,
Wat van den adel, waar wij dus op roemen, worden?
Was 't niet veel beter dus voor ons belang gewaakt?
Dan dat men om een muts zoo veel beweging maakt?¹⁶⁶
En wat die muts betreft, die door U allen tevens
Onwaardig wierd gehoond, is dan het geluk des levens
Die eer niet waardig, dat het plaats vind' bij de goôn?*

*Of vindt het leven ook huisvesting bij de doôn?
En weet gij voor geluk een beter oord te vinden?*

Terwijl door deze redeneertrant de tweedracht tussen de goden wordt beslecht, komt het Gerucht, in de gedaante van Jonker Lorrinjet naar het kaptoilet van juffer Saartje. Op zijn mager hoofd draagt het een hoed zo groot als een hollands suikerbrood,

*En om den hals een doek, voor op gezet met huiven,
Zoo bol en rond, gelijk de borst van kroppers-duiven:
Om 't rank en spichtig lijf een rood gebloemd gilet,
Met kleine knoopjes rechts en links zeer dicht bezet.
Hier over heen een Frak, voorzien met lange streepen.
Waarin het lighaam en ook de armen zijn gekneepen.
Een broek van Cazimir, al even glad en strak,
En twee horlogies in den een en andren zak,
Waar aan twee kettingen met sleutels neder hangen,
Zoo lang en breed of 't er dieren mee wou vangen,
't Heeft op den net- en spitsgeneusde schoen,
Zoo groot van maakzel, als belachlijk van fatzoen.*

Aldus vermomd zet het zich naast Saartje, of wandelt wat heen en weer. Saartje vertelt de vermeende Lorrinjet terstond haar droom. Deze lacht hartelijk om het verhaal en „antwoordt spottende in een petit maitres taal”. Maar Saartje vertelt hem, dat er echt van geen grapje sprake was: de Bonheur pleegde zelfmoord met een schaar, „gelijk een Werther met zijn zakpistool”.¹⁶⁷ Het Gerucht raakt daarvan even ontsteld. Meteen wil het 't relaas aan Susette meedelen. Het verlaat Saartje, zeggend:

*Bonjour tot l'avond, komt gij op 't assemblée?
Ik bid u, deel de klacht daar aan de Dames meê.*

Door de stad ijlend, vertelt het aan iedere dame het verhaal en maakt het steeds sterker: de tien heksen worden er vijftig, de heksen hadden niet een, maar alle bonheurs van Saartje verscheurd, haar hele toilet vernield, enz.

Ook Charlotte, Saartjes vriendin, verneemt de historie. „Gansch en al gevoel van top tot teenen”, weent ze een warme traan. Immers,

*Haar hart had, van der jeugd, als Saartjes hart getikt.
Zij hadden 't zaamen vaak gezucht, — geknield — gesnikt.
't Zij dat een snoode muis was in de val gevangen,
Het zij een lijster in den strik was blijven hangen,
Of dat de kleine Koos, met zijne stoute hand,*

*Een gouden tor, of vlieg, of kever hielp van kant.
Dan bloedde beider hart; schoon Lotje door het ploffen
Eens werkmans van het dak, zoo sterk niet was getroffen.
Hoewel hij toch een vrouw met zeven kindren had,
En men voor die bij haar ook om een aalmoes bad.
Niet, dat die val niet in haar boezem was gezonken,
Maar om 't vermoeden: Ligt was wel de karel dronken.*

Geheel overstuur zucht ze:

*Beste Saartje! — ach! — hemelsche vriendin!!!
Die 'k — boven Lionette — en Lorre zelfs — bemin!!!
Met welk een zwaar — gewigt — gevoel ik — uwe smarten!!!
Gij weet — hoe juist gestemd — hoe gloeiende — onze harten
Steeds voor elkander zijn! — ach — mogelijk — drukt zij 't bed -
Het minlijk — doodbed reeds!!! ach!!! Saartje — wat belet
Wat wederhoudt mij! — lieve! — om naar U heen — te streeven!!!
Om op uw kwijnend — hart!!! ó!! wellust — van mijn leven!!!*

„Hier smolt Charlotte weg, en smachte naar het graf”.

En Schonck's reactie op het destijds heersende sentimentalisme:

*ó Welk een heilgoed! dus elkanders leed te voelen,
Dit wee der rampwoestijn dus zaamen te doorwoelen!
Daar zelfs een warme traan, die 't kwijnend meisje stort,
Voor 't echt gevoelig hart alrede een hemel wordt.*

Anderen, minder gevoelig dan Charlotte, drijven de spot met het verhaal. Volgens Sefise was de oorzaak van de droom waarschijnlijk Alceste's hond geweest die Saartjes toilet omver had gegoooid, doordat Alceste vergeten had zijn poedel mee te nemen, na zijn bezoek aan Saartje.

Intussen is het avond geworden en heeft men de straatlichten al ontstoken. Op het assemblé staan de groene tafeltjes gereed voor het kaartspel.

*Het moedig ros vangt aan de koetzen voort te trekken,
Meer aangelegd om 't hoofd voor wind en vocht te dekken,
Dan om de Dame zelf. Men komt bij Dorimeen,
Tot korting van den tijd, op 't avondspel, bijeen.
Elk heeft het even druk, elk voelt de long zich zwellen.
En wil aan haar vriendin het eerst de klucht vertellen.*

Direct geraken de commentaren op Saartje's verhaal los:

*Foei neen, ik wenschte niet op zulk een wijs te droomen!
Zulk een facheus geval moest mij niet overkomen,*

*Of ik bestierf het wis, sans raillerie, ik waar
Een kind des doods, als mij de grap van Juffer Saar
Te beurt viel.*

Maar dan treedt Saartje de kamer binnen.

*Daar is waarachtig! ja —
Daar is ze! galmt men uit, met onbesuisd ha! ha!*

Terstond moet Saartje haar verhaal vertellen. Ze doet dat, en iedereen is zo onder de indruk, dat de meesten nog diezelfde avond bij Latour een Pamela bestellen. Aldus heeft Latour haar handen weer vol werk.

Met deze „De Bonheur uit de Mode” heeft Schonck een voor de achttiende eeuw lofwaardige poging gedaan ook de Nederlanden een boertig heldendicht te verschaffen. Hij heeft zelfs niet nagelaten, in de beschrijving van Jupiter en de zijnen ook een parodie op zijn eigen „De Strijd der Reuzen” te geven. Maar een belangrijk humoristisch werk is het niet geworden. Daarvoor bleef het als geheel te langdradig en te geforceerd. Schonck’s humor liet die van Pope wel iets te ver achter zich. Ook al doordat de taal, vooral in de niet-geciteerde stukken, te log is (zoals ook Boddaerts vertaling van Pope’s „Heroi-Comical Poem” aan de logge kant genoemd moet worden). Was Pope’s gedicht „heroi-comic”, Schonck’s werk naderde te veel het oubollige. Maar misschien had Schonck een ander publiek voor ogen dan Pope. Schreef Pope voor „educated contemporaries”,¹⁶⁸ Schonck richtte zich wellicht meer tot de burgerlijke middenklasse. En deze heeft er zich waarschijnlijk niet aan geërgerd dat de auteur herhaaldelijk zichtbaar van zijn eigen humor genoot.

Dichtlauren voor Neêrlandsch Helden.

Na dit boertig intermezzo duurde het tot 1806 voor Dr. E. J. B. Schonck opnieuw een algemeen-satyrisch stuk schreef. De politieke ontwikkelingen namen zulke intensieve vormen aan, dat zijn aandacht hoofdzakelijk door de staatsgebeurtenissen in beslag genomen werd.

Al had Oranje in 1787 een overwinning op de democraten behaald en al waren de belangrijkste patriotten naar het buitenland gevlucht, toch heerste er in de Republiek geen werkelijke rust. Er bleef wrok tegen de regentenoligarchie en tegen de Prins, die de zijde van deze oligarchie gekozen had. Men gaf de hoop op verandering niet op. Ook de gevluchte patriotten zaten niet stil. Ze rekenden op een omwenteling, die met de hulp van Frankrijk tot stand zou moeten komen. Die

hulp liet weliswaar nogal lang op zich wachten, maar ze kwam toch, in februari 1793, toen Frankrijk aan Willem V de oorlog verklaarde. Verscheidene Bataafse uitwijkelingen meldten zich voor het vreemdenlegioen en deden onder het commando van Dumouriez mee aan de inval in de Nederlanden. Bergen op Zoom en Breda vielen. Maar de slag bij Neerwinden, de achttiende maart, maakte aan de inval een einde. Terwijl Dumouriez overliep naar de Oostenrijkers, trokken de Fransen zich terug naar de noordgrens van hun land.

De ook door verschillenden in de Republiek gehoopte staatsomwenteling bleef verhinderd. Tot grote vreugde, zoals het zich laat indenken, van de orangisten, die de komst van de Fransen met angst en beven tegemoet hadden gezien.

De nederlaag van het Franse leger werd — wat zou men anders verwachten? — uitvoerig in lofzangen „vereeuwigd”. Ook Schonck zong in het koor der orangistische poëten mee. Aan zijn vreugdeblijken gaf hij uiting in een „Dankoffer aan de God van Nederland en de Dappere Krijgslieden”, een dichtstuk dat hij inzond op een prijsvraag die ter viering van de overwinning uitgeschreven was door een „Gezelschap Beminnaaren der Vaderlandsche Dichtkunst” te Amsterdam.

Dit Gezelschap ontving ruim zestig inzendingen, waarvan het er veertien uitkoos om gebundeld te worden tot een lijvig boekwerk: „Dichtlauren voor Neêrlandsch Helden”. De bundel werd opgedragen aan Willem V, Willem Frederik en Willem George Frederik, „gezamentlijk roemrijke beschermers der godsdienst en burgerlijke voorrechten van de vrijgevochten Nederlanders”.

De gouden medaille werd toegekend aan de Leidse student Cornelius van Epen, lid van Kunstliefde Spaart geen Vlijt, en de zilveren medaille viel toe aan de klerk ter Finantie van Holland Joannes Mattheus Sobels.

Schonck's bijdrage, ingezonden onder de zinspreuk „Non, si male nunc, et olim sic erit” (ontleend aan Horatius), kreeg in deze verzameling de vierde plaats. De namen van de overige contribuanten waren: Hendrik Hey, kapitein van de schutterij in Leiden, G. J. de la Housaye, predikant te Kessel, Dirk Houtman uit Voorburg, Jan Scharp, predikant te Rotterdam, en Jan de Vries, catechiseermeeester te Amsterdam. Geen roemruchte namen. De anderen publiceerden — uit voorzichtigheid? — onder zinspreuk.

Cornelius van Epen gaf zijn bijdrage als motto mee de bekende woorden van Sallustius: „Pulchrum est bene facere Reipublicae etiam bene dicere haud absurdum est”. Het mag niet onwaarschijnlijk

worden geacht dat deze tekst de gedachtengang van bijna ieder dezer dichters vertolkt heeft; eveneens die van Schonck.

Schonck's „Dankoffer” heeft ook deze keer weer dezelfde strakke toespraak-opbouw die men in zijn vorige lierzangen aantreft. Het begint met een retorische vraag:

*Dacht ik, toen ik Bredaas wallen!
Door een enkele bom, zag vallen,
(Bomb, gevuld met ons verdriet,)
Dacht ik toen, ja kon ik hoopen,
Dat men heden mij zou noopen,
Tot een dank- en vreugde lied? —*

Het antwoord luidt vanzelfsprekend ontkennend.

*Neen, ik had veel eer te vreezen,
Dat ik thands een prooi zou weezen
Van des vijands snoode trouw;
Dat ik, met Oranjes vrinden,
Wijl zij wet en orde minden,
Allen weedom smaaken zou.*

*'k Dacht toen eer mijn Land te derven,
En als balling om te zwerven,
In een' onbekenden oord,
Of, als de oude Judaiten,
Beeken, met mijn traanen vlieten
Op te hoopen, aan hun' boord.*

In arren moede had Schonck zelfs reeds, „wars van Zangen, 't Zwijgend speeltuig opgehangen, Aan den treurwilg, bij den vliet”. Maar dat bleek voorbarig te zijn geweest. Immers, God had de Republiek niet in de steek gelaten.

*Ja, de God der Nederlanden
Waakte weér voor onze panden,
Even als hij voormaals deedt;*

— — — — —
*Hij zag de ongerechtigheeden
Van een Volk, dat Land en Steden,
Staat en Godsdienst voorbedacht,
Door hunn' heilloozen oproerkraaijers,
Nieuwe leer en zeden zaaijers
IJlings hadt ten val gebragt.*

*Van een Volk, dat toom noch banden
Kende, en zelf zijn' wreede handen
Dorst aan Gods gezalſden slaan:
Dat Oranje en al zijn' vrinden
Ommeêdoogend wou verslinden,
Loerde op Neêrlands ruim bestaan.*

De vraag die Schonck zich stelt is: wat kwamen de Fransen hier eigenlijk zoeken? Was het de rijkdom die hen hier heen trok? (Wildet gij uwe Assignaaten Komen wisslen voor ducaaten? Rijders koopen voor papier?) Was het Nederlands macht en Willems grootheid die hen irriteerde? Of werden ze misschien gedreven door een „Rot, dat zich durft Bataaven noemen”, en dat in Frankrijk een wijkplaats had gezocht; een rot vertoornd op het behoud van de vrijheid in de Nederlanden? Volgens Schonck zijn ze door al de drie motieven geleid geweest. Maar ze kwamen tevergeefs; immers, God, „Die te zuiver is van oogen, Om het onrecht aan te zien”, verhinderde hun overwinning. Hij deed wonderen met zee, stormen en oostenwind:

*De opgezwollen land-rivieren
Werden straks, als strijdbanieren
Voor ons op hunn' post gesteld.*

Al wie toen in de wind en het water niet Gods hand zag,

*Moest gewis een Jacobijn,
Die de Godheid durft verzaaken,
En zich zelv' een' God wil maaken,
Of nog snooder monster zijn.*

Door God kreeg Oranje de hulp van de verenigde mogendheden. God deed de Oostenrijkse banieren en de Pruisische arend bovenmenselijk zegevieren. „Caesar heeft, in vroeger dagen, Nooit meer glorie weggedraagen”. En gerechtigder dan Caesar kon de overwinnaar van nu zeggen „Dat hij kwam en zag en won”. Daarvan getuigde Maastricht, waartegen Miranda niets kon uitrichten. Daarvan getuigden Willemstad en Klundert. Derhalve lof aan mannen als Hessen, Van Boetzelaar en Kropff, die onvervaard de vijand weerstonden. „Hessens roem moet eindloos weezen”. Voor Van Boetzelaar moet een erezuil opgericht worden „die tot den jongsten dag verduurt”. En Kropff, die zijn manschappen toeriep dat er geen glorierijker sterfbed bestond dan „'s vijands legerveld”, Kropff wiens lijk niet door soldaten, maar door monsters „tegen menschheid, recht en wetten” door

het slijk gesleurd was, mocht niet minder dan een Leonidas genoemd worden.

Daarbij lof aan Nassau's Erfprins, lof aan de fiere prins Frederik die zich moedig had getoond in de strijd om Breda, en lof aan de vechters ter zee en op de plassen, die — als vanouds — toonden dat iedere Batavier een held is.

Maar, zo vraagt Schonck zich af, hoe moeten thans zij zich voelen, die in hun hart de kant van de vijand gekozen hadden? Hun roept hij toe:

*Keert terug, erkent uw snoodheid
's Hemels goedheid, magt en grootheid,
Valt hem (= God) nederig te voet,
Gij wroete in uw ingewanden,
Hij heeft u, en uwe panden
Voor den Franschen roof behoed.*

Schonck is verheugd dat de aloude vrijheid weer veilig is „in den tuin bij hoed en speer”, waarvoor adelaar, leeuw en luipaard trouw de wacht houden. Nu kan men weer dansen om Oranje's hoed der vrijheid, die het hart meer bekoort dan de vrijheidsboom der Jacobijnen.

*Neen, aan Neérlands vrije zoomen,
Kennen wij geen vrijheidsboomen,
Dan die door Oranjes hand,
Onder 's Hemels milden zegen,
Koest'ring, warmte en vruchtbren regen,
Vóór twee eeuwen, zijn geplant.*

En met Oranje zijn het de Bijbel en de altaren die bewaard bleven als de dierbaarste panden.

Nu, na deze overwinning Gods, is er weer geluk voor de landman die roof van zijn schuren vreesde, en geluk voor de vechthouder. Het paard dat pas nog oorlogswagens trok, voert nu weer vruchten naar de steden; Zanglief zingt thans weer vrolijk godgewijde psalmen, en op de altaren brandt weer „'t plegtig reukwerk der gebeden”. Sikkkel, spade en schop, onlangs omgesmeed tot zwaarden en spiezen, nemen hun oude vorm weer aan.

Schonck vraagt dan de „Beheerscher aller dingen” om, mocht het monster nog eens onheil broeden, en baatzuchtig deze vrijgevochten landen willen aanranden, opnieuw voor Zijn volk een beukelaar in het gevecht te zijn. Hij bidt Hem dat Hij hun die de Seine drinken, binnenkort weer Zijn bestaan doet erkennen en naar wetten leert luis-teren. En hij besluit met het verzoek:

*Demp voor al bij Ons het gisten
Der gevloekte burgertwisten.
Strooi gij zelf het eendragts zaad!
Doe het, bid ik, weelig groeijen.
Doe het geurig-riekend bloeijen,
Smoor en stuit den burgerhaal.*

Al had het Amsterdamse gezelschap Beminnaaren der Vaderland-sche Dichtkunst in zijn poëtische gedenkzuil de nederlaag der Fransen als een daad van God zelf gezien, en al probeerde men er zich van te overtuigen dat God Nederland zou blijven beschermen tegen de inval der afgodisten, in het najaar van 1794 viel het Franse leger opnieuw de Nederlanden binnen. Ditmaal niet zonder succes.

De 24e oktober openden de Fransen hun batterijen op Nijmegen, en de derde november eisten ze de overgave van de stad. Twee dagen daarna trok York de Engelse troepen uit Nijmegen terug; en toen het verzoek om overgave nog steeds niet ingewilligd was, volgde de zesde november een beschieting „met gloeiende kogels en hauwitsers, waardoor op vele plaatsen brand ontstond”. In de nacht van zeven op acht november 1794 bliezen ook de Staatse troepen de aftocht. Toen de wachter bij de Hunenpoort aan het raadslid G. C. in de Betouw kwam vertellen dat een Frans officier en enige adjudanten buiten de poort stonden om de overgave te bespreken, spoedde deze zich naar de raadssecretaris De Beyer, de enige van de raad die nog niet de vlucht had genomen.

Er werd onderhandeld en men verkreeg van generaal Souham de toezegging dat „alle inwoners der stad bij het vrij genot van hunne privilegien zouden blijven”. Daarna volgde de overgave. De dertigste november werd in de stad die een tien jaren tevoren de Prins nog als veilig toevluchtsoord had gediend, onder grote geestdrift de Vrijheidsboom geplant.

Aan mijn Landgenooten.

Hoe Dr. E. J. B. Schonck op de Bataafse Omwenteling gereageerd heeft, laat zich gemakkelijk indenken. De „bevrijding” moet voor hem aanvankelijk het einde van een glorietijd geweest zijn. Vijf jaren lang liet hij geen enkele publikatie verschijnen. Hij haalde zijn lier pas weer van de wilgen in 1799, toen de geliefde Oranjeprins, Willem George Frederik, te Padua overleed. In dat jaar schreef hij zijn „Aan mijn Landgenooten, bij het Afsterven van den Dappren keizerlijken Koninglijken Generaal Veldtuigmeester, Willem George Frederik, Prins van Oranje, en Nassau”, een treurzang die onder het pseudo-

niem Eusebius Vaderlander bij de wed. Jan Dóll te Amsterdam uitkwam. Ze was verkrijgbaar voor 5½ stuiver.

Uit die treurzang blijkt dat Schonck's liefde voor het huis Oranje, „dien verheven stam”, nog geenszins was verdwenen. Wel is het opvallend dat Schonck's in memoriam meer getuigde van een onpartijdige verering voor prins George's heldenmoed dan van een anti-Franse gezindheid. Schonck vermeldt zelfs uitdrukkelijk de hoogachting die de „dappre Gal” voor zijn fiere vijand had.

In deze lierzang krijgt de oorlog overigens meer het karakter van een edele strijd om de hoogste eer, een strijd tussen helden onderling, dan dat van een gewelddadige poging tot machts- en gebiedsvergroting. Het strijden wordt erin geïdealiseerd tot een toernooi.

Mag men vermoeden dat Schonck's anti-Franse gezindheid geluwd was, zonder dat dit hem zijn liefde voor Oranje en de oude tijd deed vergeten? Men krijgt die indruk wel.

Dichterlijk Tafereel van de Tegenwoordige Watersnood.

In datzelfde jaar 1799 schreef Schonck nog een andere treurzang, en wel een naar aanleiding van de ernstige overstromingsramp die Nijmegen ook nu weer had geteisterd. Met dit retorisch-pathetisch gelegenheidsgedicht: „Dichterlijk Tafereel van de Tegenwoordige Watersnood”,¹⁶⁹ wilde hij zijn landgenoten opwekken tot milddadigheid. Geen afgrijselijke tafereelschildering is hem dan ook teveel geweest om het hart van zijn tijdgenoten te vermurwen.

Evenals in zijn „Schets van Nederlands Rampen” uit 1784 verkondigt hij ook nu weer dat de ramp een straf Gods is. Deze opvatting plaatste hem wel zo nu en dan voor moeilijke situaties, die hij op zelfs voor gelovigen te gemakkelijke wijze oploste. Wanneer hij de dood van Didrik Bekker vermeldt, die omkwam na vierentwintig mensen gered te hebben, troost hij de moeder met de gedachte dat God zo door de dapperheid van deze Didrik getroffen werd, dat Hij hem terstond tot Zich nam om hem het hemels geluk deelachtig te laten worden. Een wijze van redeneren die wel de domineeszoon verraadt.

Eigenaardig doet het aan ook in dit uiterlijk zo bewogen stuk plot-seling een staaltje van nuchter commentaar voorgeschoteld te krijgen. Schonck vermeldt namelijk op pag. 24 in een voetnoot over een ijsschots die veertien huizen vernielde: „Eigenlijk heeft niet deze, maar eene andere ijsschots, van geen mindere grootte en dikte, het onheil aan veertien burgers huizen, binnen onze stad toegebracht: dan, ik meende mij van deze dichterlijke vrijheid te moogen bedienen, om in

geene herhaalingen te vallen; daar toch deze schots het zelfde had kunnen doen, en ook waarschijnlijk zou gedaan hebben, zoo zij dezelde richting gehad had”.

Het is echter niet onmogelijk dat zulk een opmerking in die dagen minder dissonantisch heeft geklonken dan ze thans zou doen.

Eeuwzang: Cantate op de Vrede.

Naarmate Schonck ouder werd, hanteerde hij zijn lier steeds meer voor gelegenheden alleen. Men krijgt de indruk dat hij nog voornamelijk dichtte, wanneer hij daartoe werd gevraagd, of wanneer zijn functie als Rector der Latijnse school daartoe aanleiding gaf.

Zo is de 24 bladzijden lange „Eeuwzang”, die in 1801 bij Van Goor verscheen, een rede die hij uitsprak tijdens de winterpromotie in dat jaar. Gezien Schonck’s orangistisch verleden, zou men min of meer veronderstellen dat deze Eeuwzang het karakter van een treurzang had gekregen: een weemoedig terugblikken op de tijd voor de Bataafse Omwenteling. Maar dit is niet het geval. Veeleer vertoont ze een optimistisch karakter. Schonck bleef als voorstander van een gematigde verlichting, ondanks alle tegenspoed, geobsedeerd door de vooruitgang die hij alom waarnam. Al hadden oorlogsleed en burgerwisten het land niet ongeschonden gelaten, er was volgens hem meer reden tot dank dan tot verdriet. Daarom dat hij in deze toespraak tot God bidt:

*Deeze Eeuw mag dus te recht die des Verlichtings heeten;
Wij danken U daar voor!*

Wel leeft er bij Schonck enige angst dat de mens op een gegeven ogenblik zozeer door zijn eigen verlichting zal worden verblind, dat hij Gods glans niet meer ziet.

Uit het slotgedeelte blijkt dat Schonck de toestand op dat moment nog niet helemaal als ideaal beschouwde. Hij spreekt daar de hoop uit, dat eendracht, economisch herstel, zuiverheid van zeden, leersaamheid en deugd, arbeidsvreugd, godsvrucht en vooral vrede spoedig dit land weer deelachtig mogen worden.

De Eeuwzang werd gevolgd door een cantate, waarvan de tekst van Schonck was en de muziek van de organist W. C. Hauff, de vader van de componist die de kindergedichten van Van Alphen op muziek zette.

In 1801 verscheen bij Van Goor nog een cantate van Schonck, de „Cantate op de Vrede”, bestemd voor solist en twee koren. Deze heeft óf betrekking op de vrede van Luneville, die in februari 1801 werd gesloten, óf verwijst misschien naar de vrede van Amiens, die eerst in 1802 officieel werd getekend.

De Lof des Vredes.

Op de vrede van Amiens heeft in ieder geval betrekking de berijmde rede die Dr. Schonck de 31e augustus 1802 uitsprak tijdens de gewone halfjaarlijkse promotie op de Latijnse school te Nijmegen.

Wat in deze rede „De Lof des Vredes” het meest opvalt, is de dank die Schonck erin uitbrengt aan Napoleon en het fiere Franse volk.

Vanwaar, zo vraagt men zich af, deze plotselinge waardering voor Napoleon? Is hier misschien sprake van ontrouw aan Oranje? Op het eerste gezicht zou men dit inderdaad kunnen denken. Maar om Schonck's lof aan Napoleon goed te verstaan, moet men deze in haar tijd plaatsen. En dan dient men er zich, om te beginnen, rekenschap van te geven, dat de oranjegezindheid in die dagen aanmerkelijk getaand was: Schonck zelf schrijft dat toen het Bataafs gewest, hoezeer ook eertijds door burgerwisten geteisterd, „noch Patriot noch Prinsgezinden” kende.

Maar bovendien moet men bedenken dat Willem V de 26e november 1801 vanuit zijn slot Oranienstein een brief aan een aantal oud-regenten gezonden had, waarin hij dezen terstond weer openbare ambten te bekleden. De Prins had namelijk zijn hoop op terugkeer opgegeven en verlangde alleen nog schadeloosstelling voor de verliezen die hij door zijn vertrek had geleden.

Daarbij moet men zich bewust zijn dat Napoleon in die dagen algemeen als de Vredenvorst werd gezien.

Hij was de man die een einde had gemaakt aan de periode van revoluties en terreur, en die uitzicht gaf op herstel van handel en nijverheid.¹⁷⁰ Ook Schonck, zoals steeds zeer geporteerd voor een goede economische situatie in de Republiek, zag in Napoleon de man onder wie rust en welvaart zouden terugkeren. In een soort arcadische droom aanschouwde hij reeds de enorme handelsdrukte aan Rotte en Y, zag hij weer buitenlandse studenten naar Leiden trekken, en bemerkte hij dat de dichters hun lier wederom van de treurwilg haalden. Vijanden omhelsden elkaar, en overal ging opnieuw onbedorven huwelijksmin heersen. „De herder van het plund'ren vrij, Ligt aan zijn' kuische liefsten zij, In 't lommer van een eik te slaapen;” en overal zongen nachtegaal en leeuwerik. Het leven werd weer goed in Gods Nederland.

Ook deze keer sloot de promotie met een cantate, „op muziek gebragt en opgezongen door W. C. Hauff”.

Helaas heeft de alom zo toegejuichte vrede maar kort geduurd. In 1803 brak opnieuw de oorlog uit.

Treurzang op overlijden van Willem Philip Schonck.

Nauwelijks drie maanden na zijn lofzang op de vrede schreef Dr. Schonck een treurzang, op het overlijden van zijn neef Willem Philip Schonck, die de 23e november 1802 vlak voor de Engelse kust, samen met zijn Nijmeegse stadgenoot en vriend kapitein Leonard de Beijer, bij een scheepsramp was omgekomen.

In korte, slootachtige zinnen (een stijl, eertijds geparodieerd in de *Bonheur uit de Mode*) poogde Schonck zich het ijselfijke van deze ramp voor ogen te stellen.

De troost die hij zichzelf en anderen kon schenken, was alleen deze: dat Willem Schonck reeds wachtte aan de zalige stranden waar ieder-een wenst aan te landen. En: dat wat God doet, altijd wijs en goed is.

De Kleine Dichterlijke Handschriften.

Zelfs de treurzang op de dood van Willem Philip Schonck verscheen in druk. Dat maakt het wel aannemelijk dat Schonck's poëzie in Nijmegen zeer gewaardeerd werd. Maar de waardering beperkte zich niet tot Nijmegen. In diezelfde tijd werden ettelijke gedichten van Schonck opgenomen in „De Kleine Dichterlijke Handschriften”,¹⁷¹ een toen beroemde serie, uitgegeven door de Amsterdamse boekhandelaar P. J. Uylenbroek. Bovendien bereikte in 1805 Dr. Schonck, tegelijk met Rhynvis Feith, het verzoek lid te worden van de vriendenkring: „Kunst door Vriendschap Volmaakter”.

Kunst door Vriendschap Volmaakter.

Deze Amsterdamse vriendenkring, in juli 1801 opgericht, stond onder leiding van de boekverkoper en literator P. Witsen Geysbeek, de man die vooral bekend is geworden om zijn „Woordenboek der Nederduitsche Dichters” (1821—'27) en zijn Rijmwoordenboek (1829). Bij de stichting behoorden tot die kring de medicus W. J. Laclé, Hendrik en Quirin de Flines, de muziekonderwijzer-schilder-tonelist en romancendichter Dirk Anthony van de Wart en de boekhouder-tonelist A. L. Barbaz, de aanvankelijke mentor van Tollens, de man die naderhand enige faam zou krijgen door zijn toneelcritisch weekblad „Amstels Schouwtooneel”.

Het doel van deze vriendenkring was — aldus Witsen Geysbeek in zijn Aanspraak op 3 juli 1801 — uit „eedle zucht voor 't schoon', gevoelig', grootsch', verheven” „'t onkruid dat naast den zangberg groeit”, uit te roeien, en de valse smaak te verbannen „die de wet wil geven, en 't vrij vernuft aan slaafsch uitheemsche kluister boeit”.

In 1803 — toen Kunst door Vriendschap Volmaakter behalve de

reeds genoemde literatoren tot haar leden telde J. Ph. Meijer, J. Voorman, G. J. van Houten, P. J. Uyenbroek,¹⁷² J. H. Franke, H. Tollens, D. van der Loo¹⁷³ en P. F. Roos¹⁷⁴ (ook de inmiddels overleden G. Brender à Brandis was lid geweest) — kwam bij P. J. Uyenbroek de eerste inzameling „Dichtvruchten” van deze kring uit. In het voorwoord lezen we dat men zich tot taak had gesteld „nutkweekende poëzy” te brengen. „De dichtkunst, die, van de oudste tijden af, by alle hooger doeleinde genomen, sedert zy meer en meer zich met de wijsbegeerte en zedekunde heeft verëenigd: zij is van toen af eene geestverlichtende en zielsverbeterende beoëfening geworden, die niet enkel bestaat in eenige gewigtige staatsgebeurtenis, den Lof van een’ vorst of veldheer, de minnaryën en feestplegtigheden der grooten, en diergelyke onderwerpen meer, te bezingen en te vereeuwigen, neen! maar, het momtuig der vleijerij verwerpende, maalt de dichtkunst, met haar stout penseel, de ondegd in alle derzelve haatlykheden af, en stelt de deugd onder de bevalligste gedaanten voor”. Aldus de doelstelling in een omvangrijk volzin. Het een en ander wilde overigens niet zeggen, dat het dichten geen „behagelyke uitspanning” mocht schenken. Maar de leden van Kunst door Vriendschap Volmaakter „zijn te meer voldaan wanneer zy dien tijd (aan dichten besteed) niet in ydele beuzelarijen, maar in eene beoëfening, die tevens het verstand en het hart verëdelt, hebben doorgebracht”.

Deze eerste inzameling bevat dan ook merendeels werk van godsdienstige en moralistische aard. Titels als „Dood” en „Eeuwigheid”, „Weldoen, het hoogste genoegen”, „Aan de Edelmoedigheid”, „Wijsgerige Bespiegeling over het Menschelijk Leven” tonen dat het schrijven van verzen de leden hoge ernst was. Vooral Nederlandse dichters uit de voorafgegane tijd: Hooft, Vondel, Hoogvliet, Cats, Van Winter, Huydecoper, Poot en Feitama stonden, zoals het vers „Kunstopwekking” getuigt, bij deze kleine groep in hoog aanzien.

In 1804 werden als nieuwe leden opgenomen J. van Akooy, F. A. J. Hoffmann en de Groningse dichter Mr. H. A. Spandaw. En in 1805 traden, zoals gezegd, Dr. E. J. B. Schonck en Mr. Rhynvis Feith toe. De vriendenkring telde toen in het totaal achttien leden.

Naar aanleiding van het lidmaatschap van de laatste twee schreef in 1805 de secretaris J. Voorman, in het voorbericht van de nieuwe inzameling: „Streelend en verëerend is het voor de vriendenkring, van tyd tot tyd de naamlyst zyner leden met eenige onzer verdienstelyke Nederlandsche letteroëfenaren vermeerderd te zien: een ontegensprekelyk bewys dat de liefde tot de poëzy, welverre van door langdurigen oorlog, verval, of andere ongelukkige omstandigheden

onzes vaderlands, afgenomen te zyn, veelëer allengs eene nieuwe veêrkracht bekomt, en dat de loflyke beëfenaren onzer vaderlandsche dichtkunst alsnog de edele zucht blyven kweeken om haar, op het spoor hunner beroemde voorvaderen, weder tot dien verheven trap te voeren, waarop zy, sedert byna twee eeuwen, is bewonderd geweest”.

Van Dr. Schonck komen in de Dichtvruchten overigens maar twee bijdragen voor: een berijmde brief, „Aan Lycus”, waarin betoogd wordt dat alleen de deugd vreugde baart, en een vers „Wisselvalligheid der Fortuin”.

Zijn lidmaatschap lijkt mij dan ook meer het karakter van een ere-lidmaatschap te hebben gehad.

Lot-gevallen van Nijmegens Burgt, gezegd Het Valkhof.

Ondanks de erkenning buiten Nijmegen bleef Schonck in zijn latere jaren toch typisch een Nijmeegs dichter. In Nijmegen vond hij voor een deel van zijn dichterlijk arbeidsveld. Hij hield van deze stad, waar zijn vader geboren was, waar een groot deel van zijn familie woonde, waar hij zelf tot 1816 rector van de Latijnse school zou zijn, en waar hij ook zou sterven. Hij hield van het Oppidum Batavorum om zijn heden en zijn verleden. Hoezeer hij zich met Nijmegen verbonden voelde, daarvan getuigt vooral het uitvoerig dichtstuk „Lot-gevallen van Nijmegens Burgt, gezegd Het Valkhof”¹⁷⁵

De aanleiding tot dit werk vormde de slooping van de oude vorstelijke burcht. Het Valkhof, de trots van Nijmegen, was begin november 1794, toen de stad door Pichegru onder vuur was genomen, ernstig beschadigd. En omdat met de restauratie ervan aanzienlijke bedragen zouden zijn gemoeid, had de landdag van 13 september 1795 — onder hevig protest van Nijmegen, Het Rijk van Nijmegen, het Ambt tussen Waal en Maas en het Ambt Over-Betuwe — met meerderheid van stemmen besloten het Valkhof ten voordele van de domeinen te slopen. De negende februari 1796 vond de publieke verkoop plaats. De burcht bracht toen f 90.400 op, vanwege de enorme hoeveelheid tufsteen die ze rijk was.¹⁷⁶ Goddank werd niet de hele burcht gesloopt. Door toedoen van Mr. Johan in de Betouw bleven de Keizer-Karelskapel en een stuk van de Frederik-Barbarossakapel behouden. Het terrein waarop de vorstelijke burcht gestaan had, werd door de provincie de stad Nijmegen in eigendom aangeboden, en deze richtte dit terrein tot een wandelpark in.

Voor Dr. Schonck was de vernietiging van het Valkhof een harde slag. Hij zag, evenals zijn stadgenoten, in de slooping weinig anders

dan een gewelddaad, Nijmegen aangedaan uit geldzucht en jaloezie. En dit riep zijn verontwaardiging op.

„Ik wil niet ontveinzen”, schrijft hij acht jaren na de sloping in het Voorbericht van zijn Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt, „dat mijne oogen een vloed van traanen ontsprong, toen ik voor de eerste maal de winzucht, door den Nijd en Afgunst aangevuurd, op het Capitoool van onze oude Batavieren-Stad zag aanvallen, en dat geene schorre donderslagen mijn hart en ooren sterker hadden kunnen treffen, dan die der staalen mokers op het ter slooping gerichte breekijzer deden; deze aandoening wierd verleevendigd, zoo vaak de nieuwsgierigheid mij dreef om deze vijandelijke werkzaamheid (waar bij ik mij de verwoesting door de Noordsche Volkeren van weleer, in ons land, aangerecht, of de woedende beeldenstorm der zestiende eeuw vertegenwoordigde) te gaan zien; en nooit bewandel ik nog de grond, waarop onze, door oudheid zoo beroemde en achtbaare Rijksburgt gestaan heeft, dan met een treurig aandenken over de ontroving dezès dierbaaren pands, 't welk Nijmeegen, met het hoogste recht, haare Kroon en Sieraad noemen mogt”.

Is het dan, schrijft hij, zo vreemd dat tijdens wandelingen op het tot park ingerichte Valkhof de dichtlust „hoe zwak en kunsteloos ook”, telkens werd opgewekt, „om nu en dan een uur van uitspanning aan de vereeuwiging, (van deze) gesloopten Praal-burgt te helpen besteden”?

Bij het verzamelen van de historische gegevens die hij voor zijn dichtstuk nodig had, verkreeg hij de medewerking van zijn vriend Mr. Johan in de Betouw, aan wie dit dichtstuk dan ook werd opgedragen. Talrijke van die gegevens vindt men terug in „Lotgevallen en Eyndelyke Ondergang van den van Ouds alom vermaarden Burgt binnen Nijmegen”, die In de Betouw in 1804 uitgaf. Schonck had toen zijn tekst echter al in handschrift klaar.

De „Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt” beginnen als een zoetvloeiende, arcadische vertelling.¹⁷⁷

*Op een avond, dat de Zon,
Die reeds tot den tweeling snelde,
Naar de frische koelte helde,
Van de wester pekelbron:
In 't getij, dat duizend keelen,
Duizend bloemen, ryk in geur,
Zacht en liefelyk van kleur,
Oog en oor en harten streelen;*

In 't getij, dat door 't geboomt.
 Zoete lente-windjes dart'len,
 Glad-geschubde visjes spart'len,
 Overal waar 't water stroomt;
 In die lagchende oogenblikken,
 Mogt ik, aan des Waalstrooms boord,
 Door het lieflijk weér bekoord,
 Mijnen matten geest verkwikken.
 Wand'lende op het heuvelzand,
 Dat, in spijt van storm en winden,
 Thans met popel, els en linden,
 Wilg en eiken staat beplant.
 Daar nog korts de hooge daken,
 Reuzen-torens, dik en sterk,
 Monsters van oud metzelwerk
 't Hoofd tot in de wolken staken.
 Elke voetstap, dien ik deed,
 Bragt aan mijn' vermoeide zinnen,
 't Geen, nog korts, hier stond, te binnen,
 Niet dan met het grievendst leed.
 'k Stelde mij dit Slot voor oogen,
 Nijmeegs kroon, en praal-sieraad,
 Dat op achtbaarheid, en staat,
 Oudheid en gezag mogt boogen.
 Moé van 't wand'len heen en weér,
 Zette ik, op een steenen drempel,
 Bij den ouden Afgods tempel,
 Mij, een' korte poos, ter neér.
 'k Dacht daar op de wisselingen,
 't Wankelbaar en broos bestaan
 Van al 't geen de zilv'ren maan
 Gade slaat, in haare kringen.
 Gansch verrukt door 't ver gezicht,
 Welk een plaats toch kan men noemen,
 Die op zoo veel schoons mag roemen?
 Die niet voor den Hofberg zwicht!
 Opgewekt door 't groen der linden
 Van des Waalstrooms overzij,
 Balzemgeur, dien 't jaargetij
 Aanbragt, met behulp der winden,
 Peinsde ik, daar op 't wank'lend lot
 Veeler Landen, Rijken, Steden,
 'k Dacht aan 't geen, nog korts geleden,
 Wedervoer aan Burgt en Slot.

*'k Dacht aan stammen en geslachten.
Die, op wieken van de Faam,
Hun' behaalden roem en naam
Eens hier tot de sterren bragten.
Maar wier roem, door 't wisslend wiel
Van de valschte der Godinnen,
Schoon zij zich van elk ziet minnen,
Weder naar de laagte viel.*

Dan voelt Schonck het verlangen in zich opkomen de geschiedenis van de burcht te achterhalen. Hij ziet de Waalgod met vlugge nimfen spelemcien op de blanke stroom, de mindere Meir-najaden zwemmen, dansen en dobberen, en na een korte tijd bemerkt hij dat Waalgod, het spelen moe geworden, zich bij het dikke ronde gewelf van de omgestorte toren neerzet om rust te zoeken. Hij daalt de bergtop af, en nadert onbeschroomd de grijze god. Hij vraagt hem of deze misschien iets over de geschiedenis van het Valkhof kan meedelen. Wat hem als dichter allereerst benieuwt, is wel de oorsprong van de burcht. Immers, zo zegt hij

*'k Vind althans, waar ik mij wend,
Hoe ik blaad'ren mooge, of zoeken,
's Valkhofs aanleg, in geen' boeken,
Op papier, noch perkament.*

Wat hij tevens zou willen vernemen is, waar de naam Valkhof vandaan komt.

*Leer mij, of dit trots gesticht
Zijnen naam droeg van de Franken,
Aan den Valk dien heb te danken,
Of aan U dien zij verplicht? ..
Moet ik Waal- of Valkhof zeggen? ...
Uit wat tongval, uit wat oord,
Door welk echt-, of bastaard-woord,
Is die stamnaam uit te leggen?*

Er zijn weliswaar, zo zegt de dichter tot Waalgod, twee kunstplaten van het Valkhof van de hand van H. Hoogers en verscheidene schilderijen van J. Gooijen, maar

*De oudheids-lust is niet te vreden,
Zoo zij tot de waare bron,
Waar de bouw des Burgts begon,
Niet wat dieper af mag treeden.*

Waalgod, die aandachtig heeft geluisterd, is echter zo bedroefd over de vernietiging van het slot, dat hij zich afvraagt of het wel zin heeft het verleden op te halen. Hij vertelt hoe hij nog steeds weent om het gepleegde geweld. Het Valkhof: „'t Was een paerel aan mijn' kroon”, zegt hij. Toch wil hij wel op het verzoek van de dichter om iets van de historie te vermelden, ingaan. En hij vertelt dan dat de burcht er reeds stond voor de tijd van keizer Claudius. Drusus liet de Waal indijken, maar of hij ook de burcht stichtte, is niet zeker. Wellicht is ze uit de Romeinse tijd.

*Batoos kloeke legerknechten
Nebben hier ter stee, veellicht,
Deze dekking-schans gesticht,
Als 'er niet veel viel te vechten.
Zij, die aan dat magtig Rijk
Vaak ten schild en wapen strekten,
Vaak der Keiz'ren leven dekten,
Hebben moog'lijk hier, ten blijk
Van hun onvervalscht vertrouwen
Op den vriend en broedernaam,
Zoo vereeuwigd door de Faam,
Hier dit hecht gevaart doen bouwen.*

Doch over deze dingen valt niets met zekerheid te zeggen.

*En het voegt mij niet, U dingen,
Die alleen op lou'ren schijn
Van 't misschien gevestigd zijn,
Als een' waarheid op te dringen. —*

Wel weet hij te vertellen dat het slot een paar maal door vuur is vernietigd, dat het door Trajanus is herbouwd en dat, getuige pannen en tegelresten, Julianus en zijn legerbenden op de Hunnerberg gelegerd zijn geweest.

Toen Rome's gezag taande, moest de stamnaam van de Bataven wijken voor die van de Franken.

*'t Eiland echter bleef getrouw
Tot ook zelfs, in deze dagen,
Dien van Bat- of Betouw draagen,
Voort geleeld uit Bat en ouw.
't Slot bleef toen, een reeks van jaaren,
Onder 's tijds en domheids roest,
Half verbrijzeld en verwoest;
Ja, 't moest meê het lot ervaren*

*Van oud Rome's wereld-hoofd,
Dat zich aan een' onbedreeven,
Woesten hoop ten prooi zag geeven,
Van zijn' ouden glans beroofd.*

Aan al de wisselingen „in dien langen, duist'ren nacht, Aan al 't menschdom toegebracht”, aan de inval der Noormannen, gaat Waalgod dan voorbij: „Saxen, Gothen, Normans, Deenen kwamen, als om strijd, de hand, Aan de slooping van dit Land, Met vereende horden, leenen”.

*Wetten, rechten, godsdienst, zeden
Zag ik, zelf met voeten, treden,
Door dit onbezuisd geslacht.*

Maar, vervolgt hij, nauwelijks was deze nacht geweken, of de burcht werd herbouwd door Karel de Grote. Ze zag er toen schoner uit dan ooit en werd zelfs een wonderwerk genoemd. „Karel schepte, op dit kasteel, Zijn genoechelijkste dagen”, en hij was van de burcht zo verrukt, dat hij „Op 't verdeelen van zijn Rijk, Hier het zegel-merk deed drukken”. Koningen uit allerlei streken kwamen hier zijn bijstand inroepen. Ook Lodewijk de Vrome maakte de burcht vermaard.

Over de naam Valkhof merkt Waalgod in dit verband op:

*'t Is niet vreemd, dat van de Valken,
Door dien Vorst, zoo vroom als goed,
In het hofplein opgevoed,
Om den reiger te verschalken,
Nijmeegs Burgt het Valkenhof,
Of wel Valkhof zij geheeten;
Schoon weer andren beter weeten,
Meér geneegen tot mijn' lof.
't Is toch waar, dat, in geene oorden,
Ooit Mij schooner pronk-juweel,
Dan het Waalhof viel ten deel,
Langs mijn' weelige oever-boorden.
Ook ontveins ik heden niet,
Dat, van 's Waalhofs kindsche dagen,
Ik op 't Slot heb roem gedraagen,
Thans mijn hartzeer en verdriet.
Zoo dat zij zoo ver niet dwaalden,
Die des Slot-burgts ouden naam,
Thans vereeuwigd door de Faam,
Uit mijn' eigen Stam-naam haalden.
Dit althans heeft klarer schijn.*

*Dan, dat naar uitheemsche Waalen,
Nijmeegs Valkhof, met zijn' zaalen,
't Waalenhof genoemd zou zijn.*

Talloze malen werd de burcht vernield (onder Lodewijk de Vrome door de Noormannen; later o.a. door Godfried van Lotharingen), maar steeds bouwde „kunstmin” haar weer op. Ook na Keizer Karel bleef ze belangrijk. Hier, aldus Waalgod, werkten de Otto's „aan de vastheid van hun rijk”, hier spreidden de Hendriks en de Coenraads „hun ruime macht ten toon”, hier stierf Theofana Augusta, hier huwde Cunihilda, hier werd Keizer Hendrik VI, zoon van Frederik Barbarossa, geboren.

Bij Karel de Stoute gekomen, wil de Waalgod zijn verhaal besluiten; want wat er sedertdien gebeurde, staat voldoende beschreven in Nijmegens jaarboeken. Maar hij doet dit niet vooraleer uiting te hebben gegeven aan zijn verontwaardiging over de vernieling van deze praal-burcht. Een vernieling, nog wel door landgenoten gepleegd.

*'t Grieft mij nog, tot in de ziel,
Als ik mij de ondraagb're schanden
Voorstel, dat, door eigen handen,
Dus die grijze Slot-burgt viel.
Eeuwig zal van deze dagen
't Volgend meér bedwaard Geslacht,
Uit Bataven voort gebragt,
Met het grievendst leed gewaagen.
Vloeken zal het op den Nijd,
Die dus, met zijn' klauw en tanden,
Baloos Pronk-burgt aan dorst randen,
Min medogend dan de tijd:
Sterker dan de blikzem-schichten
Uit de dondervolle vuist
Van Jupijn, die 't al vergruist,
Wat en Zon en Maan verlichten.
Brand, noch stormen van Aeool,
Hagel-buien, uit den hoogen,
Hadden nimmer dit vermogen
Op het Geldersch Capitoel.
Ja, schoon korts de magt der Gallen,
Met haar' onweérstaarb'ren drom,
Op verheven Adeldom
En Kasteelen aan kwam vallen,
Schoon, door Haar, ik 't achtbaar Slot,
Dat, in de Ooij, met luister praalde,*

*Dat in Adel nimmer faalde,
 Zag beschadigd en geknot;
 Schoon ook 't huis de Pol moest wijken,
 Dat in Bemmels vruchtb'ren grond,
 Aan mijn' rechter-zijde stond,
 En voor 't woën des vuurs bezwijken;
 't Heeft, in zijne snelle vaart,
 Die den Nagebuur deed beeven,
 Tegen 't Valkhof niets bedreeven,
 't Heeft dien achtb'ren kruin gespaard.
 Bastaarden woudt Gij bezielen;
 Bliest hun 't vreemd vermogen in,
 Dat ze, om voorgewend gewin,
 Op den Burgt, als tijgers vielen.
 Gij bedekte U met den mom
 Van rechtaarde Vaderlanders.
 Waare en zuiv're Vrijheids-standers,
 En smeeet dus dien Pronkzuil om.
 Gothen, Nooren, Deenen, Wenden,
 Volken daar de menschlijkheid,
 Daar beschaving nog om schreidt,
 Kwamen wel dit Pronkstuk schenden;
 Maar, in hunnen euvelmoed,
 Schoon zij dak en gevel schonden,
 Hebben ze echter nooit de gronden
 Van den Burgt gansch omgewroet.
 Nimmer zag ik hunne lusten
 Zoo ver alles overschreên,
 Dat zij niet één enk'len steen
 Op den and'ren lieten rusten.*

Als de Waalgod aldus van zijn ontstemming blijk heeft gegeven,
 vraagt de dichter hem, of hij misschien nog iets van de oorsprong
 van de stad Nijmegen kan vertellen. Allereerst is er dan de vraag,
 wie deze stad gebouwd heeft.

Hierop moet Waalgod echter het antwoord schuldig blijven:

*Ik weet het niet,
 Wie dat wigtig werk verrichte,
 Of haar zek're Magus stichte,
 Dan, of 't Bouwhoofd Hesus hiet.
 't Ligt, in oudheids woeste golven,
 In der tijden Oceaan,
 Dien geen' kracht kan wederstaan,
 Laag gezonken, diep bedolven;*

*Maar het heeft al vrij wat schijn,
Dat de Batten, kloeke loten,
Uit den Duitschen stam gesprooten,
Nijmeegs eerste Stichters zijn.
Ja, mij heugt, ik heb die Braaven
Van dat edel Rijks juweel,
In wiens bloei. en val ik deel
't Eerste fundament zien graaven.
Magum 't onverbasterd woord,
Dat licht, door der Celten monden,
Allereerst is uitgevonden,
Wordt nog, in haar' naam, gehoord.
Zoo de letterschriften luiden,
Mogt dat woord een vast verblijf,
Stad, of Schuiling; tot gerijf,
Tegen vreemd geweld beduiden.*

Wel weet Waalgod de dichter te vertellen hoe Claudius eertijds de stad in brand heeft gestoken, hoe de stad toen op een andere plaats is herbouwd en hoe ze toen de naam Nieuw Meegen kreeg. Ook hoe brand en oorlogswuede de stad wederom in de as legden, en hoe ze opnieuw werd herbouwd door Frederik Barbarossa.

*Dit is 't al wat ik van 't stichten,
Van Nijmeegens ouden naam,
Zoo verheven, door de Faam,
Op uw' vraagen kan berichten.*

Ondertussen is het bijna avond geworden, en Waalgod vindt het tijd zijn relaas te beëindigen. De dichter dankt hem voor alles wat hij vernomen heeft en wenst hem vele zegeningen toe: dat nog lang een vloot van schepen „rijk met koopmanschap, gelaân” de Waal zal mogen bevaren, en dat het snijdend ijs hem nimmer meer zal mogen dwingen buiten de oevers te treden.

Waalgod verontschuldigt zich daarop voor de watersnoden; maar, zo zegt hij,

*Uit den vrijen Rhijn geboren,
En, in een gewest geteeld,
Daar de Vrijheid heeft gespeeld,
Wilde ik naar geen' kluisters hooren.
't Heeft Mij dikwijls leed gedaan
Over uwe Dorpelingen,
Dat ik Mij dus los moest wringen,
En verderven 't wintergraan:
Maar, zoo lang men niet wil luistren*

*Naar de lessen der Natuur,
Zal ik ook, door zulken muur,
Mijne baan niet laten kluist'ren.*

Waalgód stelt derwegen voor dat men terpen gaat bouwen, zodat hij de vrije loop krijgt. Want zwakke dijken zijn niet tegen zijn kracht bestand. In ruil voor die vrijheid zal hij dan het land met vette slib bedekken.

De dichter is het met Waalgods woorden eens. Verontrust over de gevolgen van de onvoldoende beveiliging van het land tegen het water, vervolgt Schonck dan tot de lezer: Als in deze situatie geen verandering komt,

*zal ligt, in laater dagen,
Zoo 't in 't lotboek staat bepaald,
Wiens vervulling nimmer faalt,
't Nageslacht eens greetig vraagen:
„Waar lag 't rijke Nederland,
„Uit de woeste zee gewonnen,
„Uit den modder t'zaam geronnen,
„Door den Belgen nijv're hand?
Dus zal 't Land eens weer verkeerren,
En helaas! wie weet hoe ras!
Tot het geen het voormaals was,
Poelen, kreeken, wadden, meiren.
Ligt wordt weér, langs uwen boord,
Na verloop van weinige eeuwen,
't Schor geluid van duikers, meeuwen,
Eend en wilde gans gehoord.
Ééne orkaan slechts, en de dijken,
Zwakke grendels van wat zand,
Brooze muuren van ons Land
Kunnen, voor dit woén, bezwijken.
God verhoede lang dien val!
Schoon hij daag'lijks staat te vreezen,
En wij, in 't natuurboek, leezen,
Dat hij eens gebeuren zal.*

Ondertussen heeft Waalgod zijn hoofd reeds „onder 't nat verbor-gen”. Alleen de meer-, vliet- en stroomnadjaden ziet de dichter nog stoeien en rondspartelen. Wanneer ook dezen zachtjes onder water duiken, spoedt hij zich naar huis om snel te noteren wat Waalgod over de geschiedenis van het Valkhof heeft meegedeeld.

Het stuk eindigt met een aanspraak tot de burgers van Nijmegen,

wie hij dit dichtwerk toewijdt. Hij verzoekt hun het welwillend te ontvangen en voor vergaan te behoeden. Dan richt hij zich tot Joh. In de Betouw, schepen en raad der stad, die hij bidt gunstig neer te zien op wat hij hem „zwak en teeder” heeft nagezongen, en dit geschrift te hoeden „voor des Vitters tand”.

Opnieuw wendt hij zich tot zijn stadgenoten, „Batoos nakroost”. Hij spoort hen die nog steeds de sloping van het slot beschreien aan, nu „naar dien Heil-burgt, te streven

*Die, in 't ongenaakbaar licht,
Door den Bouwheer is gesticht,
Die alleen 't bestaan kan geeven,
Die geen wentelingen kent;*

Naar de

*Burgt, die nijd, noch haat, noch logen,
Monsters, in de Hel, gebroed,
En, door Salan opgevoed,
In zijn' muuren kon gedoogen.*

Hij besluit zijn aanspraak met de „Lettergraage Jongelingen” crop te wijzen dat alleen „deugd- en oefenings moei'lijk pad” de weg is die naar deze Burcht leidt.

Als toegift voegde Schonk aan deze „Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt” nog de Latijnse elegie op het Huis te Brederode van „de keurige Dichter” D. J. van Lennep toe, met de vertaling van dit carmen ernaast.

Het Masker der Waereld.

Het jaar daarop, in 1806, gaf Dr. E. J. B. Schonck voor zijn stadgenoten opnieuw een dichtstuk in het licht: „Het Masker der Waereld, naar het hedendaagsch toneel geschetst”,¹⁷⁸ een rede, uitgesproken op den dag der Carnavalsvermakelijkheden. Als het een feestrede ter inleiding van het carnavalsvermaak is geweest, dan moet men het wel een vreemde feestrede noemen. De strekking van het stuk is namelijk van 't begin tot 't einde moraliserend.

Schonck's opzet was het in deze carnavalsrede aan te tonen, hoe weinig zinvol het eigenlijk is ons als zotten te verkleden. Immers, in het normale doen en laten verschuilen we ons al achter een masker om niet onszelf te hoeven zijn.

In deze — overigens niet onaardige — toespraak moest vanzelfsprekend op de eerste plaats de mode het ontgelden.

Allereerst wordt er een verwijt tot de grijsaards gericht: het verwijt

dat dezen „de kroon der grijze hairen” met een pruik bedekken. Maar vermomming, zegt Schonck, is niet alleen een eigenschap van deze ouden, ze wordt door iedereen bedreven, van welke stand hij ook is. Want — en nu komt de reeks klachten tegen alles wat mode heet —:

*Als ik mijnen kruin laat tooijen,
't Blonde hair vol poeder strooijen,
En aldus natuur verstom;
Als ik puist en roode vlekken
Gaa met zwarte mouches dekken;
Is dat ook geen liegend mom?*

*Als men heden wijde broeken,
Dikke dassen, bonte doeken,
't Hair gelijk een bosch-zwijn draagt;
Morgen zijn breede voeten,
Die dit, door likdorens, boeten,
Met gepunte schoenen plaagt;*

*Heden, juist als Capucijnen,
Op de straaten komt verschijnen,
Daar de kraag voor jas verstrekt
Morgen teering-zieke knaapen
Kaale simmen naar ziet aapen,
Nauwlijks halver-lijf gedekt;*

*Als van daag een kap met hairen
't Hoofd voor koude moet bewaaren,
Heden blond, en morgen zwart;
Zegt, of men, door die gewaaden,
Niet de vreemste maskeraden,
't Aller dwaaste momtuig tart?*

*Als men 's morgens met dormeuses
Met charlottes, of boudeuses,
Zijnen blonden schedel hult;
's Middags al dien praal en tooijen
In de vodden-kist doet gooijen,
En de kuif met watten vult;*

*Als, in weerwil van den winter,
Klaartje, ranker dan een splinter,
Zich met gaasjes dekt, of kant;
Zijn dit dan geen' masker-greinzen,
Waar in zij zich warm moet veinzen,
Schoon ze inwendig klappertand!?*

*Mode Vorst! wat zijt gij grillig!
En wat bukt de mensch gewillig
Onder uwe trotsche magt!
Alles is U onderworpen,
Meest in steden, minst in dorpen
Wordt uw voorschrift nauw betracht.*

*Ja, 'k geloof, men zou het waagen
Ook de broek op 't hoofd te draagen,
Aan de dijen naakt en bloot;
Ligt waar reeds, met bloote beenen,
Chloris op het bal verscheenen.
Indien Gij het slechts gebodt.*

*Gaat zij niet, wie kan 't gedoogen?
Reeds, tot over de elleboogen,
Ja, tot aan de schouders naakt? ...
Schoon het ganzen-vel, en 't kleuren
Van de huid dien gril betreuren,
En de jicht die mode wraakt.*

Het is echter niet alleen de kleding, die als momtuig dient. Er zijn nog veel ernstiger vormen van vermomming: domheid, leugen en bedrog.

*Domheid dekt zich met den mom
Van geleerdheid; pauwen-veéren
Kunnen dwaasheids pluimen weeren,
Preeken zelfs geleerdheid stom.*

*Kanzel! o wat zien we uw' trappen
Niet door Priesters vaak bestappen,
Met den mom voor 't aangezicht!
Moesten veelen van die heeren
Ons eens recht, naar waarheid, leeren,
Wat er in hun boezem ligt;*

*Zeker zouden dan onze ooren
Vreemde predikaties hooren,
Ver van echte bijbeltaal;
o Wat vindt men Gods gezanten,
Binnen Slechtaarts, buiten Santen!
Juist gewoogen, in de schaal.*

Doch het bedrog schuilt niet bij de geestelijkheid alleen. Men vindt het onder alle categorieën in de samenleving.

*Voordeelzoekers, ampten-pachters
Mommen zich als pligt betrachters,
Voor het vaderland en deugd;
o Hoe ras zijn Zij te noemen,
Die, in waarheid, kunnen roemen:
„Neerlands heil was all' mijn' vreugd.*

*Ach hoe weinig vrijheids-vrinden!
Waare vaderlands-gezinden,
Wars van afgunst,eigenbaat!
Onvervalschte Catoos-zoonen
Zouden zich voor 't oog vertoonen,
Viel hun 't momtuig van 't gelaat.*

En wat de juristen betreft:

*Wierd aan alle Rechtsgeleerden,
Die des onschulds-zaak verweerden,
Eens het masker afgerukt!
Hoe veel' Weezen, hoe veele Armen,
Die Zij, in den schijn, beschermen,
Zag men, door hun, naakt geplukt.*

Niet veel gunstiger is Schonck's oordeel over de artsen.

*Wilden de Artzen ons vertoonen,
Welke dwaasheên bij hun woonen,
Achter 't mom der zilv'ren pil;
Wilden Zij, bij 't pols-slag tellen,
Ons hun waar bedoelen spellen,
Welk een' nagebootste gril.*

En hij vervolgt:

*Zou niet veeler aandacht weezen,
Die nu dikwijls wordt gepreezen,
En, door 't onverstand, verbreid!
Wilde vrouw Minervaas uilen
't Masker, daar Zij achter schuilen,
Wegdoen, volgens billijkheid;*

*Wilden Zij hun plegt-gewaaden,
Bef en tabbaart, pronk-sieraaden,
Guichel-mommen voor het oog,
Wilden Zij Hunn' pruik en krullen,
Waar meé Zij hun schedel hullen,
Nederleggen! ach! hoe droog*

*Zou een deel dier wijsheids tolken
Zich vertoonen, aan de volken!
o Wat kwam er niet aan 't licht!
Dat nu achter greins en mommen,
Van die dwaazen, van die stommen,
Is bedekt voor ons gezicht.*

Hoevele krijgslieden blijken werkelijk dapper als ze hun hoed en sabel afleggen? Ook zij redden het kennelijk niet zonder een momtuig. Trouwens, de burgers die thans lachen, hebben evenzeer hun masker.

*Zien wij U hier, alle dagen,
Burgers! dwaazer maskers draagen?
Als Ge, in praal, te voorschijn treedt;
Als uw' jonge lanterfanten
Gaan, als de eerste hofpedanten,
Naar den nieuwsten zwier, gekleed.*

*Wie wordt niet door valschen logen
Van den guichel-greins bedroogen,
Als de minste burger-maagd
Hulzels, hoedjes, huiven, kanten,
Ringen, paerels, diamanten,
Trots den eersten adel draagt!*

*Kinders, nauw de wieg ontwassen,
Komen ons alreé verrasschen,
In haar' kleding, zwier en tred —
Als een maagd van achttien jaaren,
Met gevlochten tooi en hairen,
Of de kuif, naar eisch, gezet.*

En gaat het met de meeste maskers niet als met schilderijlijsten: van voren verguld, maar van achteren van hout? Dat talrijke jongelingen thans zonder enige noodzaak een bril dragen, goed; dergelijke jeugdige dwaasheden zijn nog te dulden. Maar dat talrijken zich diep in de schuld steken om zich als rijken te kunnen voordoen, dat is veel erger. Dat men weelderig leeft, terwijl het land armoe lijdt, dat is schandelijk. Dat zijn maskerades.

En hoevelen, tot rijkdom gekomen, verhullen niet hun eenvoudige afkomst?

*Als wij dus in koetzen rijden,
En vergeeten vroeger tijden,
Onzes vaders staat, of daën;*

*Ken ik nauwlijks maskeraden,
Die, in handelwijze en daaden,
Dezen mom te boven gaan.*

En, op een ander vlak, hoe tooit men zich met maskers wanneer
men mint?

*Hooft! te recht liet ge U dus hooren:
Had dit groenend bosje ooren,
o Wat hoorde 't zoete reën! ¹⁷⁹
Enkel met den mond gesproken,
Eeden, daad'lijk weér verbroomen!
Hoe veel Ja's gemeend met Neen.*

Hoeveel ware vrienden kan men nu nog vinden?

*Hoe veel mommen, hoe veel greinzen!
Hoe veel liegen, hoe veel veinzen!
Heerschen onder vriendschaps naam;
Echte, zuivre, waare vrinden
Kan men thans zoo moei'lijk vinden,
Dat ik mij der schaarsheid schaam.*

*Likke Broeders, Tafelschuimers,
Kelder-, Kist- en Beurzen-ruimers,
Meer te schuwen dan de pest,
Valsche vleiers, vol van logen,
Mommen zich voor ieders oogen,
Met het masker van Orest.*

Ontelbaar zijn de vormen van maskeraden. Let maar eens op

*Hoe men zijne taal verbastert,
't Nederduitsch verfoeit en lastert,
Als te plomp en stootend wraakt;
't Fransch er telkens door gaat vlechten,
En zich dus, bij meid en knechten,
Nauwlijks meer verstaanbaar maakt.*

*Hoe men, in 't bordeelen loopen,
Voor wellevend, durft verkoopen,
Of galantizeeren noemt;
Hoe men hen, die hunne pligten,
In den Godsdienst, trouw verrichten,
Blinden, Dweepers, Fijnen noemt.*

Maar ook, zegt Schonck,

*Melden kon ik, wat gebreken,
Achter 't mom van godsvrucht steeken;
Hoe schijnheiligheid zich hullt,
Met het rein gewaad der vroomen,
Hoe ons hoofd, door valsche droomen,
Ver van waarheid, wordt vervuld.*

Gelukkig zijn er nog andere, niet laakbare, maskers,

*Maskers kan ik doen verschijnen,
In wier oogen, ver van kwijnen,
't Lagchen heerscht, terwijl het hart,
Vol van deugd en Christen pligten,
Die door hun' betrachting stichten,
's Waerelds vreugd en dwaasheid tart.*

*Zulke maskers zijn te prijzen,
Wijl zij ons het voetspoor wijzen
Naar een christelijk gedrag;
Leeren, hoe, bij 't deugd betrachten,
We 'ons zorgvuldig kunnen wachten
Voor des spotters boos gelagch.*

Maar

*als veinsaat, in zijn' gangen,
't Hoofd, gelijk een bies, laat hangen,
En in tusschen 't hart verheft,
Waarop hoogmoed staat te leezen,
Moet hij wis een dwaashoofd weezen,
Die daar in geen mom beseft.*

Doch, zo eindigt Dr. Schonck laconiek deze boetepredikatie

*waar toe al dit bedillen'
Zangnijmf! denkt Gij deze grillen
Ook met vrucht ons af te raên?
Wilt Gij 't menschdom wijzer maaken?
Wil dan vrij Uw' arbeid staaken;
Want Gij schuurt den Moriaan.*

Proeve van Zangstukken.

Toen in 1774 de nieuwe psalmberijming ingevoerd werd, kwam bij verschillende gecommitteerden het verlangen op de christelijke

gemeenten eveneens van een gezangenbundel te voorzien. Doch daartoe had men geen opdracht gekregen. Het bleef dus bij een verlangen.¹⁸⁰

In 1771 hadden Hiëronymus van Alphen en Pieter Leonard van de Kastele reeds anoniem een „Proeve van Stigtelijk Mengelpoëzij” laten verschijnen, en het jaar daarop, in 1772, verscheen van hun hand de uitvoerige bundel „Stigtelijke Mengelpoëzij”.

In 1774 werden de Geistliche Lieder van Gellert in het Nederlands vertaald, en in 1778 verscheen het eerste deel van de Proeve van geestelijke Oden en Liederen van Ds. Ahasuerus van den Berg, een der ijverigste gecommitteerden voor de nieuwe psalmberijming. Van den Berg's Proeven, die in 1805 vierdelig werden, vonden veel belangstelling.¹⁸¹ Jaren later, in 1790, liet P. L. van den Kastele opnieuw een aantal gezangen het licht zien, terwijl ook Rhynvis Feith Proeven van Gezangen deed verschijnen. In 1801, toen allengs de voorbereiding van een gezangenbundel enige vaste vorm had gekregen, kwam van Hiëronymus van Alphen de bundel „Proeve van liederen en gezangen voor den openbaren godsdienst” uit.

Waarom, kan men zich afvragen, naast psalmen nog christelijke gezangen?

De voornaamste reden vindt men bij Van Alphen in zijn „Aanmerkingen over de Cantaten” (Mengelingen in Proza en Poëzy, 1783). Daar leest men: „Wij moeten ons alleen van psalmen bedienen, in welke, hoe schoon, hoe voortreffelijk zij ook op zich zelve en ook voor den tijd waarin zij zijn opgesteld, zijn mogen, echter de naam van Jezus niet eens stellig genaamd wordt, waarin ook geen voorname gebeurtenis van zijn leven, anders dan bij toepassing of in het voorbijgaan, of in een voorspellenden en dus meer omzwachtelden zin wordt voorgesteld. De oude dichters en dichtersessen als Mozes, Debora, David, Jesaja, enz. hebben altoos hunne gezangen geschikt naar de behoeften en omstandigheden van den tijd en van de huishouding waarin zij leefden. Zij hebben dus voor hunne tijdgenooten in de eerste plaats gearbeid en ook voor ons in meer dan één opzicht; maar ik zou durven staande houden dat hunne poëtische stukken in dien vorm waarin zij zijn opgesteld, niet volkomen geschikt zijn voor het gezang in onze openbare godsdienst of godsdienstige bijeenkomsten, dewijl de toespelingen op de plechtige Joodsche godsdienst en de voorspellende uitdrukkingen niet voegen in de mond van hen, die geene plechtigheden der joden meer in hunne godsdienstige bijeenkomsten waarnemen en de tijden der vervulling beleven”.¹⁸²

In 1796 ging er van de Synode van Holland het initiatief uit om inderdaad tot een gezangenbundel te komen, een initiatief dat terstond gehoor vond bij de synode van Gelderland, en even later bij de andere synoden. Het duurde echter tot 1806 voor deze Evangelische Gezangbundel werkelijk verscheen.

Ook Dr. Schonck was met het idee van christelijke gezangen ingenomen. Dat bleek uit de bundel „Proeve van Zangstukken op de geboorte, het lyden en de verheerlyking van Jesus Christus”,¹⁸³ die hij een jaar na de uitgave van de Evangelische Gezangbundel, in 1807, bij P. J. Uylenbroek te Amsterdam deed uitkomen.

Het is niet onwaarschijnlijk dat hij bij de samenstelling van deze bundel zich heeft laten leiden door een publikatie van de vader der Evangelische Gezangenbundel, de Arnhemse predikant Ds. Ahasuerus van den Berg. Deze had in zijn „Gedachten over geestelijke Oden en Liederen” (1802) namelijk beweerd dat men vooral moest voorzien in liederen op de geboorte, het lijden, het sterven, de opstanding en de hemelvaart van Jesus Christus, op de uitstorting van de Heilige Geest, op de dood, op het avondmaal, op de aanneming van lidmaten, op boete- en bededagen, op vrede en oorlog, op lente, zomer, herfst en winter, en op algemene onheilen en zegeningen.¹⁸⁴ Bezieet men de titels van Schonck's gezangen, dan treft men daar aan: De Geboorte van Jesus Christus, Het Lyden, De Kruisdood, De Begravenis, De Verryzenis, De Hemelvaart, Op het Pinxterfeest, By het Aannemen der Jonge Lieden tot Ledematen der Hervormde Kerkgemeente, De Morgenstond, De Middag, De Avond, De Nacht, De Lente, De Zomer, De Herfst, De Winter, By het Sluiten der Agttiende Eeuw en De Vrede.

Dat Schonck deze zangstukken schreef, komt mogelijk eveneens hierdoor, dat Kunst door Vriendschap Volmaakter zich op het vervaardigen van christelijke gezangen had toegelegd.¹⁸⁵ Misschien zijn de gezangen wel in eerste instantie voor deze vriendenkring geschreven. In ieder geval gaf een lid van deze vriendenkring ze uit.

Geen van Schonck's zangstukken is echter in de Evangelische Gezangenbundel opgenomen. Wel gezangen van zijn medeleden Feith en A. L. Barbaz kwamen voor opname in aanmerking.¹⁸⁶

Treurzang op het Rampspoedig Lot der Stad Leyden.

In 1807 zag Dr. Schonck zich gedrongen nogmaals zijn lier te spannen. Deze keer naar aanleiding van de kruitramp, die op 12 januari om 16.15 uur op het Rapenburg in Leiden had plaatsgegrepen, een ramp waarbij 151 doden vielen, ongeveer 2000 mensen gewond

raakten, 68 huizen werden vernield en 80 huizen zeer ernstig beschadigd.¹⁸⁷

Tijdens de winterpromotie aan de Latijnse School te Nijmegen, de 9e februari, sprak Schonck, die herinneringen aan Leiden bewaarde door zijn lidmaatschap van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen, een „Treurzang op het Ramspoedig Lot der Stad Leyden”¹⁸⁸ uit, die aanheft met de sombere regels:

*Dat nu de schorre bas het aangenaam geluid
Der zachte en liefelijke fluit
Dat nu het dof gebrom
Der ratelende trom
Den toon van onzen doffen zang
In traage maat, vervang!
Melpomene! verleer ons 't zwijgen
Doen onzen toon
Tot voor den hoogen troon
Des Wereld-Heerschers stijgen! ...*

Iedereen, aldus Schonck, moet thans een treurlied aanheffen, nu Pallas weent om het schenden van haar tempel, het Leidse Athene.

Evenals in de twee lierzangen op de watersnoodrampen in Nijmegen in 1784 en 1799 hanteerde Schonck ook in deze treurzang de tafereel-schildering als middel om de ellende aangrijpend te maken. Men treft taferelen aan als:

*Hier ligt een hoofd
Half opgekloofd.
Daar steekt een hand
Door de opgescheurden wand,
En schijnt om hulp te vraagen:
Ginds ligt een voet
Doch als men dieper wroet
Is hij van 't ligchaam afgeslagen.*

En:

*Het wichtje, in zijne wieg, geen ongevals bewust,
Slaapt lagchende en gerust
Het weet niet, dat het, bij 't ontwaaken,
Den eeuw'gen slaap des doods zal smaaken.
Hier vraagt een levend lijk, in sidderend wee en ach!
Het graf met doodsgevaar onttoogen,
Helaas! is 't ook de laatste dag?
En roept het Opperst Alvermogen
De Wereld thans voor 't jongst gericht? ..
Een ander heft, met flauw gezicht,*

*Zijn' half-gebroken oogen
Op 't akelig gewrocht der strenge geesel-roe,
Doch sluit voor eeuwig, door de ontstell'nis, die weér toe.*

*Hier zit de blijde Jeugd
Om godsdienst, letterkunde en deugd
In 't prilste van haar' jaaren
Uit 's Leeraars mond bij een te gaaren
Maar wordt op 't onverwachtst, door 't tuimlen van een huis,
Met donderend gedruis
Bij 't smaaken van des wijsheids gaaven,
Helaas! in 't brokk'lig puin gelijkerhand begraaften,
En vindt, aan Letterkundes schoot,
Wat hart ontroert dit niet! ellendig haaren dood.*

Dergelijke taferelen zullen ongetwijfeld diepe indruk hebben gemaakt op het gevoelig publiek van die dagen. In Schonck's ogen was deze ramp een straf Gods; en hij stond in deze opvatting niet alleen.¹⁸⁹

St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd.

Na deze treurzang duurde het zeven jaren voor Dr. Schonck weer iets publiceerde. Het is echter niet waarschijnlijk dat hij die jaren zonder literaire activiteiten doorbracht.

Men mag veronderstellen dat hij ook in die tussentijd zijn berijmde promotieredes heeft gehouden. Maar deze zijn óf niet in druk verschenen, óf wel in druk verschenen maar niet bewaard gebleven. Dr. Schonck behoorde nu eenmaal, ook in de ogen van zijn tijdgenoten, niet tot de belangrijkste dichters. Het is dus gewettigd te vermoeden dat het een en ander verloren is gegaan.

Het boekje dat die zeven jaren later, in 1814, verscheen, was een bundeltje versjes voor kinderen: „St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd”¹⁹⁰ opgedragen aan „Nijmegens zoete kinderen” en uitgekomen bij W. Brave op den Nieuwendijk te Amsterdam. Het was niet Schonck's eerste bundeltje kinderversjes. In 1805 waren zijn „Nieuwe Gedichten voor Kinderen”¹⁹¹ verschenen en in 1784 had hij een bundeltje „St. Nikolaas-vreugd aan de Nederlandsche Jeugd”¹⁹² uitgegeven bij C. J. van Goor te Nijmegen. Maar van deze beide bundeltjes zijn geen exemplaren overgebleven. Hetgeen niet verwonderlijk is. Aan kinderboekjes is gewoonlijk geen lang leven beschoren.

Dat Dr. Schonck, rector van de Latijnse School te Nijmegen, gedichten schreef voor kinderen, mag minder eigenaardig heten dan het op het eerste gezicht misschien lijkt. In 1778 had Mr. Hiëronymus van

Alphen zijn „Proeve van Kleine Gedigten voor Kinderen” uitgegeven, en dit boekje vond zoveel bijval, dat het niet alleen binnen zeer korte tijd talrijke herdrukken kreeg (en vertaald werd in het Duits, Frans, Engels, Fries en Maleis), maar ook veelvuldig werd nagevolgd. Het gold als het eerste echte kinderboekje in Nederland.

Mr. Hiëronymus van Alphen schreef deze kindergedichtjes toen hij met veel genoegen C. F. Weisse's „Lieder für Kinder” en G. W. Burmann's „Kleine Lieder für kleine Mädchen und Jünglinge” gelezen ¹⁹³ had. Dit bracht hem ertoe „slechts eenige nuttige waarheden zo in rijm voor te dragen, dat dezelve de kinderlijke vatbaarheid niet te boven gingen”. Omdat zijn versjes bestemd waren voor kinderen van vijf tot tien jaar, maakte hij ze zo kort, dat ze door herhaaldelijk lezen gemakkelijk van buiten geleerd konden worden. Ze waren in hun hoedanigheid hier geheel origineel, en pasten in de nieuwe opvoedingsgedachten waartoe John Locke's „Some Thoughts concerning Education” ¹⁹⁴ niet weinig hadden bijgedragen.

Weliswaar waren er ook voor 1778 wel talrijke boekjes voor kinderen bestemd verschenen, voornamelijk schoolboekjes en fabelbundeltjes, maar Van Alphen was de eerste die in zijn gedichtjes het kind niet meer zozeer als een kleine volwassene benaderde, maar als een kind. Hoewel wij zijn versjes overdreven moraliserend vinden, betekenden ze voor de kinderen uit die tijd kennelijk een verademing. Er is dan ook, naast de Bijbel, in ons land geen boek zo herhaaldelijk herdrukt als deze proeve van kindergedichten. In haar Zeven Eeuwen Nederlandse Levenskunst (dl. IV, p. 166—167) schrijft Anne H. Mulder: „Voor het eerst ruiken kinderverzen naar chocola, citroenkruid en sering, juist zoals kinderverzen behoren te ruiken, voor 't eerst draait er een levensechte, houten drijftol door de rijmen”.

Pas ruim een halve eeuw later kregen Van Alphens versjes een fnuikende kritiek, en wel van P. A. de Génestet in zijn „St. Nikolaasavond”, en vooral in de lezing die hij hield voor de Hollandsche Maatschappij van Fraaye Kunsten te Rotterdam: „Over Kinderpoëzy”, waarin hij Van Alphens gedichtjes ouderwets noemde.

Toch zou men zich vergissen, als men meende dat eerst door P. A. de Génestet Van Alphens waarde als kinderdichter discutabel is gesteld. Zelfs in zijn eigen tijd — maar minder opvallend — werd Van Alphen verweten dat zijn gedichtjes voor kinderen te moeilijk waren. Zo las ik in „Tafreel van de Zeden, Opvoeding, Geleerdheid, Smaak en Verlichting”, een boek dat in 1798 te Amsterdam verscheen en waarvan de auteur zich aandient onder het pseudoniem „Een Cosmopoliet”:

„Veelen, die van de opvoeding, kennis meenen te hebben, en zelfs boeken daarover schrijven, toonen, dat zij niets daarvan verstaan. Zij spreken en redeneeren, met de kinderen, op eenen toon, als of dezen dezelfde begrippen en kennis hadden, die zij zelve hebben; met een meisje, of jongen, van zeven, als met een man van veertig jaaren. Zij weeten zig niet in de plaats der kinderen te stellen, en tot hunne kindsche begrippen neder te daalen. Van daar de kleine pedantjes in de kinderboeken bij 't Hoen, Van Alphen, Perponcher, en anderen. Daar worden, aan kleene kinderen, de grootste, en verhevenste dingen in den mond gelegd, waarvan zij geen woord begrijpen, of gevoelen. Van zodanige kinderen ziet men in 't vervolg, vrijgeesten, en losbollen, of neuswijze, en verwaande gekken opgroeijen. En veele vroomme, en goedhartige, zielen noemen zulks nog een christelijke en wijze opvoeding!”

Evenals Van Alphen's „Proeve van Kleine Gedigten voor Kinderen” zal ook Dr. E. J. B. Schonck's „St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd” bestemd zijn geweest voor kinderen van vijf tot tien jaar. Als Van Alphen zal ook Schonck wel de bedoeling hebben gehad dat de kinderen zijn gedichtjes door veel lezen van buiten zouden kennen. Want hij raadt hun in de opdracht aan dit boekje vlijtig en vooral gestaag te lezen. Anders zou het niet nuttig zijn.

En evenals Van Alphen's Proeve is ook Schonck's bundeltje zwaar moralistisch, vol gangbare levenswijsheid. Vaak blijkt de levenswijsheid overigens zodanig te zijn dat ze een kind beneden de tien jaar weinig te stade komt. Zo de wijsheid in het eerste gedicht van deze bundel: „Moeder bij de Wieg”. In dit versje zingt een moeder, die met een touwtje een wieg, ook wel „onrust” genaamd, heen en weer beweegt, voor haar kind:

*Onrust toch is u beschooren,
Op des waerelds hobbeltaan,
Van dat gij eerst wierdt geboren,
Tot dat gij naar bed zult gaan,
In het stille graf der rust*

en:

*Leer u vroeg aan de onrust wennen,
Van het schomm'lend wiegjen af,
Leer al vroeg het hobb'len kennen,
Op de baan die leidt naar 't graf.
Hier toch, hoe ze ons ook gelust,
Hier op aarde heerscht geen' rust.*

*Zoo baart de onrust u veel minder
Last en ontevredenheid.
Kwelling, zorg, verdriet en hinder,
Welk gespan u reeds verbeidt.
Slaap dan, kindje, slaap gerust,
In uwe Onrust moé gesust.*

Schonck bespeelt in zijn bundeltje verscheidene thema's. Een van de belangrijkste is wel: zoek het niet te hoog, wees tevreden met je leven, eer de middenstaat.

Aldus in de moraal van de fabel „De Ontevreden Spin”:

*Hebt ge 't reedlijk daar ge zijt,
Laat u door geen zucht bepraaten,
Om uw woonsteê te verlaaten.
Beter iets, dan alles kwijt.
Op deez' aardbol, jonge vrinden!
Is volmaaktheid niet te vinden.*

Deze voorkeur voor „de middelstaat” treffen we ook aan in het versje: „De Keuze uit Drie”, waarin een vader zijn zoontje uit drie boeken er een laat kiezen. Het eerste boek is fraai in marokkijn gebonden en rijk verguld; het tweede heeft geen enkele pronk, de bladen ervan zijn zelfs niet gebonden; het derde daarentegen heeft een engels bandje en een simpel goudrandje op de rug. De reactie van het zoontje is dan — hoe pedanterig en eigenwijs geformuleerd — :

*Vader! wjl mij noch de pracht,
Noch de wijsche klederdragt,
In mijn' opschik kan behaagen,
Mag ik dan uw' goedheid vraagen,
Om het laatste, dat het meest
Om de eenvoudigheid van leest,
En bekleedzel, onder allen,
Aan mijne oogen kan bevallen.
'k Weet toch, dat de middelstaat
Boven allen veiligst gaat.*

Schonck's boekje is — in deze tijd van sterke standsverschillen — stellig bedoeld geweest voor kinderen van de middenklasse, door talrijke auteurs uit die dagen als een gezegende klasse beschouwd, de klasse waarin nog enigszins de deugden van de zeventiende-eeuwse voorouders leefden: eenvoud, arbeidzaamheid en huwelijksrouw. Algemeen heerste, zoals reeds is gezegd, de idee dat de standen door God gewild waren, en Schonck's boekje is ook niet steeds van dit

standenbewustzijn vrij te pleiten; al vindt men er niet van die voor ons onbegrijpelijke opvattingen in, gelijk die voorkomen in „t Magazijn der Kinderen”, dat omstreeks 1757 in Frankrijk was verschenen en waarvan in 1761 de Nederlandse vertaling reeds een tweede druk beleefde. In dit boek wordt de kinderen namelijk voorgehouden dat men God dankbaar moet zijn voor de uitverkiezing in de hogere stand geboren te zijn. Men leest daar: „Zult gij dien goeden Vader niet danken, als gij die groote menigte menschen ziet arbeiden als paarden, in de brandende hitte der zonne? Zult gij niet zeggen bij u zelve, Gods voorzienigheid is groot geweest, dat hij rijken en armen gemaakt heeft; zonder dat zou ik zelve met die arme luiden moeten arbeiden en slooven om brood te krijgen”.¹⁹⁵

Zover gaat Dr. Schonck niet. Maar iets in die geest bespeuren we toch wel in het bijna farizeïsche „Het Dankbaar Kind”, waarin Schonck Coosje laat zeggen:

*Hemel! wat heb ik geen' reden
Van de grootste dankbaarheid!
Ik beken 't, ik heb nog heden
Om een' armen knaap geschreid,
Die bijkans geen' dekking had;
Wat bezit ik niet een' schat!*

*Ik heb voedsel, ik heb kleëren,
Ik mag, naar mijn' zin en lust.
Alles, wat mij nut is, leeren,
Geener zorg noch druk bewust.
'k Dank u, Hemel! voor het goed,
Dat gy aan uw Coosje doet.*

Zou Schonck, toen hij dit versje schreef, zich wel afgevraagd hebben, hoe het gebed van dat arme kind zou moeten luiden? Of zou hij dat arme kind, bij enig protest, als „Het Ondankbare Kind” hebben aangemerkt?

Opvallend is in dit opzicht ook de les in het versje „Al te groote Mededeelzaamheid”, waarin Crisje, die van zijn moeder een koekje heeft gekregen, dit aan een arme knaap schenkt, ervan uitgaand dat Jezus geleerd heeft te geven. Crisje wordt dan door zijn moeder berispt met de woorden:

*Kind! gij dwaalt, de lieve Jesus
Eischt wel mededeelzaamheid;
Maar, dat ge alles weg zoudt geeven,
Dit heeft Jezus nooit gezeid.*

*Geef een deel, maar geef niet alles,
Want dan lijdt ge zelf gebrek,
En gij wordt ligt uitgelagchen:
Al te goed is 's naastens gek.*

Vooraf door de verwijzing naar wat de burens zullen zeggen, en niet naar Matth. 19 : 12, is dit wel burgermanswijsheid in optima forma.

In het vers „Al te groote Mededeelzaamheid” krijgt de jongen terechtwijzingen van zijn moeder, maar in het merendeel van de gedichtjes ontvangt de jongen de levensinzichten van zijn vader, zoals dat ook in de kindergedichtjes van Van Alphen geschiedde. Alleen meisjes worden bij Schonck door hun moeder van wijze raad voorzien.

Vanzelfsprekend haast beslaat een aanmerkelijke hoeveelheid gedichtjes uit dit „St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd” het probleem spelen en leren. Dat in deze tijd van rationalisme in de opvoeding — opvoeden bestond voor het grootste deel uit het bijbrengen van nuttige kennis — het leren een overmatige aandacht kreeg, ligt voor de hand. Schonck verbiedt echter de kinderen het spelen niet. Met name niet wanneer spelen leren is, wanneer men uit het spel nut kan trekken. Zo lezen we in „Het Raketspel” de raad aan Jantje:

*Jantje! zoo ge er wel op let,
Kunt ge veel uit uw raket,
Tot uw voordeel, leeren.*

— — — — —
*Even als gij uw' volant
Telkens, met een' vlugge hand,
Van u weet te weeren,*

*Doe dus ook dien metgezel
Die u tot het zonden-spel
Telkens wil verleiden;
Sla hem vlijtig van u heen,
Laat hem, met zijn' booze reën,
Niet bij u verbeiden.*

Bovendien kan dit raketspel Jantje op de wisselvalligheden van het leven wijzen:

*Ziet gij voorts, hoe uw volant
Wordt, van de een' naar de andere hand,
Door de lucht gedreeven;*

*Denk, dat ook de wisselval
Ons, gelijk deez' kurken bal,
Heen voert door dit leven.*

Een ander voorbeeld geeft het versje „De Hinkebaan”, waarin Klaartje zich afvraagt:

*Kan ik uit de hinkebaan,
Ook voor mij, iet nuttigs leeren,
't Zij, in 't schuwen, of begaan?*

Het antwoord van de moeder is hier:

*Dat ge 't kwaad moet van u weeren,
Even als gij, met den voet,
In de baan, het steentjen doet.*

*Dat ge uwe onmagt nooit moet stellen
Tot verschoning, als ge, in 't kwaad,
Immer voort en verder gaat,
En dat niet wilt nedervellen.
Denkt, hoe, hinkende, op één' been,
Gij wel 't scherfjen schopt daar heen.
Kunt gij hinkend' dit verrichten,
Wijl gij zulks, met ijver, doet;
Even dus en zal en moet
Ook de boosheid voor u zwichten,
Zoo gij slechts, met alle magt,
Haar van u te weeren tracht.*

Ook de wipplank is in Schonck's ogen een heerlijk leerspel. In een van de versjes uit deze bundel zegt Jantje tegen zijn kameraadje Willem:

*ó De wipplank is mijn leven.
Kijk eens, Willem! daal ik neér,
Dan wordt gij om hoog geheven,
En daalt gij, dan stijg ik weér.
En dat gaat zoo keer om keeren*

*Vader zei laatst: wel betracht,
Kan hier Jantje veel uit leeren.
Dus rijst ook het een geslacht,
Als de zon gehuld met stralen,
Bij een' blijden dageraad,
Onderwijl wij 't aér zien daalen.
Als dat ligt, wen 't ondergaat.*

*Vaak toch is geluk mij tegen,
En mijn' buurman toegedaan;
Vaak weér kijkt het, mij genegen,
Hem, met norsche blikken, aan.*

Toch wordt ook het spel waaruit men niets kan leren, door Schonck wel toegestaan, mits het met mate geschiedt. Zo lezen we in het advies aan Coenraad:

*Coenraad! ja, gij moogt wel speelen,
Met den teerling of de kaart,
Zoo ge u zelve maar bewaart,
U den tijd en 't geld te onsteelen;
't Kaart- en teerling spel is goed,
Zoo men 't niet te dikwerf doet.*

En in „Truitjes verzoek ingewilligd” zegt de moeder:

*'t Speelen kan tot nut verstrekken,
Als men 't stil en spaarzaam doet.
't Welt en sterkt de stompe zinnen,
Om weér 't werk, met lust, te ontginnen.*

Maar het werken en het leren staan centraal. Meer dan van het spelend kind houdt Schonck dan ook van Jantje Leergraag, die durft te beweren:

*'t Speelen heeft mij vaak verdrooten,
Voor dat ik mijn lessen ken.*

Het boekje van Schonck bestaat in wezen uit niet veel meer dan waarschuwingen. Echte kindervreugde vinden we er bijna nergens in. Steeds treft men er de ietwat bedilzuchtige oom in aan, die zijn berispende vinger opsteekt, daarbij vermanend: Ga niet tegen vaders tuchtregels in, die immers nooit schaden; pas op bij klauteren en springen, opdat je je benen niet breekt; wees behulpzaam; blijf gelaten als je zorgen hebt; weet, als dat nodig is, je mond te houden; doe niet meer dan in je vermogen ligt; snoep niet zo veel; wees netjes op je kleding; wees niet benieuwd naar beuzelachtige dingen; pas op voor slechte vriendjes; geloof niet in spoken; maak geen ruzie; lach niet om andermans onwetendheid; heb geen overdreven wensen; meng je niet in zaken die je niet aangaan; wees goed voor de armen; lees de Bijbel; wees niet gulzig, etc. Kortom, wees van 's morgens vroeg tot 's avonds laat braaf. Dan pas ben je gelukkig. In „Op de

Wederkomst des Nachtegaals" zegt de vader dan ook tot zijn zoontje, die wel het hele jaar onafgebroken de nachtegaal zou willen horen:

*Zoo moet ge ook u toebereiden
Om u nimmer af te scheiden
Van het oeffenschool der deugd.
Uwe jeugd
Moet ge aan nutte bezigheden
Dus besteeden,
Dat u ieder hoor' met vreugd.*

„Het is nu eenmaal een feit", schrijft L. J. T. Wirth in haar dissertatie „Een Eeuw Kinderpoëzie", „dat deugd rijmde op jeugd en dat dus ook elke dichter, die over de jeugd schreef zeker ook aan de deugd een woordje wijdde.

Gelukkig rijmde er ook nog vreugd en verheugt op jeugd. Maar die vreugd was steeds te verkrijgen door deugd".¹⁹⁶ Deze trits jeugd, deugd, vreugd is ook voor Schonck's versjes kenmerkend. Reeds in het bovenstaande couplet treft men ze aan. En een ander voorbeeld ervan is „De Drijftol", waarin men leest:

*'t Geen men mint
Kan gezwind
Ons bezit geheel ontwijken,
En ons treurig na doen kijken.
Maar de deugd
Baart steeds vreugd
En zal zelfs, in bange tijden,
Door haar bijzijn, ons verblijden.
Kiest ze dan, ô lieve jeugd!*

Schonck had echter niet steeds die rijmtrits nodig om toch deze gedachtencombinatie te vertolken.

P. A. de Génestet schreef in 1858 naar aanleiding van Van Alphen's kinderpoëzie: „Van Alphen is een deftig, altijd hoogernstig man, die, zoo niet immer, toch meestal leerende tegenover de kinderwaereld staat, niet in haar midden, vol kinderzin en jeugd". En: „Vele kindergedichtjes zijn meer voor ons geschikt".¹⁹⁷

Dit oordeel is niet zo onredelijk, al hebben de kindergedichtjes bij de kleine lezertjes en lezeresjes veel succes gehad. Het oordeel zou echter meer nog dan voor Van Alphen kunnen gelden voor Dr. E. J. B. Schonck. Want de „oome Schonck" uit de „Opdragt aan Nijmegens zoete kinderen" is bepaald geen oom die levenslustig met de kinderen

meespeelt. Veeleer is hij een oom wiens grootste genoeg het is wijze raad te geven, typisch een zittende oom, die vermanend toeziet.

Dankoffer aan den God van Nederland.

In het begin van hetzelfde jaar dat het „St. Nikolaas Geschenk aan de Jeugd” verscheen, de vijfde januari 1814, was er in Nijmegen een einde aan het Franse bewind gekomen. De Franse troepen hadden op voorbeeldige wijze en in alle stilte de stad verlaten, en enige uren daarna waren, onder groot gejuich van de bevolking, de Pruisische troepen Nijmegen binnengetrokken. De vreugde was niet minder groot dan toen in november 1794 de Fransen als bevrijders waren binnengehaald.

Toch mag men het met vreugde binnenhalen van de Fransen en het een kleine twintig jaren later met grote vreugde hen zien vertrekken niet als een daad van inconsequentie beschouwen. In een twintigtal jaren kan een houding zich licht wijzigen. Ditmaal was de houding terecht gewijzigd. De Fransen had men als bevrijders, als brengers van de democratie ontvangen, maar toen ze vertrokken, zag men ze — en niet zonder reden — als bezetters, als beknotters van de in dit land zo gevierde vrijheid. Toch is, achteraf bezien, de Franse overheersing voor ons land geenszins in elk opzicht nadelig geweest. Er was eindelijk een efficiënt werkend administratiesysteem ingevoerd, de rechterlijke macht was georganiseerd volgens een eenheidsbeginsel, de armenzorg verbeterd, het lot der gevangenen in tucht- en spinhuizen aanmerkelijk verzacht, enz. Maar daar stonden maatregelen tegenover, die in de Nederlanden verbitterend hadden gewerkt. Allereerst het continentale stelsel dat het land in grote armoede had gebracht, en vervolgens de conscriptie, die bij een volk dat nooit zelf de wapens droeg, hard was aangekomen. De bewondering voor Napoleon, in wie men aanvankelijk een Vredevorst had gezien, bleek na korte tijd getaand, en was uiteindelijk in haat omgeslagen, toen de machtslust van de keizer geen grenzen scheen te kennen.

Zou men nu verwachten dat bij het verdwijnen der Fransen een aantal ernstige maatregelen waren genomen tegen degenen die met de Fransen hadden samengewerkt, dan vergist men zich. Samengewerkt te hebben met de Fransen gold toen bij het merendeel der bevolking niet als een vergrijp. Er volgde dan ook geen „zuivering”.

Belangrijke „collaborateurs”, als Gogel en Van Maanen, werden door Willem I zelfs terstond op de hoogste posten geplaatst. Want Willem I had voor het bestuur van zijn land liever ambtenaren die

geschoold waren in het moderne Napoleontische administratiesysteem dan trouwe oranjeklanten van vóór 1795, die zich buiten de openbare diensten hadden gehouden en ondeskundig waren geworden. Dat men Dr. E. J. B. Schonck, vóór 1795 een fervent orangist, in 1802 Napoleon ziet huldigen en in 1814 ziet blaken van Oranjeliefde, is dan ook geen uitzonderlijk verschijnsel, bergt zelfs niets huichelachtigs in zich.

Schonck's uiting van vrijheidsvreugde geschiedde op de wijze die nog uit zijn dagen voor 1795 dateerde, namelijk in een lierzang: „Dank-offer aan den God van Nederland, voor de onverwachte verlossing van het juk der Fransche Dwingelandij, door de Vereenigde Bondgenooten”. Zoals in de dagen vóór 1795, is het ook nu weer de God van Nederland die Zijn dierbaar Vaderland bevrijdde, die het trotse monster Napoleon verjoeg, die verhoedde dat nog meer zonen van vrije Belgen naar vreemde landen ter slachtbank werden gesleurd, en die Oranje terugbracht.

Iedereen, zo schrijft Schonck, is verheugd; iedereen, ook

*Zij, die, met verhuurde tongen
Mede eens Neérlands val bezongen
Door het last'ren van de Deugd
Schamen zich thans hunnes handels,
Onbedachten, boozen wandels
Uiten meê thans blijde vreugd.*

En, zoals in zijn vroegere lierzangen, wordt ook nu weer een idyllische, arcadische tijd tegemoet gezien. De veeman en de herder zullen opnieuw gelukkig zijn; handel, scheepvaart, visserij, kunst en wetenschappen zullen weer gaan opbloeien; iedereen mag weer vrij schrijven wat hij denkt, en „t oude Wetboek onzer Vaders” zal weer hersteld worden.

In deze verwachting dat de toestanden van vóór 1795 zouden herleven, maar nu in gevoelens van eendracht, stond Schonck niet alleen. Ook de proclamatie van 17 november 1813 vermeldde: „De oude tijden komen wederom”. En ten aanzien van de vroegere patriotten stond daarin tevens: „Alle partyschap heeft opgehouden. Al het geledene is vergeeten en vergeeven”.

Mogelijk als gelegenheidszang zong Schonck het jaar daarop, de vijfde januari 1815, deze zelfde thema's nog eens, in een „Lier-zang ter heuchlijke erinnering van Nijmeegs Verlossing uit de Overheersching der Franschen”. Hierin spoort hij aan later ook de kinderen van God's goedheid in deze dagen te verhalen.

Ontslag als Rector der Latijnse School te Nijmegen.

Dat het niet Willem I's bedoeling was de oude tijden ongewijzigd te doen terugkeren, bleek al gauw. De veranderingen die hij liet aanbrengen, hadden o.a. betrekking op het onderwijs aan de Latijnse scholen. Bij Koninklijk Besluit van 2 augustus 1815 werd een algemeen geldende regeling voor het voorbereidend hoger onderwijs getroffen, die o.m. inhield dat de Latijnse scholen hun onderwijs niet mochten beperken tot het doceren van de oude talen, maar dat ook wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis en fabelleer op het programma moesten voorkomen. (Een andere bepaling was dat een leraar minstens candidaat in de letteren behoorde te zijn, en een rector de doctorstitel moest dragen.)

Daar Dr. Schonck inzag dat de reorganisatie van zijn Latijnse school — die in leerlingenaantal sterk was achteruitgegaan — veel van hem zou vergen, en omdat hij zich bovendien niet zo jong meer voelde, vroeg hij in 1816 ontslag.

Hij verzocht daarbij dat men hem óf zijn tractement liet behouden óf een pensioen toeweest.

De Raad van Nijmegen achtte de leeftijd van de rector al voldoende reden om de ontslagaanvraag in te willigen; de negentiende juli 1816 werd het ontslag dan ook eervol toegekend. Hoewel de stad Nijmegen er toen finantieel niet zo rooskleurig voorstond, ontving Schonck — omdat hij zijn functie „met alle mogelijke lof” had vervuld — een pensioen van f 800,— per jaar.¹⁹⁸ Maar de datum van het ontslag was niet vastgesteld.

Daarom diende Schonck begin september bij de Raad opnieuw een verzoek in. Daarin drong hij erop aan dat men hem onmiddellijk ontslag zou verlenen. Want, schreef hij, het zinde hem weinig „voor een zeer kort tijdsbestek zich met de geheele nieuwe manier van onderwijs te moeten onledig houden”.

De Raad reageerde vrij snel op dit verzoek. Reeds de vierde september werd Schonck een definitief ontslag toegekend.¹⁹⁹ De elfde september werd als opvolger gekozen de conrector, C. Enklaar, terwijl de praeceptor Van Maanen tot conrector werd benoemd. Op plechtige wijze nam Dr. Schonck de zevende september afscheid van de school met een korte redevoering: „Pro eorum, qui in scholis pueritium formant, conditione”.

De voorzitter der curatoren, burgemeester A. F. van den Steen. Schonck's oudleerling, hield toen „eene hartroerendē aanspraak” in dewelke hij Schonck met zijn komende rust gelukwensde, en hem

dankte voor wat hij voor Nijmegen had gedaan. De plechtigheid werd, aldus een krantebericht, besloten met een concert.²⁰⁰

Nijmeegs Alzigt op den Hofberg.

Hoewel Schonck zich te oud voelde voor de leiding over de Latijnse school, bleef zijn dichtader doorgelopen. In 1817 verscheen bij C. J. van Goor „De Graanoogst, toegewijd aan Ceres”, kennelijk een zangstuk bestemd voor koor en solisten, en in datzelfde jaar kwam, eveneens bij Van Goor, zijn „Nijmeegs Alzigt op den Hofberg, van ouds Het Valkhof genaamd” uit.

De wandelplaats het Valkhof is een van Schonck's meest geliefde plekjes in Nijmegen geweest. Niet ten onrechte. Veel heeft hij hier rondgelopen met zijn vriend Johan in de Betouw; en aan hem droeg hij dan ook deze keer weer zijn Valkhof-stuk op.

Voor Schonck, een man van al in de zeventig, is er, aldus dit Nijmeegs Alzigt, ter wereld niets mooier dan het Valkhof. De Zwitserse bergen, Rome en Londen, ze moeten in zijn ogen wijken voor wat het Valkhof te bieden heeft. De Londense brug, zo schrijft Schonck, mag geweldig zijn, hijzelf wordt meer getroffen door de Nijmeegse gierbrug, die hem leert

*Hoe ik, evenals hij doet,
Steeds gehoorzaam letten moet
Op des Stuurmans wil en wetten
Nimmer mij daar tegen zetten,
In des werelds kronkelpaën,
Hoe 't mij ook moog' tegen slaan.*

Schonck geniet van het voorbijvaren der schepen, van de ondergang der zon, die hem aan de komende dood doet denken, en van de zwemlust van Nijmegens jeugd. Weliswaar betreurt hij het verlies van de oude burcht, waarvan alleen nog de kapellen zijn overgebleven, maar hij vindt in het park dit verlies voor een groot deel vergoed. Dit park biedt immers de jeugd gelegenheid tot spelen, de dartelen gelegenheid tot minnen, de ouderen kunnen er peinzen, terwijl onderzoekers er immer stof voor hun studie vinden.

Dit „Nijmeegs Alzigt op den Hofberg” is — gezien in zijn tijd — als onderhoudend praatstuk, vermengd met moralistische en vroom-christelijke gedachten over dood en vergankelijkheid, geen onaardig dichtwerk. Zoals Schonck in zijn fabelen op lering uit was en in zijn kindergedichten op de les wees, die in het spel zat, zo hanteerde hij

ook dit stuk over het Valkhof als een lering. Een meditatieve lering, die naar aanleiding van het vallen van de herfstbladen sluit met de, voor een man op het einde van zijn levensjaren begrijpelijke gedachten:

*Wat is hier uit niet te ervaren?
Dat gelijk deez' dorre blaären
Ook ons ligchaam, in het dal
Van het graf, eens rotten zal.*

*Zal dan wel het schoon van dezen
Boven andren zichtbaar wezen?
Evenals met deze blaân
Zal 't ook met ons ligchaam gaan.*

*Of zou op God Mavors velden,
De asch der uitgelezen helden,
Boven den soldaat meer fijn,
Minder vuns, meer waardig zijn!*

*Gistren nog mogt gij de linden
Fraai gehuld en bladrijk, vinden,
Heden kunt gij, door die blaân,
Bijkans, tot aan de enkels gaan.*

*Leer hieruit, hoe kort het leven
Ook den sterf'ling is gegeven;
Heden bloeit hij nog, die ligt
Morgen voor den doodzeis zwicht.*

*Al dit kunt ge, in zichtb're trekken,
Tot uw' lering, hier ontdekken,
Dus ziet ge U, aan alle kant
Hier met beeld aan beeld omplant.*

*Ja, dit klein bestek vloeit over
Van het schoonst en leerrijkst lover
Zoo voor ouderdom, als jeugd.
Zoo in droefheid, als in vreugd.*

*Zoekt dus immer, onder 't wand'len,
Naar dit leervol boek te hand'len,
Dat natuur met weidsche blaân,
Daag'tijks voor U op wil slaan.*

Laatste levensjaren.

Na dit „Nijmeegs Alzigt op den Hofberg” schreef Dr. E. J. B. Schonck nog één werk, een gelegenheidsstuk: „Kerkzangen voor de Nederduitsch Hervormde Gemeent van Nijmegen op het feest van Jesus Geboorte”. Het verscheen bij C. J. van Goor en was verkrijgbaar voor de prijs van vier stuivers. De baten kwamen ten goede aan de armen.

Dit vroom gelegenheidsstuk op Gods Zoon die liefdevol mens werd, was tevens zijn laatste publikatie.

Twée en een half jaar later overleed hij, de eenentwintigste juni 1821, 's morgens om negen uur, in het Stokkumstraatje te Nijmegen.²⁰¹

Dertig jaren daarna, in 1851, stond hij, zowel om zijn leven als om zijn werken, „bij sommigen in Gelderland nog in een levendig aandenken”.²⁰²

En in 1893, ruim zeventig jaar na zijn dood, was men hem in Nijmegen, zoals uit een artikel van Mr. J. W. Staats Evers in de Geldersche en Nijmeegsche Courant blijkt, nog niet vergeten.²⁰³

Toen Chr. F. Gellert in 1769 overleed, was een groot deel van lezend Europa hevig geschokt. Toen Dr. E. J. B. Schonck, die door sommigen de Nederlandse Gellert genoemd werd, stierf, heeft de rouw zich nauwelijks buiten de Nijmeegse stadsgrenzen uitgestrekt. Alleen de *Algemene Konst- en Letterbode* gaf de tweeëntwintigste juni 1821 op haar voorpagina een kort bericht van zijn dood. Ze vermeldde dat Schonck zich „door onderscheidene voortbrengselen van zijne geest gunstig” had „leeren kennen”. Maar dit bericht kwam uit Nijmegen.

Weliswaar heeft ook Gellert's roem, die Schonck eeuwig dacht, de twintigste eeuw niet onverminderd gehaald, maar Schonck's roem taande aanmerkelijk sneller. Treft men zijn naam nog terloops aan in de literatuurgeschiedenissen van Te Winkel ²⁰⁴ en Kalf ²⁰⁵ door Prinsen, Walch, Knuvelder e.a. wordt hij niet meer genoemd. Hij is bij de te verwaarlozen dichters gaan behoren.

Terecht? Ten onrechte? In een bepaald opzicht een moeilijk te beantwoorden vraag. Zeer zeker is het geen „daad van eenvoudige rechtvaardigheid” Schonck opnieuw een plaats in de literatuurhistorie toe te kennen. Als men ervan uitgaat dat alleen die literatoren aandacht verdienen, die hun tijd vooruitgestuwd hebben, of wier werk hoge literaire waarde had, of die hun tijd op zichtbare wijze beïnvloedden, dan kan men Schonck's naam zonder bezwaar onvermeld laten. Schonck hoort alleen nog thuis in een literatuurbeschrijving die een tijd wil bezien in de gedaante zoals deze zich alledag voordeed. Want hij is zijn tijd niet overstegen, heeft geen literair uitzonderlijke dichtwerken vervaardigd en bezat niet de capaciteiten om zijn tijd wezenlijk te beïnvloeden. Hij stond in zijn tijd en leefde mee met de stromingen die zich vooral in de middengroeperingen voordeden. Hij bepaalde niet het geestelijk klimaat, maar onderging het, zij het niet kritiekloos. Als literator was hij echter niet de minste van hen die zich op het derde plan bewogen. Dit bewijst wel zijn uitverkiezing tot lid van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen (het genootschap dat hem zelfs wilde „aenschilderen” in het *Pan Poëticon*), en daarvan getuigt ook het verzoek dat hem bereikte om, tegelijk met Rhynvis Feith, lid te worden van Kunst door Vriendschap Volmaakter.

De kritieken op zijn werk waren veelal zeker niet ongunstig. Zijn „Vermakelyke Slaa-tuintjes” worden als zeer geestig geprezen; ²⁰⁶

van zijn „Neerlands Welvaart Hersteld” wordt gezegd dat hij hiermee bewezen heeft „geen vreemdeling op den Nederduitschen Zangberg” te zijn;²⁰⁷ zijn Fabels vallen helemaal in de smaak van zijn tijdgenoten.²⁰⁸ De vertaling van Gessner's *Der Tod Abels* is de Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek,²⁰⁹ weliswaar aangenamer dan de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*²¹⁰, maar de *Letteroefeningen* zijn er niet bepaald ontevreden over. Van zijn „Schets van Neerlands Rampen” wordt gezegd dat de taal treffend en levendig is.²¹¹ „De Strijd der Reuzen” heeft de recensent van de Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen „met vermaak” gelezen.²¹² Van „De Bonheurs uit de mode” wordt beweerd dat het „met veel vernuft is opgesteld”²¹³ en „veele geestige trekken heeft”.²¹⁴ Het „Dichterlijk Tafercel van den Tegenwoordigen Watersnood” bezit weliswaar volgens de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* „slechts eene middelmaatige waarde”,²¹⁵ maar moet volgens de Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek „door zijn inhoud zeer behagen”.²¹⁶ En van de „Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt” zegt de *Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek* dat het „met genoeg ontvangen en bewaard zal worden”.²¹⁷ Zo kan men, zij het niet oneindig, doorgaan.

Alleen ten aanzien van de kindergedichten zijn de critici neutraal, dat wil zeggen: ze onthouden zich van een oordeel. Er wordt alleen vermeld dat deze versjes beneden het peil van Van Alphen's kindergedichten bleven.²¹⁸

Schonck was dus, kan men vaststellen, in zijn dagen een gewaardeerd auteur. En ook nu nog moet men constateren dat hij van de onoverzienbare hoeveelheid middelmatigen niet de geringste was. Al hanteerde hij de stijl der dichtgenootschappers, hij bezat voldoende zelfkritiek om een zeker evenwicht in zijn verzen aan te brengen. Zijn gedichten zijn minder gezwollen dan die van de meesten zijner tijdgenoten; al neemt zijn gevoel voor evenwicht uiterst snel af, wanneer hij rampen bezingt.

Uit verschillende recensies blijkt dat Schonck in de ogen van zijn tijdgenoten vooral een geestig schrijver is geweest. Geestig in de betekenis van: spits en speels humoristisch. Zijn milde ironie onderging men graag. En eerlijk gezegd, als ironisch moralist is Schonck ook nu nog te waarderen. Zijn toon is nooit hard, heeft steeds iets van het begrijpend veroordelende, en verraadt min of meer de rector die het allemaal niet slecht bedoelt.

Men krijgt de indruk dat Schonck een beminnelijk mens was, aan

wie een zekere strengheid, als het moest, niet ontbrak. Een man die graag observeerde en het niet kon nalaten zijn oordeel te geven over wat hij zag, omdat hij zich in wezen boven de alledaagsheid verheven voelde. Een man die in alles de betrekkelijkheid ervaarde. Die in de geleerde vertoningen de pralerij onderkende; die wars was van al het stijve en overdrevene; die het zelf niet zocht in een hoge vlucht, maar met beide benen in de werkelijkheid wilde staan. Een man die zich voor alles liet leiden door zijn relativerend intellect.

Emil Ermatinger maakt in zijn „Deutsche Dichter 1700—1900”²¹⁹ een onderscheid tussen „Erlebnisdichter” en „Ueberlieferungs-dichter.” Onder „erleben” verstaat hij dan: „aus der Tiefe, aus dem Innern, aus dem Grunde leben, wie etwa erheben von unten nach oben heben, erschüttern aus dem Innern schütteln, erzählen von Anfang bis Ende berichten... Lebend etwas aus der Tiefe heben, was vorher nicht war”. „Erleben”, zo schrijft hij, „bezeichnet die besondere Erkenntnis, die dem Einzelnen, durch sein Wesen bedingt, allein und einmalig zuteil wird”.

Over de „Ueberlieferungs-dichter”, de doctus poeta, noteert hij: „Dem doctus poeta ist die Dichtung nicht Offenbarung neuer Erkenntniswerte, sondern Spiel des Geistes, Schmuck des Lebens”.

Tot deze laatste categorie, de docti poetae, behoorde ook Schonck. Daartoe behoorde het overgrote deel van de dichters uit de tweede helft van de achttiende eeuw. De instelling van dezen ten opzichte van de literatuurbeoefening lag, gezien hun intenties, in meer dan een opzicht geheel anders dan de literatuuropvatting in de 20e eeuw. Vandaar dat een beoordeling van het werk van achttiende-eeuwse auteurs maar matig hedendaagse criteria verdraagt. Voor Schonck, en dus ook voor vele van zijn generatiegenoten, was dichten een „Spiel des Geistes, Schmuck des Lebens”, een vorm van vrijetijdsbesteding. Men beoefende poëzie in zijn snipperuren. Men ging er op zijn gemak voor zitten wanneer men zich tot het schrijven van een vers of een dichtwerk begaf; hoe men al zittend ook pathetisch sprak over het zwellen van de borst (Deze borstzwellingsbeeldspraak behoorde nu eenmaal tot de poëtische terminologie).

Ofschoon het dichten dus spel was, mag men er toch niet uitsluitend spel in zien. In deze tijd, toen bijna alles in dienst stond van het nut, werd ook het dichten een nuttige vulling van snipperuren. Men verenigde het aangename met het nuttige, al liet men het nuttige prevaleren. De lezer, zo vond men, moest aan het gedicht iets hebben; hij moest er iets van meenemen. Vandaar — in deze tijd van geloofs-

verflauwing, toen het gedicht de funktie van de preek had overgenomen — het zo sterk overheersend didactisch en moralistisch element. Een dichtwerk werd pas schoon geacht als de inhoud aansprak. Het esthetische kwam op de tweede plaats, betrof vaak niet meer dan het vloeiend verlopen van de versregels en het ontbreken van taal- en stijlfouten, zoals uit de kritieken blijkt.

In deze zich verlicht voelende tijd had de poëzie een educatieve taak. Men geloofde in de vervolmaakbaarheid van de mens. En de dichter, als opvoeder van de middenklasse, meende dat hij met zijn woord tot die vervolmaking in belangrijke mate bijdroeg. Door zijn moralistische verzen probeerde hij, via de rede en de natuurlijke voorstelling, de wil en het hart van zijn lezers te beroeren en dezen tot goed handelen te brengen. Dit is dan ook een van de redenen waarom de dichter er belang bij had het zijn lezers aangenaam te maken. Daarom hield hij zich gaarne aan Boileau's voorschrift: „N'offrez rien au lecteur que ce qui peut lui plaire” (Art Poétique, Chant II). Vandaar ook het burgerlijk karakter van deze laat-classicistische literatuur, die grotendeels vulgarisering is geweest van verlichtingstheorieën. De dorre rede werd omgezet in nuttige levenswijsheid, het filosofische werd beperkt tot het ethische, en het stilistische element kreeg in zoverre aandacht dat men een „keurige” formulering voorstond.

Schonck's poëzie is voor een groot deel tijdgebonden poëzie geweest. Al proeft men soms tussen de regels door het verlangen dat zijn werk ook voor het nageslacht nog enige betekenis zou hebben, hij schreef met het oog gericht op zijn tijdgenoten en vanuit het klimaat van zijn tijd.

Wanneer men achteraf zijn werk beziet, kan men niet ontkennen dat hij een beweeglijk dichter is geweest; beweeglijk in zoverre dat hij zich op verschillende terreinen heeft gewaagd. Hij volgde terstond na wat in den lande succes had. Toen Gellert hier een brede lezers-schaar vond, schreef hij fabels in de trant van Gellert; toen Gessner de harten beroerde, vertaalde hij *Der Tod Abels* in rijmende verzen; toen tallozen in de Republiek zich dichtmatig in de politieke strijd begaven, schreef ook hij strijdvaardig pamfletgedichten; toen anacreontica een korte tijd mode waren, maakte hij enkele anacreontische verzen;²²⁰ toen Van Alphen cantates het licht deed zien, vervaardigde hij ze ook; toen Van Alphen veel roem oogstte met zijn kindergedichten, voorzag ook Schonck de jeugd van versjes; en toen Ahasuerus van den Berg, Van Alphen en Feith christelijke gezangen schreven, liet ook Schonck zich op dit gebied niet onbetuigd. Zelfs zijn De

Bonheur uit de Mode, het eerste heroïsch-comische dichtstuk hier, was geen origineel dichtwerk, maar navolging van Pope. En met zijn lierzangen en gelegenheidstoespraken op rijm deed hij wat bijna ieder dichter in die dagen deed. Oorspronkelijk was hij dus in geen opzicht. Toch vindt men in niet één recensie over zijn werk kritiek op dit tekort aan originaliteit. En dat is niet verwonderlijk. Want navolging van goede leermeesters gold als een geenszins te laken daad. Zo lezen we bij R. M. van Goens (in de Nieuwe Bijdragen tot de Opbouw der Vaderlandsche Letterkunde, 2e deel, p. 247): „De grootste vernuften hebben 't zich een eer gerekend den naem te mogen hebben een anders fraeiheden kunstig over te nemen, en door ene verstandige navolging in hunne dichtstukken in te lassen”. Men mocht niet slechts navolgen op het gebied van de beeldspraak, maar ook op het gebied van de genres. Alleen bij Schonck's navolging van Van Alphen's kindergedichten is in de kritieken een zeker misnoegen te bespeuren. Maar dat misnoegen moet men waarschijnlijk meer toeschrijven aan het feit dat Schonck als pedagoog beneden zijn voorbeeld was gebleven, dan aan het feit dat hij navolging had gepleegd.

Wil men Schonck als dichter karakteriseren, dan kan men hem het beste een laat-classicistisch tijdsdichter noemen. Hij schreef voor en naar aanleiding van toenmalige gebeurtenissen, over al of niet berispendswaardige toestanden die toen heersten, en slechts een enkele maal, zoals in de brief „Aan Lucius”, over zijn eigen leven. Bij hem vindt men geen zelfanalyses, geen zelfbeklag, geen individuele ontboezemingen, zoals bij Bilderdijk. Zijn dichtwerken zijn, ondanks de ik-vorm, bijna steeds „onpersoonlijk”. Zijn ik is meer eerste persoon enkelvoud dan aanduiding van een individueel ik. Het is meer een waarnemend en oordelend ik, dat zich exponent van een wij voelt, dan een ik dat persoonlijk reageert. Het is bovendien een ik dat zo goed als altijd rationeel blijft, zelfs in de gezwollen lierzangen en rampgedichten. Vandaar waarschijnlijk de nuchtere voetnoten bij de schrikwekkendste tafereelschilderingen.

Het is jammer, maar onoverkomelijk dat over het persoonlijk leven van deze waarschijnlijk beminlijke man zo goed als geen gegevens bestaan, dat men hem eigenlijk alleen maar „uit zijn werken” kan „ruiken”. Want daardoor blijven vele vragen onbeantwoord.

Zo zou men het een en ander over zijn jeugd willen weten, over zijn schoolopleidingen en zijn studententijd. Zo zou men willen achterhalen wie eigenlijk zijn vrienden waren en waarom hij als lid van

Kunst wordt door Arbeid Verkreegen en Kunst door Vriendschap Volmaakter is aangezocht. Hoe, vraagt men zich af, werd hij gewaardeerd door een medelid van deze beide genootschappen, Rhynvis Feith? Waarom was hij orangist? Is hij dat altijd geweest of pas rond 1787 geworden? Was zijn verering voor Willem V werkelijk zo kritiekloos als hij doet geloven? Waarom is hij ongehuwd gebleven? Hoe was zijn verhouding tot de Nederduitsch Hervormde Kerk? Is hij pas op het eind van zijn leven zeer kerkelijk geworden, of was hij dat, ondanks zijn anticlericale uittalingen, altijd al? Er zijn geen brieven, noch andere documenten, die ons over deze kwesties kunnen inlichten. Slechts twee stukken delen ons het een en ander over hem persoonlijk mee: een bijdrage in de Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1851, getiteld: „Iets over E. J. B. Schonck”, waarin gezegd wordt dat hij „warsch was van stijve kamergeleerdheid” en „een afkeer had van gedwongen stijfheid en geleerde praalvertooning”, en een artikel van Mr. J. W. Staats Evers in de Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant van 5 november 1893.

Uit het stuk van Staats Evers blijkt dat Schonck, die door Staats Evers „een zeer geacht, bekwaam, schrander en verdienstelijk man” genoemd wordt, in 1893 vele Nijmegenars bij overlevering en „inzonderheid door enkele fraaie gedichten”, nog bekend was. Uit dit artikel weten we daarbij dat Schonck zich ook in zijn gewone leven zeer laconiek kon uitlaten. Daarvan geeft Staats Evers twee voorbeelden.

„Op een smoorheeten dag”, aldus de eerste anekdote, „wandelde hij (Schonck) met eene nicht, eene weduwe, die welstaanshalve om een niet erg betreurden echtgenoot eene zware rouwkap droeg. Toen deze zich nu onder de wandeling bij hem over het drukkende van haren last beklaagde, gaf hij ten antwoord: „Mijne lieve nicht, gij hebt over uw man geen enkelen traan geschreid, en moogt nu wel eens een druppel om hem zweeten!”

En de tweede anekdote: „Bij het bijwonen eener Nuts-voorlezing hoorde hij zekeren heer Brand eene pedante en tevens weinig beduidende voordracht doen. Niettemin ontving de lezer na den afloop van verschillende zijden de gebruikelijke betuigingen van bijval. Aan Schonck, die zich daarbij bevond, werd mede het gevoelen over de lezing gevraagd. Zijn antwoord luidde echter: „Wat zal ik zeggen — wanneer er bij brand wind komt, dan is de ramp niet te overzien!”

Dr. E. J. B. Schonck was, zoals de meeste schrijvers van die dagen, geen welgesteld man. Zijn salaris kwam, met inbegrip van de minervalss die hij van zijn leerlingen ontving, niet ver boven de f 1000,—

per jaar. Dat betekende dat hij niet meer dan een redelijk bestaan had, dat hij finantieel gezien tot de middengroepen behoorde. Zijn inkomen was zelfs van dien aard, dat hij zich in 1803 genoodzaakt voelde bij de magistraat een verzoek om salarisverhoging in te dienen.²²¹ Deze verhoging werd hem „provisioneel en wel gedurende de actuele duurte van levensmiddelen” met terugwerkende kracht toegekend. Weliswaar lagen zijn verdiensten ver boven die van een stadsarbeider, die f 156,— per jaar ontving, maar hij had het niet ruim vergeleken bij burgemeesters en raden die een inkomen genoten dat in de duizenden liep.²²²

Waarschijnlijk gaat het niet te ver als men vermoedt, dat juist deze sociale middenpositie Schonck de vrijheid gaf moralist en lofzanger van de middenstaat te zijn. Misschien kan men uit deze positie, die een zekere, zij het burgerlijke, objectiviteit met zich meebrengt, zijn afkeer van mode en weelde verklaren. Vanuit de middenpositie was het hem niet moeilijk voor het algemeen belang op te komen en een bepaald niet heldhaftige deugd te propageren. Van daaruit kon hij gemakkelijk een op de middengroeperingen gerichte maatschappelijke bezorgdheid tonen.

Bij deze middengroeperingen, die toen tot lezen waren gekomen, zelfs veel lazen, zullen zijn werken de meeste aftrek gevonden hebben. Vermoedelijk heeft hij met name voor deze bevolkingslaag geschreven. Als spiegel van en voor deze middenklasse is zijn werk van zekere betekenis geweest.

Dat deze spiegel ettelijke decennia later, toen het interieur veranderde, op de rommelzolder terecht kwam, ligt min of meer voor de hand. Ze was te weinig fraai, te burgerlijk, te zeer beslagen, om zelfs als antiek waarde te hebben. Alleen wie graag op rommelzolders rondneust, kan deze spiegel nog met een geïnteresseerde blik bekijken, misschien murmelend: Ik zie, ik zie wat jij niet ziet.

AANTEKENINGEN

1. Deze twee brieven, gericht aan prof. E. Wassenbergh, bevinden zich in de bibliotheek van het Fries Genootschap, onder de schriftelijke nalatenschap van Wassenbergh.

2. Zie „Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels”, p. 156: „Onder mijn Portret, door den stommen La Croix”.

P. L. de la Croix was een bekend Haags portretschilder in die dagen. Hij schilderde o.a. portretten van de leden van het stadhoudelijk gezin, van admiraal Zoutman en vele predikanten. Overleden in 1783.

3. Tussen elf en twaalf uur 's morgens, als negende kind van Ds. Willem Schonck en Dorothea Elizabeth Metz. Hij werd genoemd naar E. J. B. Baron van Golstein, president van de Rekenkamer te Gelderland.

(De Nederlandsche Leeuw, 28e jg., p. 58)

4. Ds. Willem Schonck overleed 3 sept. 1747, in de ouderdom van 44 jaar. Hij was de dertiende april 1703 te Nijmegen geboren, bezocht aldaar de Latijnse School, studeerde theologie te Utrecht, was vanaf vijf maart 1726 proponent te Tiel en van 19 jan. 1727 tot 16 dec. 1731 extra-ordinair predikant aldaar. Vervolgens predikant te IJerwijn, en vanaf 1739 te Hedel. Huwde 11 nov. 1727 met D. E. Metz, geb. 21 maart 1706 te 's-Hertogenbosch. Het huwelijk werd ingezegend door Johannes Schonck, Willem's broer. (De Nederlandsche Leeuw, 28e jg. p. 57) In 1756 woonde de familie Schonck nog in Hedel (brief Rijksarchivaris in Gelderland).

Het geslacht Schonck stamt volgens enige schrijvers van het adellijk geslacht Skunck. Sommige Skuncks studeerden in de zeventiende eeuw te Leiden. Aldus Govert Indebetou. (De Nederlandsche Leeuw, 28e jg. p. 221—222)

5. In 1763 schreven er zich zestien studenten in, in 1764 tweentwintig, in 1765 zevenenveertig en in 1766 zesendertig. (W. B. S. Boeles, Frieslands Hoogeschool I, p. 68)

6. Geb. te Dokkum ± 1750. Was conrector te Enkhuizen en rector te Breda en te Schiedam. Gest. in oktober 1828.

7. De Zang-godinne à la Grècque gecoiffeerd. Ter Blyder Gelegenheyd als de Wel Edele Heer Joan van Nuys der beyder Regten Doctor verklaard wierd te Franeker de 14. Maart 1767. (Uitgegeven bij Dionysius Lomaris, boekverkoper op de Breedeplaats te Franeker).

8. Volgens een brief van Th. van Kooten aan Wiselius (d.d. 28 sept. 1808) is Philo-Catsius Petrus Dreux, Dathenophilus Joh. Ruardi, Philoxenus Ev. Wassenbergh, Broeder Cornelis A. J. Conradi en Jonkhart Van Camphuisen. „Het Verval der Poesy” wordt door Van Kooten niet zonder twijfel, het straatliedje daarentegen met zekerheid aan E. J. B. Schonck toegekend. (Boeles, Frieslands Hooge School II, p. 838.)

9. Pieriae Frondes, lacti monumenta triumphii Honoribus et Meritis Viri plurimum reverendi et clarissimi Joannis Ratelband consecratae cum publicam S.S. Theologiae professionem in Almo Frisiorum Lyceo auspicaretur. Die VI Januarii MDCCCLXVII. (Prov. Bibl. Leeuwarden).

10. Prov. Bibl. Leeuwarden. Uit de herderszang bij het overlijden van prof. G. Koen blijkt dat Schonck zowel rechten als letteren studeerde.

11. Zie over deze school: M. A. Nauwelaerts, „De Oude Latijnse School te Breda”.

12. Geb. 25 april 1730. Studeerde te Harderwijk. Gaf in 1753 uit: Herders- en

Vissscherszangen; Brieven, Klink- en Mengeldichten, opgedragen aan C. G. Baron Bentinck, burgemeester van Arnhem. Overleed in 1775.

13. Gemeentearchief Breda. (no. 74; 1696)

14. Gemeentearchief Breda. (no. 228: 201a)

15. Op een jaarlijkse gage van f 400,— (gemeentearchief Breda, no. 1743). De 22e juni 1767 werd hij als poorter ingeschreven. (Gemeentearchief Breda, no. 706)

16. Aanwezig op Prov. Bibl. te Leeuwarden. Promotor was prof. E. Wigeri. (Rijksarchief Friesland, Resolutieboek van den senatus generalis).

17. Gedurende zijn tijd in Breda heeft hij een Latijnse Spraakkunst — Rudimenta Latina — geschreven, die verloren is gegaan.

18. Op een jaarlijks traktement van f 700,— (brief secretaris van Gorinchem). Van deze school bestaat nog een „Generaal Reglement voor de Rector en Conrektor” uit 1753, uitgegeven door de Wed. N. Goetsee te Gorkum.

19. Gemeentearchief Gorinchem no. 2755, 2756.

20. Wilhelmus Maas, later predikant te Vierlingsbeek.

21. Zie over Latijnse school en haar programma o.a.: Dr. H. W. Fortgens: „Schola Latina”, A. J. van Duyvendijk: „De Motivering van de Klassieke vorming”, Dr. J. L. M. de Lepper: „De Latijnse Scholen in Noordbrabant” en „De Voorgeschiedenis van het seminarie Ypelaer”, G. Bolkestein: „De Voorgeschiedenis van het Middelbaar Onderwijs” en Dr. M. A. Nauwelaerts: „De Oude Latijnse School van Breda”. Zie ook J. Wille: „De Literator R. M. van Goens en zijn Kring”, p. 29 e.v.

Over de Latijnse School te Nijmegen, waarvan Schonck in 1780 rector werd, is nog een uitvoerig rapport uit 1809 (G.A.N.: correspondentie Latijnse School)

22. Van Hamelsveld: De Zedelyke Toestand der Nederlandsche Natie op het einde der achttiende eeuw, p. 423.

23. Geciteerd bij C. Bolkestein, a.w. p. 62.

24. J. L. M. de Lepper: De Latijnse Scholen in Noordbrabant, Brabantia 3e jg., p. 245.

25. Volgens J. van Vloten in zijn „Bloemlezing uit de Nederlandsche Dichters der achttiende eeuw” (p. 547): „op den trant van Fortman in zijn „Dichtlievende Verlustingen”.”

Inderdaad heeft de wijze van becommentariëren veel van de wijze waarop J. Fortman, praeceptor der Latijnse School te Hoorn, zijn „Dichtlievende Mengelingen” (1772) van „taal- en dichtkundige aanmerkingen” voorzag.

Volgens A. J. van der Aa (Biogr. Wdb. 17e dl, 1e stuk, p. 394) zijn de commentaren in de geest van die van Broekhuizen op Tibullus en Propertius en Mitscherlich op Horatius.

26. Gerecenseerd in De Hedend. Vad. Letteroef. 1776 A, p. 46—48 en de Ned. Bibl. 1777, p. 424—428.

27. Op de overeenkomst wezen de Hedend. Vad. Letteroef., 1776, A, p. 48. Le Chef d'Oeuvre d'un inconnu is echter door Schonck niet in alle opzichten nagevolgd. Le Chef d'oeuvre d'un inconnu parodieert meer de stilistische commentaren, Schonck's Slaa-tuintjes — aanmerkelijk minder fijnzinnig — de taalkundige annotaties. De auteur van Chef d'oeuvre d'un inconnu was Hyacinthe Cordonnier, genaamd Saint-Hyacinthe (1684—1746).

28. Genoemd in G. W. Huygens: De Nederlandse Auteur en zijn Publiek, p. 59.

29. Geld. Volksalmanak voor het jaar 1851, p. 8.

30. A. J. van der Aa: Biogr. Wdb., dl. 17.

31. Prov. Geld. en Nijmeegsche Courant, 5. nov. 1893.

32. Prov. Geld. en Nijm. Courant, 5. nov. 1893.

33. Zie over bezoek van Gellert aan Frederik II: Albert Lindner, Christian Fürchtegott Gellert, in Poetische Werke von Ch. F. Gellert II, p. 132 e.v.

34. J. A. Cramer: Christian Fürchtegott Gellerts Leben, p. 38—39.

- 35 Over de ontwikkeling van de fabel J H Heybroek De Fabel
- 36 Geciteerd in Fritz Helber Der Stil Gellerts in den Fabeln und Gedichten p 2
- 37 Geciteerd in Moritz Durach Christian Furchtegott Gellert, p 8
- 38 Geciteerd in Fritz Helber a w p 2
- 39 Zie W J Noordhoek Gellert und Holland, p 148 e v Eerste uitgave Fabeln en Vertelsels in 1772 door Joh Lublink de Jonge
- 40 W J Noordhoek a w p 32
- 41 Ewald kist Verhandeling ter beantwoording van de vraag Wat is er in de Schriften van Gellert, waardoor hij, als schrijver, dien buitengewonen opgang ge maakt heeft welke zijne levensgeschiedenis hem toekent (Mnemosyne VI, p 47)
- 42 Zie H A C Spoelstra De Invloed van de Deutsche Letterkunde op de Nederlandsche in de tweede helft van de achttiende eeuw, p 7 W J Noordhoek Gellert und Holland p 15 en L Knappert Gesch van de Ned Herv Kerk gedurende de 18e en de 19e eeuw, p 70 Wel kenden de officieren Duits, omdat de soldaten voor een groot deel Duitsers waren (J Hartog De Spect Geschriften, p 158)
- 43 Aldus Voorbericht
- 44 D w z medelid Het genootschap kende namelijk hoofddelen, medeleden en beschermheren De hoofddelen waren eigenaars van de goederen en bezittingen van het Genootschap Ze hadden het volledig bestuur over de huishoudelijke zaken en de geldmiddelen Zij corrigeerden ook de drukproeven In de archiefstukken van 1773 treffen we als hoofddelen aan Cornelis van Hoogeveen Jr, Cornelis Hehlger, M J van Staden, Pieter Vreede Jr, J A van Hoogeveen Langerak, Karel de Pecker en Anthony Hen In 1772 telde het genootschap, dat in 1766 door enige jonge dichtminnenden was opgericht, zich onder de hoede van vier beschermheren Benotend als beschermheer werden toen Mr Johan van der Marck, hoofdofficier van de stad Leiden Mr Daniel van Alphen, griffier van de stad Leiden en president van de Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde, Mr Jan van Royen Bewindhebber van de Geotrooieerde Generale Oost Indische Maatschappij der Verenigde Nederlanden en prof Jan Jacob Schultens, hoogleraar in de theologie en de oosterse talen te Leiden Deze beschermheren waren niet verplicht verzen te schrijven Met de hoofddelen bepaalden ze de stof voor prijsverzen en ze vormden met de hoofddelen de jury
- De medeleden moesten, evenals de hoofddelen, vier maal per jaar een dichtstuk inleveren, of voor ieder niet-ingeleverd stuk f 1,— betalen Had men in twee opeenvolgende jaren geen contact met het genootschap opgenomen, dan werd men van de ledenlijst geschrapt Verboden was het in te leveren een 'personeel' stuk (huwelyks, verjaardag of lykdicht), en ook mocht men geen stuk inleveren dat tegen „de geopenbaarde godsdienst, de deugd, de goede zeden, de eerbaarheid, de wettige regering, eenig Genootschap of tegen iemand persoonlijk' gericht was Om als lid te worden toegelaten moest men van een onbesproken gedrag zijn
- 45 Het „voornaemste doelwit van de leden KWDAV was „in hunne uren van uitspanning, de Nederduitsche taal in haar kracht, rijkdom en schoonheid te bevestigen en, zoo veel hun vermogen toelaat, meer en meer te zuiveren van een aantal bastaert woorden en verkeerde Spreekwijzen, als ook om zich te oefenen in de aenvallige en nooitvolprezene Dichtkunde (F v Mieris D van Alphen, Beschrijving der Stad Leyden II, p 12) Zie ook Cosmopoliet, p 85 („De verbetering, verrijking en volmaking der landstaal is daar [in de dichtgenootschappen] billyk het eerste werk, en trekt de aandacht het eerst tot zig)
- 46 In 1778 gouden penning voor het gedicht op de prijsstof „Het Heil der Vrede' en

in 1781 voor zijn „Verhandeling over het Heldendicht”.

47. In 1776 werd *Bildderdyk* met een gouden medaille bekroond voor zijn „De Invloed der Dichtkunst op het Staatsbestuur”, en eveneens viel hem toen een bekroning ten deel voor zijn „De Ware Liefde voor het Vaderland”.

48. R. A. Kollewijn: *Bildderdyk. Zijn Leven en Werken*, p. 58 e.v.

49. Boileau: „Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage Polissez-le sans cesse, et le repolissez”.

(*Art Poétique* I, vs. 172—173.)

50. Van het archief van KWDAV is zo goed als niets over. Bijna alleen maar zijn bewaard gebleven enige gedrukte verhandelingen over de jaarvergaderingen.

51. Enkele malen verschenen gedichten van Schonck in de *Tael- en Dichtlieven- de Oefeningen van het Genootschap*. Over zijn vertaling van de vijftiende zang van Theocritus (in derde deel, 1780) was men enthousiast.

(zie de inleiding p. VII).

52. Over *Pan Poeticon Batavum* zie E. Pelinck: „De Vergaderzaal van Kunst wordt door Arbeid Verkreegen” in *Jaarboekje voor Gesch. en Oudheidk. van Leiden en Omstreken* 1956, p. 155 e.v. Het *Pan Poeticon* is verloren gegaan bij de buskruitramp in 1807.

53. Gerecenseerd in *Ned. Bibl.* 1779, p. 58—60.

54. Van Hamelsveld, a.w. p. 301.

55. Zie hiervoor o.a. J. G. van Dillen: „Omstandigheden en Psychische Factoren in de Economische Geschiedenis van Nederland” en H. Brugmans: „De Koopman Mercurius als Spectator”. (*Tiende Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum*).

56. Zie hiervoor: J. Bierens de Haan: „Van Oeconomische Tak tot de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel.”

57. Het is opvallend hoe men in de tweede helft van de achttiende eeuw gaarne teruggrijpt op de Batavier als toonbeeld van eenvoud en deugdzaamheid. De Batavier, reeds door Tacitus genoemd, wordt, mede door Hooft's *Bato*, langzaam maar zeker het voorbeeld van de held, in de patriottentijd vooral van de vrijheidsheld; overigens zowel door patriotten als orangisten gehanteerd. Naar het mij toeschijnt, speelt in deze Batavier-mythe zeer zeker ook de verering voor „de edele wilde” mee, „le bon sauvage” die hier een Nederlands karakter kreeg. Dat Schonck, wanneer hij rector te Nijmegen is, veelvuldig naar de Batavier verwijst, houdt natuurlijk tevens verband met het feit dat Nijmegen zich als het door Tacitus genoemde *Oppidum Batavorum* beschouwde.

58. Zie p. 31 en 32.

59. In 1774 verschenen. De 16e nov. 1774 ook in Gorinchem ingevoerd (zie W. F. Emck Wz.: *Kroniek van Gorinchem*). Over deze psalmberijming zie L. de Geer: *Ontstaan, Invoering en Ontvangst van den Ev. Gezangenbundel*, hfdst. I, en L. Knappert: *Gesch. v. d. Ned. Herv. Kerk gedurende de 18e en de 19e eeuw*, p. 139 e.v.

60. Men mag deze beide begrippen niet geheel identificeren. Zie H. Schmidt Degener e.a.: *Het Rationalisme*.

61. *Tafereel van de Zeden, Opvoeding, Geleerdheid, Smaak en Verlichting*, in het voormalig gewest van Holland, aan het einde der agttiende eeuw. p. 7.

62. Voor lijst van spectatoriale geschriften uit die tijd: J. Hartog, a.w. p. 37—40

63. Van Hamelsveld, a.w. p. 262.

64. Van Hamelsveld, a.w. p. 288 en 289.

65. id. p. 278; zie ook p. 281.

66. *De Grijsaard* II, p. 303.

67. *De Weelde in Nederland*, p. 6.

68. id. p. 20.

69. Van Hamelsveld, a.w. p. 272.

70. id. p. 290

- 71 id p 240
- 72 De Weelde, p 23
- 73 id p 236—237
- 74 id p 21
- 75 Zie hiervoor J J Ovezall Over het sociale aspect van de homosexualiteit in de achttiende eeuw in Nederland (Ned Ts voor de Psych N R VIII, p 305 350)
- 76 De Denker III, p 330
- 77 J Hartog De Spectatoriale Geschriften van 1741—1800 p 89
- 78 Van Hamelsveld, a w p 292
- 79 id p 312
- 80 De Vaderlander II, p 225
- 81 Zie over de kleding J H Derkinderen-Besier De Kleding onzer Voorouders 1700—1900
- 82 Omstreeks 1782, toen Willem V de titel Protector van de Oeconomische Tak aangenomen had, was het dragen van inlandse stof een korte tijd mode (J Bierens de Haan, a w p 41)
- 83 Zie p 16
- 84 Van Hamelsveld, a w p 172 Zie ook Hartog, a w p 101
- 85 Cosmopoliet, p 67
- 86 Hartog, a w p 91 Zie ook Van Hamelsveld, a w p 182 en Bolkestein Voorgeschied van het Middelb Onderw p 76
- 87 Van Hamelsveld, a w p 367
- 88 Meestal waren ze dan twee a drie jaar oud (H Pomes Over Van Alphens Kindergedichtjes, p 71) Zie over deze kleuterschool ook Van Hamelsveld, a w p 189 en 210 e v , en Een Cosmopoliet, p 62
- 89 Zie o a J J de Gelder De Oude Scholen, p 43
- 90 Van Hamelsveld a w p 215
- 91 Cosmopoliet, a w p 63 Ook Van Hamelsveld, a w p 216
- 92 Van Hamelsveld, a w p 423, Bolkestein, a w p 58 e v Cosmopoliet, p 70
- 93 Van Hamelsveld, a w p 432
- Boeles, a w p 365 Zie ook uittaling van Schonck op p 50 van deze studie
- 94 Van Hamelsveld, a w p 316 („Veele huisgezinnen zijn er, die naauwlyks brood, veel min andere spyzen of vleesch proeven, aard-appelen, meelspyzen enz maaken meestal het voedsel der geringeren uit”)
- Zie ook I H M C Adriaens De Magistraat van Nijmegen en de Armenzorg, p 26
- en L G J Verberne In de Spiegel van het Verleden, p 23
- 95 Van Hamelsveld, a w p 349 en 366
- 96 id p 377, De Vletter Opvoedk Denkb v B Wolff en A Deken, p 124
- 97 Cosmopoliet, a w p 17
- 98 Van Hamelsveld, a w p 511
- 99 Gerecenseerd in Vad Letteroef 1779, p 334—336 en Ned Bibl 1780, p 531—537
- 100 De huidige uitgeverij C B van Goor Zonen is geen voortzetting van de uitgeverij A van Goor (brief directeur C B van Goor Zonen) Lr is zelfs geen familierelatie geweest
- 101 Paul van Tieghem Le Romantisme dans la littérature européenne, p 13
- 102 J Macquet, Nw Bijdr tot de Oph der Vad Letterk II, p 85—101
- 103 Paul van Tieghem, a w p 48
- 104 Over het toneel in die dagen en de rommelige sfeer in de schouwburgen — het toneel was toen een soort volksvermaak — zie Ben Albach Helden, Draken en Comediananten
- 105 „Men heeft er reeds in veele steden, die zoo goed als ledig staan, en in de voornaamste zijn slechts weinige leerlingen’, aldus Van Hamelsveld over de Latynse Scholen, a w p 422

106. Zie ook p. 32.
107. A. Kluit: *Oratio inauguralis de superstitiosissimo iuxta atque perniciosissimo in templis et urbibus sepiundi ritu* (Medioburgi 1776). In het voorwoord van deze rede treft men een serie werken en artikelen aan die Kluit geraadpleegd heeft. De meeste zijn uit de jaren 1775—1776.
108. De sentimentele grafcultus, uit Engeland overgewaaid, heeft, voor wat Schonck betreft, hier geen invloed op gehad. Over het begraven in die tijd zie o.a. L. Knappert: *Van Sterven en Begraven*, p. 14 e.v. en ook F. van Mieris-D. van Alphen: *Beschrijving der stad Leyden III*, p. 6* en 7*.
109. Johann Kaspar Lavater (1741—1801), grondlegger der fysiognomiek. Lavaters prozawerk maakte hier grote opgang; tot ver in de negentiende eeuw was het geliefde lectuur in vele gezinnen. Men las vooral zijn *Physiognomische Fragmente* (1775—'78). Zie Kaakebeen: *De Invloed der Duitsche Letteren op de Nederlandsche*, p. 37.
110. Nieuwe psalmberijming 1774. Nog in 1778 werden op Walcheren baldadigheden n.a.v. de nieuwe psalmvertaling door soldaten bedwongen.
111. 4 juli 1776 de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring.
112. Vooral vele kooplieden hadden, uit handelsbelang, voor Amerika gekozen
113. In het eerste deel van zijn *Fabels* laat Schonck zich meer dan eens laatdunkend over de boeren uit.
114. Officieel: Latijnse Scholen. Dit houdt niet in dat de rector te Nijmegen meer dan een school onder zich had. „Scholen” betekende in die tijd vaak „klassen”. (De Lepper, *Voorgeschiedenis Seminarie Ypelaer*, p. 35, voetnoot)
115. Zie over Boekelman: M. A. Nauwelaerts, a.w. p. 127 e.v. Boekelman was te Breda opvolger van A. C. Schonck.
116. G.A.N. Raadsignaat 1780, 1 nov.
117. Van f 700,— op f 750,— per jaar.
118. J. in de Betouw: *Quartierlyke Academie en Apostolische of Latijnsche School*, p. 18.
119. J. Schulting, geb. 3 mei 1656 te Duisburg. Was een tijdlang hoogleraar in de geschiedenis en de welsprekendheid aan de illustere school te Nijmegen. Overleed in 1666 aan de pest. Was een van de voornaamste leerlingen uit de school van Gronovius.
Gerard Noodt, geb. 1647 te Nijmegen. Bezocht daar de Latijnse School. Op zestienjarige leeftijd naar de illustere school aldaar. Leerling van Schulting. Studeerde vervolgens te Leiden en Utrecht, en promoveerde in 1669 te Franeker. Op 24-jarige leeftijd hoogleraar in de rechten te Nijmegen. In 1679 hoogleraar te Franeker; in 1684 hoogleraar te Utrecht, in 1686 hoogleraar te Leiden. Gestorven 15 augustus 1725. Begraven te Nijmegen.
- J. Smetius: geb. 10 oct. 1590 te Aken. Studeerde o.a. te Harderwijk (waar leerling van Pontanus). In 1615 hoogleraar te Sedan. Vanaf 1618 predikant te Nijmegen. Verrichtte vele oudheidkundige onderzoekingen te Nijmegen. Betoogde o.a. dat Nijmegen het Oppidum Batavorum van Tacitus was. Zijn werk over de geschiedenis van Nijmegen werd voortgezet door zijn zoon J. Smetius (geb. 1636)
- C. V. Vonck: geb. in 1725 te Nijmegen. Studeerde te Utrecht. Ging in 1762 naar Duitsland en werd daar r.-k. In 1763 hoogleraar te Mannheim. In 1765, ziek, naar Nijmegen terug. Overleed na langdurig lijden in 1769. Hield zich bezig met tekstemendaties.
120. G.A.N. Raadsignaat 1781, 21 febr.
121. Gerecenseerd in Alg. Vad. Letteroef. 1784, p. 165—169 en in Nieuwe Bibl 1785, p. 55—59. De Nieuwe Ned. Bibl. is enthousiaster dan de Vad. Letteroef.
122. J. C. Gottsched (1700—1766), hoogleraar te Leipzig, auteur van o.a. *Versuch einer critischen Dichtkunst* (1729), classicist. Gellert was tijdlang volgelving van Gottsched.

123. Johann Jakob Bodmer (1698—1783)
Johann Jakob Breitinger (1701—1776)
Bodmer en Breitinger wekten Gottsched's ergernis door hun Abhandlung von dem Wunderbaren in der Poesie en Critische Dichtkunst. Deze Zwitseren zagen de betekenis van de poëzie vooral in de werking op het gemoed.
124. R. Carp: Salomon Gessner als Dichter beschouwd.
(*Mnemosyne* IV, p. 102).
Paul van Tieghem: *Les Idylles de Gessner*.
(*Revue de la Litt. Comparée* IV, p. 49.)
125. Paul van Tieghem: *Les Idylles de Gessner* . . . *Revue Lit. Comp.* IV, p. 240.
126. P. Leemann-van Elck: Salomon Gessner. *Sein Lebensbild*, p. 49.
127. Mr. R. Carp, *Mnemosyne* IV, p. 89.
128. Paul van Tieghem, *Les Idylles*, p. 226.
- Zie ook over Rousseau's enthousiasme P. Leemann-van Elck: Salomon Gessner, p. 36 en p. 96.
129. Paul van Tieghem: *Les Idylles de Gessner et le Rêve Pastoral dans le préromantisme européen*.
(*Revue de Littérature Comparée* V, p. 222.)
130. P. Leemann-van Elck, a.w., p. 246.
131. *Revue de Lit. Comp.* IV p. 258.
132. M. M. Prinsen: *De Idylle in de Achttiende Eeuw*, p. 293.
133. Waarschijnlijk niet voor 1781 voltooid, gezien het beroep op Feith's *Verh. over het Hieldendicht*.
134. Rhynvis Feith: *Verhandeling over het Hieldendicht*, p. 49 en 139.
135. Ook geciteerd door Rhynvis Feith in zijn *Verhandeling over het Hieldendicht*, p. 140.
136. *Revue de Lit. Comp.* IV, p. 52.
137. P. G. Witsen Geysbeek: *Biogr. Anth. en Crit. Wdb.*
138. J. Smetius betoogde dat Tacitus' *Oppidum Batavorum* Nijmegen was.
139. Gerecenseerd in *Nw. Ned. Bibl.* 1784, p. 287—288 en *Alg. Vad. Letteroef.* 1784, p. 219—220.
140. Zie: *Naauwkeurige Beschrijving der Overstromingen benevens derzelver treurige Gevolgen zo buiten als binnen de Republiek in den jaare MDCCCLXXIV voorgevallen*.
(Zie met name p. 129 e.v.)
En J. Blanken Jansz.: *Memorie betreffende den staat der rivieren, etc.* p. 31.
141. Gerecenseerd in *Alg. Vad. Letteroef.* 1785, p. 619—620 en *Nw. Ned. Bibl.* 1785 p. 598—604.
142. De *Nw. Ned. Bibl.* (1785, p. 604) is het met deze beslissing niet eens. Zij schrijft: „Maar wat zou het schaaden, indien beide deeze Dichters, van wier beproefde kunde wij ons alles goeds mogen belooven, ieder naar zijn talent, den Griekschen Dichter in een Nederduitsch gewaad kleeden?”
143. De laatste strofe gaat over van Horatius-motieven op Seneca's „*Thyestes*”, vs 391—400, hier niet letterlijk vertaald. De slotzin van deze strofe is een zelfstandige afwijking.
Zie voor thema van „*De Gelukkige*” ook P. C. Hoof: „*Geeraerd van Velsen*”, vs 1264—1287.
144. Zie G. Stuiveling: *Rondom de Economische Liedjes van Wolff en Deken*, in *Rekenschap*, p. 72—97.
145. De reden kan natuurlijk ook zijn dat Schonck Engelsgezind was.
146. Volgens A. G. Pikkemaat berustte de Oranje-gezindheid van de magistraat op niet veel meer dan opportunisme. (*Bataafse Vrijheid in Nijmegen*, p. 42 e.v.)
147. Geredigeerd door Etienne en Johan Luzac.
148. Geredigeerd door Pieter 't Hoen.
149. Onder redactie van Mr. Hespe.

150. Onder redactie van R. M. van Goens.
151. Vooral op aansporing van Van der Capellen's „Aan het Volk van Nederland”.
152. Prinsesseboontjes werden nu slaboontjes genoemd en zelfs het dragen van goudsbloemen was niet toegestaan.
153. Gerecenseerd in Nw. Alg. Vad. Letteroef. 1790, p. 613—615.
154. Titea en haar zonen: de patriotten. De naam Titea niet in Ovid. Met.
155. Willem V.
156. Prinses Wilhelmina.
157. Memfis: Nijmegen.
158. Schonck geeft hier een geheel ander beeld van Nijmegen dan A. G. Pikke-maat a.w.
159. Frederik Willem van Pruisen.
160. Eerste deel, p. 153 l/m 157.
161. Veel van dergelijke gelegenheidsgedichten schreef o.a. Adriaan Loosjes (zie M. H. de Haan: Adriaan Loosjes, p. 43)
162. Gerecenseerd in Vad. Bibl. 1792, p. 381—383 en Alg. Vad. Letteroef. 1794, p. 657—662.
163. in 1791.
164. Alg. Vad. Letteroef. 1792, p. 44 e.v. („en wat hebben wij? — De Eneas van Virgilius in zijn Zondagspak, door Langendijk, en . . . nog eenige Parodiën”). Men mag uit het een en ander opmaken dat Schonck zijn „De Bonheur uit de Mode” in zeer korte tijd vervaardigd heeft.
165. Zinspeling op de ballontocht van de gebroeders Montgolfier (5 juni 1783).
166. Zinspeling op de Jacobijnenmuts.
167. Tuusen 1775 en 1795 was Goethe's Das Leiden des jungen Werthers hier zeer populair. De tijdgenoot begreep deze zinspeling even gemakkelijk als de zinspeling op de ballontocht en op de Jacobijnenmuts.
168. Geoffrey Tillotson in Introduction tot zijn uitgave van The Rape of the Lock, p. 9.
169. Gerecenseerd in Alg. Vad. Letteroef. 1799, p. 318—320 en Nw. Vad. Bibl. 1799, p. 366—368.
- De Alg. Vad. Letteroef. zijn er minder tevreden over dan de Nw. Vad. Bibl.
170. Bovendien ging te Parijs en te Den Haag het gerucht dat Napoleon van plan was het Oranjehuis in zijn vroegere positie te herstellen.
(Th. Jorissen, Historische Bladen I, p. 383.)
171. Kleine Dichterlijke Handschriften, 14e, 15e, 16e, 17e, 18e en 19e schakering. Amsterdam, 1801—1807.
172. Geb. 7 dec. 1748 te Amsterdam, boekhandelaar en uitgever. Zijn winkel was iedere morgen verzamelplaats van dichters. Gest. in 1808. Ter aarde besteld door Bilderdijk, Helmers, Loots, Kinker e.a.
173. Geb. 10 sept. 1775; dominee, o.a. te Montfoort en Maastricht, Gest. in 1853.
174. Geb. ± 1750 te Amsterdam. Verbleef geruime tijd in de West. Schreef o.a. Surinaamsche Mengelpoëzy (1801) Overleed 1 nov. 1805 te 's-Gravenhage.
175. Gerecenseerd in Hedend. Vad. Letteroef., 1806, p. 387—389.
176. Gemeentearchief Nijmegen; anoniem stuk: Het Valkhof te Nijmegen.
177. Voor de volledige tekst van de Lot-gevallen zie p. 155 e.v.
178. Gerecenseerd Alg. Vad. Letteroef. 1806, p. 415—418.
179. P. C. Hoof, Granida:

Het vinnich stralen van de Son
Ontschuil jek in 't bosschage;
Indien dit bosje clappen con,
Wat melden 't al vryage!
180. L. de Geer: Ontstaan, invoering en ontvangst van den Evangelischen Gezangenbundel in de Nederduitsch Hervormde Kerk, p. 18.

181. id. p. 19; zie ook Mr. L. L. D. Nepveu: Het leven van Mr. Hieronymus van Alphen in Dichtwerken van Mr. Hieronymus van Alphen en J. C. van de Kastele: Levensschets van Mr. P. L. van de Kastele in het 1e deel van diens Dichtwerken (1844).
183. id. p. 21.
183. Gerecenseerd in Hed. Vad. Bibl. 1807, p. 652—655.
184. L. de Geer, a.w. p. 46.
185. Dichtvruchten van den Vriendenkring Kunst door Vriendschap Volmaakter, vijfde inzameling (1807).
186. Slechts één stuk van A. L. Barbaz; zie voor lijst van vervaardigers L. de Geer, a.w. p. 190 e.v.
187. L. Knappert: De Ramp van Leiden na honderd jaar herdacht, p. 23 e.v.
188. Gerecenseerd in Hedend. Vad. Bibl., 1807, p. 369—371.
189. L. Knappert, a.w. p. 54 e.v.
190. Gerecenseerd in Hedend. Vad. Bibl. 1810, p. 654—656.
191. Gerecenseerd in Alg. Vad. Letteroef. 1806, p. 192 en Hedend. Vad. Bibl. 1806, p. 387—389.
192. E. Knüttel-Fabius: Oude Kinderboeken, p. 50.
193. Over Weisze's en Burmann's invloed op Van Alphen zie H. Pomes: Over Van Alphen's kindergedichtjes, p. 244 e.v.
- G. W. Burmann's Kleine Lieder für kleine Mädchen dateert uit 1772, zijn Kleine Lieder für kleine Jünglinge uit 1773. Ze kwamen naderhand gezamenlijk uit. C. F. Weisze's Lieder für Kinder verscheen in 1767.
194. Verschenen in 1693.
195. Geciteerd in H. Pomes, a.w. p. 114.
196. L. J. T. Wirth: Een Eeuw Kinderpoëzie, p. 79.
197. P. A. de Genestet: Over Kinderpoëzy, p. 42—43.
198. Gemeentearchief Nijmegen, Raadsignaat over 1816, vrijdag 19 juli.
199. Gemeentearchief Nijmegen, Raadsignaat over 1816, woensdag 4 sept.
200. Boekzaal der Geleerde Waereld 1816, p. 343—345.
201. Gegevens Burgerlijke Stand Nijmegen.
202. Geld. Volks-Almanak voor 1851, p. 19.
203. Prov. Geld. en Nijm. Courant, 5 nov. 1893.
204. J. te Winkel, Gesch. der Ned. Letterk. i.d. eerste eeuw der Europ. Staats-omw. I, p. 91.
205. G. Kalff, Gesch. der Ned. Letterk. VI, p. 161.
206. Ned. Bibl. 1777, p. 428; zie ook Vad. Letteroef. 1776, p. 48.
207. Ned. Bibl. 1779, p. 58.
208. Ned. Bibl. 1780, p. 531 e.v.; Alg. Vad. Letteroef. 1779 p. 334 e.v.; Nieuwe Ned. Bibl. 1785, p. 598 e.v., Alg. Vad. Letteroef. 1786, p. 619.
209. Nw. Ned. Bibl. 1784, p. 55.
210. Alg. Vad. Letteroef. 1784, p. 165.
211. Alg. Vad. Letteroef. 1784, p. 219; Nw. Ned. Bibl. 1784, p. 287.
212. Nw. Alg. Vad. Letteroef. p. 613.
213. Vad. Bibl. 1792, p. 381.
214. Alg. Vad. Letteroef. 1794, p. 662.
215. Alg. Vad. Letteroef. 1799, p. 318.
216. Nw. Vad. Bibl. 1799, p. 367.
217. Hedend. Vad. Bibl. 1806, p. 388.
218. Alg. Vad. Letteroef. 1806, p. 192; Hedend. Vad. Bibl. 1810 p. 654 e.v.
219. E. Ermatinger, Deutsche Dichter I, p. 9.
220. Kleine Dichterlijke Handschriften, 18e en 19e schakeering.
221. Raadsignaat Nijmegen 14 dec. 1803.
222. F. H. M. C. Adriaens, De Magistraat van Nijmegen en de Armenzorg 1750—1800, p. 26.

LOT-GEVALLEN
van
NYMEEGENS
BURGT.

Op een avond, dat de Zon,
Die reeds tot den tweeling snelde,
Naar de frische koelte helde,
Van de wester pekelbron:
In 't getij, dat duizend keelen,
Duizend bloemen, ryk in geur,
Zacht en liefelijk van kleur,
Oog en oor en harten streelen;
In 't getij, dat door 't geboomt,
Zoele lente-windjes dart'len,
Glad-geschubde visjes spart'len,
Overall waar 't water stroomt;
In die lagchende oogenblikken,
Mogt ik, aan des Waalstrooms boord,
Door het lieflijk weêr bekoord,
Mijnen matten geest verkwikken.
Wand'lende op het heuvelzand,
Dat, in spijt van storm en winden,
Thans met popel, els en linden,
Wilg en eiken staat beplant.
Daar nog korts de hooge daken,
Reuzen-torens, dik en sterk,
Monsters van oud metzelwerk
't Hoofd tot in de wolken staken.
Elke voetstap, dien ik deed,
Bragt aan mijn' vermocide zinnen,
't Geen, nog korts, hier stond, te binnen,
Niet dan met het grievendst leed.
'k Stelde mij dit Slot voor oogen,
Nijmeegs kroon, en praal-sieraad,
Dat op achtbaarheid, en staat,
Oudheid en gezag mogt boogen.
Moê van 't wand'len heen en weêr,
Zette ik, op een' steenen drempel,
Bij den ouden Afgods tempel,
Mij, een' korte poos, ter neêr.
'k Dacht daar op de wisselingen,

't Wankelbaar en broos bestaan
 Van al 't geen de zilv'ren maan
 Gade slaat, in haare kringen.
 Gansch verrukt door 't ver gezicht,
Welk een plaats toch kan men noemen,
*Die op zoo veel schoons mag roemen?*¹
 Die niet voor den Hofberg zwicht!
 Opgewekt door 't groen der linden
 Van des Waalstreams overzij,
 Balzemgeur, dien 't jaargetij
 Aanbragt, met behulp der winden,
 Peinsde ik daar op 't wank'lend lot
 Veeler Landen, Rijken, Steden,
 'k Dacht aan 't geen, nog korts geleden,
 Wedervoer aan Burgt en Slot.
 'k Dacht aan stammen en geslachten,
 Die, op wieken van de Faam,
 Hun' behaalden roem en naam
 Eens hier tot de sterren bragten.
 Maar wier roem, door 't wisslend wiel
 Van de valschte der Godinnen,
 Schoon zij zich van elk ziet minnen,
 Weder naar de laagte viel.
 'k Brande van gerekt verlangen,
 Om 't geschicht van dit Kasteel,
 Zoo niet gansch, dan slechts ten deel,
 In mijn oor te mogen vangen.
 'k Zag den Waalgod, van den zoom,
 Met een aantal vlugge reijen
 Zijner Nijmfen, speelemeijen,
 In, en op den blanken stroom.
 'k Zag de mindre Meir-Najaden,²
 Met des Waalgods breedten stoet,
 In, en op, en langs den vloed,
 Zwemmen, danzen, dobb'ren, baaden.
 Eind'lijk zette Waalgod zelf,

¹ Volgens het Latijnsche Vers van den Hr Smetius

*Quattuor unde licet fluvii dinoscere vela,
 Quem dabis haec possit, qui dare cuncta, locum?*

te vinden in de Chronijk van Nijmegen pag. 281. Den laatsten regel van dit distichon leest men op den leuning van eene der banken, die op de Plantagie geplaatst zijn, met deze overzetting:

*Weet ge mij een plaats te noemen,
 Die op zoo veel schoons kan roemen?*

² Meir, een riviertje, dat bij Nijmegen in de Waal uitloopt.

Dien geen speelen meer gelusten,
 Zich, zoo 't scheen, om wat te rusten,
 Neêr bij 't dik en rond gewelf
 Van den omgestorten toren;
 Daar het murm'lend stroomgeruisch
 Van de dubbelde Ooische sluis,
 Zacht en streelend zich liet hooren.
 't Onvermoeid en schel gefluit
 Van de graauwe karrekieten,
 Minnaars van het riet en vlieten,
 Paarde zich met dit geluid.
 'k Hoorde uit de Ooi de gladde koeijen,
 Door het malsche gras gevoed,
 Langs des meirstrooms blanken vloed,
 Log en luid en langzaam locijen.
 't Scheen, zij riepen, als om strijd,
 Tot de vlugge Meir-Najaden,
 Die in 't kronklend nat zich baaden,
 „Maakt ons onze roomvracht kwijt.
 Van den berg-top nêergesteeën,
 Nader ik den groenen boord
 Van dien zachten, stillen oord,
 Aan den mond des meirs gelegen.
 Van mijn' blooheid gansch ontdaan,
 Spreek ik, bij het zacht geklater
 Van des meirstrooms kabb'lend water,
 Dus den grijzen Waalgod aan:
 „Rhijntelg! moe zoo 't schijnt, van *waalen*,
 Wil mij, zoo ik 't vergen mag,
 (U toch heugt van jaar en dag,)
 's VALKHOFs eersten oorsprong maalen.
 'k Weet, Gij hebt het als een kind,
 Dat, aan Uwen boord, liep speelen,
 Dikwerf zachtkens komen streelen,
 Malsch getroeteld, teêr bemind.
 Ja, Gij mogt, in vroeger dagen,
 Even als uw vader doet,
 Op de burgten langs zijn' vloed,
 Roem op Nijmeegs Pronkburgt draagen.
 't Schijnt dat onze vaders meer ³
 Zich vermaakten met bedrijven,
 Dan met daaden op te schrijven,
 Vlugger waaren met den speer,

³ Tacitus hist. L.IV. cap. 12. et de moribus German. C.XI.

Dan met pen en letter-stiften,
 Kloeker met het blinkend staal,
 Dan, om door een echt verhaal,
 't Waare van het valsch te schiften;
 'k Vind althans, waar ik mij wend,
 Hoe ik blaad'ren mooge, of zoeken,
 's *Valkhofs* aanleg, in geen' boeken,
 Op papier, noch perkament.
 Wil, zoo ik het U mag vergen,
 Niets van deze schutting-schans,
 Die de nijldige afgunst thans
 Heeft gesloopt, voor mij verbergen?
 Zeg mij, of, op Batoos grond,
 Dit gevaart, met muur en toren,
 Eer Augustus wierd gebooren,
 Reeds, in vollen praal, hier stond:
 Welk een lot aan trans en wallen,
 Door den wreevel-zicken nijd,
 Erger vijand dan de tijd,
 Telkens zij te beurt gevallen?
 Leer mij, of dit trots gesticht
 Zijnen naam droeg van de *Franken*,
 Aan den *Valk* dien heb te danken,
 Of aan *U* dien zij verpligt?..
 Moet ik *Waal-* of *Valkhof* zeggen?..
 Uit wat tongval, uit wat oord,
 Door welk echt-, of bastaard-woord,
 Is die stamnaam uit te leggen?
 Zoo de tijd niet blad bij blad,
 Uit de Archiven had gereeten,
 'k Zou veelligt van daar dan weeten,
 't Geen Gij thans alleen bevat.
 Doe mij, in die vroeg're dagen,
 In die grijsheid rugwaard zien,
 Wil mij uwen bijstand bién?
 'k Zal daar van, met dank, gewaagen.
 HOOGERS, wijd en zijd vermaard,
 Door Zijne ets-naald en penseelen,
 Heeft wel, in zijn' kunst-tafreelen,
 't Aanzien van het Hof bewaard;
 4 GOOIJEN heeft wel, door zijn' verven,

⁴ De Heer H. HOOGERS heeft twee uitmuntende kunstplaten van het Hof in 't licht gegeven. De kunst schilder J. v. GOOIJEN heeft verscheiden tafreelen van het Hof vervaardigd. Waar van 'er eene op het Raadhuis ten toon hangt.

Op het doek; vergankelijk stof,
't Uiterlijk gelaat van 't Hof
Zoo hij kon, behoed voor sterven:
Maar dat wel bewerkt tafreel,
Schoon wij deze kunst verheffen,
Kan slechts een der zinnen treffen,
Doch verzaadt ons niet geheel.
De oudheids-lust is niet te vreden,
Zoo zij tot de waare bron,
Waar de bouw des Burgts begon,
Niet wat dieper af mag treden.
Waalgod hoorde mijne beê,
En, daar ik mijn' luistrende ooren
Wende, om zijnen zang te hooren,
Deelde Hij deez' taal mij meê:
„Dichter! waar toe dit geleden
Hartzcer, dit zoo wiss'lend lot
Van uw ncêrgeworpen Slot,
Waar toe all' die tegenheden
Mij weêr voor den geest gesteld?
'k Wil mijn' zwakheid niet verbloemen,
'k Schrei, zoo vaak ik 't Hof hoor noemen,
'k Ween om 't aangedaan geweld.
Ja, zoo vaak ik 't hoofd zal beuren
Uit mijn' groene waterzaal,
Zal ik, zonder perk of paal,
's Valkhofs laatsten val betreuren.
't Was een paerel aan mijn' kroon,
Als ik, langs zijn' hooge muuren,
Zacht het oever-zand kwam schuuren,
Toefde ik vaak verrukt door 't schoon.
Als het zijne hooge daken
Spiegelde in mijn stroom-kristal,
Kon mij niets, aan boord, of wal,
Meer verrukken, meer vermaaken.
't Valkhof was de reinste vreugd,
't Grootst en innigst welbehagen
Zoo van mijne grijze dagen,
Als van mijne groene jeugd,
Echter, om het vast vertrouwen,
Dat Ge in mijn geheugen stelt,
Zal ik, zoo veel 't de oudheid geldt,
't Geen ik weet, U kort ontvouwen.
„Deze waarheid is gegrond,

Dat reeds, eer mijn' groene boorden
 Keizer *Claudius* bekoorden,
 Deze wapenschans hier stond.
 Drusus, met zijn' legervaanen,
 Naar deze oorden heen gesneld,
 Als een Herkules, in 't veld
 Der schrikbaarende Germaanen,
 Drusus deed, langs vaders boord,
 Om dien arbeid te verlichten
 Meer dan vijftig burgten stichten,
 Zoo 'k van Rhijngod heb gehoord.
 'k Mogt toen, door de laage weien
 Van het onbedijkte land,
 Met de Nijmfen, hand aan hand,
 Onbeteugeld speelemeien.
 Ja, toen wierd vaak dáár geroeid,
 Schuit en vloten voortgedreeven,
 Waar nu 't rund, zoo vol van leven,
 Tierig graast, en dartel loeit.
 Breede en ligt-gelaaden kielen
 Voeren, op den weeken vloer,
 Die nu, door den noesten boer,
 Wordt berold met radde wielen.
 Maar dat kloeke Legerhoofd
 Deed mij rasch zijn' sterkte blijken,
 Heeft door dammen, kade en dijken,
 Mij van dit vermaak beroofd.
 Of ook toen, door 't puik der helden,
 Dit gevaart zoo grijs en oud,
 Tot 's Lands dekking, zij gebouwd,
 Kan ik voor geen' waarheid melden.
 Waarheid is 't, dat Romes magt
 Ook, al vroeg, mij hier kwam tergen,
 Zich verschanste op gintsche bergen,
 Met haare onwéerstaanbre kracht.
 Munten, die de beeldnis draagen
 Van den Roomschen vorst *Tibeer*,
 Door de duisternis weleer
 Diep bedekt, doch, in uw' dagen,
 Op gedolven, uit den grond,
 Strekken als zoo veel' getuigen,
 Dat de fabeltaal moet buigen
 Voor de waarheid van mijn' mond.
 Batoos kloeke legerknechten

Hebben hier ter stee, veellicht,
 Deze dekking-schans gesticht,
 Als 'er niet veel viel te vechten.
 Zij, die aan dat magtig Rijk
 Vaak ten schild en wapen strekten,
 Vaak der Keiz'ren leven dekten,
 Hebben mooglijk hier, ten blijk
 Van hun onvervalscht vertrouwen
 Op den *vriend-* en *broedernaam*,
 Zoo vereeuwigd door de Faam,
 Hier dit hecht gevaart doen bouwen.
 Dit gaat vast, dat menigwerf
 Ik het offer heb zien rooken,
 In deez' Burgt-Capel ontstookten,⁵
 Op dit oud en ad'lijk erf.
 In gewijde static-kleëren,
 Zag ik vaak een' ganschen drom
 Van het oude priesterdom,
 Hier hun blinde Goën vereeren.
 O, wat mogt ik menig puik
 Van verheven lof-gezangen,
 Luistrende in mijne ooren vangen,
 Rustende op mijn' waterkruik!
 Dan — aan welke der Godinnen,
 Of der Goden 's Priesters mond
 Die gewijde hymnen zond,
 Valt mij nu niet meer te binnen.
 Of zij *Baduhennia*,⁶
 Of *Teutates* eer beweezen,⁷
 Of zij ⁸ *Thor* of *Wodan* ⁹ preezen,

⁵ Sommigen willen dat deze *Capel*, bekend onder den naam van de *heidensche Capel* aan *Janus* zoude zijn toegewijd geweest. Zie JOH. IN DE BETOUW. *Lotgevallen van den Burgt binnen Nijmegen*, blz. 20.

⁶ Volgens de uitlegging van sommigen, zou deze naam zoo veel betekenen, als *Godin van het laage land*.

⁷ *Teutates* of *Teuta* was bij onze Voorouderen de eerste en voornaamste der Goden, mooglijk stamt hier van af ons woord *Teijdt* of *Tijdt*, het beginzel aller dingen, dus was bij de Grieken *Χρόνος* of *Κρόνος* de oudste hunner Goden.

Zie verder J. van Leeuwen oud Batavia I deel 10 hoofdstuk.

⁸ *Thor* was dezelfde met *Jupiter* bij de Romeinen, en heerschte over zee, lucht, hemel en aarde; die, als hij verstoord was *donderde*, hier van bij de oude Saxen, Zweeden en Deenen *Thuresdeag*, *Thorsdag*, en bij ons *Donderdag*. Zie Olaus Magnus. L. 2. C. 3.

⁹ *Wodan* *Woden* of *Gwodan* is *Mercurius*, die hier, volgens Tacitus, vooral gediend wierd en daarom ook *Rex* genaamd is. Zie Joh. in de Betouw, blz. 37, naar hem draagt nog onze *Woensdag*, te saam getrokken uit *Wodans* dag, zijnen naam. lat. *dies Mercurii*. Zie Vossius de Idololat. L.I.C. 37.

Dan wel grijze *Aufania*¹⁰
 Of zij stier of schaapen slachten,
 Vet van vlees, en wit van kleur,
 Dan, of zij den eêlsten geur
 Van gebloemte, aan *Frida*¹¹ bragten.
 Van dit alles kan mijn mond
 Niets, met zekerheid, U spellen,
 Uwen weetlust niets vertellen,
 Dat op waarheid is gegrond.
 En het voegt mij niet, U dingen,
 Die alleen op loutren schijn
 Van 't misschien gevestigd zijn,
 Als een' waarheid op te dringen. —
 Maar, hoe vaak moest deze schans
 Donderenden storm verduuren!
 't Grillig wissel-lot bezuuren
 Van de wank'lende oorlogskans!
 'k Zag vaak, door geduchte benden,
 (Zoo onzeker is het lot,)
 Dit zoo hecht en jeugdig Slot,
 Gees'len, beuken, scheuren, schenden.
 ô Wat heeft mijn' water-zaal
 Vaak geschud, door 't schor gedonder,
 ô Hoe dikwijl dook ik onder
 't Vlietend stroomnat mijner waal!
 Dikwerf zag ik 's Valkhofs daken,
 Door het alvernielend vuur,
 Dat van spaaren weet, noch duur,
 Ligterlaaije brandend blaaken.
 Dan, het Roomsche hoofd *Trajaan*
 Liet, gelijk gij moogt vertrouwen,
 Dezen Slot-burgt weêr herbouwen;
 Ook zijn nazaat *Juliaan*.
 Dat Hij, met zijn onverschrokken
 Leger vaak zich op den grond
 Van den *hunnerberg* bevond,
 Tuigen pan en tegelbrokken.

¹⁰ *Aufania* zie over deze Aufania Engelberts aloude Hist. der Vereenigde Nederl. III deel. bl. 110. ook G. C. in de Betouw in libello *de aris et lapidibus votivis*.

¹¹ *Frida* is de zelfde met, *Venus* waar van daan onze *Vrijdag*, in het latijn *dies Veneris* zijnen naam heeft.

12 'k Weet nog, hoe zij menigwerf
 Hunne leden kwamen wasschen,
 In de koele en blonde plassen
 Van mijn waalend water-erf.
 Ja, hun lust was niet te temmen,
 Als dat Krijgsvolk zich in 't nat
 Van mijn vlocibaar wandelpad
 Oeffende in het nuttig zwemmen.
 'k Zag hen dikwijls onverhoeds
 Zich ontkleeden, vrolijk dart'len,
 Duik'len, stoeijen, domp'len, spart'len,
 Rondom mijne glaazen koets.
 Juist gelijk de vliet-Najaden,
 In, en uit het lagchend groen,
 Bij den warmen zomer, doen,
 Als zij zich, in 't bron-vocht baaden.
 Verder zweeft mij klaar voor 't oog,
 Dat naar dit moeras en kolken

12 Schoon de Romeinsche krijgsbenden zeer bedreeven waaren in de kunst van zwemmen, overtroffen hun echter de Germaanen en Batavieren in dezen zeer verre, zie zulks met verscheiden voorbeelden uit Tacitus, Dion, Caesar en andere Schrijveren bevestigd door Hadrian Junius in zijne Batavia historia cap. 6. En wie kent niet de bedrevenheid in het zwemmen van den Bataafschen Ridder Soranus, uit het Grabschrift door Keizer Hadrianus op dezen Krijgsheld vervaardigd, en van dezen inhoud:

*Ille ego Pannoniis olim notissimus oris,
 Inter mille viros primus fortisque Batavos;
 Hadriano potui qui iudice vasta profundi
 Aequora Danubii cunctis tranare sub armis,
 Emissumque arcu, dum pendet in aëre telum,
 Ac redit, ex aliâ firi fregique sagittâ:
 Quem neque Romanus potuit, nec Barbarus unquam
 Non jaculo miles, non arcu vincere Parthus;
 Hic situs; hic memori saxo mea facta sacravi,
 Viderit anne aliquis, post me, mea facta sequatur.
 Exemplo mihi sum primus, qui talia gessi.*

Dat is.

*Ik eertijds voor den voornaamsten en dappersten onder duizenden der Batavieren in de Pannonische gewesten zeer bekend, die, naar het oordeel van Keizer Hadrianus, in volle wapenrusting de wijde breedte van den Donauw-stroom heb kunnen overzwemmen, en die een' Pijl uit mijnen boog geschooten, terwijl dezelve in de lucht hangt, en weder aan het daalen is, met een' anderen Pijl getroffen en aan stukken geschooten heb, En welken nimmer Romeinsch of Uitheemsch Soldaat met den Werpschicht, noch Parther met den boog heeft kunnen overwinnen, lig hier begraven, hebbende in dezen gedenksteen mijne heldendaaden ver-
 eeuwigd.*

Laat nu iemand de proef neemen, of hij mijne bedrijven kan navolgen? Ik heb mij zelven ten voorbeelde gestrekt, en ben de eerste geweest, die dusdanige dingen heb uitgevoerd.

Een geduchte drom van Volken,
 Als een' dikke sneeuwbuï, vloog.
 In deez' laage en vette landen,
 Kwam dit volk hier eerst bij een,
 Toen de Keizer GALLIEEN
 Romes teugels had in handen.
 'k Weet het niet, uit welk gewest,
 Deze schaar, zoo vol vermogen,
 In het Eiland is getoogen,
 En zich 't eerst hier heeft gevest.
 'k Hoorde vaak hen *Franken* heeten;
 Dan, uit welk een vreemd geslacht,
 Deze naam diene afgebragt,
 Heb ik nimmer moogen weeten.
 Moog'lijk gis ik niet gansch blind,
 Dat men dezen naam van *Franken*
 Aan de *Vrijheid* hebb' te danken,
 Grootlijks door dat volk bemind.
 Uif Vorst *Probus* gunst-betoning
 Kreeg die strijdb're Natic hier,
 Bij den kloeken Batavier,
 Veld en akkers, schuur en woning.
 'k Zag aan Rhijnvlieds linker kant,
 Toen veel' hechte krijgs-kasteelen
 Tegen den *Germaan*, verheelen,
 Door die keizerlijke hand.
 Zij toch, of 't Hen mogt gelukken,
 Kwaamen met vereende magt,
 Om door wapens vol van kracht,
 's Arends klauw zijn prooi te ontrukken.
 Ook herstelde CONSTANTIJN;
 Daar Hij, van die zelfde magten,
 Zijne landen zag verkrachten,
 Veele Burgten langs den Rhijn.
 En niet slechts aan Rhijn-strooms boorden,
 Maar Hij deed zulks aan den zoom
 Van mijn' eigen breedten stroom,
 Langs held Batoos vruchtbaare oorden.
 Na des kloeken Keizers dood,
 Kwam de *Frank*, met gansche hoopen,
 Om het Galliesch land te stroopen;
 Doch zijn voordeel was niet groot.
 Mijne en vaders sterke vesten
 Wierden, tegen 's vijands magt,

In den besten staat gebragt;
 Zoo dat ook de Frank ten lesten,
 Onder Keizer JULIAAN,
 Op wiens deugd niet valt te roemen,
 (Schoon hem veelen deugdrijk noemen,)

Romes magt niet kon weêrstaan.
 Deze liet de vestingwerken,
 Tegen een uitheems geslacht,
 Afgevoerd door moed en magt,
 Gansch vernieuwen en versterken.
 Zoo dat ook der *Quaaden* hoop,
 Door JOVINUS overvallen,
 Met behulp van Burgt en wallen,
 Gansch gestuit wierd, in zijn' loop
 ô Hoe zag ik deze horden,
 Onder 's Valkhofs muur en wal,
 Door een' tuimelenden val,
 Tot een prooi der wormen worden!
 Schoon zij dicht, van allen kant,
 En bij t'saam gepakte drommen;
 Langs de steilste ladders klommen,
 Met het slagzwaard in de hand.
 ô Wat zonk het trotsch vermogen
 Dier beklimmers, voor den speer
 Der verdedigers ter neêr!
 Vrolijk zagen 't vaak mijne oogen,
 Hoe, op beuk'laar, helm en schild
 Der vijandige *Cohorten*,
 Die, als hagel, neder stortten,
 Speer en werpschicht wierd gedrild.
Munt en *penning* kan getuigen
 Dat der *Quaaden* roversrot,
 Voor de muuren van dit Slot,
 't Moe gestreeden hoofd moest buigen.
 Rein wordt nog die schat bewaard
 Bij een uwer oudste Leden;
 Die noch vlijt, noch kundigheden,
 Aan die munt-verzaam'ling spaart.
 Hoef ik wel zijn naam te noemen!
 Daar en land en dorp en stad
 Zijnen t'saam gegaarden schat,
 Zijnen vlijt en kunde roemen.¹³

¹³ De Heer JOHAN in de BETOUW, in deszelfs uitmuntende verzameling van oude penningen, en andere zeldzaamheden, zoo hier, als elders van tijd tot tijd gevonden, en, door zijne geleerde utleggingen, aan de vergetelheid ontrukkt

Dan wat is 'er, dat de tijd
 Niet verandert? — hooge wallen
 Ziet men plotslings nedervallen,
 Door zijn' magt, die 't al bestrijdt.
 Romes aanzien, zoo verheven,
 Door het gansche wereldrond,
 Ging allengskens weêr te grond,
 Bij gebrek aan moed en leven.
 't Rad van 't wisselziek Fortuin
 Draaide weêr de *Franken* boven;
 Rome zag haar' magt verdooven,
 In der Batavieren tuin.
 Ja, de Stamnaam van *Bataven*
 Raakte allengs voor dien van *Frank*.
 In deze oorden, van de bank,
 Diep, als in het moer, begraaven.
 't Eiland echter bleef getrouw
 Tot ook zelfs, in deze dagen,
 Dien van *Bat-* of *Betouw* draagen,
 Voort geteeld uit *Bat* en *ouw*.¹⁴
 't Slot bleef toen, een reeks van jaaren,
 Onder 's tijds eb domheids roest,
 Half verbrijzeld en verwoest;
 Ja, 't moest meê het lot ervaaren
 Van oud Rome's wereld-hoofd,
 Dat zich aan een' onbedreeven,
 Woesten hoop ten prooi zag geeven,
 Van zijn' ouden glans beroofd.
 Zal ik all' de wisselingen,
 In dien langen, duist'ren nacht,
 Aan al 't menschedom toegebragt,
 U, in 't breede, thans bezingen?...
 Neen, daar zelf vergetelheid,
 Over deze kunsten schennis,
 Deze vijandin van kennis,
 't Sombere dek-kleed heeft gespreid,
 Wil ik ook all' de ijslijkheden,
 All' de woeste en wreede daên,
 Door het Noords gespuis begaan,
 Niet, van lid, tot lid, ontleeden.
 Hebt Gij, door den winter-vorst,
 Stremmer van mijn vloeiend water,

¹⁴ Van *bat*, *baat*, VET, en *have*, *ave*, *ouw*. VETLAND, of zoo anderen willen,
 van *ba*, *bas*, LAAG, en *ave*, *ouwe*, zoo veel als LAAGLAND.

Niet, met bulderend geklater,
 Deze losgewrongen korst
 Voort zien stormen, kade en dijken,
 Muuren, dammen, krib en veld,
 Voor dat toomeloos geweld
 Om zien storten en bezwijken?...
 Met nog sterker woede en kracht,
 Stormde ook, uit het kille Noorden,
 Naar en langs mijn' breede boorden,
 Deze woeste legermagt.
 Niets kon hun geweld bedwingen;
 Alles sidderde, om mij heen,
 Al, wat voor hun oog verscheen,
 Beefde voor hun speer en klingen.
 Ja, ik zelf dook menigmaal,
 Door een' doodschen schrik verslagen,
 Beevende op mijn' glaazen wagen,
 Neder, in mijn' waterzaal.
 'k Dorst, door angst en schrik bezweken,
 Gansch van lust en moed beroofd,
 Dikwijls mijn ¹⁵ *gehoorend hoofd*,
 Lang niet boven 't stroomnat stecken.
 Dikwerf nam ik raadloos voor
 Om, door lis, moeras en biezen,
 Mij een and'ren loop te kiezen,
 Brak dus kade en dammen door.
 Lichtlijk, dat Ge, in strang en kolken,
 Nog, op dezen eigen stond,
 Spoooren aantreft, in uw' grond,

¹⁵ *Gehoorend hoofd* De Rivier-goden wierden oudtijds afgebeeld met twee of meer hoornen voorzien: dus wordt de Rhijn-god bij VIRGILIUS Aeneid. L. VIII. VS. 727 *Rhenus bicornis* genoemd, mogelijk om dat hij, als door twee *hoornen*, of *tuiten* in zee loopt; gelijk VALERIUS FLACCUS het woord *cornu* in dien zin bezigt. L. VIII. VS. 815 daar hij dus van den Donauw zingt:

*Haud procul hinc ingens scythici ruit impetus Istri,
 Fundere non uno tantum quem flumina CORNU
 Accipimus*

Dus ook beduide de verbreeking dezer *hoornen*, op de tafereelen, die, bij de Romeinsche Zegepraalen, in statie wierden omgevoerd, de overhering der Landschappen, door welke die Rivier stroomde. Zie onder anderen, OVIDIUS Trist. L. IV Eleg. 2., daar hij, bij de beschrijving des zegepraals van DRUSUS dus zingt: *CORNIBUS hic FRACTIS viridi male tectus ab ulvâ,*

Decolor ipse suo sanguine RHENUS erit.

(Die Stroom-god, met *gebrooken hoornen*, beschaamd schuilende onder zijnen groenen rietkrans, en met zijn eigen bloed verkleurd, zal de Rhijn-god zijn.)

Van mijn vlieden voor die volken.
 Moog'lijk is wel de *oude Waal*,
 Van dat wenden, deinzen, vluchten,
 Van mijn sidd'ren, van mijn duchten,
 Heden nog een spreekend staal.
 Dit is zeker, dat voor dezen,
 Mijne baan meêr bergwaards liep;
 Immers staat nog, in dat diep,
 Mijnen eigen naam te lezen.
 'k Tril en beef nog, in mijn ziel,
 Als ik denk, wat deze landen,
 Door het stroopen, moorden, branden,
 Van dat volk, te beurte viel.
 Als ik denk, hoe 'k wetenschappen,
 Kunst-gewrochten, letterpraal,
 In uitheemsche, of moedertaal,
 Zag vernielen en vertrappen.
 Lijder! ach! hoe menigwerf
 Heb ik langs deez' groene zoomen,
 Bloed, als water af zien stroomen,
 Sidd'rende in mijn' water-erf.
Saxen, Gothen, Normans, Deenen
 Kwamen, als om strijd, de hand
 Aan de slooping van dit Land,
 Met vereende horden, leenen;
 Niets bestond voor hunne magt,
 Wetten, rechten, godsdienst, zeden
 Zag ik, zelf met voeten, treden,
 Door dit onbezuisd geslacht.
 Tempels, met hun welf en daken,
 Zag ik, door dat woest gespuis,
 Morzelen tot stuivend gruis,
 Of alom de vlammen blaaken,
 In het god-gewijde koor,
 In de hof- en tempel-zaalen,
 Geene wetten, geene taalen
 Vonden, bij dat volk gehoor.
 Dan... nauw was die nacht gewecken,
 Voor het flauwe schemerlicht,
 Of ik zag ook ons gesticht,
 't Hoofd weêr, uit den puinhoop steeken.
 KAREL, om zijn' groote daân,
 Groot genoemd, deed, na 't beschouwen
 Dezes oords, het Slot herbouwen

Schooner, dan 't ooit had gestaan.
 KAREL toch der wetenschappen,
 Boven 't peil van zijnen tijd,
 Openhartig toegewijd
 Lichte, langs verheven trappen,
 Tot in 't heilig kunsten koor,
 Zijn' genegen onderdaanen,
 Om ook hun den weg te baanen
 Zelf vol moed en ijver voor.¹⁶
 ô, Met welk een praal en luister
 Rees die keizerlijke wijk,
 Dit *Gemeen Paleis van 't Rijk*
 Toen niet, uit het ak'lig duister!
 Hoe was toen dit Slot beroemd!
 't *Wierd in naam en glans verheeven*,
 Ja wat zag ik? ... daar beneven,
 Zelf een *Wonderwerk* genoemd.¹⁷
 KAREL, dien de omliggende oorden,
 Langs den oever mijner Waal,
 Boven vorstelijken praal,
 't Oog vermaakten, 't hart bekoorden,
 KAREL schepte, op dit kasteel,
 Zijn' genoeglijkste dagen,
 In de barre wintervlaagen,
 Was 'er, in den zomer, veel.
 Ja, het kon Hem zoo verrukken
 Dat Hij (wie vergt grooter blijc?)
 Op 't verdeelen van zijn Rijk,
 Hier het zegel-merk deed drukken.
 'k Zag Hem zelf de Hof-Capel
 Van den Afgodsdienst bevrijden,
 Aan een' hoog're Godheid wijden,
 Door het Pausselijk bestel,
 's *Tempels* open wandelgangen,
 Naar dien Godsdienst ingericht,
 Wierden, tegen 't Zonnelicht,
 Met een dak-gewelf omvangen.
 't Godvereerend vroom gemoed
 Van dien ed'len Waereld-Grooten

¹⁶ Zie hier over VAN WIJN huiszittend leven I deel 1ste stuk bl. 24.

¹⁷ Zie JOH: in de BETOUW, Lotgevallen van den *Burgt*, blad. 28 die uit de jaarboeken van dien tijd aantoonst dat de *Burgt* toen *PALATIUM immensae molis ac mirandi operis*, ook *ingentis magnitudinis, mirique operis* genoemd wierd.

Stond hier staêg voor al 't genooten
 Voordeel, in den volsten gloed.
 Koningen uit vreemde strecken,
 Door den nijd beroofd van kroon,
 Purper, mantel, staf en troon,
 Kwamen hier om bijstand smeeken.¹⁸
 LODEWIJK zoo vroom van aard,
 Dat Hem elk den *Vroomen* noemde,
 Zijne zuivre godsvrucht roemde,
 Maakte meê dit Slot vermaard.
 Nijmeegs *Rijksburgt* kon getuigen
 Van zijn' vroomheid, 't heeft gezien
 Hoe Hij nedrig zijne kniën
 Hier voor 't zoen-altaar kwam buigen:
 Dikwerf ook wierd, met de jagt,
 Op het borstlig zwijn en hinden,
 Met den brak en haazewinden,
 't Pak van 't Rijks-bestuur verzacht.
 't Is niet vreemd, dat van de *Valken*,
 Door dien Vorst, zoo vroom als goed,
 In het hofplein opgevoed,
 Om den reiger te verschalken,
 Nijmeegs Burgt het *Valkenhof*,
 Of wel *Valkhof* zij geheeten;
 Schoon weer andren beter weeten,
 Meêr geneegen tot *mijn'* lof.
 't Is toch waar, dat, in geene oorden,
 Ooit Mij schooner pronk-juweel,
 Dan het *Waalhof* viel ten deel,
 Langs mijn' weelige oever-boorden.
 Ook ontveins ik heden niet,
 Dat, van 's Waalhofs kindsche dagen,
 Ik op 't Slot heb roem gedraagen,
 Thans mijn hartzeer en verdriet.
 Zoo dat zij zoo ver niet dwaalden,
 Die des Slot-burgts ouden naam,
 Thans vereeuwigd door de Faam,
 Uit mijn' eigen Stam-naam haalden.
 Dit althans heeft klarer schijn,
 Dan, dat naar uitheemsche *Waaen*,
 Nijmeegs *Valkhof*, met zijn' zaalen,
 't *Waaenhof* genoemd zou zijn.

¹⁸ JOH: in de BETOUW, bl. 22.

Dan te midden zijner lusten
 In den Godsdienst en de jagt,
 Kwam Hem weder 't noordsch geslacht,
 In zijn Rijks-paleis, ontrusten.
 't Dook, met zijn' gezengden kruin,
 Onlangs nog zoo trotsch verheven,
 Door het noordsch geweld gedreeven,
 Treurig weder onder 't puin.
 Dit kon kunstmin niet gedoogen;
 Zij herstelde Burgt en Zaal,
 Doch die bukten andermaal
 Voor des zelfden volks vermogen.
 SUENTIBOLCHUS sloeg getrouw
 Weêr de hand, na 't nedervellen,
 Aan het schraagen en herstellen
 Van dit adelijk gebouw.
 Welke staats oncenigheden,
 Op dit Hof, zijn bijgelegd,
 Welke giften toegezegd,
 Kan ik thans U niet ontleeden;
 De OTTOOS gaven vaak hier blijk
 Van hun' mildheid aan de kerken,
 Kwamen hier met ijver werken,
 Aan de vastheid van hun Rijk.
 HENDRIKS, COENRADS, Edle loten
 Spreidden, van den hoogen troon,
 Hier hun' ruime magt ten toon,
 Over kerk- en waereld-Grooten.
 Welk een adelijken stoet
 Van de aanzienlijkste Vorsten,
 Die den last der Rijks-kroon torschten,
 Heeft mijn' Godheid hier begroet!
 ô Wat heb ik menigmaalen,
 Mij, in 't nat, met Hun vermaakt,
 Als de staats-zorg wierd gestaakt!
 Moest ik niet mijn' drift bepaalen,
 'k Zong U dan, in 't breede, voor,
 Hoe Zij vaak met zeilen, roeijen,
 Speelen, dart'len, lagchen, stoeijen,
 Mij verzelden, op mijn spoor.
 Hoe Zij dikwerf overstaken,
 Naar het *Eiland*, of alleen
 Zeilden, bij en langs mij heen,
 Om hun' zinnen los te maaken

Van de Rijkszorg, die de ziel
 Dezer achtb're Volken-Menners,
 Wet, belang en rechten Kenners,
 Op den duur, te lastig viel.
 'k Heb, op 't Slot der Batavieren,
 Menigwerf de breede vlag,
 Op een' heuchelijken dag,
 Van haar' steng ontrold, zien zwieren.
 'k Mogt, op zulk een vreugde-stond,
 Hartelijke zegen-zangen
 Greetig in mijne ooren vangen,
 Uit den welbespraakten mond.
 Welk een aantal groote Heeren,
 Zag ik, in de ruime zaal,
 Bij een vorstelijk onthaal,
 Op die feesten banketteeren!
 't Glas wierd, naar den ouden trant,
 Tot de kimmten vol geschonken,
 Tot den bodem leêg gedronken,
 Op het heil van Vorst en Land,
 „Lang moet deze dag verjaaren
 „Tot behoud der Stad en 't Rijk!
 Hoorde ik dikwerf, tot een blijk
 Van geneigdheid, langs mijn' baaren.
 't Feest-muziek vervong 't geschal
 Van die levende offerhanden,
 Die, in 't dankbaar hart, ontbrandden,
 Klinkende over berg en dal.
 Doch, wat stuit de wisselingen
 Van al 't geen de maan verlicht! ...
 Zulks weêrvoer ook dit gesticht;
Godefried van Lotharingen
 Sloopte 't weder, door het vuur;
 Dit stond BARBAROSSA tegen:
 Hij, Held *Batoos Vest* genegen
 Richtte weder Burgt en muur,
 Uit het droef en treurig duister,
 Uit het broos en brokk'lig puin,
 Gaf, door muuren van arduin,
 Weêr dit Hof zijn' voor'gen luister.
 Daar bij schonk Hij uwe Stad.
 Met een' vasten muur omtooogen,
 Grooter aanzien en vermogen,
 Dan Zij, sinds haar' wording had.

Laat hier zelf de *Steenen* spreken,¹⁹
 Die van Zijnen breedten lof,
 't Heelen van uw' Stad en Hof,
 Strekken ten onfaalbaar teken.
 't Oud en Gottisch letterstift,
 Naar den schrijftrant van die dagen,
 Mag hier nog getuig'nis draagen
 Van des Keizers liefde en gift.
 Zal ik U in 't breede melden?
 Wat al stugge tegenheên
 Deze Rijks-Burgt heeft geleên;
 Welk een aantal kloeke Helden,
 Mavors kroost, vol moed en kracht,
 Welk een' reeks van Konings-loten,
 Keizerlijke waereld-Grooten
 Uit dat Hof zijn voortgebracht! ...
 Welke Vorstelijke Vrouwen,
 Bloemen van het Keizerrijk
 Nijmeegs Hofzaal, tot een blijk
 Van haar' grootheid, mogt aanschouwen.
 Ook THEOFANA sloot zelf,
 Naa een lang verblijf haare oogen,
 Aan het aardsch gewoel ontloogen,
 Binnen 's Valkhofs muur-gewelf.
 'k Zag toen, onder 't traanen plengen,
 't Achtbaar lijk van deze Vrouw,
 Met den statelijksten rouw,
 In den schoot der aarde brengen.
 Agrippinaas grijze Stad,
 Aan den boord van Vaders plassen,
 Eert en heiligt nog haare aschen,
 Als een overdierb'ren schat.
 Zij toch was van Vorsten-loten;
 OTTO, 's Vaders naam genoot,
 Was uit haaren kuischen schoot,

¹⁹ Op een ouden Gedenksteen worden nog, in gottische letteren de volgende latijnsche versen gelezen:

„Anno milleno postquam salus est data secclo,
 „Centeno juncto quinquageno quoque quinto,
 „Caesar in orbe situs FREDERICUS pacis amicus
 „Lapsus, confractus, velus, in nihil ante redactus,
 „Arte, nitore pari, reparavit opus Novemagi,
 „JULIUS in primo tamen extitit ejus origo,
 „Impar pacifico reparatori FREDERICO.

Tot des Rijks bestuur, gesprooten.²⁰
 CUNIHILDAAS bruiloft wierd,
 Toen Ze aan HENDRIK hart en handen
 Als een' Deensche Spruit verpande en
 Wegschonk, op dit Slot, gevierd.
 Wat al blijde maatgezangen,
 Vruchten van de gulste vreuchd,
 Mogt ik, van die Vorsten Jeugd,
 Toen ook in mijne ooren vangen!
 ô Hoe klonken, dag op dag,
 Toen niet Valkhofs ruime zaalen,
 Bij de blijde bruilofts-maalen,
 Van het ongeveinsd gelagch!
 Hoe vloog niet, met luid geschater,
 't Alleraangenaamst muziek,
 Onvervalschte vreugd ten blijc,
 Over 't vlak gestreecen water!
 Welk een aangenaam geluid
 Liet, wat laater, zich niet hooren:
 „FREDRIK is een Zoon gebooren!
 Galnde muur en wanden uit.
 Keizer HENDRIK zag het leven,²¹
 't Eerste lieve levens-licht,
 In dit Vorstelijk gesticht,
 Kort daar op te leen gegeven
 Als eene erfelijke gaaf;
 Schoon 't daar na weër raakte in handen
 Van Graaf WILLEM, die 't verpande en
 Leende aan Gelres ed'len Graaf.
 Dan, hoe treurig, zwak en duister,
 Door verpanding en verleen,
 Ook 't gelaat des Slot-burgts scheen,
 Hij nochtans behield zijn' luister.
 Vorsten van het Roomsche Rijk,
 Dapp'ren, wijzen, vroomen, kloeken
 Kwamen Hem nog steeds bezoeken.

²⁰ Zie *Lotgevallen* van Nijmeegs Burgt bl. 31 alwaar van deze THEOPANA Augusta gezegd wordt, dat zij was dogter van den Griekschen of Constantinopoli-taanschen Keizer *Romanus* den Jongen, stiefdogter van Keizer NICEPHORUS, Weduwe van Keizer OTTO den II. Moeder van Keizer OTTO den III. dat zij den 27 van HOOimaand, 990. te Nijmegen op het Rijks-Paleis daar zij meermaalen haar verblijf gehouden had, stierf, dat haar lijk, met ongemeene pracht naar Keulen gevoerd en in de kerk der Benedictijner Abdije van Panthaleon begraven wierd.

²¹ Keizer *Hendrik* de VI.

Als hunne aangenaamste wijk.
 Welke milde en rijke gaaven
 Zag ik dikwerf uitgedeeld,
 Door den Vorsten kroost, geteeld
 Uit den Stam der Duitsche Graaven!
 Welke twisten zag ik niet!
 Om 't bezit van Hollands Steden,
 Waar wierd met meer vuur, gestreeden,
 Dan aan de oevers van mijn' vliet!
 'k Heb de derelijke wonden
 Van een volle helden-vloot,
 Die voor JAN haar bloed vergoot,²²
 Door verkleuring, ondervonden.
 Heerschzucht, grootheid, eigenbaat!
 Wat hebt Ge aan van Henegouwen
 Niet al drukkend leed gebrouwen,
 Wat al afgunst, nijd en haat!
 'k Heb den Zoon zijn' eigen Vader
 Zien in boei en ketens slaan,
 REINALD dorst die daad bestaan;
 't Zoet beheeren trof hem nader,
 Dan gepaste eerbiedigheid.
 Doch... zou deze op hem iets winnen,
 Die op 't puik der Gemaalinnen,
 Vuile laster-kladden spreidt!
 Zulks moest LEONORA smaaken,
 Die de snoodste leugentaal,
 Door haar eigen Egemaal,
 Tot haar grieven, uit hoort braaken.
 Heerschzucht toch is ras gereed
 Om het snoodste kwaad te stijven,
 Vuilen smet Haar aan te wrijven,
 Die van geene smetten weet.
 Maar, zou 's Hemels wraak gedoogen,
 Dat dus onschuld wierd versmaad?
 Zij nam broedertwist te baat,
 Schoot haar' blikzems uit den Hoogen,
 Op des Hertogs Zoonen neêr.
 Eduard, door drift gedreeven,
 Kende, na zijn's vaders leven,
 Bloed, noch broederliefde meêr.
 't Stond toen akelig geschaapen,
 Hertog Reinald fel gesard,

²² JAN de tweede, Graaf van Henegouwen.

Door staatzuchtige Eduard,
 Riep en vriend en volk te wapen;
 Maar, door dofheid, niet bestand
 Tegen 's jong'ren broeders schichten,
 Moest hij met zijn' aanhang, zwichten,
 En verloor zijn wettig pand.
 'k Zag in Overbetouws velden,
 Hoe elks benden tot verweer,
 Met haar krijgs-musket en speer,
 Haaren Vorst te hulpe snelden.
Hek'ren wierd, door *Bronkhorsts* magt,
 Meer ontzachlijk en verwoeder,
 Reinald, door zijn jong'ren broeder,
 Deerlijk in het nauw gebragt.
 'k Zag Hem toen den Burgt, met werken,
 Schoon Hij 't anders aan uw' Stad,
 Met een' eed, gezwooren had,
 Torens, poort en muur versterken.
 Doch vergeefs... Hij moest zijn' Staf,
 Door den bangen nood gedreeven,
 Aan zijn' broeder overgeeven,
 Stond het Hertogdom Hem af.
 Dan... hoe na was toen weêr 't blaaken
 Van 't Kasteel, door *Loenens* hand,
 Hoe nabij de laaije brand,
 Zijner torens, tinne, en daken!
 ô Hoe na wierd, op een' nacht,
 Dat men 't hooge feest zou vieren,
 Door verdwaasde monsterdieren,
 Deze gruweldaad volbragt!
 Ja, indien geen' wacht van oogen
 't Schrik- en siddring-baarend leed,
 Door van *Loenens* brein gesmeed,
 Had ontdekt, het groot vermogen
 Van het Vorstelijk Gevaart'
 Waar, door omgekochte horden,
 Wis een prooi der vlam geworden;
 Vorst, noch woning waar gespaard.
 Doch, ik zag, in plaats der wallen,
 Dak en torens, *Loenens* hoofd,
 Door de scherpe bijl gekloofd,
 Op 't schavot, ter neder vallen.
 Zoo wordt snood verraad geboet,
 Zoo volgt wraak verdwaasde zielen,

Zonder afzijn, op de hielen,
 Met haar' onvermijdb'ren stoet.
Reinold echter, hoe vol leven,
Eduard zich ook gedroeg,
 Hoe die *Wenceslaus* sloeg,
Reinold wierd straks weêr verheven;
 Uit zijn' engen boei geslaakt,
 Binnen 's Valkhofs hooge muuren,
 Schoon die rust slechts kort mogt duuren.
 En door 't sterflot wierd geslaakt.
 Maar, wijl bij dien slam geen' loten,
 Uit het mannelijk geslacht,
 Kloek in heldenmoed en kracht,
 Elders waren voord gesprooten,
 Zag ik, **WILLEM**, uit het bloed
 Eener Zuster opgetoogen,
 Door des vrijen volks vermogen,
 Als hun wettig Heer gegroet.
 Hij betoonde moed en handen,
 Tegen Elk, die, met geweld,
 Hem als Hertog in het veld,
 Of zijn' rechten, aan dorst randen.
 'k Hoorde Neêrlands Maasvorstin,
 Op ons feest, verscheiden maalen,
 Hertog *Willems* moed verhaalen;
 Hoe met Brabands Hertogin,
 Hij, om *Graves* erfrecht, kampte,
 Hoe Hem Niftrik pal zag staan,
 Hoe Hij vaan, op zegen-vaan,
 Aan Nijmeegens kerk-wand klampste.
 Dit heeft zelf mijn oor gehoord.
 'k Heb ze dikwijls, aan de stangen,
 Van dat tempel-welf, zien hangen,
 Door zijn' zegepraal bekoord.
Catharina, *Willems* Gade
 Smaakte in 't Valkhof zoo veel lust,
 Dat Zij nergens, met meer rust,
 Zich in reine weelde baade.
 'k Heb Haar in verstaانبre taal,
 Met Haar' vlugge Hovelingen,
 Vaak dit loflied hooren zingen,
 Luistrende in mijn' waterzaal:
 „Wat zou wel Ons meer behaagen,
 Dan 't hoog-vorstlijk Neomagen!

Luchtig op een' berg, gesticht;
Daar de blijde Zang-Godinnen
Kunst en wetenschappen minnen,
Daar de godsdienst laaft en sticht.

★ ★ ★

Daar men niet behoeft te bouwen,
Om, op lagchende Ooi-landsdouwen,
Uit de hoogte, neêr te zien,
Daar de vruchtbre Hunner-bergen,
Zonder dat wij 't van hun vergen,
Ons het vrolijkst uitzicht biên.

★ ★ ★

Daar de boterrijke koeijen,
In het gras, van weelde loeijen,
Daar, door 't glad en tierig rund,
Malscher klaver wordt geschooren,
Dan Calabrien te vooren
Aan haar' koeijen heeft vergund.

★ ★ ★

't Ooiland uit het nat gewonnen,
Slib en zand te saam geronnen,
Levert hier een tafereel,
Welke winst, uit slijk en zanden,
't Vet Egijpten, 't puik der landen,
Uit den Nijl-stroom, valt ten deel.

★ ★ ★

Hier is 't, dat de Nachtegaalen
Ons, op schooner zang, onthaalen,
Dan ooit Tracische Orfeus zong:
Toen Hij, zoo de fabels melden,
Harde boomen, uit de velden,
Door zijn speeltuig, tot zich dwong.

★ ★ ★

Hier is 't, dat kristallen beeken,
Uit de borst der bergen, leeken,
En zich vormen tot een vliet;
Die, langs groen-geboorde zoomen,
Zijne vocht-kruik in de stroomen
Van den blijden Waal-god giet.

★ ★ ★

Daar men, veilig voor gevaaren,
Rhijngods losgebarsten baaren,
Van den Hunnerberg aanschouwt;

Schoon, niet zonder mededogen,
Over 't wank'lend dijkvermogen,
Daar de Betouw op vertrouwt.

* * *

Zie, hoe de Overrhijnsche bergen
De onze vriend-nabuurlijk vergen,
Tot toereiking van de hand;
En zich naar elkander buigen,
Ginds wil *Elten* zelfs getuigen
Van hun censgezinden band.

* * *

't Heft, daar toe, het hoofd naar boven,
Om den vriendschaps-band te looven,
Die der bergen harten bindt:
Zoudt Ge niet? Gij zijt verwanten,
Gij bezoomt de groene kanten,
Die van vader, deez' van 't kind.

* * *

Waalstroom toch, zoo vol vermogen,
Is uit Rhijngods dij getoogen,
En verwierf zich, tot een blijk
Van de vaderlijke liefde,
Wijl 't den Grijsaart dus beliefde,
Tot een Erfgoed' Nijmeegs *Rijk*.

* * *

Hier op kon zijn welbehagen
Maasvorstin ten huw'lijk vraagen,
Die, in haaren kuischen schoot,
Met een uitgerekt verlangen,
Liefderijk Hem wilde ontvangen,
En haar' hand en hart Hem bood.

* * *

Meroveus droeg getuigen ²³

²³ Deze MEROVEUS was de derde Koning der Franken, zoon van *Clodio*, en zoons zoon van *Pharamond*, den eersten Koning van dat Rijk. Zie *Picard* antiq. bl. 78. Van dezen MEROVEUS, wil men, dat aan de verëenigde Rivieren van *Maas* en *Waal*, bij het Fort Loevestein, de Naam van *Merwede* of, bij verkorting, *de Merwe* zou gegeven zijn; Schoon *Vossius* eene gansch andere afleiding van dit woord maakt; Hij zegt naamentlijk in eenen brief: Het Land van Dordrecht, nu voor het grootste gedeelte met water bedekt, wierd voortijds MERWE genoemd, niet van MEROVEUS, zoo als men verduist heeft; maar om dat daar de aller bekwaamste en beste weiden voor de paerden, MEEREN of MERRIEN gezegd, gevonden werden, want dat men nu *wei* of *weide* noemt, was toen *wé* of *wéde*. Zie *J. Vossii Epist. ad Adr. Blijenberg*.

Van dit teder harte-buigen:
Ja, 't wierdt dus, door Hem geroemd,
Dat Hij gunst op gunsten hoopte,
't Paar naar zijnen naam verdoopte,
Dat nu *Merwe* wordt genoemd.

★ ★ ★

Wie zou Batoos Stad niet roemen!
Die niet slechts op helden-bloemen
Groots gaat, aan haar' borst gezoogd;
Maar die zelfs op Wereld-vorsten,
Die oud-Romes Rijkskroon torschten,
Als haar' eigen Telgen boogt.

★ ★ ★

Batoos Stad! daar noeste boeren
't Voedzaam graan te markte voeren,
In zoo ruimen overvloed,
Dat ook 't Land, beroofd van heiden,
Arm in akkers, rijk in weiden,
Mild met graanen wordt gevoed.

Zulke en diergelijke zangen,
Tot der Stad en mijnen lof,
Mogt ik, uit de zaal van 't Hof,
Daag'lijks in mijne ooren, vangen.
Dus zong *Catharina* vaak,
En schepte, in deez' Vorsten-woning,
Rijk, in aanzien en vertoning,
Al haar' wellust en vermaak
Ja, niets kon haar meêr gelusten,
Want na 't moederlijk gebod,
Uitgedrukt, op Hattens Slot,
Wou Zij zelfs hier vreedzaam rusten.
Even krachtig was de min
Voor des Valkhofs praal en luister,
Uit het lucht-benev'lend duister,
Van Vorst ARNOLDS Gemalin.
Zij, die, bij haar Egaas reizen,
Naar het Roomsche en heilige land,
Gelres teugels had in hand,
Schoorde 't pronkstuk der paleizen.

Ja, die Hertogin vermaard,
 Door haar mannelijk vermogen,
 Heeft den Burgt, voor aller oogen,
 Tegen tijds geweld bewaard.
 'k Zag, door stad- en hof-gezinden,
 Beiden vol van ijvervuur,
 Burgt en Vesting, door één' muur,
 Zich, op 't nauwst te samen binden.
 CAREL om zijn *stout* bedrijf,
 Met den naam van *stout* verheven,
 Toonde, door zijn gansche leven,
 De eigen zucht, voor dit verblijf.
 De oudheid krachtig, in vermogen,
 Achtbaar om haar zeldzaamheid,
 't Schoon, dat ze om zich heenen spreidt,
 Hield dien Vorst dus opgetoogen,
 Dat Hij, buiten al den nood,
 Daar meê Hij uw' muur en wallen,
 Heftig dreigde te overvallen,
 't Rijks-Paleis eerbiedig sloot;
 Hij beval zijn' legerknechten,
 Dat men 't Vorstlijk Hof-gebouw
 Als wat heiligs spaaren zou,
 Met geen vuur, noch bijl bevechten.
 'k Heb Hem op 't verheven Slot,
 Naar zijn lang gerekt verlangen,
 's Burgers hulde zien ontvangen;
 Maar hoe kort was dit genot!
 Midden in zijn krijs-bedrijven,
 Vol van moed en vuur en vlijt,
 Zag Hem Nancij, in den strijd,
 Door het oorlogs-zwaard, ontlijven.
 Zal ik U all' de ijsslijkheên,
 Uitgevoerd, door staal en klingen,
 All' de bloedige gedingen,
 Om de heerschappij ontleen?...
 U der broed'ren lot doen hooren,
 Door de wiss'lende oorlogs kans,
 In deez' hechte Schutting-schans,
 Lang bewaard, op Egmonds tooren!...
 Neen, daar 't jaarboek uwer Stad
 All' de verd're lotgevallen
 Van het Valkhof en zijn' Wallen
 Duidelijk en ruim bevat,

Daar de rol der Lands-geschieden
 Rijklijk, zoo ik mag bevroên,
 Uwen weetlust zal voldoen,
 Wijs ik U naar die berichten.
 Wie U van dat edel hoofd,
 Daar Ge billijk op mogt roemen,
 Dat Ge uw *Capitool* mogt noemen,
 Onherstelbaar heeft beroofd,²⁴
 Wat 'er in uw' donk're dagen,
 Van het grijze Valkhof wierd,
 Wie Zijn' sloping heeft bestierd,
 Wil, noch mag ik niet gewaagen.
 't Grieft mij nog, tot in de ziel,
 Als ik mij de ondraagb're schanden
 Voorstel, dat, door eigen handen,
 Dus die grijze Slot-burgt viel.
 Eeuwig zal van deze dagen
 't Volgend meêr bedaard Geslacht,
 Uit Bataven voort gebragt,
 Met het grievendst leed gewaagen.
 Vloeken zal het op den Nijld,
 Die dus, met zijn' klauw en tanden,
 Batoos Pronk-burgt aan dorst randen,
 Min medogend dan de tijd:
 Sterker dan de blikzem-schichten
 Uit de dondervolle vuist
 Van Jupijn, die 't al vergruist,
 Wat en Zon en Maan verlichten.
 Brand, noch stormen van Æool,
 Hagel-buien, uit den hoogen,
 Hadden nimmer dit vermogen

²⁴ De Heer H. VAN WIJN in zijn *huiszittend leven*, No. 1. blad. 29. laat zich over deze sloping des Burgts dus uit: „De Vorst (Keizer KAREL) had daar (te Nijmegen) een uitmuntend paleis opgericht, dan welks eerwaardige, en door den alles verslindenden tijd zelven, zoo lang geëerbiedigde overblijfselen, helaas! in onze tijden, en (*hoe zal het de kunstminnende Nakomelingschap gelooven?*) door NEDERLANDSCHE handen, zijn gesloopt geworden. En E. M. ENGELBERTS, *Aloude Staat en Geschiedenissen der Verëenigde Nederl:* 4de deel, blad. 321. denkt en spreekt over die schandelijke sloping des Burgts, dus; „Jammer is het, dat men, in dezen tijd, heeft kunnen besluiten om dit *Valkenhof* te sloopen. — — Voor het overige schijnt, in deze dagen, de oude Gebouwen eene algemeene ondergang aangekondigd te worden, dat waarlijk te bejanmeren is; wat hier ook de oorzaak van mag zijn, de Gedenkstukken der Oudheid dienden toch aan geen KLEIN en KORT-DUUREND VOORDEEL op geofferd; Zij hinderen niemand, al wil men ze als *gedenktekenen van Overheersing* aanmerken, enz.

Op het Geldersch *Capitool*,
 Ja, schoon korts de magt der Gallen,
 Met haar' onweêrstaanb'ren drom,
 Op verheven Adeldom
 En Kasteelen aan kwam vallen,
 Schoon, door Haar, ik 't achtbaar *Slot*,
 Dat, in de Ooij, met luister praalde,
 Dat in Adel nimmer faalde,
 Zag beschadigd en geknot;
 Schoon ook 't huis de *Pol* moest wijken,
 Dat in Bemmels vrucht'b'ren grond,
 Aan mijn' rechter-zijde stond,
 En voor 't woên des vuurs bezwijken; ²⁵
 't Heeft, in zijne snelle vaart,
 Die den Nagebuur deed beeven,
 Tegen 't Valkhof niets bedreeven,
 't Heeft dien achtb'ren kruin gespaard.
 Bastaarden woudt Gij bezielen;
 Bliest hun 't vreemd vermogen in,
 Dat ze, om voorgewend gewin,
 Op den Burgt, als tijgers vielen.
 Gij bedekte U met den mom
 Van rechtaarde Vaderlanders,
 Waare en zuiv're Vrijheids-standers,
 En smeed dus dien Pronkzuil om.
 Gothen, Nooren, Deenen, Wenden,
 Volken daar de menschlijkheid,
 Daar beschaving nog om schreidt,
 Kwamen wel dit Pronkstuk schenden;
 Maar, in hunnen euvelmoed,
 Schoon Zij dak en gevel schonden,
 Hebben ze echter nooit de gronden
 Van den Burgt gansch omgewroet.
 Nimmer zag ik hunne lusten
 Zoo ver alles overschreên,
 Dat zij niet één enkl'en steen
 Op den and'ren lieten rusten.
 Zoo valt soms een woeste orkaan,
 Los gelaaten uit zijn' kerker,
 Door den stilte- en storm-Bewerker,
 Op den pronk der wouden aan.
 Zoo stort soms, bij dond'rend weder,

²⁵ *Paix aux Hameaux, guerre aux CHATEAUX*, was het ongenadig Vonnis, dat men overal, op de wanden der half verwoeste *Kasteelen* geschreeven las.

De eik, hoe sterk, hoe dik en oud.
 Op 't gebergte, of in het woud,
 Met zijn' kruin en wort'len neder.
 Hier sloot Rhijn-telg zijn verhaal
 Over Valkhofs wisselingen,
 Dus geluste 't Hem te zingen,
 Aan den boord van zijne Waal.
 Wel voldaan van 't gul berichten,
 Dat ik dus, van woord tot woord,
 Uit zijn' mond had aangehoord,
 Om mijn' wetens-lust te stichten,
 Meende ik met verzekering,
 Uit de toegenegen trekken,
 's Waalgods willigheid te ontdekken,
 Zoo mijn weetlust verder ging.
 'k Waag Hem dus nog dit te vraagen:
 „Waalgod! schoon uw breed bericht
 Mij, in 't duister, heeft verlicht,
 Van des oudhijds vroeg're dagen;
 Schoon ik uwe gunst erken,
 En ze U altijd, dank zal heeten,
 Doe mij, bid ik, iets nog weten,
 Daar ik in onkundig ben,
 Zoo ik 't nedrig U mag vergen,
 Wil mij ook, van onze Stad,
 Die den Slotburgt heeft omvat,
 's Bouwers naam thans niet verbergen?
 't Antwoord was: „Ik weet het niet,
 Wie dat wigtig werk verrichte,
 Of haar zek're *Magus* stichte,
 Dan, of 't Bouwhoofd HESSUS hiet.
 't Ligt, in oudheids woeste golven,
 In der tijden Oceaan,
 Dien geen' kracht kan wederstaan,
 Laag gezonken, diep bedolven;
 Maar het heeft al vrij wat schijn,
 Dat de BATTEN, kloeke loten,
 Uit den Duitschen stam gesprooten,²⁶
Nijmeegs eerste Stichters zijn.
 Ja, mij heugt, ik heb die Braaven
 Van dat edel Rijks juweel,
 In wiens bloei, en val ik deel,

²⁶ J. Caesar de bello gallico L. 2 cap. 4.

't Eerste fundament zien graaven.
Magum 't onverbasterd woord,
 Dat licht, door der Celten monden,
 Allereerst is uitgevonden,
 Wordt nog, in haar' naam, gehoord.
 Zoo de letterschriften luiden,
 Mogt dat woord een *vast verblijf*,
Stad, of *Schuil*ing; tot gerijf,
 Tegen vreemd geweld beduiden.
²⁷ CLAUDIUS, dien kloeken Held,
 Toen Hem de Adelaar deed duchten,
 Heb ik herwaards heen zien vluchten,
 Voor des Arends trotsch geweld.
 'k Zag Hem, 's vogels klauw ontweeken,
 Over mijnen breeden vloed,
 Met zijn' have en beste goed,

²⁷ Zie Tacit. hist. L. 5. cap. 19 — *Civili Chaucorum auxilia venere; non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris injecto igni in Insulam concessit: gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.*

Welke aanmerkelijke plaats dus door den Heer P. C. HOOFT vertaald is: *Civilis* kreeg hulptroupen van de Chaucen. Darrende nochtans de STAD DER BATAVIEREN niet verdaadigen met de wapenen, rukt hij meê wat men draagen kon, stak het vuur in de rest, en week op 't EILANDT: als die wel wist dat er Scheepen mangelden om een brug te maaken, en 't Roomsche heir niet anders zouw ooverzetten.

Zie verder *Commentatiunculam in hunc Taciti locum* G. C. IN DE BETOUW editam. 1785. alwaar zoo ontegenzeggelijk bewezen wordt, dat men bij Tacitus, in de aangehaalde plaats niet moet leezen OPPIDA BATAVORUM, noch ook OPPIDUM VETERA, maar OPPIDUM BATAVORUM, voorts dat dit OPPIDUM BATAVORUM op geene andere stad, dan op NEOMAGUM kan worden te huis gebragt; dat men, na het zelve geleezen te hebben, met BOXHORN, zal moeten toestemmen:

SITUM HIC, VIATOR, OPPIDUM BATAVORUM EST.

Behalven de aangehaalde plaats uit Tacitus L.V. cap. 19. heeft de Heer JOH. IN DE BETOUW dit latijnsch koppel-versje. op den rug der bank, achter de Heidensche Capel, doen plaatzen:

*Hic stetit, hic frendens aquilas, hic lumine torvo,
 Claudius ultrices vidit adesse manus.*

Waar van de zin hier op uit komt:

*Hier stond CIVILIS, zag met norsch gelaat, ten teken
 Van spijt, dat de Adelaar verscheen, om zich te wreken.*

Zeër kundig minnaar der Latijnsche taal wilde dit versje liever dus geleezen hebben:

*Hic stetit, hinc abiit frendens, cum lumine torvo,
 Claudius ultrices vidit adesse manus.*

Komende als dan de zin, meêr overeenkomstig met de aangehaalde plaats van Tacitus, hier op neêr:

*Hier stond CIVILIS, maar trok wrevelmoedig heen,
 Toen Hij, norschblikkend zag; dat 's Wreekers magt verscheen.*

Naar de *Betouw* oversteeken.
 Van die vlucht kon uwe Stad,
 't Overoud en Celtiesch *Magen*,
 Tot zijn grievend leed, gewaagen,
 Wijl 't zijn deel aan 't onheil had.
 'k Zag dien Held, met de eigen handen,
 Daar Hij zoo veel strijds meê won,
 Wat Hij niet vervoeren kon,
In en met de Stad verbranden.
 MAGUM lag toen van haar' kruin
 Gansch beroofd, in 't stof begraaven;
 Maar de vlijtige Bataaven
 Slechtten spoedig asch en puin;
 Bouwden weêr haar' breede wallen,
 Hooge torens, poort en muur,
 Die het al-vernielend vuur
 In den gloed had neêr doen vallen.
 Dit *vernieuwen* dezer Stad
 Deed, in plaats van 't oude *Magen*,
 Haar den naam van 't *nieuwe* draagen,
 Dien zij duurzaam sinds bezat.
 Deze luister, dit vermogen
 Wierd, door oorlogswoede en brand,
 Aan *Nieuw Meegen* naderhand
 Andermaal geheel onttogen.
 Dit leed BARBAROSSA niet,
 Hij deed weêr, als uit de kimmen,
 Nijmeegs ouden luister klimmen,
 Redde 't weêr uit zijn verdriet.²⁸
 Dit is 't al wat ik van 't stichten,
 Van Nijmeeges ouden naam,
 Zoo verheven, door de Faam,
 Op uw vraagen kan berichten.
 't Wordt ook, dunkt mij, meêr dan tijd,
 Dat wij 't breed verhaal van zaaken,
 (Daar de scheem'ring aangroeit) staaken,
 't Hof en Batoos Stad gewijd".
 Door erkentlijkheid gedreeven,
 Dankte ik 't Opperhoofd der Waal
 Ned'rig, voor het kort verhaal,
 Uit zijn' mond aan mij gegeven.
 'k Deelde verders deze beê,
 Voor het onuitwisbaar teken

²⁸ Zie boven bladz. 35.

Zijner gunst, aan mij gebleeken,
 Met welmeenendheid Hem meê;
 „Leef, in keur van vloeiend water,
 Blonde Waalgod! ongestoord!
 't Kabb'lend stroom-nat voere U voord,
 Met een zacht en zoet geklater!
 Tot Ge, bij de Maas-vorstin,
 Die U wacht aan Woerkoms wallen,
 Naar uw' keuze en welgevallen,
 Treedt ter blijde *omhelzing* in,²⁹
 Tot de kronkelende *Linge*,
 Met haar *minnende* Echtgenoot,³⁰
 Ook te Gorcum, in uw' school,
 Uw' verliefde omhelzing zinge!
 En Gij dus, naar zin en wil,
 Op uw' groenen statie-wagen,
 Wordt naar 't Bergsche Veld gedraagen,
 Door vrij meêr dan ééne kil.³¹
 Of oud Dordrecht wilt ontmoeten,
 Dat ook op zijn' jaaren roemt.
 Dat U t'saamen gansch vernoemd,
 Met een's Konings naam zal groeten.³²
 Vaart dus vrolijk, eens-gezind,
 Langs uw' groen-begraasde zoomen,
 Langs uw' steden, dorpen, boomen,
 Voordgestuwd, door stroom en wind!
 Mogt men lang een Vloot van Schepen,
 Rijk, met koopmanschap, gelaân,
 Langs uw' gladde waterbaan,
 Vluchtig op en neêr zien slapen.
 Mogt de grijze en agtb're Rhijn
 Uit wiens dij gij zijt gesprooten,
 Nimmer voor uw heil geslooten,
 Immer voor U open zijn!
 Mogten wij, langs onze muuren,
 Menig drijvend Eiland zien,
 Voordgeroeid door noeste liên,

²⁹ Over deze *omhelzing* is, door mij, in het jaar 1771, bij gelegenheid eener Latijnsche Schoolpromotie, te Gorinchem, eene Redenvoering, in Latijnsche dichtmaat, gehouden, onder den titel van *Mosae Vahalisque connubium*, in de welke deze wenschen breeder ontvouwd zijn.

³⁰ Een riviertje *de Min* genaamd vereenigt zich met de *Linge* boven Asperen.

³¹ Een gedeelte der Merwe ontlast zich, door verscheiden killen, in den Biesbos, of het *Bergsche Veld*.

³² Zie bladz. 49.

Zonder krib, of kaai te schuuren!
 Mogt de logge Samereus
 Vaak zich, in uw stroomnat, baaden,
 Haaren buik met schatten laaden,
 Naar des koopmans, wensch en keus!
 Deze en and're zegeningen
 Moeten U, ô gulle Waal!
 Voor uw vriendelijk onthaal,
 Staêg, in dub'ble maat, omringen!
 Nimmer werde uw Statie-kar,
 Door het snijdend ijs ontluiserd,
 Nimmer, in haar' loop, gekluisterd;
 Dat, door storm, uw' vaart nooit marr'!
 Nimmer werde uw mond geslooten,
 Door het meêgesleepte zand,
 Daar uw' kruik, uit 's Makers hand,
 In de Zee wordt uit gegooten.
 Nimmer moet dat grindig puin
 Uwen vrijen uitloop stooren,
 Nimmer uwen vloed doen smooren.
 In het opgespoelde duin!
 Deze en grooter zegeningen
 Moeten U, van dag tot dag,
 Tot uw' troost, in uw' geklag,
 Steeds ervaren, mild omringen!"
 „Ja maar, (sprak toen Waalgod weêr,)

Dat men, zoo dit zal gelukken,
 Aflaat' mijne keel te drukken,
 En Mij, in mijn' vaart niet deer!
 'k Moest toch dikwijls, door 't verscheuren
 Van mijn' al te nauwen band,
 Bij 't verdrinken van het land,
 U mijn' weêrzin doen bespeuren;
 Dikwijls brak mijn hooge vloed,
 Doe noch stuiting kent, noch wijken,
 Deze kaden, dammen, dijken,
 En belagchte dus uw' moed.
 Onder 't harde nat gedooken
 Heb ik vaak de marm'ren korst
 Van den killen winter-Vorst,
 Schoon met weêrzin, los gebroken.
 Dikwijls nam ik, t'einde raad,
 Over dit onhebb'lijk knellen
 Mijner ruime water-wellen,

't Los gewrongen ijs te baat.
 Uit den *vrijen* Rhijn gebooren,
 En, in een gewest geteeld,
 Daar de VRIJHEID heeft gespeeld,
 Wilde ik naar geen' kluisters hooren.
 't Heeft Mij dikwijls leed gedaan
 Over uwe Dorpelingen,
 Dat ik Mij dus los moest wringen,
 En verderven 't wintergraan:
 Maar, zoo lang men niet wil luistren
 Naar de lessen der Natuur,
 Zal ik ook, door zulken muur,
 Mijne baan niet laten kluist'ren.
 Dat men, tot zijn' schaê geleerd,
 't Voorbeeld der Egijptenaaren
 Volge, en Me in mijn' koets doe vaaren,
 Ongedijkt en ongedeerd.
 Dat men ronde *Heuvel-terpen*,³³
 Als somtijds mijn hooger vloed
 't Laage veld bedekken moet,
 Uit den kleigrond op doe werpen.
 'k Zal die schade rijklijk weêr,
 Door mijn' vetten slib, vergoeden,
 Als ik, met mijn' blonde vlooden,
 Weder binnen de oevers keer.
 'k Zal dus jaarlijks, door 't vermogen
 Van mijn' klei en slibbig zand,
 Uw zoo laag *vernederd* Land
 Vruuchtbaar maaken en verhoogen.
 'k Zal U jaarlijks, zoo Gij 't wilt,
 Door mijne ongetoomde baaren,
 Geld en mocite en arbeid spaaren,
 Dat nu nutloos wordt verspild.
 Daar toch uwe zwakke dijken
 Mijne krachten niet weêrstaan,
 Zal ik dan, met vee en graan,
 's Landmans schuur en stal verrijken."
 'k Stemde in Waalgods wijzen raad,

³³ Zie over dit woord 1ste deel der NIEUWE BIJDRAGEN, bladz. 139. waar het volgende geleezen wordt: „In de oude tijden, toen de *dijken* alhier nog onbekend waren, vindt men dat de bewoners dezer lage en holle landen, bij het overlopen der zee, ofte der rivieren, kleine bergjes of heuvelen van aarde maakten, welke toen en nog lang daarna den naam hadden van TERPEN of TORPEN, dienende om in tijd van nood beesten en menschen daar op te bergen.

Uit welmeenendheid gebooren,
 En deed weêr decz' taal hem hooren:
 „Buiten zucht tot eigenbaat
 Deeldet Gij in ons belangen,
 Milde Stroomgod, Rhijn-voogds Telg!
 Ach, dat eens de dwaaze Belg
 Dezen raad in 't oor mogt vangen!
 'k Weet toch, en 't bewijs is klaar,
 Dat Ge Neêrland zijt genegen,
 Dat Ge 't vaak uw' milden zegen
 Toe deedt vloeijen, na gevaar.
 'k Weet, dat U all' de ongelukken,
 Die ons dierbaar Vaderland,
 Aan uw rechte en linker kant,
 Knelden, 't gunstig harte drukken.
 'k Weet ook, dat Ge, in de eenzaamheid,
 Van uw Nijmfen afgezonderd,
 Vaak 's Lands onverstand bewondert,
 En des Valkhofs val beschreit.
 'k Weet, Gij kunt het leed niet kroppen,
 Dat dit Slot zoo onbezuisd
 Wierd gesloopt, door 's mokers vuist,
 Aangevuurd door woeste koppen.
 Echte Stads-gezinde Vliet!
 'k Moet uw' traanen billijk noemen,
 Met U Neêrlands dwaasheên doemen;
 Maar dit klaagen baat Ons niet.
 Ja, schoon zelf de *wilgen* treuren ³⁴
 Schoon ze, als oudtijds, aan den zoom
 Van Eufrates breedden stroom,
 't Hoofd niet opwaards willen beuren;
 Schoon ook de *esch*, der wouden lust
 Zijne takken neêr laat hangen,
 Door de smerten, die hem prangen,
 Tot in 't kwijnend hart ontrust,
 Schoon de *beuk*, met rouw beladen,

³⁴ Dit is eene vrije navolging van mijn latijnsch Epigramma op den gesloopten
 Burgt:

Hic quoque lenta *salix* arcem colluget ademtam,
Fraxinus et passis moeret amica comis.
 Hic quoque pullatâ *fagus* stat fronde, nec ipsae
 Pallentes *hederæ* maenia rapta ferunt.
 Adspicis ut Fanum moestae amplexantur avitum,
 Quid velat et Cives haec quoque damna queri.

En, voor gulle blijdschap doof,
 In de plaats van groenend loof,
 Staat omkleed met *zwarte* bladen,
 Schoon het *veil* van 't overschot
 Der Capel niet is te scheuren;³⁵
 Schoon de musch en zwaluw treuren,
 Om de sloping van het Slot:
 Dus gaan de ondermaansche dingen,
 Waalgod! vriend der billijkheid!
 Die, met Ons, den Burgt beschreit,
 'k Leer uit deze wentelingen,
 Uit de sloping van 't Kasteel;
 Dat al 't geen wij hier aanschouwen,
 Torens, pracht en praal-gebouwen
 't Wiss'lend noodlot valt ten deel.
 Dus zal ligt, in laater dagen,
 Zoo 't in 't lotboek staat bepaald,
 Wiens vervulling nimmer faalt,
 't Nageslacht eens greetig vraagen:
 „Waar lag 't rijke Nederland,
 „Uit de woeste zee gewonnen,
 „Uit den modder t'zaam geronnen,
 „Door der Belgen nijv're hand?
 Dus zal 't Land eens weer verkeerren,
 En helaas! wie weet hoe ras!³⁶
 Tot het geen het voormaals was,
 Poelen, kreeken, wadden, meiren.
 Ligt wordt weêr, langs uwen boord,
 Na verloop van weinige eeuwen,
 't Schor geluid van duikers, meeuwen,
 Eend en wilde gans gehoord.
 Eéne orkaan slechts, en de dijken,
 Zwakke grendels van wat zand,
 Brooze muuren van ons Land
 Kunnen, voor dit woên, bezwijken.³⁷

³⁵ Men heeft zorg gedraagen eene der *Heidensche Capellen*, voor zoo verre die nog in wezen zijn, met *Treurwilgen*, *zwarte Beuken* en *Treur-eschen* te omplanter; terwijl het *Veil* of *Klimop* tegen den buitenwand derzelve langzaam opkruipt, en dien als schijnt te omarmen.

³⁶ Zie over deze stof GARGON *Walchersche Arcadia* bladz. 43. daar Hij zegt: Wee onzer als de dijken niet magtig zijn de opgejaagde zeegolven te sluiten. want het land is hier doorgaans lager, als de zee, en moet door kracht van dijken, en onbegrijpelijke kosten beschermd worden. enz.

³⁷ Dit zelfde lot spelt ook de keurige Dichter D. J. VAN LENNEP aan het roemrijke Amsterdam, in eene latijnsche Elegie, door Hem op de Ruïne van het HUIS TE BREDERODE vervaardigd.

God verhoede lang dien val!
 Schoon hij daag'lijks staat te vreezen,
 En wij, in 't natuurboek, leezen,
 Dat hij eens gebeuren zal.
 't Hollands-diep kan nog berichten,
 Met het ruime Bergsche-veld,
 Hoe, voor 't woedend storm geweld,
 Kade en dijken moeten zwichten.
 Vaart men thans niet, op die baan,
 Daar, voor achtmaal vijftig jaaren,³⁸
 't Akkerland met koren-airen,
 't Veld met kudden was belaên?"
 Onderwijl ik dus mijn' zorgen
 Over Neêrland, hooren liet,
 Had Hij, die de Waal gebiedt,
 't Hoofd vast onder 't nat verborgen.
 'k Zag nog slechts zijn' breeden stoet.
 Meir en Vliet- en Stroom-Najaden,
 In 't verschiet, zich wasschen, baaden,
 Dobb'ren, op den effen vloed.
 Poezel bruine *Zalmen-Hoedster*,
Snoeke Temster, *Baars Jag'rin*,
Weelig Elftje en *Voren min*
 Dartelden met *Spiering Voedster*.
Aaltje en *Barm lust* even vlug
 Dookten dan eens onder 't water,
 Sprongen dan, met luid geschater,
Elftje of *Zwem-puikje* op den rug.
Meertje kende ik, aan de rankheid
 Van haar welgemaakte leên;
Beekje had die gaaf gemeen,
 Met haar Zusje, en, uit de blankheid,
 Speurde ik *Wasch-lust*, *Spoel-graags* Nicht,³⁹
 Met *Nimf Ruischje* frische loten

³⁸ In het Jaar 1421 liep een groot gedeelte van het Graafschap Strijen of den Zuidhollandschen Waard onder, waar door zeventig dorpen en een verbazend aantal menschen en vee verdronken. Zie GARGON Walchersche Arcadia bladz. 44. en J. WAGENAAR Vaderlandsche historie. 3de deel. bladz. 453.

³⁹ Het is bekend, dat het meeste linnen der Nijmeegsche Burgers, in het dorp BEEK, gewasschen en gespoeld wordt, uit hoofde van het frisch en zuiver bronwater, dat zich dáár, uit de bergen, verzamelt, en tot eene *Beek* vormt, deze nu mag men immers ook haare Bron-Nijmfen niet ontzeggen, aan dewelke ik, om het handwerk, dat in haaren vliet verricht wordt, den naam van *Wasch-lust* en *Spoel-graag* gegeven heb. Op het voetspoor van D. SMITS in deszelfs zoetvlociend dichtstuk de ROTTESTROOM bladz. 53. enz. Die ook zijne Veen-Nijmfen met toepasselijke naamen, op de turfmakerij, benoemd heeft.

Uit *Valei-vliet* voort gesprooten;
Waalte met haar bruin gezicht,
 Kenlijk aan de wilgen bladen,
 Die zij om den schedel had,
 En 't lang-steelig kruiken-blad,
 Daar zij de and're vliet-Najaden
 Dart'lend mede van zich hield;
 Als zij Haar, met gladde handen,
 Eilings trachten aan te randen,
 Meê met stoeijens-lust bezielde.
 Tot Ze ook, na veel dart'len, strooken,
 Went'len, danzen heen en weer,
 Hupp'len, springen, keer op keer,
 Zachtkens onder water dooken.
 'k Spoede mij dus ook van daar,
 Om all' 's Valkhofs wentelingen,
 Die mij Waal-God voor wou zingen,
 Op te zaam'len bij elkaër.
 Nijmeegs Burgers! Stad-genooten!
 Die mijn' waardste Vrienden zijt,
 U zijn zij thans toegewijd,
 Als oprechte Batoos loten.
 U bied ik die ned'rig aan,
 Wilt Gij mijne treurgezangen,
 In uw' milde gunst ontvangen,
 Hoedt ze, bid ik, voor vergaan?
 Niemand toch bestaan zij nader;
 Niemand neemt meer deel, dan 't kind.
 Dat zijne ouders hartlijk mint,
 In het noodlot van zijn' vader.
 IN DE BETOUW! Gij voor al,
 Wiens welmeenend rust'loos poogen,
 Tot behoud van 's *Burgts* vermogen,
 Waalgod eeuwig roemen zal;
 Gij, zie, bid ik, gunstig neder,
 Op het geen mijn' Zang-Godin,
 Uit oprechte VALKHOFs-min,
 U slechts nazong! zwak en teeder
 Is zij, 'k weet het, maar uw' hand,
 Kan haar' zwakke leden schraagen,
 Deed haar 't geen zij waagde, waagen;
 Hoedt Haar voor des Vitters tand?
 Batoos nakroost, Stedelingen!
 Vrienden van de menschlijkheid!

Die, met mij, den Burgt beschreidt,
 Zagen we, uit deez! wentelingen,
 Uit de sloping van dit Slot,
 Dat al 't geen wij hier zien praalen,
 't Hoofd, in 't eind, moet onderhaalen,
 't Speeltuig is van 't went'lend lot.
 Laat ons naar dien HEIL-BURGT streeven,
 Die, in 't ongenaakbaar licht,
 Door den Bouwheer is gesticht,
 Die alleen 't bestaan kan geeven,
 Die geen wentelingen kent;
 Bij wien oogenblikken, uren,
 Dagen, jaaren, eeuwen duuren,
 Zonder wisseling, of end.
 Burgt, die nijd, noch haat, noch logen,
 Monsters, in de Hel, gebroed,
 En, door Satan opgevoed,
 In zijn' muuren kon gedoogen.
 Oeffenaars van Deugd en trouw!
 Echte en waare vrijheids-loten!
 Dierb're Land- en Stadgenooten!
 Streeven wij naar dit gebouw.
 Lettergraage Jongelingen!
 Deugd- en oeff'nings moei'lijk pad
 Is de weg, naar deze Stad,
 Die geen mond recht kan bezingen; ⁴⁰
 Welker grond van diamant,
 Welker breede jaspis-muuren
 De eind'looze eeuwigheid verduuren,
 'tSaamgevoegd, door 's Bouwheers hand.
 Welker wanden, welker zaalen,
 Welker vloer van hijacint,
 En safier, die 't oog verblindt,
 Met robijn en jaspis praalen.
 Vordert dus, van stap tot stap,
 Onder 's Hemels rijken zegen,
 Naar dien *Vreeburgt*, langs de wegen
 Zoo van deugd, als wetenschap,
 Tot Ge eens eind'lijk aan moogt landen,
 En genieten 't heil-genot
 Van dat onverbreekbaar Slot,
 Niet gebouwd, door menschen handen.

⁴⁰ Zie ARNOLD HOOGVLIET in zijn *Abraham den Aarts-Vader* 2de boek. het begin.

ENIGE BIOGRAFISCHE GEGEVENS

betreffende E. J. B. Schonck.

23 januari 1745: geb. te Hedel als negende kind van Willem Schonck en Dorothea Elisabeth Metz.

20 juni 1768: gepromoveerd te Franeker tot doctor in beide rechten.

26 maart 1767: aangesteld als praeceptor aan de Latijnse School te Breda.

6 november 1769: benoemd tot rector aan de Latijnse School te Gorinchem.

26 november 1777: lid van „Kunst wordt door Arbeid Verkreegen”.

1 november 1780: benoemd tot rector aan de Latijnse School te Nijmegen.

1805: lid van „Kunst door Vriendschap Volmaakter”.

11 september 1816: eervol ontslagen als rector van de Latijnse School te Nijmegen

12 juni 1821: overleden te Nijmegen.

1766: „Herders-zang, toegezongen aan den Weleedelen en Hooggeleerden Heer Hermannus Cannegieter ter gelegenheid dat zyn Ed. het opperbestier van Frieslands Hooge School wierd opgedragen" in „Carmina Dicata Honori Viri Celeberrimi et Consultissimi Hermannii Cannegieteri... cum Rector Magnificus inauguraretur D. II. M Junii CIOCCCLXVI
(Franequerae, 1766)

1767: „Herders-zang ter gelegenheid dat de Hoog-Eerwaarde Hoog-Geleerde Heer J. Ratelband tot Hoog Leeraar in de Godgeleerdheid wierd aangesteld in Frieslands Hooge Schoolen" in „Pieriae Frondes, Laeti Monumenta Triumphii Honoribus et Meritis Viri plurimum reverendi et clarissimi Joannis Ratelband consecratae cum publicam S.S. Theologiae professionem in Almo Frisorum Lyceo auspicaretur. Die VI Januarii MDCCLXVII."
(Franequerae, 1767)

(„Het Verval der Poesy" en) „Een Nieuw Liet van een Jonkman, hoe hy, met alle Eer en Lof Dokter wierd binnen de stad van Franeker" in „de Zanggodinne à la Grecque gecooft. Ter blyder Gelegenheyd als de Wel Edele Heer Joan van Nuys der beyden Regten Doctor verklaard wierd te Franeker de 14. Maart 1767".
(Franeker, 1767)

„Ter Inwyding van den Hooggeleerden Heer Gisbertus Koen tot Hoogleeraar in de Grieksche Taal aan Frieslands Hooge School etc. etc. etc." in „Carmina Dicata Honori et Meritis Viri clarissimi et celeberrimi Gisberti Koen, J. U. D. cum ordinariam linguae Graecae professionem, sollemni habita oratione, auspicaretur A. D. XVIII Martii CIOCCCLXVII".
(Franequerae, 1767)

„Herders-zang op het ontijdig afsterven van den Wel Edelen, Hooggeleerden Heer Gisbertus Koen, Meester der beide Rechten en Hoog Leeraar in de Griekse Taal binnen Franeker etc. etc. Overleden den 3 April 1767" in „Musae Franequerae lugentes virum optimum et desideratissimum Gisb. Koenium, morte lucuosissima et immatura bonis erreptum".
(Franequerae, 1767)

1768: „Dissertatio juridica inauguralis de Privilegiis Militum".

1772: „Huwlyk-Zang ter bruiloft van den WelEdelen HoogGeleerden Heer Erwinus Wassenberg, en Jongvrouw Maria Ratelband, in den echt verbonden den 25 Octob. 1772" in „Echt-Zangen ter gelegenheit van het huwelyk van den Wel Edelen Hoog Geleerden Heere Everwinus Wassenbergh, Hoogleeraar in de Grieksche Taalkunde op het Hooge School te Franeker, en de Wel Edele Juffer Maria Ratelband."
(Franeker, 1772)

1775: „De Vermakelyke Slaa-tuintjes. Ad fidem veterum membranarum sedulo castigati curis Eibesii".

1777: „C. F. Gellerts Toneel-Poezij".

1778: „Neerlands Welvaart Hersteld, door den Oeconomischen Tak van de Hollandische Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem".

1779: „Fabelen en Vertelsels".

„Hekeldichten, Fabelen en Vertelsels".

- 1781: „De Studio Literarum Optimo Reipublicae Fulcro”.
- 1783: „De Dood van Abel, naar het Hoogduitsch van Salomon Gessner”.
- 1784: „Schets van Nederlands Rampen door de overstroming der dijken veroorzaakt, in lente-maand dezes jaars MDCCLXXXIV”.
- „St. Nikolaas-vreugd aan de Nederlandsche Jeugd”. (niet meer aanwezig)
- 1786: „Fabelen en Mengel-Poëzy”.
- „Het Oorlogszwaard uit de Schede”.
- 1787: „God Andermaal Zichtbaar de God van Nederland. bij de heuchelijke omenteling der zaken, en de gelukkige herstelling van zyne doorluchtige hoogheid den Heere Prins van Oranje, enz. enz. enz. in hoogst desselfs verheven ampts-bedieningen”.
- 1788: „De Strijd der Reuzen of de Gestrafte Heerszucht in zeven zangen”.
- „Lierzang op den eersten verjaardag van Willem den Vijfden, enz. enz. enz. na hoogst desselfs en Nederlands heuchelijke Verlossing, uit hunne drukkende omstandigheden, plegtig gevierd op den VIII. Maart, door een aanzienlijk Gezelschap waare Eendragts-Vrienden binnen Nijmegen”.
- 1788: „Lierzang op den eersten verjaardag van Hare Koninklijke Hoogheid Wilhelmina de Grootte, enz. enz. na hoogst derzelve en Nederlands Heuchelijke Verlossing, uit haare drukkende Omstandigheden, plegtig gevierd op den 7. van Oogstmaand 1788, door een aanzienlijk Gezelschap waare Eendragts-Vrienden”.
- 1789: „Bruilofts-dicht voor den heer Hendrik Johan Weeninck en mijn nicht Suzanna Schonck”.
- 1790: „Het Nut der Werkzaamheid. Bij het uitdeelen der Pryzen aan de Kinderen van het Fabricq-huis binnen Nymegen, in dichtmaat uitgesproken in de Gasthuis-kerk dier stad, op den 23 van Oogstmaand MDCCLXXX”.
- „Arbeids-Lof”.
- 1792: „De Bonheur uit de Mode. Heldendicht. In drie Zangen”.
- 1793: „Dankoffer aan den God van Nederland en de Dappere Krijgshelden” In „Dichtlauren voor Neêrlandsch Helden, bestaande in Prijsvaarzen, ter erkentnisse van hunnen moed, gebleeken in de verdediging der vestigingen Maastricht, Willemstad, de Klundert, enz. bij den aanval der Franschen op de Vereenigde Nederlanden, in Februarij, des jaars MDCCXCIII. Bijgeengebracht en verzameld, door een Gezelschap Beminnaaren der Vaderlandsche Dichtkunst, binnen Amsterdam”.
- 1799: „Dichterlijk Tafereel van de Tegenwoordigen Watersnood en desselfs Treurige Gevolgen”.
- 1801: „Eeuw-zang. Uitgesproken by gelegenheid van eene gewoone Winter-promotie der Latijnsche School-jeugd”.
- „Cantale op den Vrede”.
- 1802: „De Lof des Vredes. Opgezongen by gelegenheid van eene gewoone Half-jaarige promotie der Latijnsche School-jeugd den 31 Augustus MDCCCII”.
- „Treurzang op het Verongelukken van mijnen waarden neef Willem Philip Schonck met het Oostindisch schip De Vrede. Door eene Storm, vergaan, op de Engelsche Kust. Den 23. November 1802”.
- 1805: „Nieuwe Gedichten voor Kinderen”. (niet meer aanwezig)
- „Lot-gevallen van Nijmeegens Burgt, gezegd Het Valkhof”.
- 1806: „Het Masker der Waereld, naar het hedendaegsch toneel geschetst”.

1807 „Proeve van Zangstukken op de Geboorte, het Lyden, en de Verheerlyking van Jesus Christus, benevens eenige andere onderwerpen'

„Treurzang op het Rampspoedig Lot der stad Leyden '

1814 „St Nikolaas Geschenk aan de Jeugd"

1814 „Dank offer aan den God van Nederland, voor de onverwachte verlossing van het juk der Fransche Dwingelandij, door de Vereenigde Bondgenooten

1815 „Lier zang ter heuchelyke Erinnerung van Nijmeegs Verlossing uit de Overheersching der Franschen, op den 5 January des jaars 1814"

1817 „De Graan oogst, toegewijd aan Ceres"

„Nijmeegs Alzigt op den Hofberg, van ouds Het Valkhof genaamd '

1818 „kerkzangen voor de Nederduitsche Hervormde Gemeent van Nijmegen, op het feest van Jesus Geboorte"

Verder treft men afzonderlijke gedichten van E J B Schonck aan in

„Tael en Dichtlievende Oefeningen, van het Genootschap ter spreuke voerende Kunst wordt door Arbeid Verkreegen, en Prijsvaerzen", dln III, IV, V en VI
Leiden 1780, 1783, 1787 en 1790

„Kleine Dichterlyke Handschriften", 15e, 16e, 17e, 18e en 19e schakering
Amsterdam, 1802—1807

„Dichtvruchten van den Vriendenkring onder de Zinspreuk Kunst door Vriendschap Volmaakter", 4e en 5e inzameling
Amsterdam, 1806—1807

en in

Mr J W Staats Evers „Iets over M^r E J B Schonck, benevens enkele zijner onuitgegeven gedichten"

Nijmegen, z j

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- F. H. M. C. Adriaens: „De Magistraat van Nijmegen en de Armenzorg. 1750—1800”
Nijmegen, 1956.
- B. Albach: „Helden, Draken en Comedianten. Het Nederlandse Toneelven voor.
in en na de Franse Tijd”.
Amsterdam, 1956.
- Algem. Konst- en Letter-bode: 1821.
- Algem. Vaderl. Letteroef.: 1779, 1784, 1786, 1790, 1794, 1799, 1806.
- Anoniem: „De Geest der Nederlandsche Dichters”.
Amsterdam, 1788.
- Anoniem: „De Naamlooziana of Vertoog zonder naam, over vraagen zonder
vinding”.
Amsterdam, 1772.
- Anoniem: „Naauwkeurige Beschrijving der Overstromingen, benevens derzelver
Treurige Gevolgen zo buiten als binnen de Republiek in den jaare
MDCCLXXXIV voorgevallen”.
Leiden-Amsterdam, 1785.
- Anoniem: „Het Valkhof te Nijmegen”.
Gemeentearchief Nijmegen, z.j.
- Anoniem: „De Weelde in Nederland. Met ophelderende aantekeningen en bij-
voegsels”.
Dordrecht, 1784.
- H. K. Arkstée: „Nymegen, de oude hoofdstad der Batavieren”.
Amsterdam, 1733.
- Joh. in de Betouw: „Annales noviomagi, oppidi olim Batavorum, hodie primariae
Gelrorum civitatis”.
Nijmegen, 1790.
- Nic. Beets: „Leven en Karakter van J. H. van der Palm”.
Leyden, 1842.
- Joh. in de Betouw: „Lotgevallen en Eyndelyke Ondergang van de van ouds alom
vermaarde Burgt binnen Nymegen”.
Nijmegen, 1804.
- Joh. in de Betouw: „Quartierlyke Academie en Apostolische of Latijnsche School
te Nymegen”.
Nijmegen, z.j.
- Joh. in de Betouw: „Vervolg der Kronijk van Nijmegen tot de jare 1818”.
Nijmegen, 1818.
- Joh. in de Betouw: „Wandeling over het Valkhof”.
Nijmegen, 1817.
- J. Bierens de Haan: „Van Oeconomische Tak tot Nederlandsche Maatschappij voor
Nijverheid en Handel”.
Haarlem, 1952.
- T. A. Birrell: „Geschiedenis van de Engelse Literatuur.”
Utrecht, 1961.
- J. Blanken Jansz.: „Memorie, betrekkelyk den staat der rivieren, in opzigt harer
bedijkingen, der dijkbreuken en der overstromingen, van vroegere tijden, tot
die der laatste, in het jaar 1821.”
Utrecht, 1823.
- W. B. S. Boeles: „Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker”.
2 dln.
Leeuwarden, 1878.

- Boekzaal der Geleerde Waereld: 1781 en 1816.
- G. Bolkestein: „De Voorgeschiedenis van het Middelbaar Onderwijs. 1796—1863”. Amersfoort, 1914.
- P. J. Bouman: „Van Renaissance tot Wereldoorlog. Vier eeuwen culturele en sociale geschiedenis van Europa”. 7e druk. Utrecht/Antwerpen, 1958.
- J. C. Brandt Corstius: „Idylle en Realiteit. Het werk van Elisabeth Maria Post in verband met de ontwikkeling van de Europese literatuur in de tweede helft van de achttiende eeuw”. Amsterdam, 1955.
- Geoffrey Brereton: „A short history of French Literature”. Harmondsworth, 1959.
- Crane Brinton: „A History of Western morals”. New York, 1959.
- H. G. ten Bruggencate: „Mr. Rhyndis Feith. Een bijdrage tot de kennis van zijn werken en persoonlijkheid”. Wageningen, 1911.
- H. Brugmans: „De Koopman. Mercurius als Spectator”. Tiende Jaarboek der Vereniging Amstelodamum, p. 61—136.
- W. G. C. Byvanck: „Bataafsch Verleden”. Zutphen, z.j.
- A. G. v. C.: „Iets over E. J. B. Schonck, rector der Latijnsche Scholen te Nijmegen”. Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1851, p. 3—20.
- R. Carp: „Salomon Gessner als dichter beschouwd”. Mnemosyne IV, p. 77—117.
- L. Cazamian: „A History of French Literature”. Oxford, 1960.
- R. C. Churchill: „English Literature of the Eighteenth Century”. London, 1953.
- J. Clarisse: „Over Hiëronymus van Alphen als Kinderdichter. Eene Voorlezing”. De Fakkel 1832, p. 179 e.v.
- Een Cosmopoliet: „Tafereel van de Zeden, Opvoeding, Geleerdheid, Smaak, en Verlichting, in het voormalig gewest van Holland, aan het einde van de agttiende eeuw. Een bijdrage tot de hervorming van de opvoeding en schoolwezen, in de Bataafsche Republiek”. Amsterdam, 1798.
- J. A. Cramer: „Christian Fürchtegott Gellerts Leben”. Neutlingen, 1786.
- Q. W. J. Daas: „De Gezangen van Ossian in Nederland”. Nijmegen, 1961.
- J. H. Derkinderen-Besier: „De kleding onzer Voorouders. 1700—1900”. Amsterdam, 1926.
- J. G. van Dillen: „Omstandigheden en Psychische Factoren in de economische geschiedenis van Nederland”. Groningen, 1949.
- Y. Z. Dubosq: „Le livre francais et son commerce en Hollande de 1750 à 1780”. Amsterdam, 1925.
- Moritz Durach: „Christian Fürchtegott Gellert. Dichter und Erzieher”. Dresden, 1938.
- A. J. van Duyvendijk: „De Motivering van de klassieke vorming. Een historisch-paedagogische studie over twee eeuwen”. Groningen, 1955.

- W. F. Emck Wz.: „Kroniek van Gorinchem”.
Gorinchem, 1929.
- Emil Ermatinger: „Barock und Rokoko in der deutsche Dichtung”. 2e Aufl.
Berlin, 1928.
- Emil Ermatinger: „Deutsche Dichter. 1700—1900. Eine Geistesgeschichte in Lebens-
bildern. Erster Teil. Vom Beginn der Aufklärung bis zu Goethes Tod”.
Bonn, 1948.
- Emil Ermatinger: „Dichter und Geistesleben der deutschen Schweiz”.
München, 1933.
- Rhynvis Feith: „Verhandeling over het Heldendicht”.
1781.
- H. W. Fortgens: „Schola Latina. Uit het verleden van ons voorbereidend hoger
onderwijs”.
Zutphen, 1956.
- Joan Fortman: „Dichtlievende Mengelingen, verzeld van Taal- en Dichtkundige
Aanmerkingen.”
Hloorn, 1772.
- Egon Friedell: „Aufklärung und Revolution”.
München, 1961.
- Werner P. Friederich: „Outline of Comparative Literature”.
Chapel Hill, 1954.
- Lod. de Geer: „Ontstaan, invoering en ontvangst van de Evangelische Gezangen-
bundel in de Nederduitsch Hervormde Kerk”.
Groningen, 1902.
- J. J. de Gelder: „De Oude Scholen”.
Alkmaar, 1886.
- P. A. de Genestet: „Over Kinderpoëzy”.
Amsterdam, 1865.
- Gemeentearchief Breda: archiefstukken no 74 169b; no 74 176a; no 228 194b, 201a,
201b, 202a en no 1743.
- Gemeentearchief Gorinchem: Register van leerlingen, enz. der Latijnsche School te
Gorinchem 1764—1879, no's 2755 en 2756.
- Gemeentearchief Nijmegen: Correspondentie van de Latijnse School;
Raadsignaten van 1 nov. 1780, 21 febr. 1781, 14 maart 1803, 19 juli 1816, en
4 sept. 1816.
- H. C. M. Ghijsen: „Betje Wolff in verband met het geestelijk leven van haar tijd”.
Rotterdam, 1919.
- H. C. M. Ghijsen e.a.: „Boeket voor Betje en Aagje”.
Amsterdam, 1954.
- H. C. M. Ghijsen: „Dapper Vrouwenleven. Karakter- en levensbeeld van Betje Wolff
en Aagje Deken.”
Assen, 1954.
- P. Geyl: „De Patriottenbeweging. 1780—1787”.
Amsterdam, 1947.
- P. Geyl: „Geschiedenis van de Nederlandse Stam”, dl. III.
Utrecht/Antwerpen, 1959.
- J. Haak: „Van Inlijving tot Bevrijding. Het Noorden van 1810—1814”. Alg. Gesch.
der Nederl. IX;
Utrecht, 1955.
- M. H. de Haan: „Adriaan Loosjes”.
Utrecht, 1934.
- Ysbrand van Hamelsveld: „De Zedelijke Toestand der Nederlandsche Natie, op het
einde der achttiende eeuw”. 2e druk.
Amsterdam, 1791.

- J Hartog „De Patriotten en Oranje van 1747 tot 1787”
Amsterdam, 1882
- J Hartog „De Spectatoriale Geschriften van 1741—1800 Bijdrage tot de kennis van het huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk leven onder ons volk, in de tweede helft der achttiende eeuw”, tweede, vermeederde en verbeterde druk
Utrecht, 1890
- Hedendaegsche Vaderl Bibliotheek jg 1806, 1807 en 1810
- Hedendaegsche Vaderl Letteroefeningen jg 1776
- Fritz Helber „Der Stil Gellerts in Fabeln und Gedichten Ein Beitrag zur Stil geschichte der Aufklirungszeit”
Wurzburg, 1937
- M E Heyboer Barbas „Een nieuwe visie op de jeugd uit vroeger eeuwen Een letterkundige studie ter vergelyking van het Nederlandse kind vroeger en nu”
Nijkerk, 1956
- J I Heybroek „De Fabel Ontwikkeling van een literatuursoort in Nederland en Vlaanderen”
Amsterdam, 1941
- J Huizinga „Cultuurhistorische Verkenningen”
Haarlem, 1929
- G W Huygens „De Nederlandse Auteur en zijn Publiek”
Amsterdam, 1946
- N Japikse „De Geschiedenis van het Huis van Oranje Nassau”, dl II
Den Haag, 1948
- Th Jorissen „Historische Bladen”, dl I, 2e druk
Haarlem, 1890
- C G Kaakebeen „De Invloed der Deutsche Letteren op de Nederlandsche”
Culemborg, 1888
- J B Kan „Geschiedenis der Apostolische School te Nymegen”
Overdruk Ts voor de Gymn en de H B Scholen, 1865/1866
Zutten, z j
- J B Kan „Het 325 jarig bestaan van de Apostolische School thans het Gymnasium te Nymegen”
Utrecht, 1869
- J C van de Kastele Dichtwerken van Mr P L van de Kastele
- Ew Kist „Verhandeling ter beantwoording van de vraag Wat is er in de schriften van Gellert, waardoor hij, als schrijver, dien buitengewonen opgang, gemaakt heeft, welke zijne levens geschiedenis hem toekent”
Mnemosyne VI, p 36—87
- L Knappert „De Ramp van Leiden na honderd jaar herdacht”
Schoonhoven, 1906
- L Knappert „Geschiedenis der Nederlandsch Hervormde Kerk gedurende de 18e en 19e eeuw”
Amsterdam, 1912
- L Knappert „Het jaar 1813 en zijne glorie”
Leiden, 1914
- L Knappert „Het Zedelyk Leven onzer Vaders in de Achttiende Eeuw”
Haarlem, 1910
- L Knappert „Van Sterven en Begraven”
Baarn, 1909
- E Knuttel Fabius „Oude Kinderboeken”
’s Gravenhage, 1906
- A C S de Koe „Van Alphen’s Literair aesthetische Theorieen”
Utrecht, 1910

- R. A. Kollewijn: „Bilderdijk. Zijn leven en zijn werken”. 2 dln.
Amsterdam, 1891.
- Konst- en Letterbode: jg. 1790.
- E. F. Kossmann: „Holland und Deutschland. Wandlungen und Vorurteile”.
Den Haag, 1901.
- P. Leemann-van Elck: „Salomon Gessner. Sein Lebensbild mit beschreibenden
Verzeichnissen seiner literarischen und künstlerischen Werke”.
Zürich/Leipzig, 1930.
- J. L. M. de Lepper: „De Latijnse Scholen in Noord-Brabant in de negentiende
eeuw”.
Brabantia, 3e jg. p. 241—288.
- J. L. M. de Lepper: „De Voorgeschiedenis van het seminarie Ypelaar”.
1950.
- Albert Lindner: „Christian Fürchtegott Gellert. Eine biographische Skizze”.
Berlin, z.j.
- J. Macquet: „Verhandeling over de Voortreffelijkheid der Oude en Hedendaegsche
Poëten”. Nw. Bijdr. tot de Opbouw der Vad. Letterk. II, p. 79—151.
Leiden, 1766.
- Fritz Martini: „Deutsche Literaturgeschichte”. 9e druk.
Stuttgart, 1958.
- Chrisostome Matanasius: „Le Chef d'oeuvre d'un inconu”.
La Haye, 1714.
- De Mayer: „Bericht wegens den dichter Salomon Gessner en zijne werken”.
Nw. Alg. Vad. Letteroef, 4e dl., 2e stuk, p. 215—228; 1789.
- Kurt May: „Das Weltbild in Gellerts Dichtung”.
Frankfurt am Main, 1928.
- Karl Menne: „Über den Einfluss der deutschen Litteratur auf die niederländische
um die Wende des 18. Jahrhunderts”.
München, 1897.
- Anne H. Mulder: „Zeven Eeuwen Levenskunst”, dl. IV.
Amsterdam, 1952.
- M. A. Nauwelaerts: „De Oude Latijnse School van Breda”.
's-Hertogenbosch, 1945.
- Nederl. Bibliotheek: jg. 1777, 1779, 1780.
- J. I. D. Nepveu: „Het Leven van Mr. Hiëronymus van Alphen” in „Dichtwerken van
Hiëronymus van Alphen”.
Utrecht, 1871.
- Nieuwe Ned. Bibl.: jg. 1784, 1785, 1788.
- Nieuwe Vad. Bibl.: jg. 1799.
- O. Noordenbos: „Rationalisme en Romantiek in de Noordelijke Nederlanden.”
Alg. Gesch. der Nederl. VIII;
Utrecht, 1955.
- W. J. Noordhoek: „Gellert und Holland. Ein Beitrag zu der Kenntniss der geistigen
und literarischen Beziehungen zwischen Deutschland und Holland im acht-
zehnten Jahrhundert”.
Amsterdam, 1928.
- J. J. Ovezall: „Over het sociale aspect van de homosexualiteit in de achttiende
eeuw in Nederland”.
Nederl. Ts. voor de Psych. N.R. VIII, 1953, p. 305—350.
- J. H. van der Palm: „Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift van Nederlands
Herstelling in den jare 1813”.
Amsterdam, 1816.

- E Pelinck „De Vergaderzaal van kunst wordt door Arbeid Verkreegen’
Jaarb v Gesch en Oudheidk van Leiden en omstreken, p 154—162
Leiden, 1956
- W E de Perponcher „Instructions d un Pere a Son Fils’
Utrecht, 1774
- Le Philosophie sans Fard „Uitweiding over het Gebruik der oude Fabel-Historie
in de dichtstukken der Hedendaegschen”
Nw Bijdr tot de Oph der Vaderl Letterk II p 269—308
- Le Philosophie sans Fard „Vrijmoedige Bedenkingen over de Vergelyking der
oude Dichteren, met de Hedendaegschen’
Nw Bijdr tot de Oph der Vaderl Letterk II p 228—268
- A G Pikkemaat „Bataafse Vrijheid in Nymegen 1794—1795”
Nymegen, 1963
- H Pomes „Over Van Alphen's Kindergedichtjes Bijdrage tot de kennis van de
opvoeding hier te lande in de 18e eeuw’
Rotterdam, 1907
- A Pope „The Rape of the Lock”
ed Geoffrey Tillotson, London, 1959
- De Post van de Helicon 1e deel blz 153—157 stuk n a v Lierzang op prinses
Wilhelmina, door Schonck 7 aug 1788 voorgedragen
- M M Prinsen „De Idylle in de achttiende eeuw in het licht der aesthetische
theorieen”
Amsterdam, 1934
- W M C Regt „Familie aantekeningen Schonck”
Maandblad van het Genealogisch heraldisch Genootschap „De Nederlandsche
Leeuw’, 28e jg blz 57—58, 221—222
- Y Rogge „Nymegen in 1795
Geschiedk Opstellen, uitgeg ter eere van Dr H C Rogge, p 66—84,
Leiden, z j
- M J E Sanders „Het Nederlandse Kinderlied’
Amsterdam, 1958
- II Schmidt Degener e a „Het Rationalisme”
Den Haag, 1960
- Levin Schucking „Soziologie der literarischen Geschmacksbildung” 3e druk
Bern, 1961
- H Schuller „Ueber Gellerts erzieherischen Einfluss”
Leipzig, 1880
- H A C Spoelstra „De Invloed van de Deutsche Letterkunde op de Nederlandsche
in de tweede helft van de 18e eeuw’
Amsterdam, 1931
- W Siewertsz van Reesema „Redevoering over Dicht- en Letterkundige Genoot
schappen in ons Vaderland
Leyden, 1850
- J W Staats Evers „Iets over Mr E J B Schonck, benevens enkele zijner onuit
gegeven gedichten’ Overdruk Geld en Nymeeische Courant van 5 nov 1893,
Nymegen, z j
- H J A M Stein „Boileau en Hollande Essai sur son influence aux XVIIe et
XVIIIe siecles’
Nymegen/Utrecht, 1929
- Rudolf Strasser „Stilprobleme in Gesznerns Kunst und Dichtung
Berlin, 1936
- G Stuveling „Rondom de Economische Liedjes van Wolff en Deken’ in „Reken-
schap
Amsterdam, 1941

- Paul van Tieghem. „Les Idylles de Gessner et le Rêve Pastoral dans le préroman-tisme européen”.
- Revue de Littérature comparée, IV, p. 41—73, p. 222 —270.
- Paul van Tieghem: „Le Romantisme dans la Littérature européenne”.
- Paris, 1948.
- U.D.B.: „Over de Navolging”.
- Nw. Bijdr. tot de Oph. der Vaderl. Letterk. I, p. 75—137.
- Vaderl. Bibliotheek: jg. 1792.
- L. G. J. Verberne: „In den Spiegel van het Verleden”.
- Utrecht, 1947.
- I. Vijlbrief: „De Republiek van 1766 tot 1780” en „De Patriottencrisis”.
- Alg. Gesch. der Nederl. VIII;
- Utrecht, 1955.
- A. de Vletter: „De Opvoedkundige denkebeelden van Betje Wolff en Aagje Deken. Bijdrage tot de kennis van de opvoeding hier te lande in de achttiende eeuw”.
- Groningen, 1915.
- J. van Vloten: „Bloemlezing uit de Nederlandsche Dichters der achttiende eeuw”.
- Arnhem, 1871.
- A. C. J. de Vrankrijker: „Vier Eeuwen Nederlandsch Studentenleven”.
- Voorburg, z.j.
- Jer. de Vries: „Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde”, dl. 3 en 4. 2e druk.
- Amsterdam, 1836.
- Joh. de Vries: „De Economische Achteruitgang der Republiek”. Alg. Gesch. der Nederl. VII; Utrecht, 1955.
- René Wellek: „A History of Modern Criticism: 1750—1950. The later Eighteenth Century”.
- London, 1955.
- Emil Werth: „Untersuchungen zu Chr. F. Gellerts Geistliche Oden und Liedern”.
- Breslau, 1936.
- J. Wille: „De Literator R. M. van Goens en zijn Kring. Studiën over de Tweede Helft der 18e eeuw”.
- Zutphen, 1924.
- L. J. T. Wirth: „Een Eeuw Kinderpoëzie. 1778—1878”.
- Groningen, 1925.
- E. Wolff-Bekker: „Proeve over de Opvoeding, aan de Nederlandsche Moeders”.
- Amsterdam/s-Gravenhage, 1779.
- E. Wolff-A. Deken: „Brieven over Verscheiden Onderwerpen”.
- 's-Gravenhage, 1780.
- D.P.J.: „Korte Historie en Beschrijving van Franeker”.
- Franeker, 1785.

PERSONENREGISTER

- Aa, A. J. van der, 6.
 Aesopus, 8.
 Akooy, J. van, 102.
 Alphen, D. van, 147.
 Alphen, H. van, 10, 23, 59, 99, 120, 124,
 125, 128, 131, 139, 141, 142, 153.
 Amyot, J., 49.
 Avianus, 8.
 Barbaz, A. L., 101, 121.
 Beeck Calkoen, J. F. van, 5.
 Bekker, Didrik, 98.
 Bellamy, J., 51.
 Bennet, J. A., 5.
 Bentinck, C. G. Baron, 146.
 Berg, A. van den, 120, 121, 141.
 Betouw, G. C. In de, 97.
 Betouw, Joh. In de, 103, 104, 113, 135,
 150, 151.
 Beyer, Leonard de, 101.
 Beyer, Leonhard de, 97.
 Bilderdijk, W., 10, 11, 55, 142, 148, 152.
 Boddaert, P., 85, 92.
 Bodmer, J. J., 49, 151.
 Boekelman, I., 46, 150.
 Boetzelaar, A. G. van, 95.
 Boileau, N., 36, 45, 84, 141, 148.
 Borstius, J., 24.
 Bosch, B. de, 7.
 Breitinger, J. J., 49, 151.
 Brender a Brandis, G, 81, 102.
 Brockes, B. H., 48.
 Broekhuizen, J. van, 146.
 Burmann, G. W., 124, 153.
 Byvanck, W. G. C., 4.
 Camoëns, L., 80.
 Camphuizen, C. van, 3, 145.
 Capellen tot den Poll, J. van der, 66,
 152.
 Carp, R., 51.
 Cats, J., 6, 9, 102.
 Catullus, 6.
 Cicero, 6, 61.
 Conradi, A. J., 3, 145.
 Cordonnier, II., 146.
 Cornelis, Br., 4, 145.
 Cosmopoliet, Een, 19, 25, 124.
 Cramer, J. A., 7.
 Croix, P. L. de la, 3, 145.
 Dante, 80.
 Dathenophilus, 4, 145.
 Dathenus, P., 40.
 Defoe, D., 15.
 Deken, Aagje, 18, 58.
 Diderot, D., 48, 50.
 Dreux, P., 3, 145.
 Dumouriez, Ch. F., 93.
 Effen, J. van, 37.
 Enklaar, C., 134.
 Epen, C. van, 93.
 Ermatinger, E., 140.
 Feitama, S., 51, 102.
 Feith, R., 10, 11, 18, 50, 51, 54, 101, 102,
 120, 121, 138, 141, 143, 151.
 Ferdinand van Brunswijk, Hertog, 67.
 Flines, H. de, 101.
 Flines, Q. de, 101.
 Florian, J. P. C. de, 49.
 Focquenbroch, W. G. van, 6.
 Fortman, J., 146.
 Francq van Berkhey, J. Le, 6, 20, 51.
 Franke, J. H., 102.
 Frederik II van Pruisen, 7, 67, 68, 70,
 147, 152.
 Fijnje, W., 10.
 Gellert, C. F., 7-9, 12, 18, 26, 27, 45, 48,
 49, 54, 55, 84, 120, 138, 141, 147,
 151.
 Génestet, P. A. de, 124, 131.
 Genlis, S. F. Mme de, 49.
 Gessner, S., 41, 47, 48-51, 55, 57, 139, 141.
 Gleim, J. W. L., 48:
 Goens, R. M. van, 50, 142, 152.
 Goethe, J. W., 8, 152.
 Gogel, I. J. A., 132.
 Goltstein, E. J. B. Baron van, 145.
 Gooijen, J., 106.
 Gottsched, J. C., 151.
 Grabner, J., 9.
 Ilagedorn, F. von, 48.
 Halen, A. van, 12.
 Hamelsveld, Y. van, 19, 20, 21, 22.
 Hauff, W. C., 99, 100.
 Heemskerk, J. van, 51.
 Heinsius, D., 6.
 Helmers, J. F., 152.
 Hen, A., 147.
 Hespe, J. Ch., 152.
 Hessen-Cassel, Frederik prins van, 95.
 Hey, H., 93.
 Heyligert, C., 147.

Hoen, P. 't, 125, 151.
 Hoffmann, F. A. J., 102.
 Homerus, 6, 80.
 Hooft, P. C., 6, 102, 118, 148, 152.
 Hoogers, H., 106.
 Hoogeveen Jr., C. van, 147.
 Hoogeveen Langerak, J. A. van, 147.
 Hoogstraten, D. van, 6.
 Hoogvliet, A., 6, 45, 102.
 Horatius, 6, 14, 57, 93.
 Houssaye, G. J. de la, 93.
 Houten, G. J. van, 102.
 Houtman, D., 93.
 Houwaert, J. B., 6.
 Huber, P., 50.
 Huydecoper, B., 7, 37, 102.
 Huygens, C., 6, 43.
 Indebetou, G., 145.
 Jonkhart, 4, 145.
 Jonkts Ewoutsz. D., 6.
 Jozef II, 60, 61, 62, 63, 65.
 Kalff, G., 138.
 Kastele, P. L. van de, 10, 120.
 Kate, L. ten, 7.
 Kiliaen, 7, 80.
 Kinker, J., 152.
 Kist, E., 9.
 Kleist, E. von, 49.
 Klopstock, F. G., 49.
 Kluit, A., 38, 150.
 Knuvelder, G., 138.
 Koen, G., 4, 145.
 Kooten, Th. van, 4, 10, 145.
 Kropff, J. M. Baron von, 95.
 Laclé, W. J., 101.
 Langendijk, P., 152.
 Lannoy, Jkvr. J. C. de, 10.
 Lavater, J. K., 40, 150.
 Lennep, D. J. van, 10, 113.
 Lepper, J. L. M. de, 5.
 Locke, J., 124.
 Longus, 49.
 Loo, D. van der, 102.
 Loosjes, A., 18, 152.
 Loots, C., 152.
 Lublink de Jonge, J., 147.
 Lucianus, 6.
 Lucretius, 6.
 Luzac, E., 151.
 Luzac, J., 151.
 Maanen, A. H. van, 134.
 Maanen, C. F. van, 132.
 Maas, W., 146.
 Maerlant, J. van, 6.
 Maquet, J., 26.
 Marck, J. van der, 147.
 Matanasius, Ch., 6.
 Meister, H., 50.
 Merken, L. van, 70.
 Metz, D. E., 145.
 Meyer, J. Ph., 102.
 Molière, 34, 45.
 Moonen, A., 7.
 Moorrees, W., 81.
 Mulder, Anne H., 124.
 Napoleon, 100, 132, 133, 152.
 Noodt, G., 47, 150.
 Noordhoek, W. J., 9.
 Nuys, J. van, 3, 145.
 Nyvenheim, G. C. Baron van, 52.
 Oest, J. F., 21.
 Omphal, J. F. van, 52.
 Ovidius Naso, 6.
 Paape, G., 10, 51.
 Pecker, K. de, 147.
 Perponcher, W. E. de, 125.
 Phedrus, 6, 8.
 Philo-Catsius, 4, 145.
 Philoxenus, 4, 145.
 Pichegru, Ch., 103.
 Pontanus, J. I., 150.
 Poot, H. C., 6, 45, 102.
 Pope, A., 84, 92, 142.
 Post, E. M., 50.
 Prinsen, J., 138.
 Pyl, F. van der, 13.
 Rabener, G. W., 79.
 Ramler, K. W., 48.
 Ratelband, J., 4, 145.
 Roos, P. F., 102.
 Rousseau, J. J., 15, 48, 50, 151.
 Royen, J. van, 147.
 Ruardi, J., 3, 145.
 Sallustius, 93.
 Sharp, J., 93.
 Scheller, J. J. S., 70.
 Schonck, A. C., 4, 9, 37.
 Schonck, J., 145.
 Schonck, S., 82.
 Schonck, W., 145.
 Schonck, W. Ph., 101.
 Schrader, J., 4.
 Schultens, J. J., 147.
 Schulting, J., 47, 150.
 Seneca 151.
 Smetius, J., 47, 150, 151.
 Smits, D., 6.
 Sobels, J. M., 93.
 Souham, J., 97.
 Spandaw, H. A., 102.

Spieghel, H. L., .6
 Staats Evers, J. W., 6, 137, 143.
 Staden, M. J. van, 147.
 Staring, A. C. W., 10.
 Steen, A. F. van den, 134.
 Stoke, Melis, 6.
 Stoppendaal, L., 80.
 Sulzer, J. G., 48.
 Swinden, J. H. van, 5.
 Tacitus, 6, 148, 150, 151.
 Terentius, 6.
 Theocritus, 6, 48, 49, 55, 148.
 Tieghem, P. van, 26, 50.
 Tillotson, G., 84, 152.
 Tissot, S. A., 21.
 Tollens, H. C., 101, 102.
 Turgot, A. R. J., 50.
 Tydeman, M., 22.
 Uylenbroek, P. J., 4, 101, 102, 121.
 Valckenaer, J., 5, 145.
 Virgilius, 6, 80, 152.
 Vlaming, P., 80.
 Vogel, G. S., 21.
 Vonck, C. V., 47, 150.
 Vondel, J. van den, 6, 45, 80, 102.
 Voorman, J., 102.
 Vreede Jr., P., 147.
 Vries, J. de, 93.
 Walch, J. L., 138.
 Wart, D. A. van de, 101.
 Wassenbergh, E., 3, 145.
 Weeninck, H. J., 82.
 Weisse, C. F., 124, 153.
 Wieland, Ch. M., 49.
 Wigeri, E., 146.
 Wilhelmina, prinses, 66, 67, 68, 70, 81, 152.
 Willem I, 132, 134.
 Willem V, 66, 67, 70, 73, 81, 93, 95, 100, 143, 149, 152.
 Willem George Frederik, 93, 96, 97, 98.
 Willem Frederik, 93, 96.
 Winkel, J. te, 138.
 Winter, S. van, 6, 102.
 Wirth, L. J. T., 131.
 Wiselius, S. I., 145.
 Wit, K. de, 6.
 Witsen Geysbeek, P. G., 51, 101.
 Woensel, P. van, 35.
 Wolff, Betje, 9, 11, 18, 20, 23, 58, 85.
 Woordhouder, T., 4.
 York, L., 97.
 Zoutman, J. A., 60, 145.

Geigh de Sterre aan 't firmament.

De reyt zal in twel zongten

Waar naem / die blyft hier onbekent

Want zy zou my behyden.

Het

vs 60. *Gelph de Sterre aan*) *Hiatus metricus* de
& spul Jonkrys Ros. Ooch. od 6.

En slaan zoo nauw geen acht,

Op 't geen in haar bewaring is geheld;

Als wel myn oog op 't zoete oog geweld.

its Catullus Carm. 85. *novus auctus bymenaeo non ve-*
rerer tamen hic emendare sterren comparatio unini
est inter oculos & astra, non astrum.

vs 62. *Waar naem* / Non facile detegere Ama-
tores nomina puellarum suarum ex hoc loco argu-
i posse videntur, patet illud etiam ex Horatio
L. 1. od. 27.

Valtis severi me quoque sumere

Parum salerni? dicat Opuntie

Frater Megilla, quo bestus

Vulnere, qua percat sagitta.

timentes forsan, ne videantur erubescendis ignibus
adurere, aut amulos, aut simile quid; addit tamen
hoc loco, rationem quare nomen reticeat, in ama-
sis pudore sitam, solent enim, pudoris causa ali-
quamdiu negare virgines sese a procis peti, vide in
eam rem, elegantem Gesneri eclogam 17. quam ut
a nobis belgice reddita est, coram describam: perso-
nae sunt Phillis & Cloë.

P H I

PHILLIS.

Hoe Cloë 'k zie geltaeg u met dat korfje loopen?

CLOë.

Ja Phillis deze schat is voor geen prys te koop.

PHILLIS.

En waarom. (zeg doch) is die korf by u zoo groot
In waarde? 'k wed, ik 'traad, ei zie... wat word zy rood!

CLOë.

Hoe... rood!

PHILLIS.

Ja, net als een', dien de Avond-zonnestraalen
In 't aanzicht schynen.

CLOë.

Wel ik zal 't u dan verhaslen!

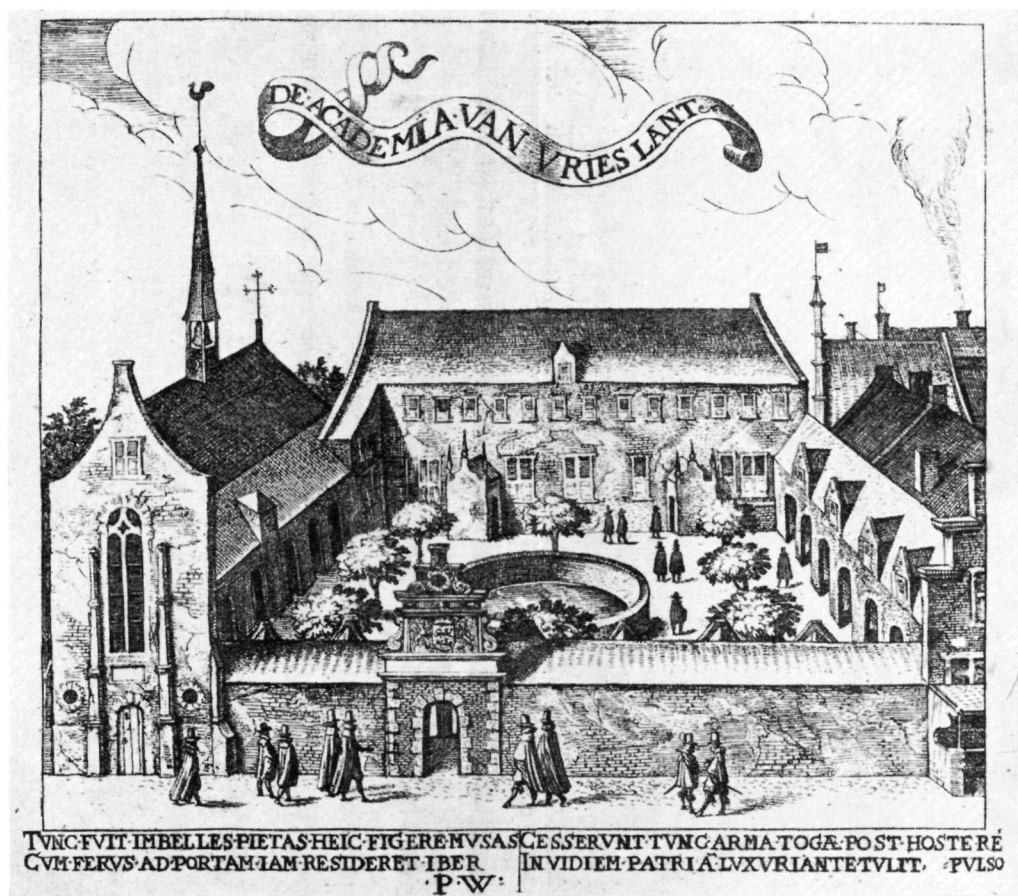
De jonge Herdersknaap Amyntas heeft het my
Vreert, hy vlocht my zelf dit werktuk van waardy,
Ik bid u, ziet eens, met wat perheid, daar die bloemen,
En groene bladers zyn bewerkt, ik durf nu roemden,
Ik heb den schoonten korf van onze ganctie Haag,
Ik schat hem waarlyk hoog, en waar ik gas, ik draag
Hem altyd aan myn arm, de bloemen zelf bahaagen
My tienmaal meer, zoo 'k die mag in myn korfje dragen,
Zy geven veel meer gear, een appel, pruim, of peer,
Die 'k uit myn korfen oet, smaakt my oneindig meer
Dan 't lekkerste gerecht, maar zal ik 't al verhalen?
Ik heb... ach durf... ja 'k heb den schat reeds duizendmalen
Gekust, want in der daad. Amyntas, zoo gy weet,
Is schoon...

PHILLIS.

Ik heb gezien, dat hy de tienties sneed,
Daar hy heb ik hem noch dit meesterstuk zien vlegten,
O Hoe bevallig wist hy 't werk aan een te hechten!

C

Eg

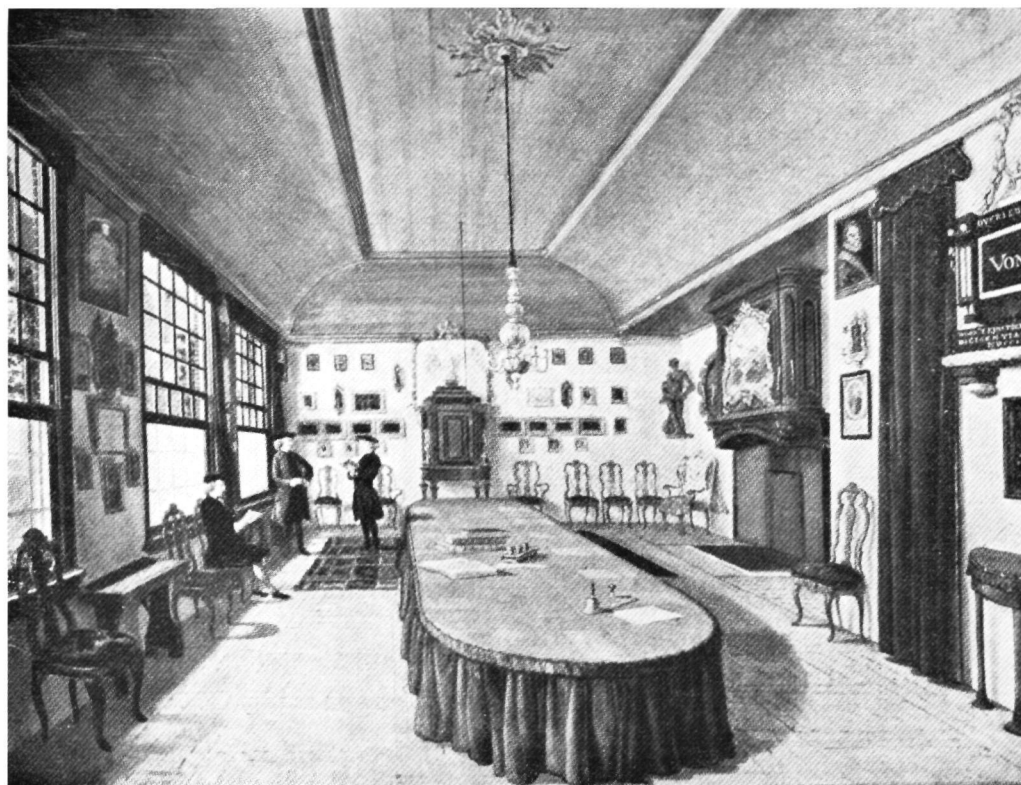
De oudste afbeelding van Frieslands Hogeschool, voorkomend in Winsemius' Chronique van Vriesland (Fran. 1622).

FABELEN
E N
VERTELSELS,
D O O R
E. J. B. SCHONCK,
*J. U. D. en Reëtor der Latynsche Schoolen te
Gorinchem, Mede-lid van het Leijdsche Genootschap:*
KUNST WORDT DOOR ARBEID VERKREEGEN.
EERSTE DEEL.

Te N I M E G E N,
By A. VAN GOOR, Boekverkoper, Stads- en Quartiers-Drukker.
M D C C L X X I X.

Titelpagina
van het
eerste deel
van
Schonck's
fabels.

De Vergaderzaal van „Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen” in de Pieterskerkkoorsteeg. Schilderij door P. C. La Fargue, 1774.

Gezicht op de stad en het Valkhof vanaf de overzijde der rivier. 1794. Gewassen tekening in Oost-Indische inkt van Hendrik Hoogers (1747—1814). Formaat 520 × 355 mm. Gemeente Nijmegen. Fragment.

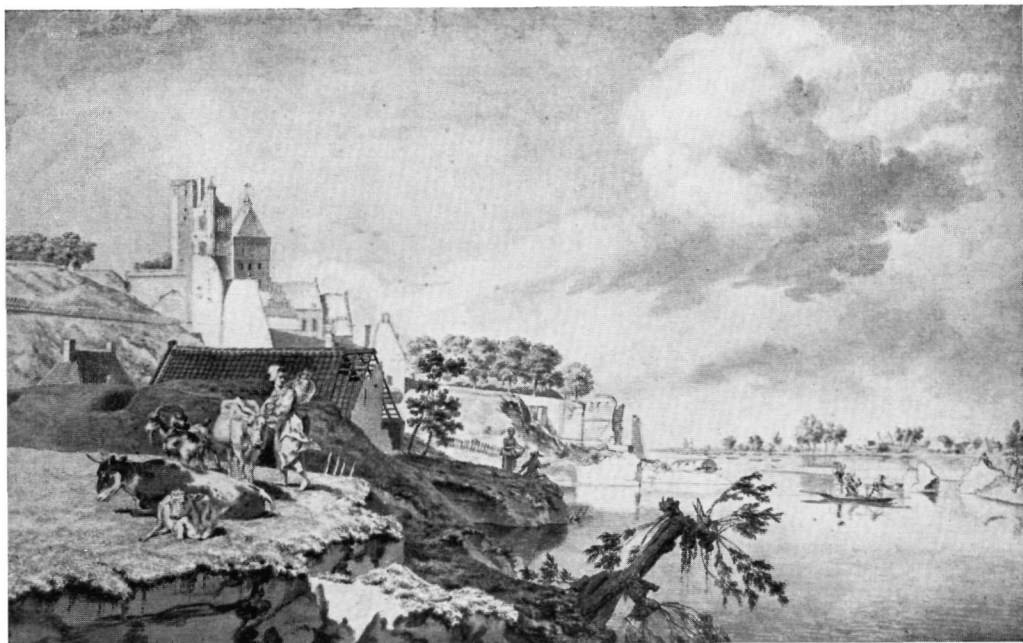
Gezicht op de stad Nijmegen vanuit het oosten. 1776. Ets van Hendrik Hoogers (1747—1814).

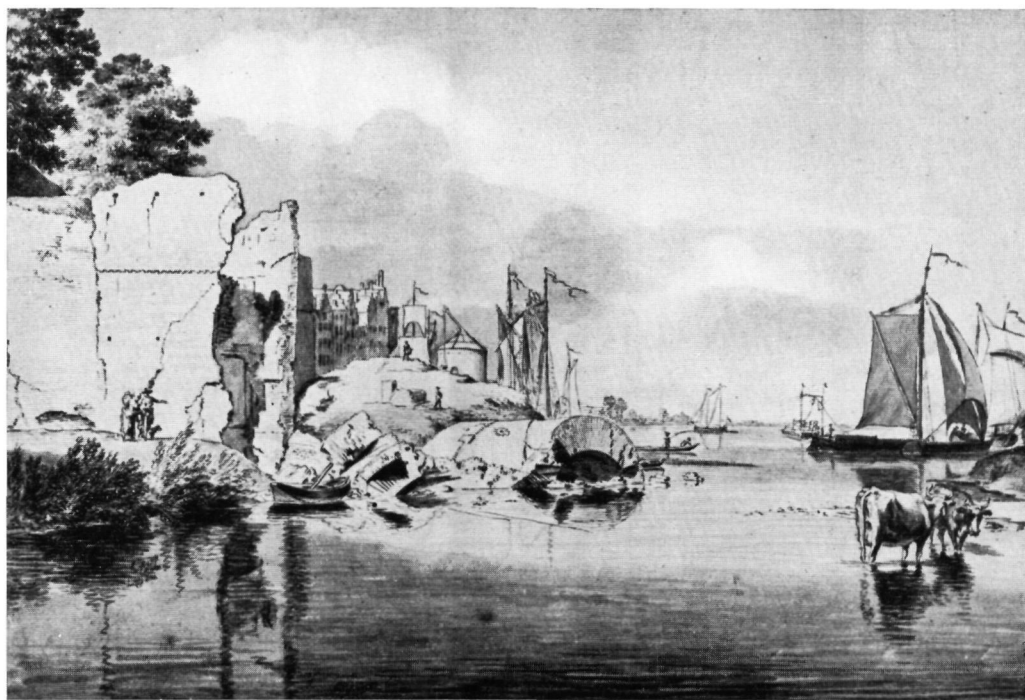
De Latijnse School te Nijmegen. 1892.

Gezicht op het Valkhof vanuit het Oosten met Belvedere, Hunnerpoort en Lappentoren tijdens het instorten van de laatste bij de watervloed van 1784. Gewassen tekening in Oost-Indische inkt van S. Goblé (1749—1799). Formaat 280 × 173 mm. Gemeente Nijmegen. Van deze tekening bestaat ook een steendruk van Salieth en Samson.

„Doorbraak van de Twee Slujsen in den Ooyschen dijk, bij Nijmegen, door 't hooge Water en IJsgang: in 't jaar 1784. s'omers bij laag water nae 't leeven geteekent door H. Hoogers" (onderschrift). Gewassen pentekening van Hendrik Hoogers (1747—1814). Formaat 400 × 253 mm. Amsterdam, Rijksprentenkabinet, no. A 2876.

„Ruinen van de Lappen-Toorn te Nimwegen, door den hoogen vloed 1784 ondermijnt en omgeworpen; 's somers bij laag water geteekent door H. Hoogers" (1747—1814). Tekening in Oost-Indische inkt en sepia. Formaat 237—162 mm. Gemeente Nijmegen.

1.

Lotgevallen
van
Nijmeegs Burgt.

In het dagvak, dat de Zon,
Die reeds tot den tweeling-snetde,
Naar de Handplaats over het De
Van de Wester pekels bron;
't Jaargety, dat duikend keelen,
Suizend bloemen vol van geur,
Zacht en liefelyk van kleur,
Og en oor en harten streelen;
Dat, door 't bladerryk geboomt
Zoel, zachte windjes dartlen,
Glad geschubde vissjes spartlen,
Overal waart Water stroomt:
In die lagchende oogenblikken,
Mogt ik eens aan Sahals boord,

Eerste blad-
zijde uit het
hs. van de
Lotgevallen
van Nijmeegs
Burgt. Deze
tekst is niet
identiek met
de gedrukte
tekst.

LOT-GEVALLEN
VAN
NIJMEEGENS BURGT,
GEZEGD
HET VALKHOF.
DOOR
Mr. E. J. B. SCHONCK
Rector der Latijnsche Scholen
TE
NIJMEEGEN.

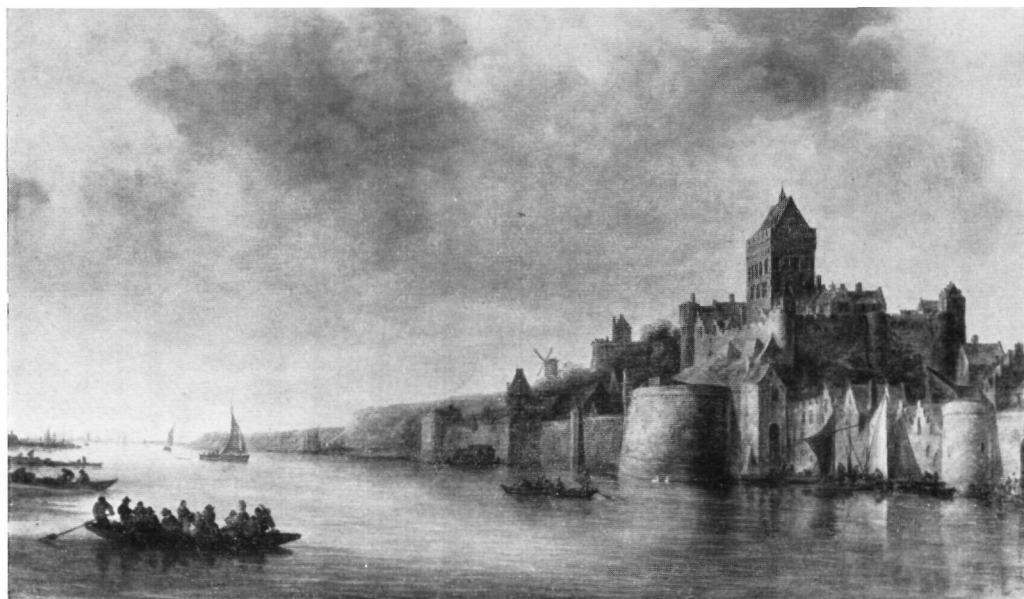

Te Nijmegen, bij A. VAN GOOR en Zoon,
Stads- en Quartiers-Drukkers 1805.

Titelpagina
van de
Lotgevallen
van
Nijmegens
Burgt.

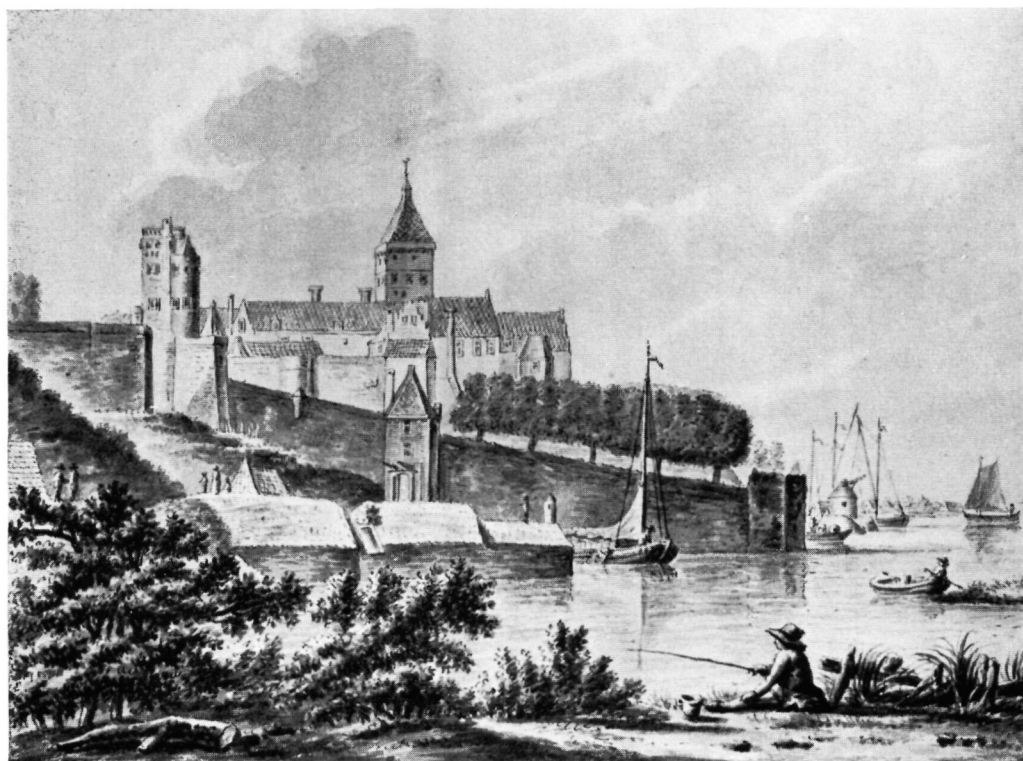
*Prent bij de
titelpagina
van de
Lotgevallen
van
Nijmegens
Burgt.*

Gezicht op het Valkhof vanuit het noord-westen. 1641. Jan van Goyen (1596—1656). Formaat 261 × 157 cm. Gemeente Nijmegen.

„Dijkgezicht bij de herberg Batavia bij Nijmegen voor de belegering van 1794” (onderschrift). Tekening in Oost-Indische inkt en sepia van Hendrik Hoogers (1747—1814). Formaat 252 × 172 mm. Amsterdam, Rijksprentenkabinet, no A 2877.

„Het Valkenhof te Nimmegen zoals het zig vertoonde aan de Dijk buyten de Hoenderpoort 1792” (op keerzijde). Tekening in Oost-Indische inkt en sepia, van Warner Horsting (1756—1815). Formaat 211 × 161 mm. Mr. Chr. P. van Eeghem, Amsterdam.

STELLINGEN

I

„Suum Cuique” is niet, zoals J. I. van Doorninck zich heeft afgevraagd, een zinspreuk van E. J. B. Schonck geweest.

(Mr. J. I. van Doorninck: „Vermomde en Naamlooze Schrijvers”, I, p. 578.)

II

Het verschil in onderwijspeil en onderwijssysteem tussen vroeger en nu is een ten onrechte verwaarloosde factor in sommige metabelestische studies, waar melding gemaakt wordt van het op jeugdige leeftijd studeren en promoveren in de achttiende eeuw.

III

G. Knuvelde's opmerking: „De merkwaardige figuur van Pieter van Woensel (1747-1808) mag, wanneer men schrijvers als Menno ter Braak en Du Perron als essayisten terecht binnen het domein der letterkunde trekt, allerm minst verwaarloosd worden” suggereert ten onrechte essentiële verwantschap tussen Van Woensel en de Forum-auteurs Ter Braak en Du Perron.

(G. Knuvelde: „Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde”, 3e deel, 2e herz. dr., p. 105.)

IV

Het is onjuist de experimentele poëzie anti-cerebraal te noemen.

V

De vele soorten rijmstructuur die Lucebert hanteert, vervullen in zijn poëzie een belangrijke functie.

VI

Het gebruik van het letterteken z voor de scherpe spirant in het dagboek van Jan van Hulst behoeft niet verklaard te worden als een „typische Nijmeegse eigenaardigheid van een hypercorrectie op het dialect”.

(Betreft A. G. Pikkemaat: „Bataafse Vrijheid in Nijmegen. 1794-1795”, p. 3.)

VII

Zeer aanvechtbaar is de opmerking van William Z. Shetter over het regionale accent bij verscheidene Nederlanders: „This diversity is often due to the fact that the speaker first learned to speak a local dialect and learned standard Dutch only in grammar school”.

(William Z. Shetter: „Introduction to Dutch”, 2e dr., p. 3.)

VIII

Ten onrechte noteert Heinz F. Wendt in de fonetische transcriptie van een fragment uit *In de Schaduwen van Morgen* van J. Huizinga ook de naamvals-n.

(Heinz F. Wendt: „Sprachen”, p. 117.)

IX

Oskar van der Hallen's „Het diabolisme in de hedendaagse roman” (Vlaamse Wetenschappelijke Pockets; Hasselt, 1962) is een integralistische benadering van de moderne roman, die het predicaat wetenschappelijk niet verdraagt.

X

Max Picard's taalbeschouwing in „Der Mensch und das Wort” getuigt meer van persoonlijk religieus dan van verantwoord taallilosofisch denken.

XI

Het merendeel van de leerboeken voor handelscorrespondentie zet een taalgebruik voort, dat niet past in de commerciële sfeer van het hedendaagse bedrijfsleven.

XII

Terecht beweren M. Weller en G. Stuiveling dat moderne op de praktijk gerichte taalstudie bij het eindonderwijs op ieder niveau een eis van de tijd is.

(M. Weller / G. Stuiveling: „Moderne Welsprekendheid”, p. 210.)

XIII

Ezra Pound's „test”: „Let the pupil examine a given piece of writing, say, the day's editorial in a newspaper, to see whether the writer is trying to conceal something; to see whether he is „veiling his meaning”; whether he is afraid to say what he thinks; whether he is trying to appear to think without really doing any thinking” verdient in het taalonderwijs meer aandacht.

(Ezra Pound: „ABC of Reading”, Faber paper covered edition, p.68.)

